T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MÜHENDİSLİK VE FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ (HIRKA-İ ŞERİF) RESTORASYON PROJESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENES ALUÇ
120211002

MİMARİ KORUMA VE RESTORASYON YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. İBRAHİM AYDIN YÜKSEL

İSTANBUL, 2015

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MÜHENDİSLİK VE FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ (HIRKA-İ ŞERİF) RESTORASYON PROJESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENES ALUÇ
120211002

MİMARİ KORUMA VE RESTORASYON YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. İBRAHİM AYDIN YÜKSEL

İSTANBUL, 2015

TEZ ONAYI

FSMVÜ, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 120211002 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Enes ALUÇ,** ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **"HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ (HIRKA-İ ŞERİF) RESTORASYON PROJESİ"** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile 25.12.2015 tarihinde savunmuş ve mezuniyeti hususunda enstitü için gerekli yeterlilikleri yerine getirmiştir.

Prof. Dr. M.Bülent ULUENGİN
FSMVÜ
Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Tez Danışmanı :	**Yrd. Doç. Dr. İ. Aydın YÜKSEL** Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	.....
Juri Üyeleri :	**Prof. Dr. İbrahim NUMAN** Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	.....
:	**Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN** İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	.....

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Enes Aluç

ÖNSÖZ

Klasik Osmanlı Mimarisinin abidevi eserlerine nazaran küçük ölçekli olan, bulunduğu çevre içerisinde ise büyük bir görevi icra eden, mahalle camisi olarak yapıldığı günden bugüne kadar aynı amaca hizmet eden Hürrem Çavuş Camii; günümüze bozulmalar, muhdes ekler ve niteliksiz tamamlamalar ile gelmiştir. Bu önemli Mimar Sinan eserinin korunması, aslına döndürülmesi ve arındırılması için gayret gösterilmesi gerekmektedir. Bu özlem ve düşünce ile hazırlamış olduğumuz, koruma ve ihya hususlarında bir nebze dahi faydası olmasını ümit ettiğimiz tez çalışmamız için başta Tez Danışmanım iken Hakk'ın Rahmetine kavuşan Prof. Dr. Ahmet Refik Ersen'e, sonrasında Tez Danışmanım olarak çalışmalarıma istikamet veren Yrd. Doç. Dr. İbrahim Aydın Yüksel'e, bu çalışmanın nihayete erdirilmesi için beni teşvik eden Prof. Dr. Sadettin Ökten'e, rölöve için ölçüm esnasında destek olan İnşaat Y. Mühendisi Abdullah Aluç'a, mezar taşlarının okunmasında yardımcı olan doktora öğrencisi Yasir Beyatlı ve yüksek lisans öğrencisi Ahmet Mülayim Var'a, mezar taşları fotoğraf çekimlerinde destek sağlayan mimarlık bölümü öğrencileri Mehmet Vakıf Bozkaya ile Fuat Terzi'ye ve kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, 2015 Mimar Enes Aluç

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ iv

ÖZET xi

ABSTRACT xii

KISALTMALAR xiii

1. GİRİŞ 1

1.1 GAYE 3

1.2 KAPSAM 4

1.3 USUL 4

2. HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ BULUNDUĞU ÇEVRE 7

2.1 COĞRAFİ KONUM 7

2.2 TARİHİ GELİŞİM 7

2.3 MAHALLENİN GELİŞİMİ VE DOKUSU 7

3. HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ 23

3.1 COĞRAFİ KONUM 23

3.2 TARİHÇE 23

3.3 GENEL TANIM 24

3.4 PLAN ÖZELLİKLERİ VE MEKÂN İZAHLARI 25

3.4.1 Harim Katı (1 Nolu Mahal) 25

3.4.2 Mahfil Katı (5 Nolu Mahal) 27

3.4.3 Son Cemaat Mahfili Alt Kat (2 Nolu Mahal) 30

3.4.4 Giriş Rüzgârlık (3 Nolu Mahal) 30

3.4.5 İmam Odası (4 Nolu Mahal) 31

3.4.6 Son Cemaat Mahfili Üst Kat (6 Nolu Mahal) 32

3.4.7 Tavanlar 33

3.5 YAPIM TEKNİĞİ VE MALZEME ÖZELLİKLERİ 36

3.5.1 Temeller 36

3.5.2 Duvarlar 36

3.5.3 Döşemeler 37

3.5.4 Merdivenler 37

3.5.5 Örtü 45

3.6 MİMARİ ÖĞELER 47

3.6.1 Kapılar 47

3.6.2 Pencereler 52

3.6.3 Mihrap 57

3.6.4 Kürsü 59
3.6.5 Minber 60
3.6.6 Minare 60
3.7 CEPHE ÖZELLİKLERİ 64
3.7.1 Kuzey Batı (Giriş) Cephesi 64
3.7.2 Güney Doğu (Mihrap) Cephesi 65
3.7.3 Kuzey Doğu (Yol) Cephesi 67
3.7.4 Güney Batı (Minare) Cephesi 68
4. RESTİTÜSYON 69
4.1 HÜRREM ÇAVUŞ CAMİ BENZERİ SİNAN CAMİLERİ 69
4.1.1 Kanlıca İskender Paşa Camii 69
4.1.2 Semiz Ali Paşa (Marmara Ereğlisi) Camii 72
4.1.3 Hüsrev Çelebi (Ramazan Efendi) Camii 74
4.1.4 Hacı Evhad Camii 76
4.1.5 Çavuşbaşı Mahmut Ağa Camii 79
4.1.6 Odabaşı Behruz Ağa Camii; 80
4.1.7 Şah Sultan Camii 82
4.2 RESTİTÜSYON KARARLARINA IŞIK TUTAN BİLGİ VE BELGELER 83
4.3 RESTİTÜSTON KARARLARI 83
4.3.1 Vaziyet Planı Restitüsyonu 83
4.3.2 Plan Restitüsyonları 100
4.3.3 Cephe Restitüsyonları 115
4.3.3.1 Kuzey Batı (Giriş) Cephesi 118
4.3.3.2 Güney Doğu (Mihrap) Cephesi 123
4.3.3.3 Kuzey Doğu (Yol) Cephesi 132
4.3.3.4 Güney Batı (Minare) Cephesi 136
5. RESTORASYON 140
5.1 VAZİYET PLANI RESTORASYONLARI 140
5.2 PLAN RESTORASYONLARI 141
5.2.1 Harim Kat Planı 141
5.2.2 Mahfil Katı Planı 142
5.3 MÜDAHALE DERECELERİ 142
5.3.1 Sağlamlaştırma 142
5.3.2 Bütünleme 143
5.3.3 Temizleme ve Arındırma 145

5.3.4 Tamirat ve Bakım 150
5.4 YAPI İLE İLGİLİ TAMİRATLAR 150
5.4.1 Temeller 150
5.4.2 Duvarlar 151
5.5 CEPHE RESTORASYONLARI 151
6. SONUÇ VE TAVSİYELER 153
7. HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ HAZİRESİNDE BULUNAN MEZAR TAŞLARI 155
8. KAYNAKLAR 178
8.1 HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ VE ÇEVRESİ HAKKINDA KAYNAKLAR 178
8.2 ARAŞTIRILAN FAKAT BİLGİ BULUNMAYAN KAYNAKLAR 179
EKLER 181
ÇİZİMLER 181
OSMANLI ARŞİV BELGELERİ 181
ÖZGEÇMİŞ 258

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 :G.E.A.Y.K.M'nden İ.V.G.M.'ne Gönderilen 1969 Yılı Tamirat Yazısı 3
Şekil 2 :Total Station ile Harim Tarama Fotoğrafı (A.Aluç 2014) 5
Şekil 3 :Hürrem Çavuş Cami LIDAR Verisi (İBB Helikopteri 2014) 6
Şekil 4 :Hürrem Çavuş Cami LIDAR Verisi (İBB Helikopteri 2014) 6
Şekil 5 :Çeşmenin Aktığını Bildirir Yazı (Kurul Arşivi 1969) 9
Şekil 6 :Hürrem Çavuş Çeşmesi (Kurul Arşivi 1969) 10
Şekil 7 :Hürrem Çavuş Çeşmesi (Kurul Arşivi 1969) 11
Şekil 8 :Hürrem Çavuş Çeşmesi (Kurul Arşivi 1998) 12
Şekil 9 :Hürrem Çavuş Çeşmesi (Kurul Arşivi 1998) 13
Şekil 10 :Müller Wiener Haritası 1965 14
Şekil 11 :Müller Wiener Haritası Lejantı 1922 14
Şekil 12 :Korunması Gereken Bir Esere Yok Yazısı (Kurul Arşivi 1999) 16
Şekil 13 :Hamam Kalıntısına Sondaj Raporu (Kurul Arşivi 1999) 17
Şekil 14 :Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 1995) 18
Şekil 15 :Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 1995) 18
Şekil 16 :Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 1995) 19
Şekil 17 :Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 1995) 20
Şekil 18 :Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 2003) 21
Şekil 19 :Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 2003) 21
Şekil 20 :Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 2003) 22
Şekil 21 : Hava Fotoğrafı (Fatih Belediyesi C.B.S Müdürlüğü 2014) 23
Şekil 22 :Hürrem Çavuş Camii (İ.B.B. C.B.S.M 2014) 24
Şekil 23 :Harim (E.Aluç 2014) 26
Şekil 24 :Harim (E.Aluç 2014) 26
Şekil 25 :Mahfil (E.Aluç 2014) 27
Şekil 26 :Mahfilin Döşeme Hizası (E.Aluç 2014) 28
Şekil 27 :Mahfil (E.Aluç 2014) 29
Şekil 28 :Son Cemaat Mahfili (E.Aluç 2014) 30
Şekil 29 :Rüzgârlık (E.Aluç 2014) 31
Şekil 30 :İmam Odası Önü Ahşap Kafes (E.Aluç 2014) 32
Şekil 31 :Son Cemaat Mahfili Üst Kat (E.Aluç 2014) 33
Şekil 32 :Son Cemaat Mahfili Üst Kat (E.Aluç 2014) 33
Şekil 33 :Harim Tavanı (E.Aluç 2014) 34
Şekil 34 :Son Cemaat Mahfili Tavanı (E.Aluç 2014) 34
Şekil 35 :Son Cemaat Mahfili Üst Katı Tavanı (E.Aluç 2014) 35
Şekil 36 :Rüzgârlık Tavanı (E.Aluç 2014) 35
Şekil 37 :Mihrap Duvarı (E.Aluç 2014) 36
Şekil 38 :Duvar Örgü Kurgusu (E.Aluç 2014) 37
Şekil 39 :Minare Merdiveni (E.Aluç 2014) 38
Şekil 40 :Son Cemaat Mahfili Merdiveni (E.Aluç 2014) 39
Şekil 41 :Son Cemaat Mahfili Merdiveni (E.Aluç 2014) 40
Şekil 42 :Son Cemaat Mahfili Merdiveni (E.Aluç 2014) 41
Şekil 43 :Son Cemaat Mahfili Merdiveni (E.Aluç 2014) 42
Şekil 44 : Mahfil Merdiveni (E.Aluç 2014) 43
Şekil 45 : Mahfil Merdiveni (E.Aluç 2014) 44
Şekil 46 :Çatı Örtüsü (E.Aluç 2014) 45

Şekil 47 :Çatı Örtüsü (E.Aluç 2014), ... 46
Şekil 48 **:**Vaziyet Planı (İBB Hava Fotoğrafı 2014) 46
Şekil 49 :Avlu Kapısı Dış Görünüşü (E.Aluç 2014) 48
Şekil 50 :Avlu Giriş Kapısı İçerden Görünüm (E.Aluç 2014) 49
Şekil 51 :Rüzgârlık Giriş Kapısı (E.Aluç 2014) 50
Şekil 52 :Son Cemaat Mahfili Kapısı (E.Aluç 2014) 51
Şekil 53 :Harim Kapısı (E.Aluç 2014) 52
Şekil 54 :Harim Alt Kat Penceresi Dış (E.Aluç 2014) 53
Şekil 55 :Harim Alt Kat Penceresi İç ve Kitaplık (E.Aluç 2014) 54
Şekil 56 :Harim Alt Kat Penceresi İç (E.Aluç 2014) 55
Şekil 57 :Revzen (E.Aluç 2014) 56
Şekil 58 :Dairevi Revzen (E.Aluç 2014) 57
Şekil 59 :Mihrap (E.Aluç 2014) 58
Şekil 60 :Mihrap (E.Aluç 2014) 59
Şekil 61 :Vaaz Kürsüsü (E.Aluç 2014) 59
Şekil 62 :Minber (E.Aluç 2014) 60
Şekil 63 :Minare (E.Aluç 2014) 61
Şekil 64 :Minare Külahı İçi (E.Aluç 2014) 62
Şekil 65 :Minare Basamakları (E.Aluç 2014) 63
Şekil 66 :Minare (E.Aluç 2014) 63
Şekil 67 :Giriş Cephesi Fotoğrafı (Kaynağı Bilinmiyor) 64
Şekil 68 :Giriş Cephesi Fotoğrafı (E.Aluç 2014) 65
Şekil 69 :Giriş Cephesi Fotoğrafı (E.Aluç 2014) 65
Şekil 70 :Mihrap Cephesi Fotoğrafı (İ.B.B. C.B.S.M 2014) 66
Şekil 71 :Mihrap Cephesi Fotoğrafı (İ.B.B. C.B.S.M 2014) 66
Şekil 72 :Mihrap Cephesi Fotoğrafı (İ.B.B. C.B.S.M 2014) 67
Şekil 73 :Yol Cephesi Fotoğrafı (İ.B.B. C.B.S.M 2014) 67
Şekil 74 :Yol Cephesi Fotoğrafı (E.Aluç 2014) 68
Şekil 75 **:**Kanlıca İskender Paşa Camii (Kaynağı Bilinmiyor) 70
Şekil 76 **:**Kanlıca İskender Paşa Camii Restitüsyonu-Ali Saim Ülgen-Levha 63 71
Şekil 77 **:**Kanlıca İskender Paşa Camii Mimarbaşı Koca Sinan Fotoğraf : 167 72
Şekil 78 :Semiz Ali (Marmara Ereğlisi) Paşa Camii – A.S. Ülgen - Levha 161 73
Şekil 79 :Semiz Ali (Marmara Ereğlisi) Paşa Camii (Kaynağı Bilinmiyor) 73
Şekil 80 :Semiz Ali (Marmara Ereğlisi) Paşa Camii (M.Cambaz 2008) 74
Şekil 81 :Hüsrev Çelebi (Ramazan Efendi) Camii (Kaynağı Bilinmiyor) 75
Şekil 82 :Hüsrev Çelebi (Ramazan Efendi) Camii (C.Cangül 2008) 76
Şekil 83 :Hacı Evhad Camii - Ali Saim Ülgen – Levha 181 77
Şekil 84 :Hacı Evhad Camii 1969 – M.Wiener İ.T.Topoğrafyası III.C 415.S 78
Şekil 85 :Hacı Evhad Camii (Kaynağı Bilinmiyor 2006) 79
Şekil 86 :Çavuşbaşı Mahmut Ağa Cami (M.Cambaz 2013) 80
Şekil 87 :Odabaşı Behruz Ağa Cami (Kaynağı Bilinmiyor) 81
Şekil 88 :Odabaşı Behruz Ağa Cami (M.Cambaz 2008) 81
Şekil 89 :Odabaşı Behruz Ağa Cami (M.Cambaz 2008) 82
Şekil 90 :Şah Sultan Camii (C.Cangül 2008) 82
Şekil 91 :Şah Sultan Camii - Ali Saim Ülgen – Levha 160 83
Şekil 92 :Kauffer Haritası 1819 84
Şekil 93 :Mühendishane Haritası 1847 85
Şekil 94 :Alman Mavileri Haritası 3.Cilt 1913-1914 86

Şekil 95 :Alman Mavileri Haritası 3.Cilt 1913-1914 (Yakınlaştırılmış)..... 86
Şekil 96 :İstimlak Haritası 1925..... 87
Şekil 97 :İstimlak Haritası 1925 (Yakınlaştırılmış) 87
Şekil 98 :Necib Paşa Şehir Rehberi Haritası 1.Pafta 1918..... 88
Şekil 99 :Necib Paşa Şehir Rehberi Haritası 1.Pafta 1918 (Yakınlaştırılmış) 88
Şekil 100 :Müller Wiener Haritası 1922 89
Şekil 101 :Müller Wiener Haritası 1922 (Yakınlaştırılmış)..... 90
Şekil 102 :Ekrem Hakkı Ayverdi Haritası D5 Pafta 1958 91
Şekil 103 :Ekrem Hakkı Ayverdi Haritası D5 Pafta 1958 (Yakınlaştırılmış)..... 91
Şekil 104 :1875 Taşbaskı Haritadan İntibak Haritası Behçet Ünsal 1964 92
Şekil 105 :1875 Taşbaskı Haritadan İ.Haritası B.Ünsal 1964 (Yakınlaştırılmış) 92
Şekil 106 :Hali Hazır Harita 1965..... 93
Şekil 107 :Hali Hazır Harita 1965 (Yakınlaştırılmış) 94
Şekil 108 :1966 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü..... 94
Şekil 109 :1966 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü..... 95
Şekil 110 :1966 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü..... 95
Şekil 111 :1966 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü..... 96
Şekil 112 :1972 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü..... 96
Şekil 113 :1982 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü..... 97
Şekil 114 :2006 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü..... 97
Şekil 115 :2011 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü..... 98
Şekil 116 :2013 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü..... 98
Şekil 117 :2014 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü..... 99
Şekil 118 **:**Harim ve Mahfil (Encümen Arşivi 1946)..... 100
Şekil 119 **:**Harim ve Minber (Encümen Arşivi 1946)..... 101
Şekil 120 **:**Harim, Mihrap ve Minber (Encümen Arşivi 1946) 102
Şekil 121 **:**Harim, Minber (Kurul Arşivi 1979) 103
Şekil 122 **:**Mahfilden Harime Bakış (Kurul Arşivi 1979)..... 103
Şekil 123 **:**Harim, Mihrap, Kürsü, Kepenk (Kurul Arşivi 1979) 104
Şekil 124 **:**Mahfil Katı (Kurul Arşivi 1979)..... 104
Şekil 125 **:**Mahfil Katı (Kurul Arşivi 1979)..... 105
Şekil 126 **:**Harim, Minber, Mahfil (Kurul Arşivi 1979)..... 105
Şekil 127 :1979'da Son Cemaat Mahfili Yıkıkken Yazılan Rapor (Kurul Arşivi) 106
Şekil 128 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Rölöve / Harim Kat Planı..... 107
Şekil 129 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Rölöve / Kesit..... 108
Şekil 130 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Rölöve / Ön Cephe..... 109
Şekil 131 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Rölöve / Yan Cephe 110
Şekil 132 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Restitüsyon / Harim Kat Planı..... 111
Şekil 133 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Restitüsyon / Kesit 112
Şekil 134 :Son Cemaatin Beş Açıklıklı Yapılması Kararı (Kurul Arşivi 1979) 113
Şekil 135 :İhata Duvarının Korunmaya Değer Olduğunu (Kurul Arşivi 1970)..... 114
Şekil 136 :İbrahim Aydın Yüksel Rölövesi 19.07.1999 115
Şekil 137 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Restitüsyon / Ön Cephe..... 116
Şekil 138 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Restitüsyon / Yan Cephe..... 117
Şekil 139 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Restitüsyon / Mihrap Cephesi 118
Şekil 140 **:**Giriş Cephesi (Encümen Arşivi 1946)..... 119
Şekil 141 **:**Giriş Cephesi (Encümen Arşivi 1946)..... 120
Şekil 142 **:**Giriş Cephesi (Kurul Arşivi 1979)..... 121

Şekil 143 **:**Giriş Cephesi (Kurul Arşivi 1979)..... 121
Şekil 144 **:**Giriş Cephesi (Kurul Arşivi 1979)..... 122
Şekil 145 **:**Giriş Cephesi (Kurul Arşivi 1979)..... 123
Şekil 146 :Mihrap Cephesi (Encümen Arşivi 1946) 124
Şekil 147 : Mihrap Cephesi (Alman Arkeoloji Enstitüsü 1969) 125
Şekil 148 :Mihrap Cephesi (Kurul Arşivi 1979) 125
Şekil 149 **:**Mihrap Cephesi (Kurul Arşivi 1979)..... 126
Şekil 150 **:**1970'te 3243 sayı ile G.E.A.Y.K 'ya giden Fotoğraf (Kurul Arşivi) 127
Şekil 151 :Prof. Dr. Semavi Eyice'nin El Yazısı İle İstimlak Edilmesi Hk. Yazısı..... 128
Şekil 152 **:**Şekil 151'deki Evrakın Daktilo ile Temize Çekilmiş Nüshası 128
Şekil 153 :Nakitsizlik Sebebiyle İstimlak Yapılamaması (Kurul Arşivi 1970) 129
Şekil 154 :G.E.A.Y.K 'nun Belediye Talebine Menfi Cevabı (Kurul Arşivi 1970) 130
Şekil 155 :Mihrap Cephesi (Kurul Arşivi 1999) 131
Şekil 156 :3007 Ada 162 Parselin Şahsa Ait Olduğuna Delalet Eden Belge..... 131
Şekil 157 :3007 Ada 162 Parselin Tapu Kaydı (Kurul Arşivi) 132
Şekil 158 :Yol Cephesi (Encümen Arşivi 1946) 133
Şekil 159 :Yol Cephesi (Encümen Arşivi 1946) 134
Şekil 160 :Yol Cephesi (Kurul Arşivi 1968)..... 134
Şekil 161 :Yol Cephesi ve Hürrem Çavuş Kabri (Kurul Arşivi 1979)..... 135
Şekil 162 :Yol Cephesi (Kurul Arşivi 1979)..... 136
Şekil 163 :Minare Cephesi (Kurul Arşivi 1968) 137
Şekil 164 :Minare Cephesi (Kurul Arşivi 1968) 138
Şekil 165 :Minare Cephesi (Kurul Arşivi 1979) 138
Şekil 166 :Minare Kaidesi (Kurul Arşivi 1979)..... 139
Şekil 167 :Cami Avlusuna Bina Yapılmaması Kararı (Kurul Arşivi 1957)..... 141
Şekil 168 :Cephede Elektrik Kablolarından Kaynaklı Bozulma (E.Aluç 2014) 143
Şekil 169 :Cümle Kapısında Çivi ve Dübelden Sebep Bozulma (E.Aluç 2014)..... 144
Şekil 170 :Isıtma İhtiyacı İçin Taş Sövenin Uğratılması (E.Aluç 2014)..... 144
Şekil 171 :Müştemilat (E.Aluç 2014) 145
Şekil 172 :Müştemilat (Fatih Belediyesi C.B.S.M.)..... 146
Şekil 173 :Müştemilat (Fatih Belediyesi C.B.S.M.)..... 146
Şekil 174 :Tuvalet ve Bekçi Odası (E.Aluç 2014) 147
Şekil 175 :Minareden Müştemilat Görüntüsü (E.Aluç 2014) 148
Şekil 176 :Minareden Kurs Yapılarının Görüntüsü (E.Aluç 2014)..... 148
Şekil 177 :Minareden Kurs Yapısının ve Müştemilatın Görüntüsü (E.Aluç 2014) 149
Şekil 178 :Kurs Yapısı (Fatih Belediyesi C.B.S.M.)..... 149
Şekil 179 :Minareden Bayanlar Tuvaleti Görüntüsü (E.Aluç 2014)..... 150
Şekil 180 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri (Encümen Arşivi 1946)..... 156
Şekil 181 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri (Encümen Arşivi 1946)..... 157
Şekil 182 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri (Kurul Arşivi)..... 158
Şekil 183 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri (Kurul Arşivi 1978-79) 159
Şekil 184 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri **(**İ.A.Yüksel 1999) 160
Şekil 185 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri **(**E.Aluç 2014)..... 160
Şekil 186 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri Baş Şahidesi (E.Aluç 2014) 161
Şekil 187 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri Ayak Şahidesi (E.Aluç 2014)..... 162
Şekil 188 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri Baş Şahidesi (E.Aluç 2014) 163
Şekil 189 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri Taş Motif (E.Aluç 2014)..... 164
Şekil 190 :250 Nolu Mezar Taşı - Etmekçi İbrahim Ağa (F: M.V.Bozkaya) 165

Şekil 191 :252 Nolu Mezar Taşı - Etmekçi İbrahim Ağanın Oğlu …….. (F: M.V.B.).... 165
Şekil 192 :254 Nolu Mezar Taşı – Es- Seyyid Muhammed Raşid ? (F: M.V.Bozkaya).. 166
Şekil 193 :256 Nolu Mezar Taşı – Kapıcı Başı Ahmed ….. (F: M.V.Bozkaya)..... 166
Şekil 194 :258 Nolu Mezar Taşı – El-Hac Es-Seyyid ….. (F: M.V.Bozkaya) 167
Şekil 195 :256 Nolu Mezar Taşı –Mehmed Ağa'nın Zevcesi Hatice Hn. (F: M.V.B.).... 167
Şekil 196 :262 Nolu Mezar Taşı – Karabaş……. (F: M.V.Bozkaya) 168
Şekil 197 :263 Nolu Mezar Taşı - Etmekçi İ.Ağanın Zev. Şerife Fatma Hn.(F: M.V.B.) 168
Şekil 198 :264 Nolu Mezar Taşı – Hilalci Es-Seyyid Ali Ağa (F: F.Terzi)..... 169
Şekil 199 :265 Nolu Mezar Taşı – Müsevvid Şeyh Osman Efendi (F: F.Terzi) 169
Şekil 200 :267 Nolu Mezar Taşı – Mar'aşi Sarı Fakı Zade Ömer Efendi (F: F.Terzi.) ... 170
Şekil 201 :269 Nolu Mezar Taşı – Mehmed Efendi (F: F.terzi) 170
Şekil 202 :271 Nolu Mezar Taşı - …… (F: F.Terzi)..... 171
Şekil 203 :272Nolu Mezar Taşı - …… (F:F.Terzi)..... 171
Şekil 204 :250 Nolu Mezar Taşı – Halil Efendi (F: F.Terzi) 172
Şekil 205 :276 Nolu Mezar Taşı – Es-Seyyid Zehir Ahmed Ağa (F: M.V.Bozkaya)..... 172
Şekil 206 :277 Nolu Mezar Taşı – Müsevvid Şeyh Osman Efendi (F: M.G.Aygör) 173
Şekil 207 :278 Nolu Mezar Taşı – Ahmed Hulusi Ef. Zevcesi Hatice Hn. (F:M.V.B.)... 173
Şekil 208 :279 Nolu Mezar Taşı–Sakabaşı Hüseyin Ağanın Zev. Şerife Hn. (F:M.V.B.)174
Şekil 209 :280 Nolu Mezar Taşı – Sağıri Mehmet Said Efendi (F: M.G.Aygör) 174
Şekil 210 :281 Nolu Mezar Taşı - …. Ağa'nın Zevcesi Fatma Hatun (F: M.G.Aygör) .. 175
Şekil 211 :282 Nolu Mezar Taşı - …… Muhammed Arif Efendi (F: M.G.Aygör) 175
Şekil 212 :287 Nolu Mezar Taşı – Dökmeci Ustası Muhammed …… (F: M.V.B.).... 176
Şekil 213 :288 Nolu Mezar Taşı - ……. (F: M.G.Aygör)..... 176
Şekil 214 :293 Nolu Mezar Taşı - …… (F: M.G.Aygör)..... 177
Şekil 215 :Rölöve – Vaziyet Planı – Pafta No : 1 182
Şekil 216 :Rölöve – Harim Kat Katı Planı – Pafta No : 2..... 183
Şekil 217 :Rölöve – Mahfil Katı Planı – Pafta No : 3..... 184
Şekil 218 :Rölöve – Şarefe Katı Planı – Pafta No : 4..... 185
Şekil 219 :Rölöve – A-A Kesiti – Pafta No : 5 186
Şekil 220 :Rölöve – B-B Kesiti – Pafta No : 6..... 187
Şekil 221 :Rölöve – Giriş Cephesi – Pafta No : 7 188
Şekil 222 :Rölöve – Minare Cephesi – Pafta No : 8 189
Şekil 223 :Rölöve – Mihrap Cephesi – Pafta No : 9 190
Şekil 224 :Rölöve – Hazire Cephesi – Pafta No : 10 191
Şekil 225 :Rölöve – +2,30 Kotu Tavan Planı – Pafta No : 11 192
Şekil 226 :Rölöve – +5,50 Kotu Tavan Planı – Pafta No : 12 193
Şekil 227 :Rölöve –Cümle Kapısı Detayı – Pafta No : 13..... 194
Şekil 228 :Restitüsyon – Vaziyet Pla Denemesi – Pafta No : 14..... 195
Şekil 229 :Restitüsyon – Harim Katı Planı – Pafta No : 15 196
Şekil 230 :Restitüsyon – Mahfil Katı Planı – Pafta No : 16..... 197
Şekil 231 :Restitüsyon – Şerefe Katı Planı – Pafta No : 17 198
Şekil 232 :Restitüsyon – A-A Kesiti – Pafta No : 18..... 199
Şekil 233 :Restitüsyon – B – B Kesiti – Pafta No : 19..... 200
Şekil 234 :Restitüsyon – Giriş Cephesi – Pafta No : 20..... 201
Şekil 235 :Restitüsyon – Minare Cephesi – Pafta No : 21 202
Şekil 236 :Restitüsyon – Mihrap Cephesi – Pafta No : 22..... 203
Şekil 237 :Restitüsyon – Hazire Cephesi – Pafta No : 23..... 204
Şekil 238 :Restitüsyon – +2,30 Kotu Tavan Planı – Pafta No : 24 205

Şekil 239 :Restitüsyon – +5,50 Kotu Tavan Planı – Pafta No : 25 206
Şekil 240 :Restitüsyon – Cephe Detayı – Pafta No : 26..... 207
Şekil 241 :Restitüsyon – Pencere Detayı – Pafta No : 27 208
Şekil 242 :Restitüsyon – Vaaz Kürsüsü – Pafta No : 28 209
Şekil 243 :Restitüsyon – Minber – Pafta No : 29..... 210
Şekil 244 :Restitüsyon – Pencere Detayı – Pafta No : 30 211
Şekil 245 :Restitüsyon – Miner – Pafta No : 31..... 212
Şekil 246 :Restitüsyon – Pencere Detayı – Pafta No : 32 213
Şekil 247 :Restitüsyon – Mahfil Sistem Detayı – Pafta No : 33 214
Şekil 248 :Restitüsyon – Harimin Kapısı – Pafta No : 34..... 215
Şekil 249 :Restorasyon – Vaziyet Planı – Pafta No : 35..... 216
Şekil 250 : Restorasyon – Harim Katı Planı – Pafta No : 36 217
Şekil 251 : Restorasyon – Mahfil Katı Planı – Pafta No : 37..... 218
Şekil 252 : Restorasyon – Şerefe Katı Planı – Pafta No : 38 219
Şekil 253 : Restorasyon – A-A Kesiti – Pafta No : 39..... 220
Şekil 254 : Restorasyon – B-B Kesiti – Pafta No : 40 221
Şekil 255 : Restorasyon – Giriş (Kuzey Batı) Cephesi – Pafta No : 41 222
Şekil 256 : Restorasyon – Minare (Güney Batı) Cephesi – Pafta No : 42 223
Şekil 257 : Restorasyon – Mihrap (Güney Doğu) Cephesi – Pafta No : 43..... 224
Şekil 258 : Restorasyon – Yol (Kuzey Doğu) Cephesi – Pafta No : 44..... 225
Şekil 259 : Restorasyon – +2,30 Kotu Tavan Planı Katı Planı – Pafta No : 45 226
Şekil 260 : Restorasyon – +5,50 Kotu Tavan Planı Katı Planı – Pafta No : 46 227
Şekil 261 : Restorasyon – Cephe Sistem Detayı – Pafta No : 47..... 228
Şekil 262 : Restorasyon – Pencere Sistem Detayı – Pafta No : 48..... 229
Şekil 263 : Restorasyon – Vaaz Kürsüsü – Pafta No : 49 230
Şekil 264 : Restorasyon – Minber – Pafta No : 50..... 231
Şekil 265 : Restorasyon – Minber – Pafta No : 51..... 232
Şekil 266 : Restorasyon – Minber – Pafta No : 52..... 233
Şekil 267 : Restorasyon – Mihrap Detay – Pafta No : 53 234
Şekil 268 : Restorasyon – Mahfil Sistem Detayı – Pafta No : 54 235
Şekil 269 : Restorasyon – Harim Kapısı – Pafta No : 55..... 236
Şekil 270 : Restorasyon Müdahale – Harim Kat Planı – Pafta No : 56..... 237
Şekil 271 : Restorasyon Müdahale – Mahfil Kat Planı – Pafta No : 57..... 238
Şekil 272 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 1..... 239
Şekil 273 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 2..... 240
Şekil 274 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 3..... 240
Şekil 275 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 4..... 241
Şekil 276 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 5..... 242
Şekil 277 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 6..... 243
Şekil 278 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 7..... 244
Şekil 279 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 8..... 245
Şekil 280 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 9..... 246
Şekil 281 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge..... 247
Şekil 282 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge..... 248
Şekil 283 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge..... 249
Şekil 284 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge..... 249
Şekil 285 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge..... 250
Şekil 286 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge..... 251

Şekil 287 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge 252
Şekil 288 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge 253
Şekil 289 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge 253
Şekil 290 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge 254
Şekil 291 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge 255
Şekil 292 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge 256
Şekil 293 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge 257

ÖZET

Dünyaya nizam vermek ve gücünü dünyanın her karış toprağında hissettirmek isteyen medeniyetlerin temsilcisi olan devletler; izlerini yaptığı eserlerle de sabitlemek, söylemek ve kanıtlamak istemişlerdir. Medeniyetler; kendi anlayışı ve üslubuyla biriktirdiği bilgiler nihayetinde edindiği tecrübe ile bir mimari dil oluşturmuştur. Osmanlı Medeniyeti de İslam'dan aldığı sosyal yaşam ve insan haklarını önceleyerek insana yakışır ve medeniyetini temsil eder eserler ortaya koymuştur. Her eserin bir kullanım gayesi ve işaret ettiği bir mânası vardır. Bu çalışma kapsamında bir mahalle camisi olan Hürrem Çavuş Camii ele alınmıştır. Sosyal hayat içerisindeki yeri mahalle camisi olan camiler; mahallenin kuruluşu ile var olan ve mahalle sakinlerinin beş vakit namazı cemaat ile eda edebilmesi gayesiyle yapılmıştır. Banisi Kanuni Sultan Süleyman'ın Divan Çavuşlarından olan Hürrem Çavuş, Mimarı ise; Hassa Mimarlar Ocağı Baş Mimarı olan Sinan'dır. Bu eser 1562 yılında İstanbul'da Fatih İlçesinde yapılmıştır. Geçirdiği tamirat ve bakımlar neticesinde ahşap elemanları (mimari öğeleri, çatısı, mahfil ve son cemaat yeri vs.) hariç hususiliğini koruyabilmiştir.

Eserin yapıldığı dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için Kurul, Encümen, Vakıflar ve Osmanlı arşivleri incelenmiş; yazışmalar, tutanaklar ve farklı kaynaklarda eser hakkında bilgi toplanmıştır. Aynı sanatkârın farklı eserleri de bu maksatla çalışma içerisine alınmıştır.

Eserin kendi üslubunu ve dönemini aktarabilmesi için restitüsyon projeleri ve güncel ihtiyaçların asgarisi eklenerek restorasyon projesi hazırlanmıştır. Projelerin içerisindeki izahatlarda da görüleceği gibi; muhdes olan ekler kaldırılmış ve tavsiye edilen mimari elemanlar çizilmiştir. Eser; kullanıma mani bir halde değildir. Bakımlı ve temizdir. Fakat Klasik Osmanlı Mimari Üslubunun anlaşılabilmesi için müdahale edilmesi gerekmektedir. Son cemaat mahfilinin iki katlı olarak tanzim ettirildiği ve güncel ihtiyaçların karşılanması için esere kalıcı zararlar verildiği tespit edilmiştir.

Mimar Sinan'ın önemli bir eseri olan Hürrem Çavuş Camiini niteliksiz eklerinden arındırmak ve aslına kavuşturmak bu çalışmanın ana gayesidir.

ABSTRACT

The states which are the representative of the civilizations that aim to regulate the world and make understand its power all over the world, want to inscribe, tell and prove their marks with their artifacts. The civilizations generate an architectural style with their consciousness, style and experiences. The Ottoman Civilization also prioritizes civil liberty and social life warranties with their Islamic significance, and leaves humanely artifacts representing their civilization. Every artifact refers a significance and has an intended purpose. This study is about Hürrem Çavuş Mosque which is a village mosque. The mosques which are approved as village mosque in social life exist since the village foundation and are built to the end that the townsfolk prays at Salah times. Hürrem Çavuş Mosque is ordered by one of the palace attendants working under the emperor Kanuni Sultan Süleyman, and its architect is Architect Sinan who was the chief architect at chamber of architects at that time. This artifact was built in 1562 in Fatih district of Istanbul. In conscious of the repair and maintenance applied on this artifact, its characteristics are conserved except wood elements such as mihrab, minbar, ambo, roof, gathering-place, narthex etc.

In order to estimate the period that the artifact was built; cultural heritage conservation board's archives, general directorate for foundations' archives and Ottoman archives are researched and necessary informations are obtained from the correspondences, reports and other documents about the artifact. In addition, other artifacts designed by Architect Sinan are examined in this study for the same aim.

In order to express the artifact's own style and period, restitution plans and by adding the minimal living necessities' restoration plans are drawn. As it is seen in the explanations in the plans, adscititious parts are removed and suggested architectural elements are drawn. Today, the artifact is not in unusable conditions. It is well-kept and clean. However, some interferences must be done to be able to be understood classical Ottoman Architectural style of the artifact. Especially, the fact that narthex of the mosque is regulated as two-tier and the artifact is damaged to provide contemporary need are determined.

The main purpose of this study is clearing off the Hürrem Çavuş Mosque, which is an artifact of Architect Sinan, from the featureless additions and restoring to the original state of the artifact.

KISALTMALAR

K.V.K.M. :Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurul Müdürlüğü

HADİKA :Hadîkatü'l Cevâmi' İstanbul

G.M.E.A.Y.K:Garimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı

İ.B.B. :İstanbul Büyükşehir Belediyesi

C.B.S.M. :Coğrafi Bilgi Sistemleri Müdürlüğü

B.O.A. :Başbakanlık Osmanlı Arşivi

İ.V.B.M. :İstanbul Vakıflar 1.Bölge Müdürlüğü

1. GİRİŞ

Hürrem Çavuş Osmanlı Devleti'nin 10. Padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566)'ın Divan çavuşlarındandır[1]. Cami haziresindeki kabir taşına göre 968/ 1560-61 de vefat etmiştir. Yaşadığı devrin mimarbaşısı olan Mimar Sinan'a bu Camii, çeşmeyi ve mektebi yaptırmıştır. Mimar Sinan'ın yakın dönemlere kadar ulaşabilen dört sakıflı camisinden[2] biri olan Hürrem Çavuş Camii bir mahalle camisidir. Kubbeli ve büyük ebatlarda yapılan yapılara göre maliyetinin daha az olması sebebiyle mahalle mescid ve camileri bu üslup ile yapılmıştır. Mescidin içerisinde minber bulunmamakta, camiin ise içerisinde minber bulunmakta ve cuma namazı kılınmaktadır. Hürrem Çavuş Camii ise cami olarak planlanmış ve yapılmıştır. Mahalle camilerinin ekseriyetinin 20.yy'a ulaşamamasının başlıca sebebi olarak son cemaat yerinin yalın ahşap direkler ile yapılması[3] gösterilir. Eski Yenibahçe[4] semti yeni Hırka-i Şerif Mahallesinin; dönemin yöneticileri tarafından tercih edildiği bilinmektedir.[5] Fatih İlçesinde Hırka-i Şerif Mahallesi hudutlarında, Keçeciler Caddesinde bulunan Hürrem Çavuş Camii; banisinin maddi imkânları nispetinde mütevazı ve sade olarak inşa ettirilmiş bir camiidir. Günümüze ulaşmayan lakin Hadika'da olduğu zikredilen kitabesinde eserin yapılış tarihinin 970/1562-63, yani yapının Hürrem Çavuş'un vefatından iki yıl sonra olduğu kabul edilmektedir. İncelenen bütün ikincil kaynaklarda 1844, 1901, 1977[6] ve 2000[7] yıllarında tamiratlar geçirdiği zikredilmektedir. Osmanlı arşivlerinde ise 1844 yılına ait bir tamir kaydı bulunamamıştır. Bu hususta Osmanlı Arşivlerinde yapılan araştırmalar neticesinde bu tarihler tam olarak doğru kabul edilememekle birlikte, bu tarihlerin haricinde de tamiratlar gördüğü ihtimali kabul edilecektir. İlk tamiratın daha erken tarihlere dayandığı "*Yenibahçe civarında Hurrem (Hürrem) Çavuş Camii'nin tamiri masraflarına dair."*[8] ifadesi ile 1277/1861 tarihinde kayda geçirilen evrak ile tespit edilebilmektedir. Evsafı bilinmemekle birlikte sırasıyla; 1299/1882 tarihli

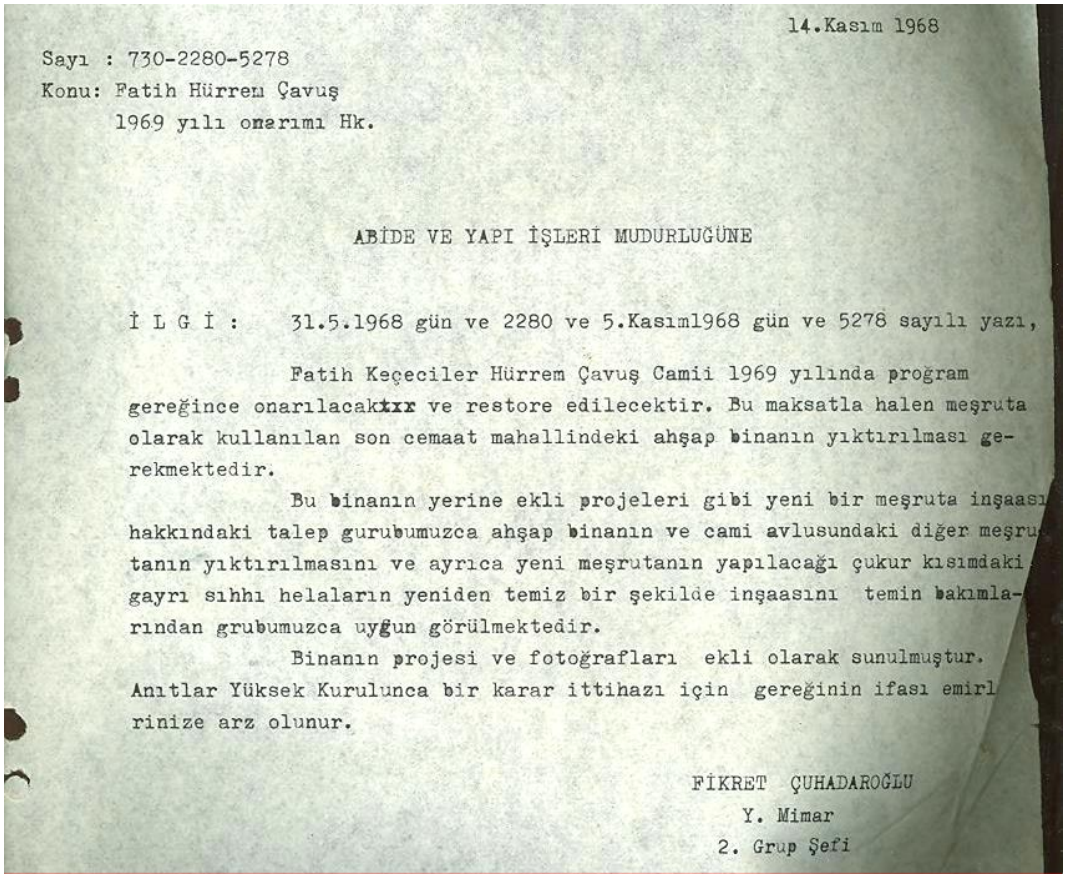
[1] Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi', İstanbul Camileri ve Dini Sivil Mimari Yapıları,* Galitekin, Ahmet Nezih, İşaret Yayınları, 2001, İstanbul s.146
[2] Kuran, Aptullah, *Mimar Sinan*, 1986, İstanbul, s.194
[3] Kuran, Aptullah, a.g.e. , s.188
[4] Çevik, Mümin, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2001, c.1, s.352, Üçdal Neşriyat
[5] *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, 2001, c.3, s.228
[6] Naza, Emine, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1993, c.4, s.103
[7] İBB, BİMTAŞ, "İŞAT (İstanbul Şehircilik Atölyesi) Tarihi Yapı Değerlendirme Raporu
[8] Osmanlı Arşivleri, Tarih:27/L/1277, Dosya No:448, Gömlek No:19969

"*Yenibahçe kurbunda Keçeciler'de Haram*[9] *(Hürrem) Çavuş Camii'nin tamiri."*[10] kaydı ve 1309/1884 tarihli *"Yenibahçe'de Keçeciler'de vaki Harem (Hürrem) Çavuş Cami'sinin tamiri ve masraflarının tesviyesi."*[11] kaydı ile tamiratlar bilinebilmektedir. 1309/1892 tarihli *"Evkaf-ı mülhakadan olup Yenibahçe yakınında bulunan Hürrem Çavuş Camii'nin tamiriyle mezkûr vakfa ait tasfiye tahvilatlarının peyderpey satılması."*[12] ve 1309/1892 tarihli "*Tamirine karar verilen Yenibahçe'deki Hürrem Çavuş Camii Vakfi'nın tasfiye tahvilatının piyasa değerinin düşmemesi peyderpey satılması."* [13] kayıtlarında ise yapılmak istenen tamirat için kaynak bulunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. 1319/1902 *"Yenibahçe civarındaki Hürrem Çavuş Camii'nin tamiri."* [14] kaydı ile tamiratın 1901 yılında değil 1902 yılında veya sonrasında yapıldığı yönünde deliller güçlenmiştir. 1326/1908 tarihinde *"Keçeciler'de yangın çıktığı."*[15] kaydıyla da Camiin hasar gördüğü tahmin edilebilmektedir. Fakat bu tarih sonrasında bir tamirat kaydına ulaşılamamıştır.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne 1968 yılında yazdığı 730-2280-5278 sayılı yazısında 1969 yılında

[9] Osmanlı arşivlerindeki kaynakları latin harflerine geçirirken Harem veya Haram Çavuş şeklinde çevrilmiştir.
[10] Osmanlı Arşivleri, Tarih:22/Ş/1299, Dosya No:60, Gömlek No:3428
[11] Vakıflar Arşivi, Tarih:14/S/1302, Dosya No:105, Gömlek No:23
[12] Osmanlı Arşivleri, Tarih:28/L/1309, Dosya No:70, Gömlek No:4
[13] Bab-ı Ali Evrak Odası Belgeleri, Tarih:07/Za/1309, Dosya No:13, Gömlek No:968
[14] Osmanlı Arşivleri, Tarih:27/L/1319, Dosya No:30, Gömlek No:1319
[15] Osmanlı Arşivleri, Tarih:27/N /1326, Dosya No:54, Gömlek No:49

eserin tamirat programına alındığından bahsedilmektedir. Tamirat geçirdiği yıllar net olarak bilinememektedir.

14.Kasım 1968

Sayı : 730-2280-5278
Konu: Fatih Hürrem Çavuş
1969 yılı onarımı Hk.

ABİDE VE YAPI İŞLERİ MUDURLUGÜNE

İ L G İ : 31.5.1968 gün ve 2280 ve 5.Kasım1968 gün ve 5278 sayılı yazı,

Fatih Keçeciler Hürrem Çavuş Camii 1969 yılında proğram gereğince onarılacakxxx ve restore edilecektir. Bu maksatla halen meşruta olarak kullanılan son cemaat mahallindeki ahşap binanın yıktırılması gerekmektedir.

Bu binanın yerine ekli projeleri gibi yeni bir meşruta inşaası hakkındaki talep gurubumuzca ahşap binanın ve cami avlusundaki diğer meşrutanın yıktırılmasını ve ayrıca yeni meşrutanın yapılacağı çukur kısımdaki gayrı sıhhı helaların yeniden temiz bir şekilde inşaasını temin bakımlarından grubumuzca uygun görülmektedir.

Binanın projesi ve fotoğrafları ekli olarak sunulmuştur. Anıtlar Yüksek Kurulunca bir karar ittihazı için gereğinin ifası emirlerinize arz olunur.

FİKRET ÇUHADAROĞLU
Y. Mimar
2. Grup Şefi

Şekil 1 **:**G.E.A.Y.K.M'nden İ.V.G.M.'ne Gönderilen 1969 Yılı Tamirat Yazısı

Hürrem Çavuş Camii revaklarının 1972 yılında yenilendiği[16] bilinmektedir. Hürrem Çavuş Camiinin bir başka özelliği de günümüze ulaşabilen; minare kaidesinin duvar içerisine alındığı bilinen dört Sinan eserinden birisi olmasıdır.[17] Bu hususlar; çalışma içerisinde bahsi geçtikçe tafsilatıyla anlatılmaya çalışılmıştır.

1.1 GAYE

Sultan Süleyman Devri'ndeki eser sayısı takribi 1445'tir. Bunlardan 596'u İstanbul'dadır. Bu eserlerden 152 tanesi de Cami-Mescid sınıfındadır.[18] Camiler çatılı ve kubbeli diye iki ana sınıfa ayrılırsa; Sinan'ın sekiz sakıflı[19] camisinden biri olan Hürrem Çavuş Camii çatılı camiler sınıfına girer. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin de işaret

[16] Kuran, Aptullah, *Mimar Sinan*, 1986, İstanbul, s.295
[17] Kuran, Aptullah, a.g.e.
[18] Göncüoğlu, Süleyman Faruk, *İstanbul'un Kitabı Fatih*, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2013, İstanbul, c.1, s.393
[19] Kuran, Aptullah, a.g.e. , s.175

ettiği gibi Fatih devrinde İstanbul'da bulunan yaklaşık ikiyüzelli mahallenin ihtiyacı olan camilerin çoğunlukla sakıflı camiler[20] olduğu göz önünde bulundurularak yapının günlük hayat akışında yaşayan bir şehir içerisindeki görevi bakımından da ehemmiyetli olduğu bilinmelidir.

Osmanlı Devleti Döneminde yapılan abidevi mimari eserlerin yanı sıra daha küçük nispetteki eserlerin de önemli olduğu düşüncesi ve yaklaşımıyla Hürrem Çavuş Camii ele alınmış ve Mimar Sinan yapılarının nispetine bakılmaksızın incelenmesi, kayıt altına alınması ve aslına döndürülmesi için gereken gayretin gösterilmesi gayesiyle hazırlanmıştır. Bir eserin değeri büyüklüğü ile değil; dönemi, banisi, mimarı, emsalleri ile ölçülmelidir. Bu çalışma ile bu gaye için çaba sarf etmek istenmiştir.

1.2 KAPSAM

Bu çalışma kapsamında rölöveleri çizilerek –alındığı dönemin- tarihe bir vesika olarak kaydedilmesine katkıda bulunmak niyetiyle eserin günümüzdeki durumu kayıt altına alınmıştır. Bununla birlikte eserin ilk yapıldığı dönemdeki haline de ulaşabilmek için emsali olan eserler incelenmiştir. Malzeme kullanımı, yapım yöntemleri de incelenmiş ilk halinin –muhtemel- projesi yani restitüsyon projesi çizilmiştir. Güncel ihtiyaçlar da asgari seviyede dikkate alınarak restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Bölgenin gelişimini ifade edebilmek için haritalar ve hava fotoğrafları incelenmiş mahalle dokusu okunmaya gayret edilmiş, restorasyon kararları için istifade edilmeye çalışılmıştır.

1.3 USUL

Bu eserin hakiki manada değerini ortaya çıkarabilmek için ulaşılabilindiği kadar geçmişe uzanılmaya çalışılmıştır. Süreç içerisinde uğradığı tamiratlar, bozulmalar, geçirdiği yangınlar, eklenen veya kaldırılan kısımlar değerlendirilerek tabii bir çalışma ortaya koymak için İstanbul Vakıflar Avrupa 1.Bölge Müdürlüğü, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Encümen Arşivi, Osmanlı Arşivleri, Ansiklopediler, tarihi vesikaları içinde barındıran kitaplar, fotoğraflar ve diğer yazışmalar başta olmak üzere hiçbir bilgi bilinçli olarak atlanılmadan incelenmeye gayret gösterilmiştir. Yapının rölöveleri alınırken zamanın imkânları ve teknolojisi kullanılmaya gayret gösterilmiştir. Gelenekten gelen usüllerin yanı sıra; hata payını

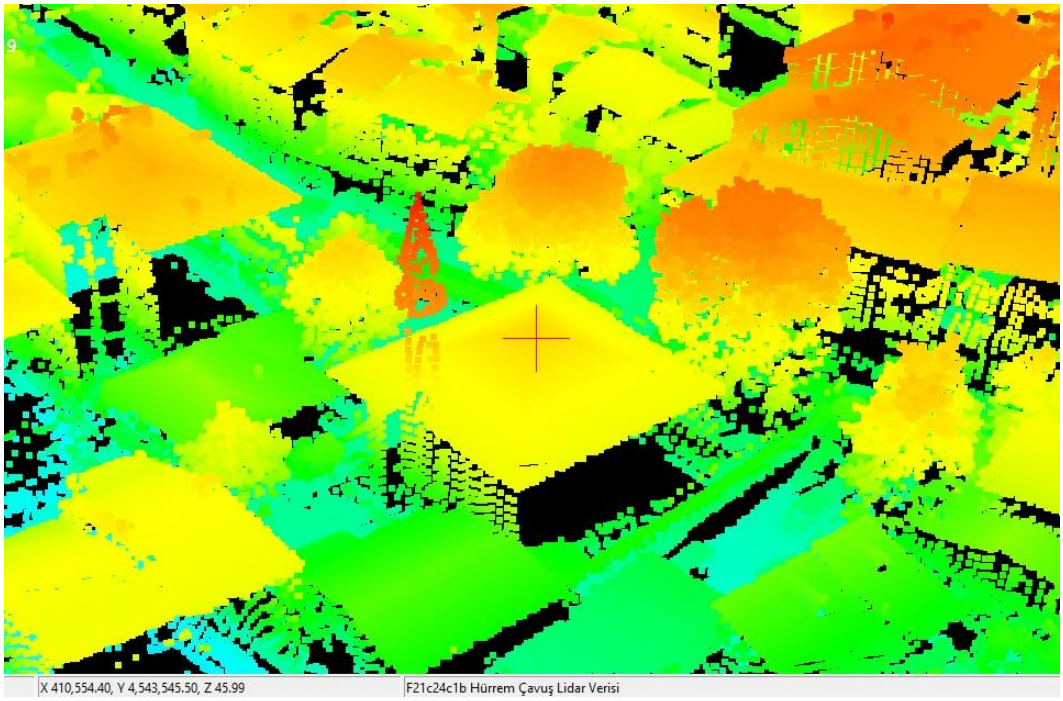
[20] Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989, İstanbul, c.3, s.519

asgariye indirmek için “total station” kullanılmış ve rölöveler buradan çıkan verilerin altlık olarak kullanılmasıyla çizilmiştir. Başka bir usul olarak “LIDAR” (Light Detection and Ranging)[21] verisi olarak bilinen nokta bulutu çalışması İBB Harita Şefliğinden alınmış; çatı yüksekliği, minare, şerefe yüksekliği vb. ulaşılamayacak seviyelerdeki kısımların ölçülerinin doğru alınabilmesi için kullanılmıştır.

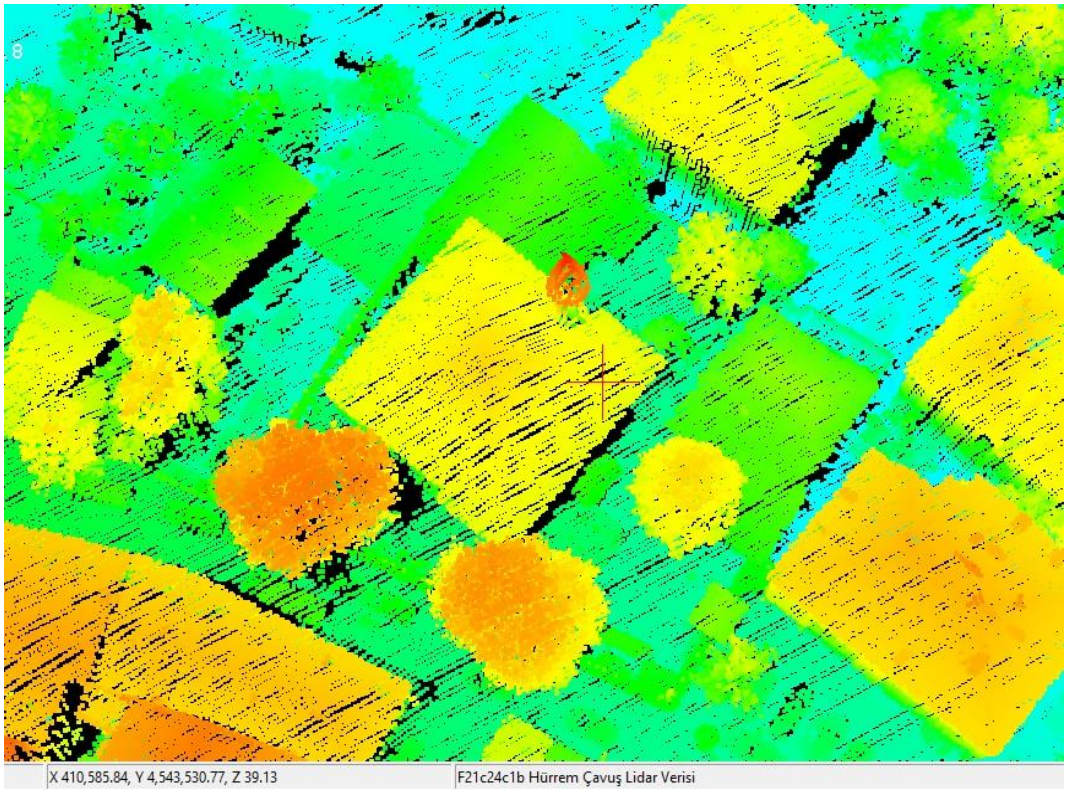

Şekil 2 :Total Station ile Harim Tarama Fotoğrafı (A.Aluç 2014)

[21] Helikopterin altına bağlı bir cihazdan lazer darbelerini kullanarak satıhların ortaya çıkarılmasına yarayan teknoloji bu çalışmada kullanılmıştır.

Şekil 3 :Hürrem Çavuş Cami LIDAR Verisi (İBB Helikopteri 2014)

Şekil 4 :Hürrem Çavuş Cami LIDAR Verisi (İBB Helikopteri 2014)

2. HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ BULUNDUĞU ÇEVRE

2.1 COĞRAFİ KONUM

İstanbul'un 39 ilçesinden biri olan; 2008 yılında Eminönü ilçesinin de kendisine katılmasından sonra "Sur İçi" olarak adlandırılan Eski İstanbul'u sınırları içerisinde barındıran Fatih İlçesi; Kuzeyinde Haliç, doğu ve güneyinde Marmara Denizi, batısında ise Zeytinburnu ve Eyüp ilçeleri ile sınırlanmaktadır. 15,93 km² kara alanına, 455.498 kişilik nüfusa sahiptir. İstanbul'un 782 mahallesinden biri olan Hırka-i Şerif Mahallesi ise Kuzeyden Karagümrük, Derviş Ali, Atik Ali Mahalleleri, Doğudan Ali Kuşçu Mahallesi, Güneyden Topkapı ve Akşemsettin Mahalleleri ile Batıdan Karagümrük Mahallesi ile komşudur.[22] Hürrem Çavuş Camii; kuzeyindeki Karabaş Veli Camiine 150mt, Şah Tekkesi Muhammet Bedrettin Türbesine 82mt, Gürcü Mesih Paşa Çeşmesine 300mt, Akşemsettin Camiine 400mt, Hırka-i Şerifi Camiine 560mt, Mesih Ali Paşa Camiine 770mt, Vatan Caddesine 220mt, Damat Öküz Mehmet Paşa Camiine 400mt, Keçeci Hamamı kalıntısına 73mt, Hürrem Çavuş Çeşmesine ise 62mt mesafededir.[23] Deniz seviyesinden yüksekliği de 35mt'dir.

2.2 TARİHİ GELİŞİM

İstanbul'un en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Fatih İlçesinde farklı medeniyet yaşamıştır. Bizans Döneminin en önemli yapısı olan Havariler Kilisesi (Havariyun Kilisesi) de yerine yapılan Fatih Camii de dönemlerinin en önemli eserleriydiler.[24] Buradan yola çıkarak gücü ve kuvveti ile hükümranlık süren medeniyetlere ev sahipliği yapmış coğrafyanın medeniyetinin günümüze intikal etmiş temsilcilerinin mimari eserler olduğu, Hürrem Çavuş Camiin ise bulunduğu bölgede yapılmış olan mütevazı bir eser olduğu söylenebilmektedir. Hürrem Çavuş Camii çevresi ile ilgili Osmanlı Dönemi öncesine ait bir bilgiye rastlanılmamakla birlikte Osmanlı Döneminde Yenibahçe Semtinin yöneticiler tarafından tercih edildiği bilinmektedir.

2.3 MAHALLENİN GELİŞİMİ VE DOKUSU

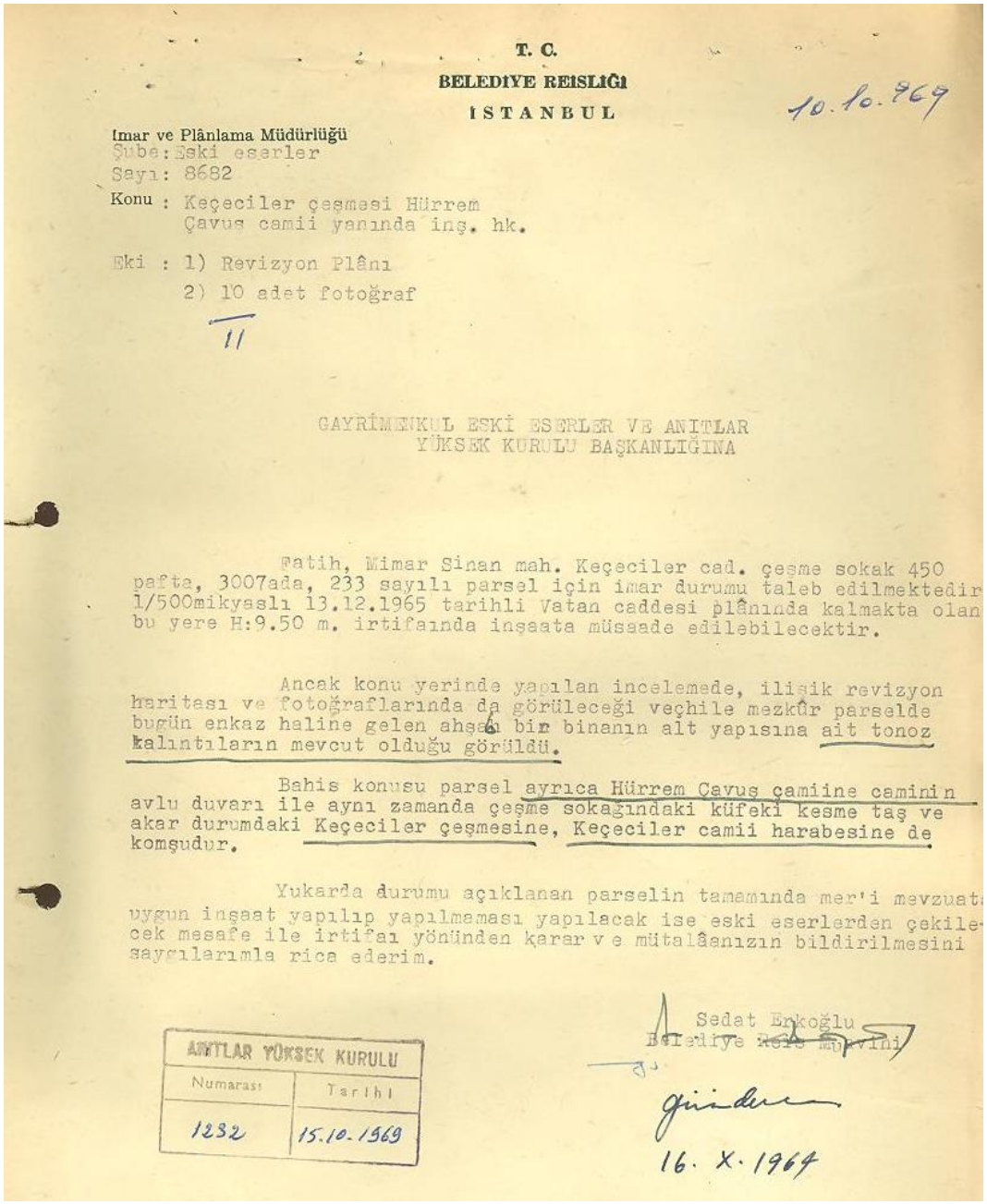
Bugün ki adıyla Hırka-i Şerif Mahallesi'nde bulunan Mehmet Paşa (Gürcü) Çeşmesi, Keçeci Hamamı[25] Kalıntısı, İlkokul Mektebi[26] ve Hürrem Çavuş Camii bir arada

[22] Nüfus Bilgileri 2007 Nüfus Sayımından, İlçe ve mahalle sayıları ise İBB'den alınmış olup 2009 yılına aittir.
[23] Mesafeler İBB'den alınmış olup, eserin ortasından eserin ortasına ölçülerek hesaplanmıştır.
[24] Göncüoğlu, Süleyman Faruk, *İstanbul'un Kitabı Fatih*, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2013, İstanbul, c.1, s.19
[25] Osmanlı Arşivleri, Tarih:29/N/1172, Dosya No:102, Gömlek No:5083
[26] Osmanlı Arşivleri, Tarih:01/Za/1323, Dosya No:902, Gömlek No:33

düşünülerek burada mahalle yaşamının olduğunu bize anlatır. Camiin yakınında olan Hamamdan geriye sadece bir duvar kalmıştır. Hakkında hamam kalıntısı olduğundan başka da bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Mimar Sinan'ın Yenibahçe'de Koca Mustafa Paşa Hamamı[27] adıyla bir hamam inşa ettiği de bilinmektedir. Bu eserin mevcut kalıntıyla bir bağlantısı kurulamamıştır. Mezkûr mahalde insanların cami çevresindeki yapı ve arsaları gasp etmesinden önce yaşayan Osmanlı Mahalle'sinden geriye cami ve avlusu ile çeşme hariç bir doku, yapı kalmamıştır. Günümüzde mahallede tarihi değeri olan bir konut bulunmamaktadır. Konutlar 2 ila 6 kat arasında birçoğu betonarme teknik ile yapılmıştır. Böylece klasik mahalle dokusundan geriye dar sokakların haricinde bir şey kalmamıştır. Caminin avlu kapısı tarafından Vatan Caddesine inen Keçeci Çeşmesi Sokak üzerinde atıl durumda tek yüzlü, sivri kemerli, taştan yapılmış[28] bir çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin kitabesi kaybolmuş, ayna taşı yol seviyesinin altında kalmış halde gövdesi ayakta durmaktadır. Mehmet Paşa Çeşmesi[29] olarak ta bir kaynakta bahsedilmekte ise de bu bilginin sıhhatli olmadığı kabul edilmektedir. Keçeci Caddesi ile Aktar Sokağın kesiştiği parselde bulunan kitabeli Gürcü Mehmet Paşa Çeşmesi[30] ile de karıştırılmamalıdır. Yeni bilgilere ulaşılana kadar bu çeşme Hadika ve İ.A.Yüksel'in kabul ettiği gibi Hürrem Çavuş Çeşmesi olarak kabul edilecektir. İbrahim Hilmi Tanışık'ın İstanbul Çeşmeleri adlı eseri incelenmiş mevzu bahis Çeşme bulunamamıştır. Kurul arşivlerinde bulunan belgeler ışığında bu çeşmenin 1969 yılında aktığı bilinmekle birlikte daha ne kadar

[27] Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretül Bünyan ve Tezkrietül Ebniye*, *Yapılar Kitabı,* Develi, Hayati, 2003, İstanbul, Koç Kültür Sanat Yayınları, s.108
[28] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurul Müdürlüğü Kararı 24/06/1992 - 3824
[29] Ertuğ, Necdet, *İstanbul Tarihî Çeşmeler Külliyatı*, 2006, İSKİ Yayınları, c.3, s.197
[30] Ertuğ, Necdet, a.g.e. s.119

aktığı tespit edilememiştir. Günümüzde ise akmamaktadır. 1969 yılında yol seviyesinin yükselmediği, çeşmenin de kötü durumda olduğu görülmektedir.

T. C.
BELEDİYE REİSLİĞİ
İSTANBUL

10.10.969

İmar ve Plânlama Müdürlüğü
Şube: Eski eserler
Sayı: 8682
Konu : Keçeciler çeşmesi Hürrem Çavuş camii yanında inş. hk.

Eki : 1) Revizyon Plânı
2) 10 adet fotoğraf

11

GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER VE ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞINA

Fatih, Mimar Sinan mah. Keçeciler cad. çeşme sokak 450 pafta, 3007ada, 233 sayılı parsel için imar durumu taleb edilmektedir 1/500mikyaslı 13.12.1965 tarihli Vatan caddesi plânında kalmakta olan bu yere H:9.50 m. irtifaında inşaata müsaade edilebilecektir.

Ancak konu yerinde yapılan incelemede, ilişik revizyon haritası ve fotoğraflarında da görüleceği veçhile mezkûr parselde bugün enkaz haline gelen ahşap bir binanın alt yapısına ait tonoz kalıntıların mevcut olduğu görüldü.

Bahis konusu parsel ayrıca Hürrem Çavuş camiine caminin avlu duvarı ile aynı zamanda çeşme sokağındaki küfeki kesme taş ve akar durumdaki Keçeciler çeşmesine, Keçeciler camii harabesine de komşudur.

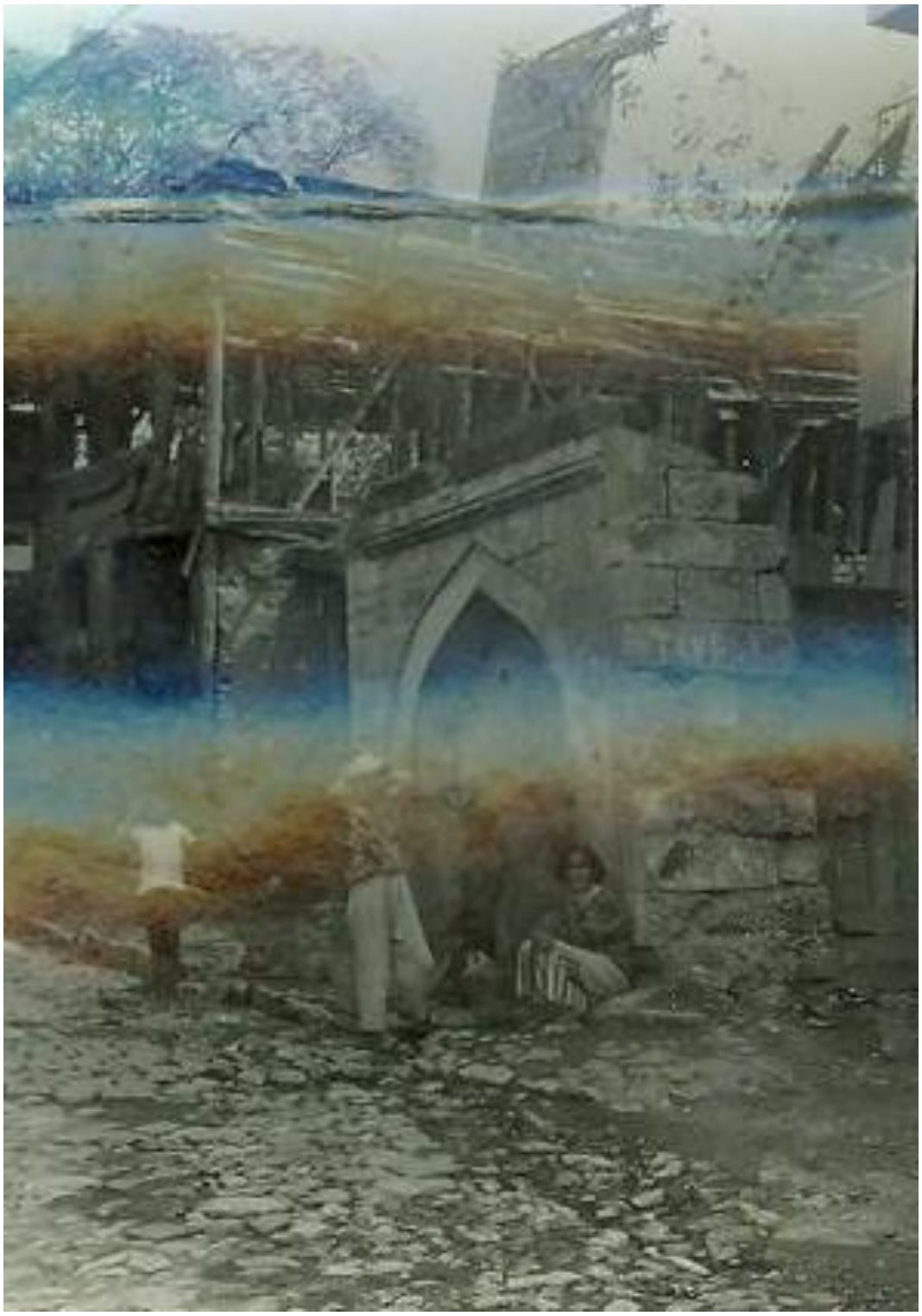
Yukarda durumu açıklanan parselin tamamında mer'i mevzuata uygun inşaat yapılıp yapılmaması yapılacak ise eski eserlerden çekilecek mesafe ile irtifaı yönünden karar ve mütalâanızın bildirilmesini saygılarımla rica ederim.

Sedat Enkoğlu
Belediye Reis Muavini

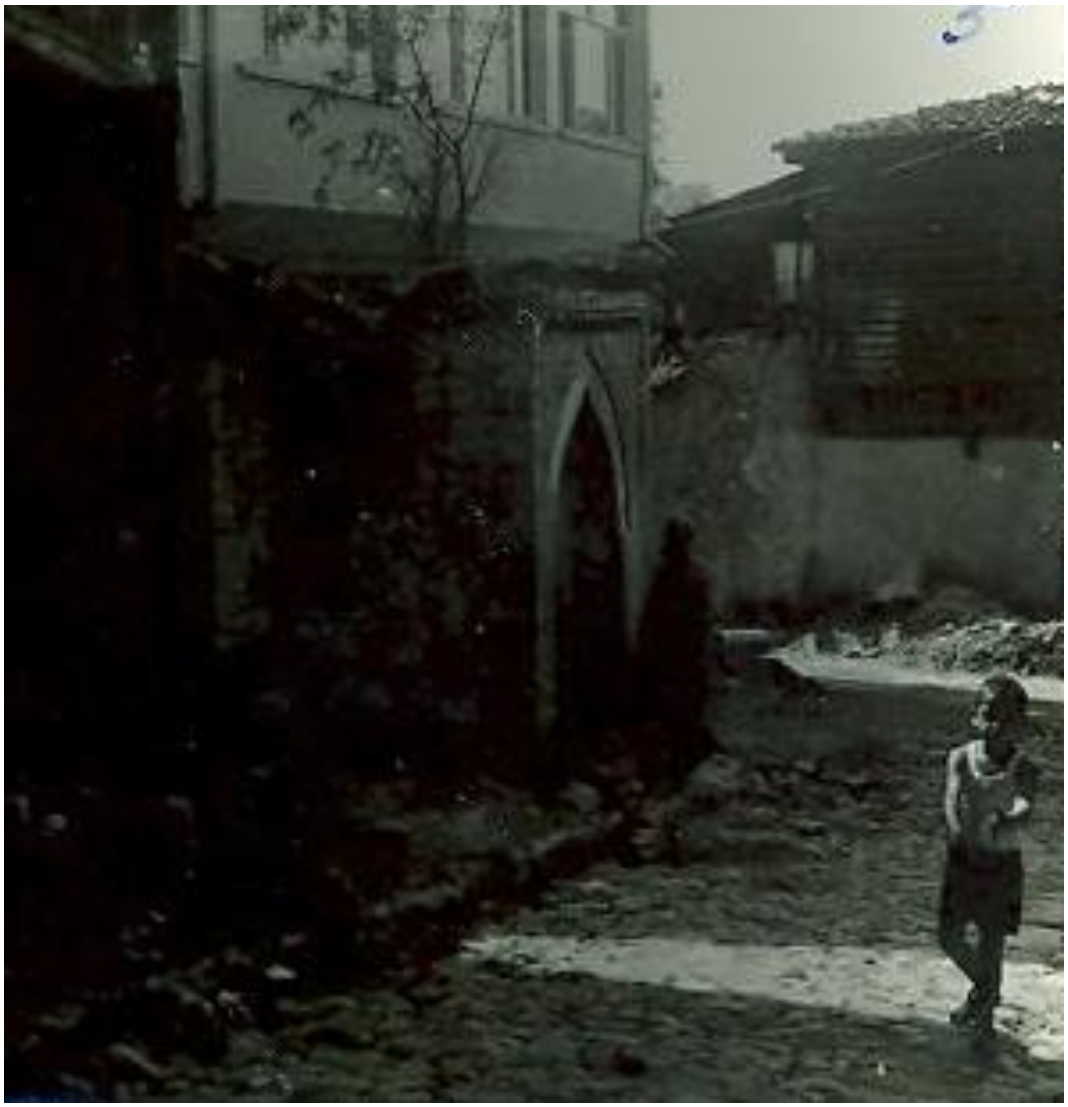
ANITLAR YÜKSEK KURULU
Numarası: 1232
Tarihi: 15.10.1969

gönderme
16. X. 1969

Şekil 5 :Çeşmenin Aktığını Bildirir Yazı (Kurul Arşivi 1969)

Şekil 6 :Hürrem Çavuş Çeşmesi (Kurul Arşivi 1969)

Şekil 7 :Hürrem Çavuş Çeşmesi (Kurul Arşivi 1969)

Çeşme; zamanla yol seviyesinin yükselmesi ile ayna taşı yol seviyesinin altında kalmıştır. Yapı taşları üzerinde kirlenme, bitkilenme ve boyanmış yüzeyler

bulunmaktadır. Parça kopmaları olduğu için taş çerçeve devam etmemektedir. Tamire ihtiyacı vardır.

Şekil 8 :Hürrem Çavuş Çeşmesi (Kurul Arşivi 1998)

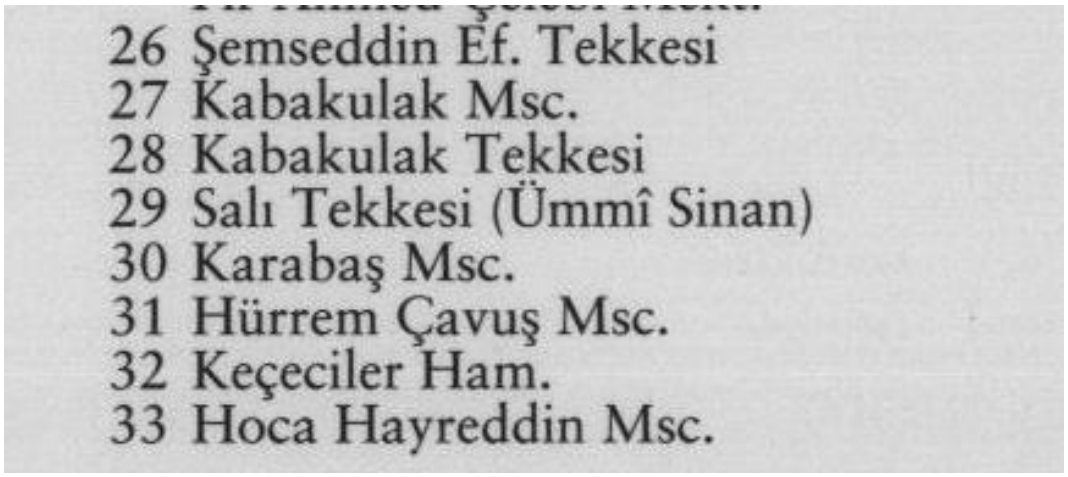
Şekil 9 :Hürrem Çavuş Çeşmesi (Kurul Arşivi 1998)

Keçeci Çeşmesi Sokağın kuzeyinde Keçeciler Hamamı[31] kalıntısı bulunmaktadır. 1922 yılına ait Müller Wiener haritasında da 32 numaralı eser olarak Keçeciler Hamamı harita üzerinde işaretlenmiştir.

[31] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurul Müdürlüğü Kararı 12/07/1995 - 6848

Şekil 10 :Müller Wiener Haritası 1965

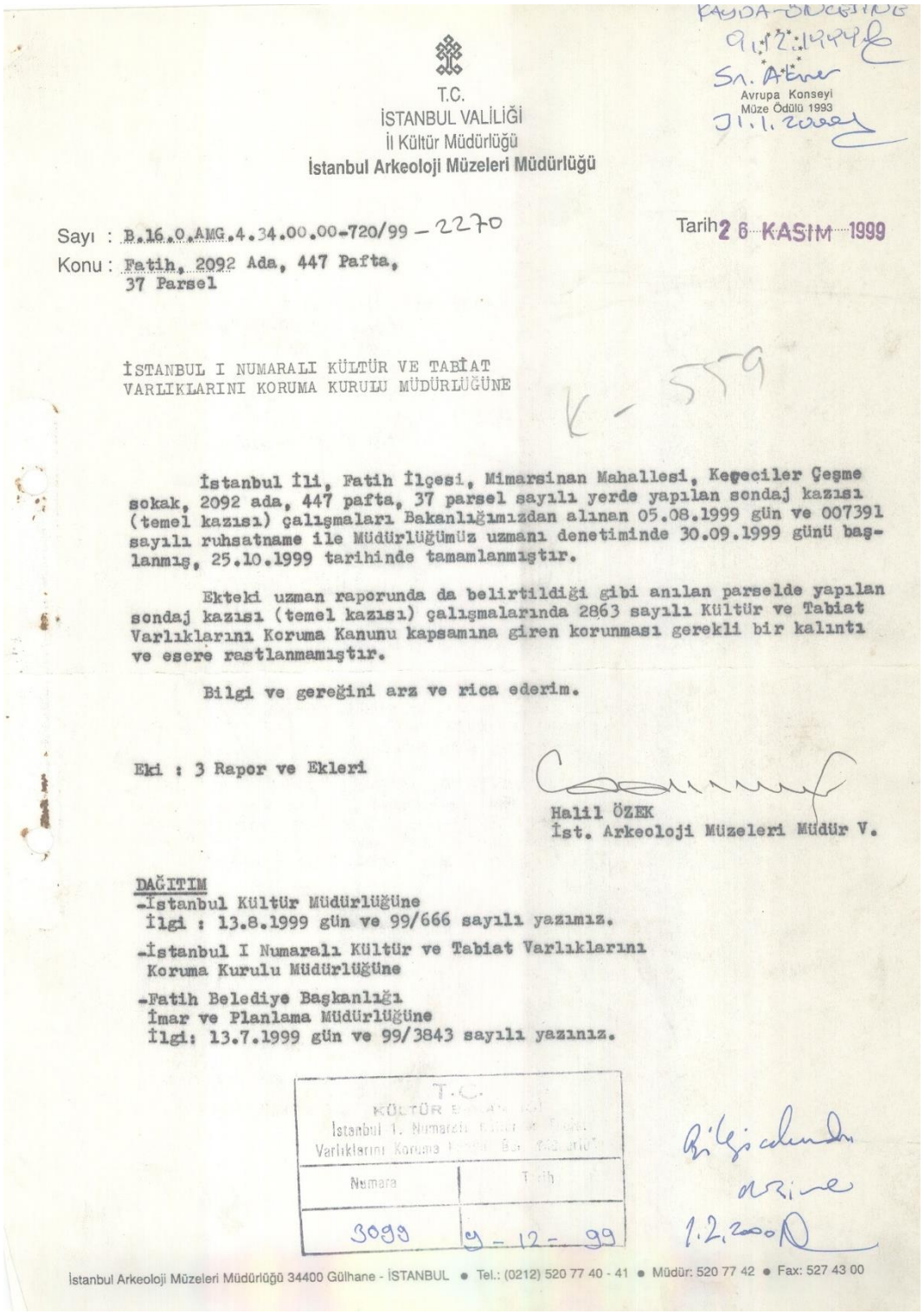

Şekil 11 :Müller Wiener Haritası Lejantı 1922

Kalıntının olduğu alanda 1999 yılında kadar bir yapılaşmaya rastlanılmamıştır. Bu tarihten sonra ise başvurular üzerine alanda sondaj yaptırılarak inşaat ruhsatı verilmiştir. Suriçinde bulunan bu eserin ortaya çıkarılması imkânı da kısmen ortadan

kaldırılmıştır. Yapılan sondaj çalışmalarında bir kültür varlığına rastlanılmadığı ise kayıt altına alınmıştır. Arkeoloji Müzeler Müdürlüğü kalıntının bir duvarının [32] tamamen ortada olması ve bütünleme işlemlerinin yapılması muhtemel iken sondaj (temel) kazısı sırasında korunması gerekli bir kalıntı ve esere rastlanmadığını belirtmiştir.

[32] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurul Müdürlüğü Kararı 23/10/1998 - 10353

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Kültür Müdürlüğü
İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü

Sn. Atiner
Avrupa Konseyi
Müze Ödülü 1993

Sayı : B.16.0.AMG.4.34.00.00-720/99 – 2270
Konu : Fatih, 2092 Ada, 447 Pafta, 37 Parsel

Tarih 26 KASIM 1999

İSTANBUL I NUMARALI KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULU MÜDÜRLÜĞÜNE

K - 559

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Mimarsinan Mahallesi, Keçeciler Çeşme sokak, 2092 ada, 447 pafta, 37 parsel sayılı yerde yapılan sondaj kazısı (temel kazısı) çalışmaları Bakanlığımızdan alınan 05.08.1999 gün ve 007391 sayılı ruhsatname ile Müdürlüğümüz uzmanı denetiminde 30.09.1999 günü başlanmış, 25.10.1999 tarihinde tamamlanmıştır.

Ekteki uzman raporunda da belirtildiği gibi anılan parselde yapılan sondaj kazısı (temel kazısı) çalışmalarında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamına giren korunması gerekli bir kalıntı ve esere rastlanmamıştır.

Bilgi ve gereğini arz ve rica ederim.

Eki : 3 Rapor ve Ekleri

Halil ÖZEK
İst. Arkeoloji Müzeleri Müdür V.

DAĞITIM
-İstanbul Kültür Müdürlüğüne
İlgi : 13.8.1999 gün ve 99/666 sayılı yazımız.
-İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğüne
-Fatih Belediye Başkanlığı
İmar ve Planlama Müdürlüğüne
İlgi: 13.7.1999 gün ve 99/3843 sayılı yazınız.

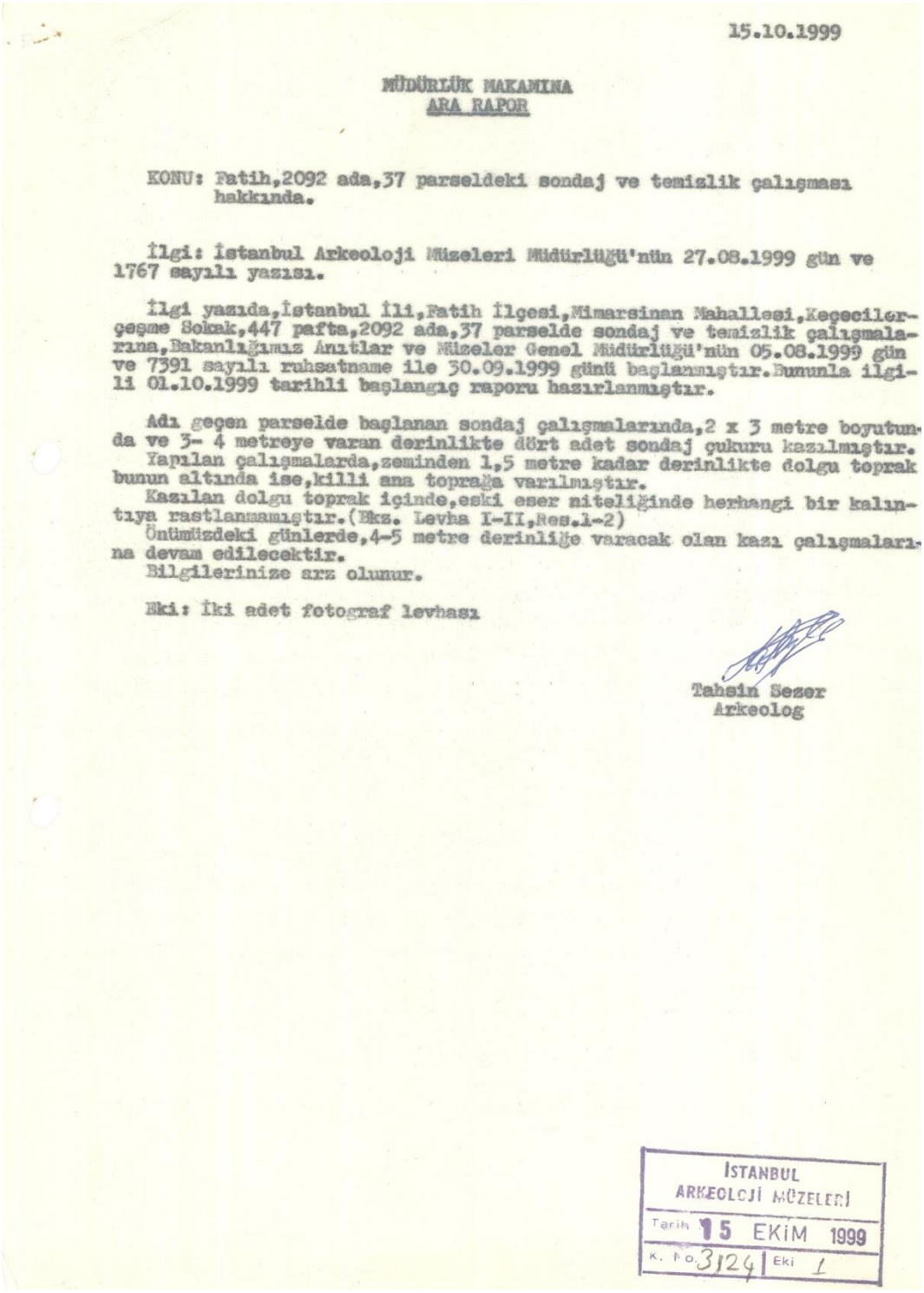
T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
İstanbul I. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Başkanlığı

Numara	Tarih
3099	9 - 12 - 99

Bilgi edinilmek üzere
1.2.2000

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü 34400 Gülhane - İSTANBUL • Tel.: (0212) 520 77 40 - 41 • Müdür: 520 77 42 • Fax: 527 43 00

Şekil 12 **:**Korunması Gereken Bir Esere Yok Yazısı (Kurul Arşivi 1999)

15.10.1999

MÜDÜRLÜK MAKAMINA
ARA RAPOR

KONU: Fatih,2092 ada,37 parseldeki sondaj ve temizlik çalışması hakkında.

İlgi: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün 27.08.1999 gün ve 1767 sayılı yazısı.

İlgi yazıda,İstanbul İli,Fatih İlçesi,Mimarsinan Mahallesi,Keçecilerçeşme Sokak,447 pafta,2092 ada,37 parselde sondaj ve temizlik çalışmalarına,Bakanlığımız Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 05.08.1999 gün ve 7391 sayılı ruhsatname ile 30.09.1999 günü başlanmıştır.Bununla ilgili 01.10.1999 tarihli başlangıç raporu hazırlanmıştır.

Adı geçen parselde başlanan sondaj çalışmalarında,2 x 3 metre boyutunda ve 3- 4 metreye varan derinlikte dört adet sondaj çukuru kazılmıştır.
Yapılan çalışmalarda,zeminden 1,5 metre kadar derinlikte dolgu toprak bunun altında ise,killi ana toprağa varılmıştır.
Kazılan dolgu toprak içinde,eski eser niteliğinde herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır.(Bkz. Levha I-II,Res.1-2)
Önümüzdeki günlerde,4-5 metre derinliğe varacak olan kazı çalışmalarına devam edilecektir.
Bilgilerinize arz olunur.

Eki: İki adet fotograf levhası

Tahsin Sezer
Arkeolog

İSTANBUL
ARKEOLOJİ MÜZELERİ
Tarih 15 EKİM 1999
K. No. 3124 Eki 1

Şekil 13 **:**Hamam Kalıntısına Sondaj Raporu (Kurul Arşivi 1999)

Şekil 14 **:**Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 1995)

Şekil 15 **:**Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 1995)

Şekil 16 **:**Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 1995)

Şekil 17 **:**Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 1995)

Mektep, Cami, Hamam, Çeşme gibi eserlerin aynı yakın çevrede oluşu; beraber düşünüldüğü, yapıldığı ve günümüzdeki avlu sınırlarının da daha geniş olduğu ihtimalini akla getirmektedir.

Şekil 18 **:**Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 2003)

Şekil 19 **:**Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 2003)

Şekil 20 **:**Keçeci Hamamı Kalıntısı (Kurul Arşivi 2003)

3. HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ

3.1 COĞRAFİ KONUM

Fatih İlçesi, Hırka-i Şerif Mahallesi'nde 3007 ada 162 parselde yer almaktadır. Parsel alanının güney komşu parseli boş, doğusuna yol, batısında ise kısmen boşluk kısmen de bina, kuzeyinde ise giriş ve bina bulunmaktadır. Eserin girişi Keçeciler Caddesi üzerinde bulunan bir kapı ile sağlanmaktadır.

Vatan Caddesinin, Fevzi Paşa Caddesi istikametine doğru paralelinde bulunan Keçeciler Caddesinde Akşemsettin Camii, Hırka-i Şerif Camii ile bitiminde Mesih Ali Paşa Camii bulunmaktadır. Bir mahalle Camii olarak yapılan Hürrem Çavuş Camii; bölgenin en alt kottaki camilerinden birisidir. Günümüzde de yaşayan bir mahallenin ortasında bulunan Camii; hala aynı amaçla kullanılmaktadır.

Şekil 21 : Hava Fotoğrafı (Fatih Belediyesi C.B.S Müdürlüğü 2014)

3.2 TARİHÇE

16.yy ortalarında yapılan bu Camii; Hürrem Çavuş tarafından yaptırılmıştır. Camiin avlusunda bir mektep ve altında çeşmenin olduğundan bahsedilmektedir.[33] Avlu içerisinde faal durumda olan kurs, müştemilat, tuvalet gibi muhdes yapılar olması sebebiyle de olması muhtemeldir ki bir mektep veya çeşme izine ulaşılamamıştır. Restorasyon tavsiyesi olarak; cami ve avlusu muhdes eklerden temizlendiğinde bu eserlerin izlerine ulaşılması muhtemeldir. Bu süreç tüketildikten sonra avlunun tekrar incelenmesi doğru olacaktır.

[33] Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, *İstanbul Camileri ve Dini Sivil Mimari Yapıları,* Galitekin, Ahmet Nezih, İşaret Yayınları, 2001, İstanbul

3.3 GENEL TANIM

Mimar Sinan'ın sakıflı camilerinden[34] olan yapı dikdörtgen planlıdır. Harim duvarları 2 sıra tuğla, 1 sıra kesme taş olarak almaşık düzende inşa edilmiştir. Özgününde bulunan son cemaat yeri sonradan iki katlı, çelik olarak yapılmış ve etrafı kapatılmıştır. Yeni yapılan bu döşeme kesme taştan yapılmış cümle kapısının hizasına gelmiş özgün olan nadir malzemeye de zarar vermiştir. Minare tarafından son cemaat mahfili üst katına ulaşım için bir merdiven yapılmıştır. Merdivenin altı da ses sistemlerinin saklandığı bir depo olarak kullanılmaktadır. Kapatılan son cemaat yeri önüne plastik doğramadan, etrafı kapalı giriş saçağı eklenmiştir. Son kapatılan mahaller ile Harim Bölümü (1), Son Cemaat Sekisi (2), Giriş Rüzgârlık (3), İmam Odası (4), Mahfil (5), Son Cemaat Mahfili Üst Kat (7), Dış Merdiven, İç Merdiven, Dış Merdiven Altı (7) kısımlarından oluşmaktadır.

Şekil 22 **:**Hürrem Çavuş Camii (İ.B.B. C.B.S.M 2014)

[34] Naza, Emine, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1993, c.4, s.103

3.4 PLAN ÖZELLİKLERİ VE MEKÂN İZAHLARI

Camiyi oluşturan mahaller, muhdes veya özgün notu ile tasnif edilerek zikredilmiştir. Özgün haline aykırı olan muhdes ekler restitüsyon bahsinde; detaylı olarak anlatılmıştır.

3.4.1 Harim Katı (1 Nolu Mahal)

Mahal 8,9 – 13,8 m ebatlarında ve 7 m yüksekliğinde kare planlıdır. Mahallin içerisinde imamın namaz kıldırdığı 1,2 – 1,3 m ebadında seki, müezzin mahfelinin 2,9– 2,2 m ebadında sekisi bulunmaktadır. Mihrap beden duvarı içerisinde 43 cm gömülü, 22 cm de harime doğru çıkıntılıdır. Her cephede 2'şer adet olmak üzere toplam 8 adet pencere bulunmaktadır. Güney Batı ve Kuzey Doğu cephelerinde de 1'er adet kitaplık nişi bulunmaktadır. Mahfile çıkış merdiveni; kuzey köşesinde, duvara bitişiktir. Minare ise harimin kuzey batı köşesindedir. Mahalde vaaz kürsüsü, minber, mihrap, müezzin sekisi, imam sekisi, mahfil çıkış merdiveni, minare çıkış kapısı, harim giriş kapısı, altta 0,96 – 1,63 m ebadında 8 adet, 0,98 – 1,98 m ebadında 8 adet, 0,78 m çapında da 2 adet yuvarlak formlu pencere boşluğu bulunmaktadır. Pencere boşluklarında biri içeride biri de dışarıda olmak üzere 2 adet doğrama bulunmaktadır. Dışarıdaki doğramada ahşap, içerideki doğramada ise pvc kullanılmıştır. Pencere boşluğunun zemininde ise doğal ahşap kaplama tahtası bulunmaktadır. Üst kottaki pencerelerde ise sadece dışarıda dışlık bulunmaktadır. Zeminin şeşhane tuğla kaplı olduğu tahmin edilmektedir. Üzerinde sırasıyla ahşap kadran, ahşap döşeme kaplaması, keçe, halı bulunmaktadır. Zemin halı kaplı olduğu için şeşhane tuğla tam olarak görülememektedir. Zeminde eğim bulunmamaktadır. Harimin kapısı çelik kapıdır. Kapının görünen yüzeyleri ise ahşap çıtalı ve göbeklidir. Duvarlarda 0,82m yüksekliğinde çam ağacından ahşap lambri kaplaması bulunmaktadır. Harime giriş kapısı cephesinde ise 1,4cm yüksekliğinde lambri kaplaması bulunmaktadır. Merdivenin harime bakan satıhları doğal ahşap kaplamalı malzeme ile kapatılmış, merdivenin altının dolap olarak kullanılabilmesi için de kapaklar yapılmıştır. Merdivenin kapısı ise plastik doğramadan imal edilmiştir. Minare çıkış kapısı da aynı renk ve dokuda plastikten imal edilmiştir. Mahallin ısıtma ihtiyacını karşılamak için pencere altlarına veya yanlarına radyatörler asılmış, boruları ise duvarları delerek radyatörlere ulaştırılmıştır. Soğutma ihtiyacının karşılanması için de dört adet klima bulunmaktadır. Mahalde özgün olmayan bir avize asılıdır. Mihrabın sağında ve

solunda ses sistemi ve aydınlatma armatürleri bulunmaktadır. Diğer duvarlarda da ses sistemi bulunmaktadır. Mahfelin altında da aydınlatma armatürleri bulunmaktadır.

Şekil 23 **:**Harim (E.Aluç 2014)

Şekil 24 **:**Harim (E.Aluç 2014)

3.4.2 Mahfil Katı (5 Nolu Mahal)

Mahal 13,7 – 2,5 m ebatlarında 4,4 m yüksekliğinde, harimden 2,8m yüksekte ve dikdörtgen planlıdır. Harim bölümünün kuzey köşesinden 13 basamakla ulaşılan mahfili zemini sırasıyla ahşap kiriş, ahşap döşeme ve halı kaplıdır. Merdivenin harimden mahfile çıkış kısmı tamamen kapalıdır. Duvar tarafında ise döşeme hizasına kadar ahşap lambri kaplıdır. Merdiven basamakları ahşap, üzeri ise halı kaplıdır. Merdiven mahfil döşeme hizasına çıkınca ahşap korkuluk başlamaktadır. Mahfilin harime bakan kısmında aynı ahşap korkuluktan bulunmaktadır. Mahfilin döşeme kotu cümle kapısının[35] çerçeve kısmına denk gelmektedir. Ve arada boşluk kalmaksızın kesme taştan mamül cümle giriş kapısına kadar dayanmaktadır.

Şekil 25 **:**Mahfil (E.Aluç 2014)

[35] Cümle kapısına taç kapı denmesiyle birlikte İbrahim Aydın Yüksel; Ekrem Hakkı Ayverdi' nin bu kullanımın doğru olmadığını ifade ettiğini nakleder

Şekil 26 **:**Mahfilin Döşeme Hizası (E.Aluç 2014)

Şekil 27 **:**Mahfil (E.Aluç 2014)

3.4.3 Son Cemaat Mahfili Alt Kat (2 Nolu Mahal)

Mahal 14,9 – 4,6 m ebatlarında 3,2 m yüksekliğindedir. Rüzgârlıktan geçtikten sonra, harime girmeden beden duvarlarının dışında kıble duvarına[36] paralel 5 açıklıklı, diğer yönde ise 2 açıklıklıdır. Duvar diplerindekiler de dâhil 10 adet çelik taşıyıcı vardır. Çelik taşıyıcılar üzerine doğal kaplamalı mdf[37] kutu yapılmıştır. Cümle kapısına giden 2,5 m genişliğinde giriş ile aynı kotta devam eden geçişin sağ ve soldaki 0,56 cm fevkani sekiler bulunmaktadır. Bu sekilere ikişer basamak ile çıkılmaktadır. Sekilerin önü ayakkabılıktır. Kıble duvarı hariç 3 duvar 0,6 m yüksekliğinde ahşap lambri kaplanmıştır. Camiye bitişik merdivenden son cemaat mahfili üst katına çıkış merdiveni bulunmaktadır. Bu merdivenin altına ise son cemaat sekisinin sol tarafındaki ahşap kapıdan ulaşılmaktadır. Bu mahalde ses sistemleri bulunmaktadır.

Şekil 28 **:**Son Cemaat Mahfili (E.Aluç 2014)

3.4.4 Giriş Rüzgârlık (3 Nolu Mahal)

Mahal 2,6 – 1,9 m ebatlarında 2,5 m yüksekliğindedir. Avludan son cemaat yerine geçmeden, son cemaat mahfili önünde bulunmaktadır. Çelik taşıyıcılı, etrafı ise plastik

[36] İbrahim Aydın Yüksel; Ekrem Hakkı Ayverdi' nin de kıble duvarı olarak bahsedilen duvarın mihrabın bulunduğu duvar değil cümle kapısının bulunduğu duvar olduğunu ifade ettiğini nakletmektedir. Bu kullanım şeklinin Hadikatül Cevami'de ve Seyahatname'de de bulunduğu bildirilmiştir

[37] MDF (Medium Density Fiberboard) Orta yoğunluktaki lifli levha

camlı doğrama ile kapatılmıştır. Zemininde halı kaplıdır. Tavanı ise ahşap düz çıta kâridir. Sağında solunda ayakkabılık ve şemsiyelik bulunmaktadır.

Şekil 29 :Rüzgârlık (E.Aluç 2014)

3.4.5 İmam Odası (4 Nolu Mahal)

Mahal 2,6 – 4,6 m ebatlarında 3,2 m yüksekliğinde plastik camlı doğramadan bölünmüştür. Son cemaat yerinin sol cenahında hazire tarafındadır. Önü taşınabilir ahşap kafes ile bölünmüş, bayanlar bölümü için ayrılmıştır.

Şekil 30 **:**İmam Odası Önü Ahşap Kafes (E.Aluç 2014)

3.4.6 Son Cemaat Mahfili Üst Kat (6 Nolu Mahal)

Mahal 14,9 – 4,6 m ebatlarında 3,8 m yüksekliğindedir. Minare yanındaki 13 basamaklı çelik taşıyıcılı, halı kaplı merdivenden çıkılmaktadır. Merdivenin basamak seviyesinden üstünde plastik camlı doğrama bulunmaktadır. Üzeri ise kutu profil karkas üzerine osb[38] ve shingle[39] kaplıdır. Merdiven sahanlığından son cemaat mahfili üst kata geçişte demir kapı bulunmaktadır. Demir kapının üzeri yatay bant pencerelidir. Kıble duvarı dış satıhı hariç duvarlarda 0,90 m yüksekliğinde ahşap lambri bulunmaktadır. Alt kat taşıyıcılar burada da devam etmektedir. Burada da çelik taşıyıcıların üzerinde kutu formunda kaplama vardır. Zemini halı kaplıdır. Tavan kaplaması çıtakâridir. Döşeme hizası cümle kapısının kemer kilit taşının hemen altına denk gelmektedir. Döşeme; arada bir boşluk bırakılmaksızın cümle kapısına saplanmıştır. Cümle kapısı taşının üst alnı da boyanmıştır.

[38] OSB (Oriented Strand Board) Yonga Levha
[39] Shingle; tabii arduvazdan çatı kaplama malzemesi

Şekil 31 **:**Son Cemaat Mahfili Üst Kat (E.Aluç 2014)

Şekil 32 **:**Son Cemaat Mahfili Üst Kat (E.Aluç 2014)

3.4.7 Tavanlar

Harimin, mahfilin, son cemaat mahfilinin, son cemaat mahfili üst katının ve rüzgârlık ekinin tavanları ahşap kaplıdır. Bahsedilen tavanlar basit çıtâkari usul ile yapılmıştır. Biçimleri de bozuktur. Yapının ahşap kısımlarının tamamen yandığı, çatısının çöktüğü

de göz önünde bulundurularak yapılmış olan ve bugün kullanılan çatının özgün ve korunmaya değer bir değerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Şekil 33 **:**Harim Tavanı (E.Aluç 2014)

Şekil 34 **:**Son Cemaat Mahfili Tavanı (E.Aluç 2014)

Şekil 35 **:**Son Cemaat Mahfili Üst Katı Tavanı (E.Aluç 2014)

Şekil 36 **:**Rüzgârlık Tavanı (E.Aluç 2014)

3.5 YAPIM TEKNİĞİ VE MALZEME ÖZELLİKLERİ

3.5.1 Temeller

Eserin subasman seviyesinin açıkta olduğu tek cephesi mihrap cephesidir. Temelinin taş olduğu bu cepheden anlaşılmaktadır. Fakat sondaj ya da bir kazı yapılmadığı için kesin bir bilgi olmaktan ziyade kabul olacaktır.

Şekil 37 **:**Mihrap Duvarı (E.Aluç 2014)

3.5.2 Duvarlar

Harimin taşıyıcı duvarları, iki sıra tuğla ve bir sıra taştan örülerek inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 0,95 - 1,0 m arasında değişmektedir. Duvarların yangın sonrası

tamamlanan kısımlar hariç yapıldığı dönemdeki gibi özgünlüğünü koruduğu kabul edilmektedir. Duvarların iç satıhları sıvalıdır. Üzeri boyalı taşlar, çimentolu taşlar bulunmaktadır. Duvarlar üzerinde yapılan temizlik neticesinde taşların özgün birleşim izleri silikleşmiştir. Pencere üzeri aynalar üzeri boyanmıştır.

Şekil 38 **:**Duvar Örgü Kurgusu (E.Aluç 2014)

3.5.3 Döşemeler

Özgün bir döşemeye rastlanılmamıştır. Avlu döşemelerinde beyaz marmara mermeri kullanılmıştır. Aynı mermer son cemaat mahfili ile avlu birleşim sathına da döşenmiştir. Harimin gerçek döşemesinin görülemediği, görülen kısmın ise ahşap kaplama olduğu bilinmektedir. Mahfil de ahşap döşeme tahtası kaplıdır. Son cemaat mahfilinin alt ve üst katlarının döşemeleri de ahşap kaplanmıştır.

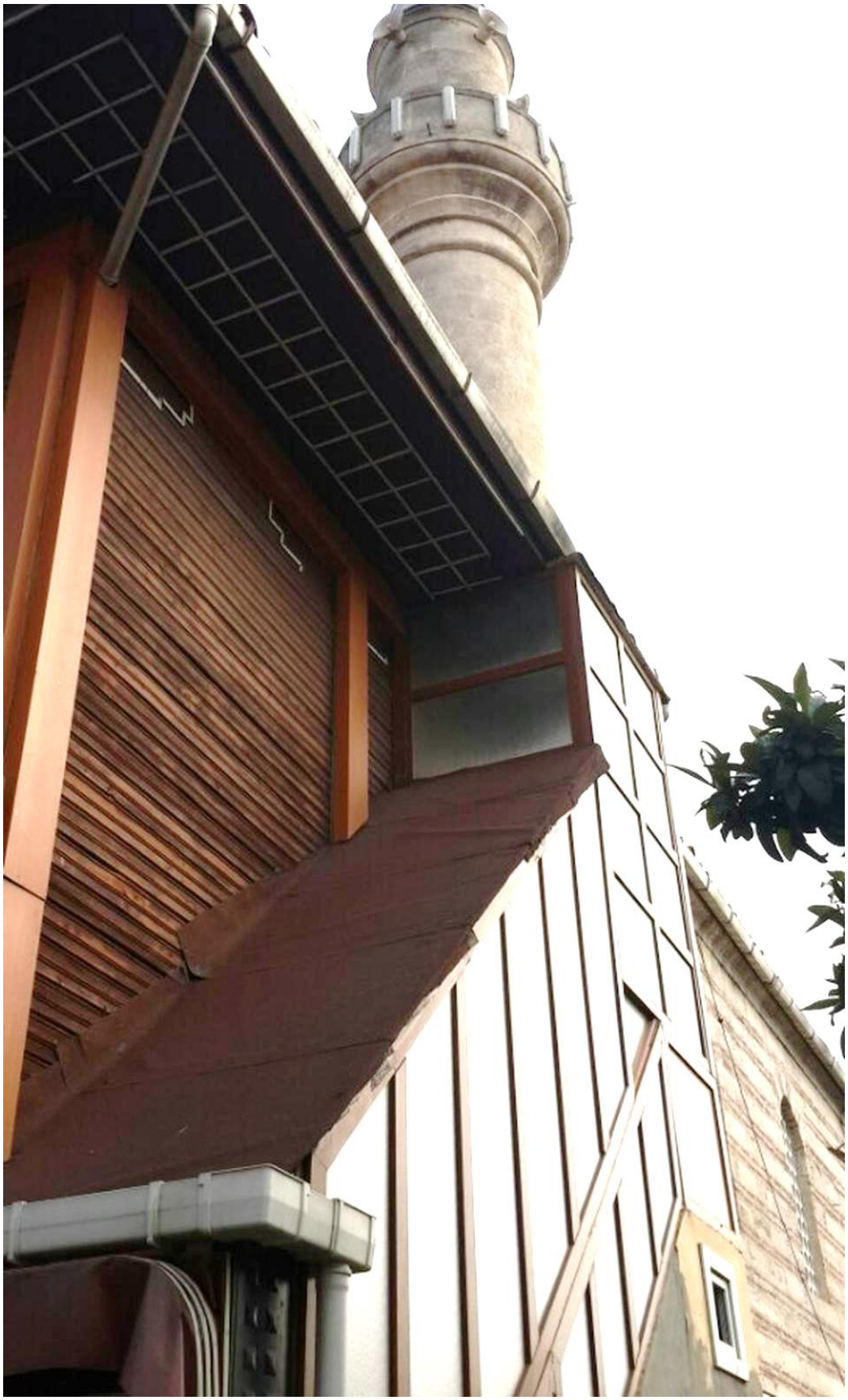
3.5.4 Merdivenler

Camii'de mahfil, son cemaat mahfili, minare merdivenleri olmak üzere üç adet merdiven bulunmaktadır. Bunlardan özgün olanı sadece minare merdivenidir. Minare merdiveni de geçirdiği yangın ve depremler sonrasında tamiratlar görmüştür. Yapı malzemesi bakımından özgünlüğünü korumakla beraber, tamamlamaların ve ihyanın da yapıldığı görülmektedir. Mahfil merdiveninin ise 1979 yılında başka yönde olduğu

görülmektedir. Bu kayıtla da özgün olmadığını söyleyebilmekteyiz. Yine aynı yılın fotoğraflarında son cemaat mahfilinin ortada olmadığı, tamamıyla sonradan yapıldığı kayıt altına alınmıştır. Merdiveni çelikten imal edilmiş, minare hizasına yapılmıştır.

Şekil 39 :Minare Merdiveni (E.Aluç 2014)

Şekil 40 **:**Son Cemaat Mahfili Merdiveni (E.Aluç 2014)

Şekil 41 :Son Cemaat Mahfili Merdiveni (E.Aluç 2014)

Şekil 42 :Son Cemaat Mahfili Merdiveni (E.Aluç 2014)

Şekil 43 :Son Cemaat Mahfili Merdiveni (E.Aluç 2014)

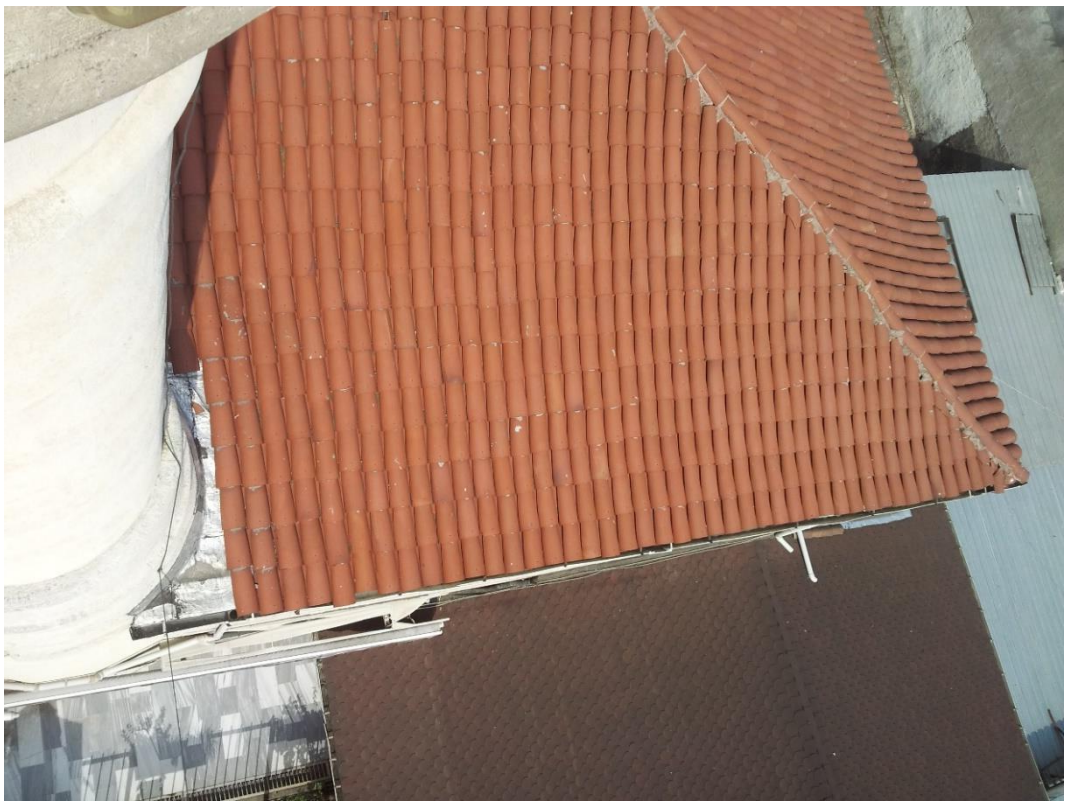
Şekil 44 : Mahfil Merdiveni (E.Aluç 2014)

Şekil 45 : Mahfil Merdiveni (E.Aluç 2014)

3.5.5 Örtü

Eserin ilk yapıldığında da çatılı olduğunu[40] bilmekteyiz. Arşivlerde birçok tamirat geçirdiğini bilmekle beraber ne kadar ve neresinin tamir edildiğini bilememekteyiz. Kurul arşivlerinde bulunan 1979 yılı fotoğraflarında ise çatının tamamen çöktüğünü görmekteyiz. Mevcut çatı içerisine girilememiş olduğu için kesin değil muhtemel olan görüş üzerine ahşap karkas olduğunu söyleyebilmekteyiz. Son cemaat yerinin üzerini de kapatan çatı dört yöne eğimlidir. Çatının mahyası ortada olamadığı için son cemaat mahfilinin üzerindeki çatının parçası daha aşağıdadır. Kıble cephesi saçakları geniş, diğer üç cephe saçakları ise beden duvarının üstünde bulunan saçak silmesinin hemen üzerindedir. Çatı bitimlerinde plastik yağmur suyu oluğu bulunmaktadır.

Şekil 46 :Çatı Örtüsü (E.Aluç 2014)

[40] Kuran, Aptullah, *Mimar Sinan*, 1986, İstanbul

Şekil 47 :Çatı Örtüsü (E.Aluç 2014),

Şekil 48 **:**Vaziyet Planı (İBB Hava Fotoğrafı 2014)

3.6 MİMARİ ÖĞELER

Mimari öğelerden bahsedilirken özgün olanların tafsilatıyla anlatılması, özgün olmayanların ise sadece ifade edilmesi yaklaşımıyla bu kısım hazırlanmıştır.

3.6.1 Kapılar

Hürrem Çavuş Camii avlusunun tek bir kapısı bulunmaktadır. Bozuk bir üslup ile yapılmış olan bir cümle kapısı içerisinde ahşaptan yapılma iki kanatlı bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı özgün değildir. Cümle kapısı üzerinde de beşik bir çatı vardır. Beşik çatı alaturka kiremit kaplıdır. Saçak kaplamaları ise çamdan imal edilmiş tahta kaplıdır.

Şekil 49 :Avlu Kapısı Dış Görünüşü (E.Aluç 2014)

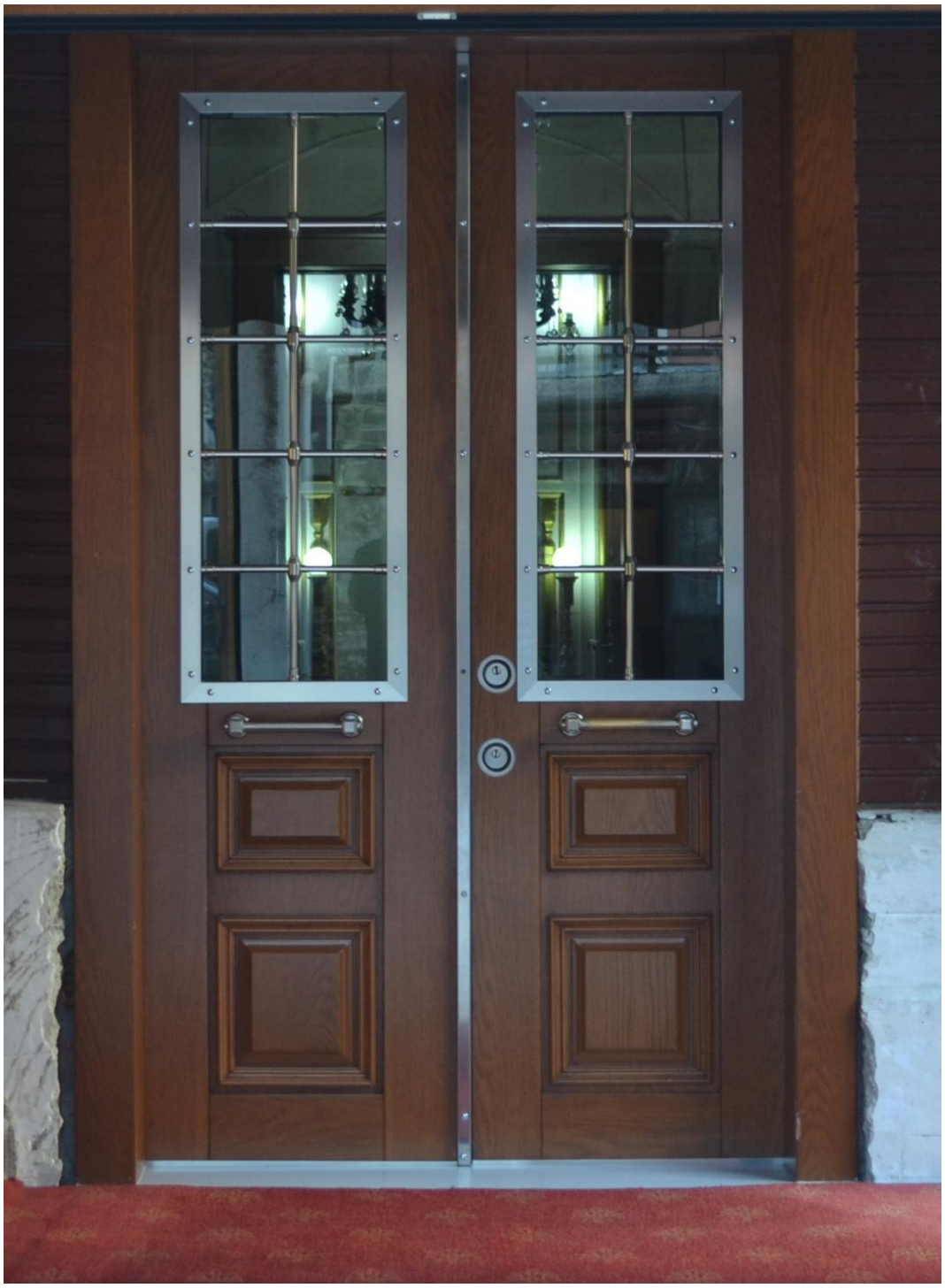
Şekil 50 :Avlu Giriş Kapısı İçerden Görünüm (E.Aluç 2014)

Avlu içerisinde bulunan muhdes yapılar değerlendirme dışıdır. Rüzgârlık mekânı kapısı plastik doğramadandır.

Şekil 51 :Rüzgârlık Giriş Kapısı (E.Aluç 2014)

Son cemaat mahfili kapısı ise çelik karkas üzerine metal ve ahşap kaplama olarak yapılmıştır. Etek hizasından yukarısı camlı olan kapı özgün değildir. Harimin kapısı da son cemaat mahfili kapısı ile aynıdır. Özgün değildir. Günümüze ulaşan özgün bir kapısı bulunmamaktadır.

Şekil 52 :Son Cemaat Mahfili Kapısı (E.Aluç 2014)

Harimin kapısı da son cemaat mahfili kapısı ile aynı detaydadır. Kapının asılı olduğu cümle kapısı taşı özgündür. Üzerine denk getirilen döşemeler ve sekiler ile zarar görmüştür. Üzeri kısmen sıvanmış, çimento harçla tamir edilmiş ve boyanmıştır.

Şekil 53 :Harim Kapısı (E.Aluç 2014)

3.6.2 Pencereler

Dışarıdan içeriye pencere boşluklarının durumu; sineklik, demir lokma parmaklık, ahşap doğrama, plastik doğrama sıralamasındadır. Burada özgün olan bir malzemeden bahsedememekteyiz.

Şekil 54 :Harim Alt Kat Penceresi Dış (E.Aluç 2014)

Şekil 55 :Harim Alt Kat Penceresi İç ve Kitaplık (E.Aluç 2014)

Şekil 56 :Harim Alt Kat Penceresi İç (E.Aluç 2014)

Şekil 57 :Revzen (E.Aluç 2014)

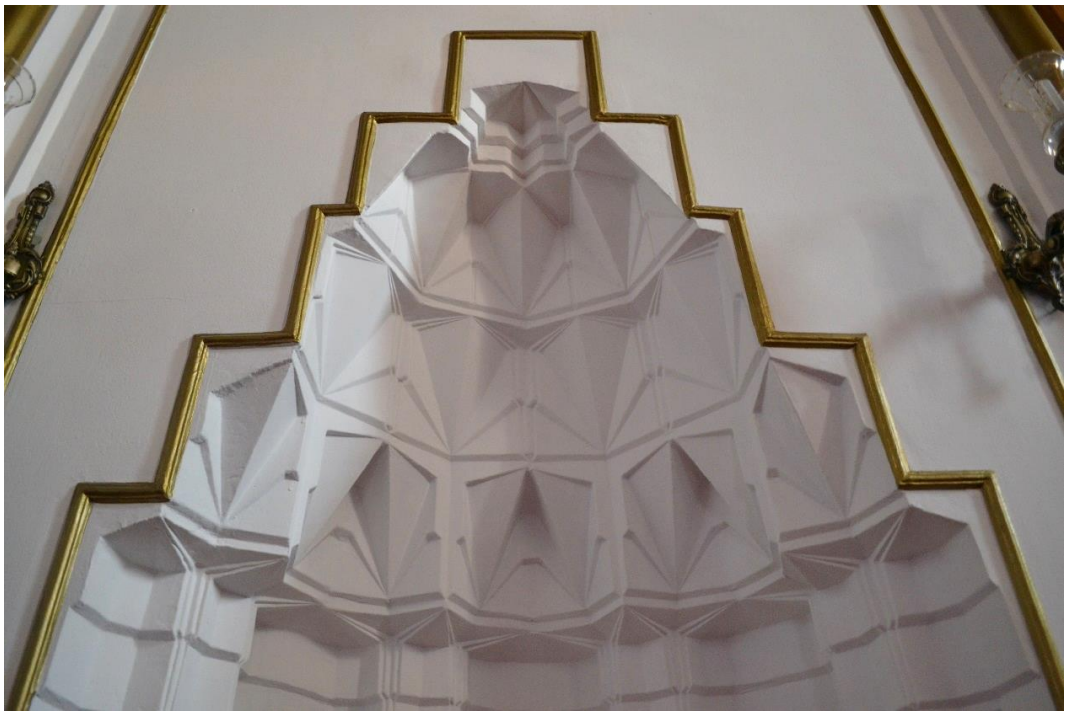
Şekil 58 :Dairevi Revzen (E.Aluç 2014)

3.6.3 Mihrap

Mihrap duvarından 21 cm dışarı çıkıntılı, alçıdan mamül, seccade izinde ise 43 cm gömüktür. 1979 yılı fotoğraflarında mukarnasların olmadığı görülmektedir. Mukarnaslı geçişin kullanıldığı mihrabın köşelerinin yumuşatılması düşüncesiyle taş kum saati yapılmıştır. Nisbet olarak uygun olmayan bu mihrap 1979 yılındaki fotoğraflarda mukarnassız, çeyrek kubbe ile geçilmiş haldedir.

Şekil 59 :Mihrap (E.Aluç 2014)

Şekil 60 :Mihrap (E.Aluç 2014)

3.6.4 Kürsü

Mevcut kürsü mihrabın solunda hazire duvarı ile bitişindedir. Bir dairenin çeyreği olan ahşap vaaz kürsüsüne beş basamaklı ahşap bir merdivenden çıkılmaktadır.

Şekil 61 :Vaaz Kürsüsü (E.Aluç 2014)

3.6.5 Minber

Minberin; yerinde yapılan tetkikler neticesinde özgün olmadığı anlaşılmıştır. Kurul arşivinde bulunan fotoğraflarda görülen minbere de benzememektedir. 13 basamaklı olan ahşap minber; nispet bakımından da klasik döneme ait olmadığını anlatmaktadır.

Şekil 62 :Minber (E.Aluç 2014)

3.6.6 Minare

Kıble duvarının sağ tarafında bulunan, kesme taştan yapılmış olan minare; kaidesi beden duvarı içerisine alınmış olması hasebiyle de ehemmiyetlidir. Caminin zaman içerisinde geçirdiği tamiratların kayıtlarında minarenin de tamirat gördüğüne dair müşahhas bir bilgi bulunmamaktadır. 1999 İstanbul depreminden sonra duvarlarında oluşan ayrışma ve çatlaklar sebebiyle tamirat gördüğü bilinmektedir.

Şekil 63 :Minare (E.Aluç 2014)

Şekil 64 :Minare Külahı İçi (E.Aluç 2014)

Şekil 65 :Minare Basamakları (E.Aluç 2014)

Şekil 66 :Minare (E.Aluç 2014)

3.7 CEPHE ÖZELLİKLERİ

Eserin giriş cephesi hariç diğer cephelerinde taş, tuğla almaşık örgü bulunmaktadır. Giriş cephesinde ise son cemaat mahfili bulunmaktadır. Etrafı kapatılıp dışı ahşap ile kaplanmıştır.

3.7.1 Kuzey Batı (Giriş) Cephesi

Keçeciler Caddesi üzerinde bulunan avlu giriş kapısından geçtikten sonra eserin kuzey batı cephesi ile karşılaşılır. Cephe kuruluşu açısından bakıldığında yapının özgün duvarının görülemediği tek cephedir. Cephe bütünüyle muhdestir. Rüzgârlığın sağında son cemaat sekisi döşeme yüksekliğine kadar dışarıdan mermer kaplıdır. Sol tarafta ise hazirenin alnı mermer kaplıdır.

Şekil 67 :Giriş Cephesi Fotoğrafı (Kaynağı Bilinmiyor)

Şekil 68 :Giriş Cephesi Fotoğrafı (E.Aluç 2014)

Şekil 69 :Giriş Cephesi Fotoğrafı (E.Aluç 2014)

3.7.2 Güney Doğu (Mihrap) Cephesi

Bir sıra taş, iki sıra tuğladan olmak üzere almaşık örgü ile cephe kurulmuştur. Cephenin taşları, tuğlaları, pencere üzeri kemerleri, taş lentoları özgündür. Cephenin minare cephesi köşesinde tek katlı muhdes bir kurs yapısı bulunmaktadır. Mihrap

duvarı pencerelerden biri ise bu yapının içerisinde kalmıştır. Diğer pencere ile arasında klima dış ünitesi bulunmaktadır. Yağmur iniş boruları plastikten olup, düzensiz şekilde cepheye zarar vererek monte edilmiştir. Cephe ile ihata duvarı arasında 2,5 m civarında mesafe bulunmaktadır. Burası hazireden takribi 0,5 – 1,0 m düşük kottadır.

Şekil 70 :Mihrap Cephesi Fotoğrafı (İ.B.B. C.B.S.M 2014)

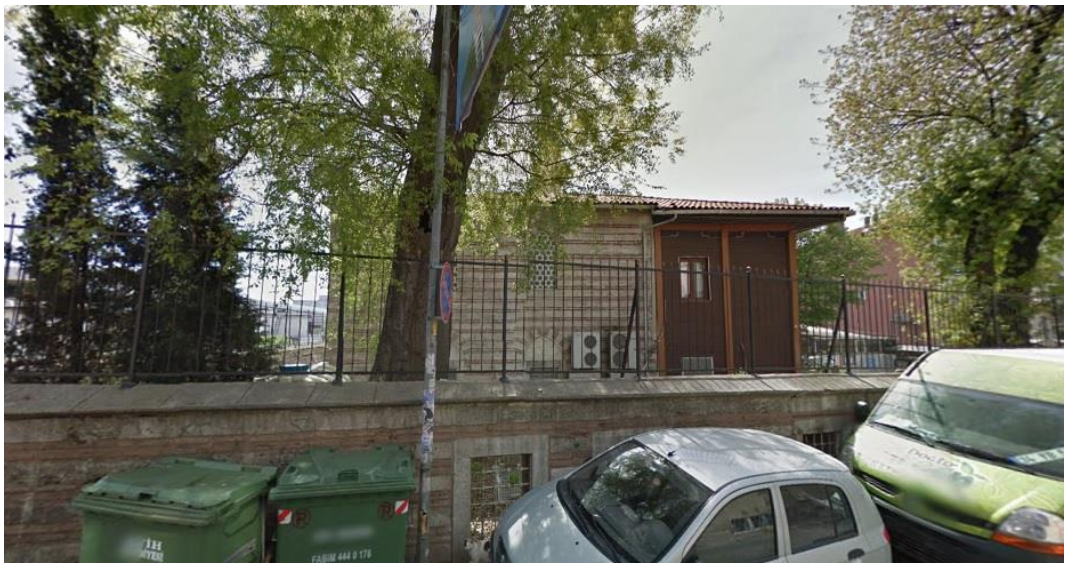
Şekil 71 :Mihrap Cephesi Fotoğrafı (İ.B.B. C.B.S.M 2014)

Şekil 72 :Mihrap Cephesi Fotoğrafı (İ.B.B. C.B.S.M 2014)

3.7.3 Kuzey Doğu (Yol) Cephesi

Hazirenin bulunduğu cephedir. Hazire fevkani olduğu için binanın bu cephesi diğer cephelere göre gömülüdür. Pencere alt kotuna kadar hazirenin yüksekliği gelmektedir. Harim ile son cemaatin birleştiği köşede üç adet, son cemaat yerinin yapı ile hazire birleşiminde bir adet olmak üzere toplam dört adet klima dış ünitesi bulunmaktadır. Klima dış ünitesine enerji götürebilmek, içerideki ünitenin su tahliyesini yapabilmek için yığma duvarlar ve taş söveler delinmiştir. Cephenin yarısından mihrap cephesi köşesine kadar olan kısmında su tahliye kanalı bulunmaktadır. Saçak silmeleri iyi durumdadır.

Şekil 73 :Yol Cephesi Fotoğrafı (İ.B.B. C.B.S.M 2014)

Şekil 74 :Yol Cephesi Fotoğrafı (E.Aluç 2014)

3.7.4 Güney Batı (Minare) Cephesi

Son cemaat mahfilinin kapatılması, üst kat için döşeme yapılması ve kota ulaşım için merdiven yapılması ile cephenin son cemaat kısmının ekseriyetinde merdiven görülmektedir. Merdivenin yanında cephe yapı taşları ile birlikte duvarın içerisine alınmış minare bulunmaktadır. Minare kesme taştan yapılmıştır. Mihrap cephesine doğru cephenin yarısından ziyadesi muhdes kurs yapısı ile kapatılmıştır. Bu muhdes ekler yapılırken binaya bitişik yapılması, boşluk bırakılmaması da camiin duvarlarına zarar vermiştir.

4. RESTİTÜSYON

4.1 HÜRREM ÇAVUŞ CAMİ BENZERİ SİNAN CAMİLERİ

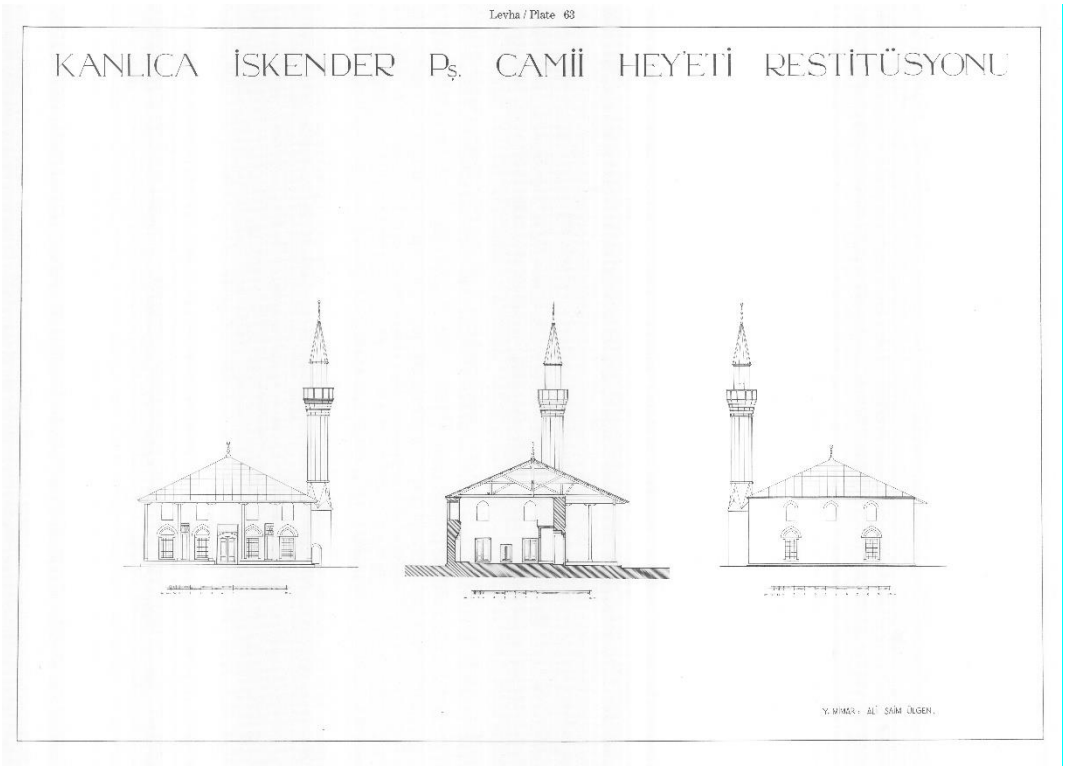
Bu bölümde Mimar Sinan'a ait ana beden duvarları taştan, son cemaat mahfili ise ahşap direkler ile geçilmiş çatılı camilerden birkaçının fotoğraf ve rölöveleri paylaşılmıştır. Bu camileri detaylarına kadar incelemek yerine ana konudan uzaklaşmamak için kısmen bahsedilmiştir. Bu camilerde de görüldüğü üzere Mimar Sinan'ın başka eserlerinde de tercih ettiği kare planlı, çatılı, son cemaat yerinin ahşap direkler ile geçildiği mütevazı eserleri de ehemmiyetlidir. Eserlerin ekseriyetinin ahşap kısımları yanmış, harap olmuş ve sonrasında son cemaat mahfilleri Hürrem Çavuş Camiinde olduğu gibi kapatılarak kullanıma açılmıştır.

4.1.1 Kanlıca İskender Paşa Camii

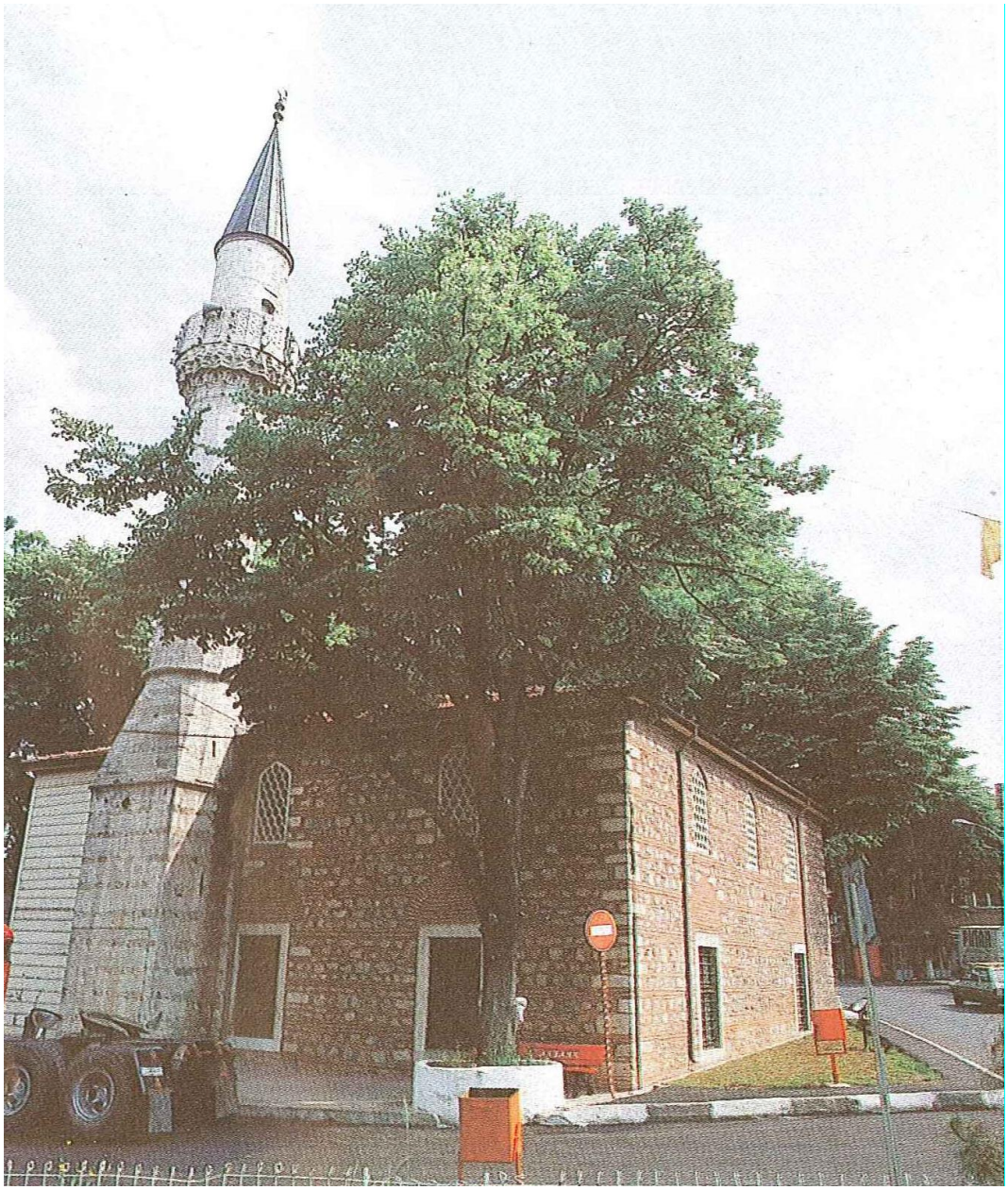
İstanbul Kanlıca İskelesi meydanında bulunan Camii 967/1559-60 yıllarında yapılmıştır. Beden duvarları özgünlüğünü korumuş çatısı ise birçok defa yenilenmiştir.

Şekil 75 **:**Kanlıca İskender Paşa Camii (Kaynağı Bilinmiyor)

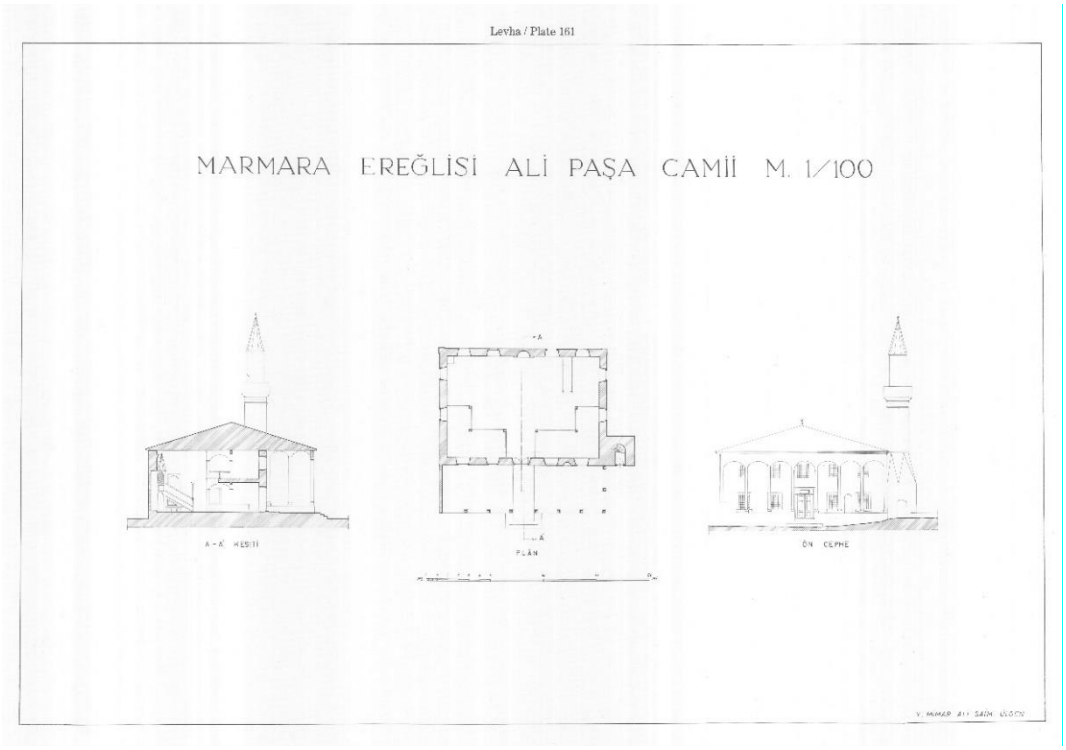

Şekil 76 **:**Kanlıca İskender Paşa Camii Restitüsyonu-Ali Saim Ülgen-Levha 63

Şekil 77 **:**Kanlıca İskender Paşa Camii Mimarbaşı Koca Sinan Fotoğraf : 167

4.1.2 Semiz Ali Paşa (Marmara Ereğlisi) Camii

İstanbul Tekirdağ yolu üzerinde Marmara Ereğlisinde 1561-62 yıllarında yapılmış olan Camii birçok tamirat görmüş ve özgünlüğünü büyük nisbette kaybetmiştir.

Şekil 78 :Semiz Ali (Marmara Ereğlisi) Paşa Camii – A.S. Ülgen - Levha 161

Şekil 79 :Semiz Ali (Marmara Ereğlisi) Paşa Camii (Kaynağı Bilinmiyor)

Şekil 80 :Semiz Ali (Marmara Ereğlisi) Paşa Camii (M.Cambaz 2008)

4.1.3 Hüsrev Çelebi (Ramazan Efendi) Camii

Fatih İlçesi, Koca Mustafa Paşa Semti, Kuvayi Milliye Caddesinde bulunan Camii 994/1586 yılında yapılmıştır.

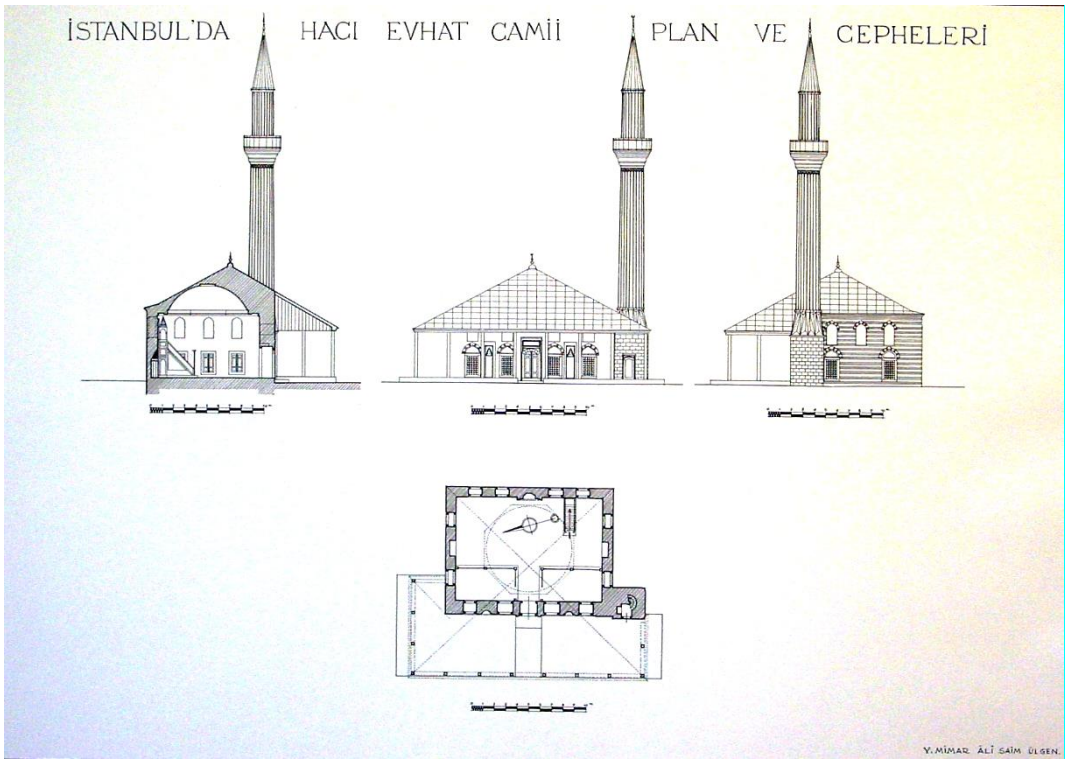
Şekil 81 :Hüsrev Çelebi (Ramazan Efendi) Camii (Kaynağı Bilinmiyor)

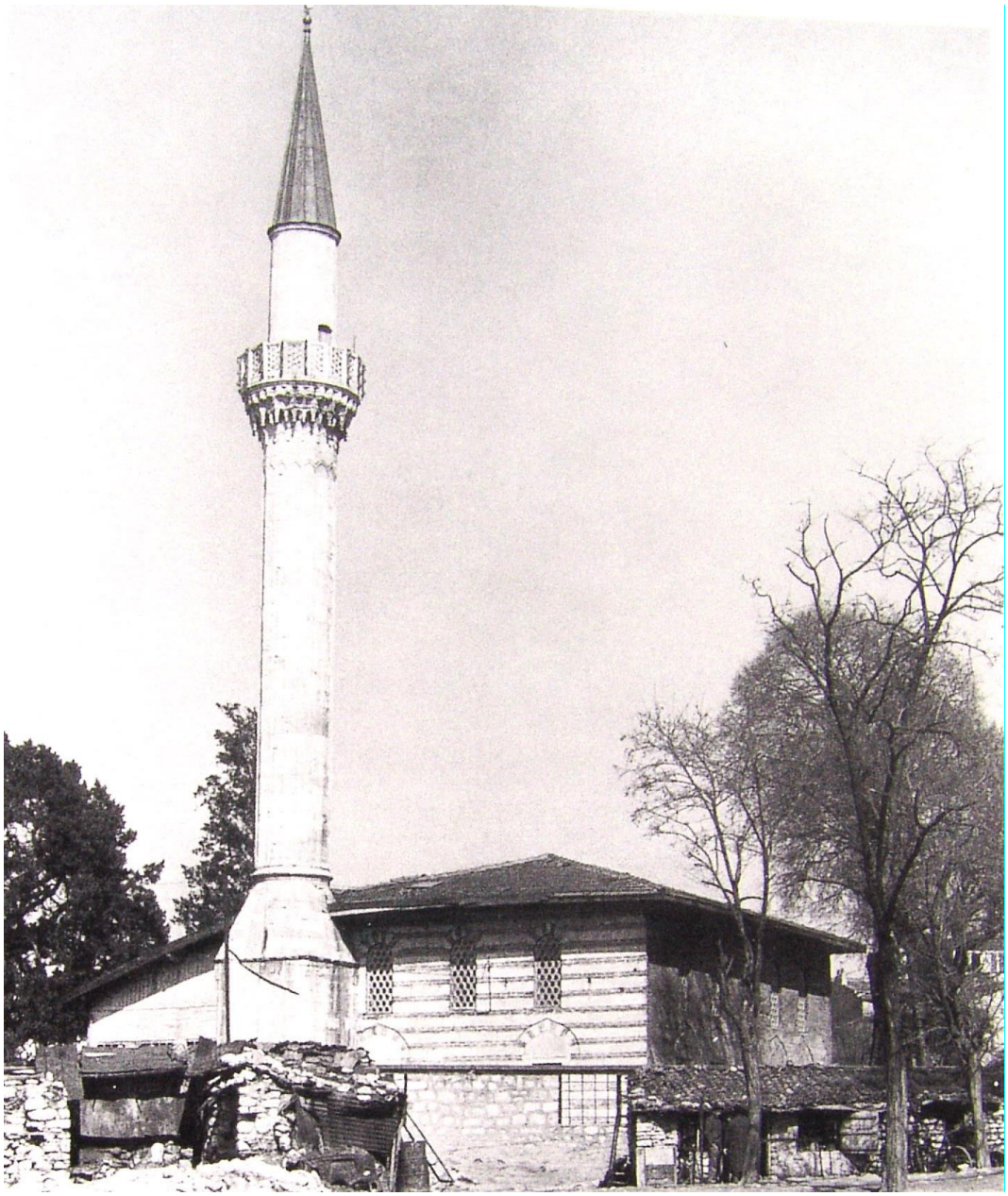
Şekil 82 :Hüsrev Çelebi (Ramazan Efendi) Camii (C.Cangül 2008)

4.1.4 Hacı Evhad Camii

Yedikule'de 1575 yılında yapılmıştır. Birçok tamirat geçiren eserin tuğla hatıllı; iki sıra tuğla bir sıra kesme taş olan duvarları özgündür.

Şekil 83 :Hacı Evhad Camii - Ali Saim Ülgen – Levha 181

Şekil 84 :Hacı Evhad Camii 1969 – M.Wiener İ.T.Topoğrafyası III.C 415.S

Şekil 85 :Hacı Evhad Camii (Kaynağı Bilinmiyor 2006)

4.1.5 Çavuşbaşı Mahmut Ağa Camii

Kâğıthane İlçesi, Sütlüce Mahallesi, Hamam Sokakta; 1538 yılında yapılan Çavuşbaşı Mahmut Ağa Camii ise tamamen yıkılmış sonrasında ise yeniden yapılmıştır.

Şekil 86 :Çavuşbaşı Mahmut Ağa Cami (M.Cambaz 2013)

4.1.6 Odabaşı Behruz Ağa Camii;

Fatih İlçesi, Şehremini Mahallesi, İbrahim Çavuş Mahallesi, Mevlana Kapı Caddesi üzerinde bulunan eser; Hürrem Çavuş Camii ile aynı dönemde, hatta yılda; 970/1562 tarihinde yapılmıştır. Hürrem Çavuş Camii gibi son cemaat yeri kapatılmıştır. Çokça tamirat görmüştür.

Şekil 87 :Odabaşı Behruz Ağa Cami (Kaynağı Bilinmiyor)

Şekil 88 :Odabaşı Behruz Ağa Cami (M.Cambaz 2008)

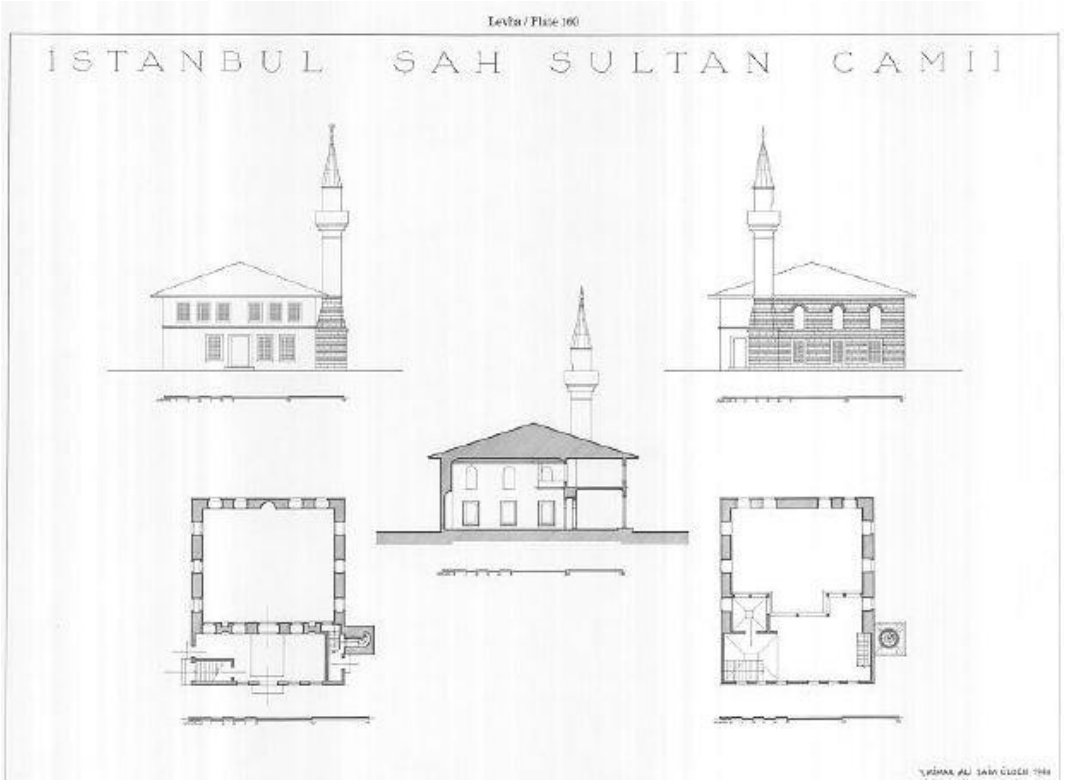
Şekil 89 :Odabaşı Behruz Ağa Cami (M.Cambaz 2008)

4.1.7 Şah Sultan Camii

Eyüp İlçesi, Bahariye Caddesinde bulunan Şah Sultan Camii 963/1555 yılında yapılmıştır.

Şekil 90 :Şah Sultan Camii (C.Cangül 2008)

Şekil 91 :Şah Sultan Camii - Ali Saim Ülgen – Levha 160

4.2 RESTİTÜSYON KARARLARINA IŞIK TUTAN BİLGİ VE BELGELER

Restitüsyon için yazılı ve sözlü kaynaklardan istifade edilmiştir. Sözlü olarak sadece ihata duvarı ile ilgili bir bilgiye ulaşılmıştır. Yazılı kaynakların en eskisi Mimar Sinan'ın tezkireleridir.[41] Sonrasında ise Evliya Çelebin'in Seyahatnamesi ve Osmanlı Arşivlerinde bulunan zabıtlar, yazışmalar, raporlar gelmektedir. Kurul Arşivinin bütün dosyaları taranmış ve istifade edilmiştir. Kurul arşivinde bulunan en eski fotoğraf 1946 yılına, en eski yazışma 1957 yılına, tek proje ise 1979 yılına aittir. Diğer istifade edilen kaynaklar ilgili bölümde sırasıyla verilmiştir.

4.3 RESTİTÜSTON KARARLARI

4.3.1 Vaziyet Planı Restitüsyonu

3007 Ada 161 parsele dair bulunabilen en eski harita 1819 tarihli Kauffer haritasıdır. Bu haritada Camiin bulunduğu bölgede Keçeciler Camii olarak zikredilmesi,

[41] Melül, Rıfki Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, 1965, s.28

Keçeciler Camii olarak başka bir Camiin bulunma ihtimalini akıllara getirmektedir. Fakat bu çalışma sırasında böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Şekil 92 :Kauffer Haritası 1819

Daha sonrasında ise Hürrem Çavuş Camii 1847 tarihli Mühendishane haritasında 100 numaralı eser olarak görülmektedir. Çevre okunamamakla beraber ulaşılabilen eski haritalarda görülmesi bakımından değerli olmaktadır.

Şekil 93 :Mühendishane Haritası 1847

1913-1914 yılını gösteriri Alman Mavileri Haritasında ise doku daha iyi okunabilmektedir. Hazirenin yüksekte olduğu, avluya giriş kapısının sağından aşağıya inen bir merdiven olduğu ve alt kotta meşrutaya benzer bir yapının bulunduğu hakkında tahmin yürütülebilmektedir. Mihrap tarafında ise Camiye ait bir alan görülmemektedir. Yine bu haritada Keçeciler Hamamı olarak yorumladığımız bir iz görülmektedir.

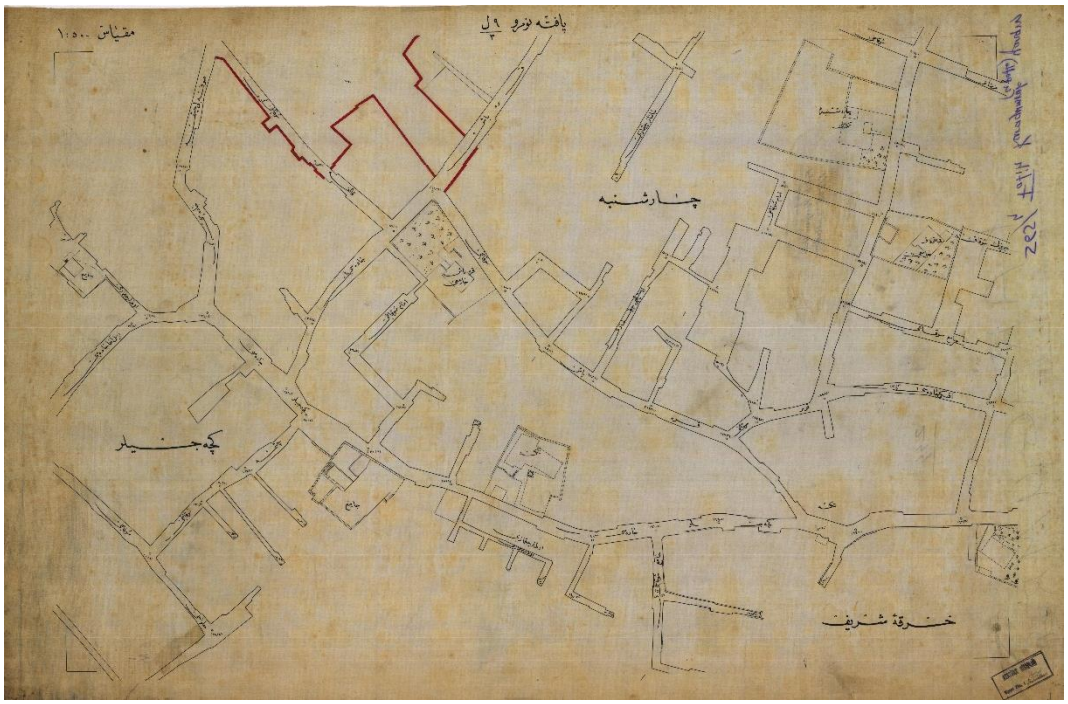

Şekil 94 :Alman Mavileri Haritası 3.Cilt 1913-1914

Şekil 95 :Alman Mavileri Haritası 3.Cilt 1913-1914 (Yakınlaştırılmış)

Alman Mavilerin altlık olarak kullanıldığı 1925 yılı istimlak haritalarında Çeşme ve Hamam Kalıntısından bahsedilmemektedir. Camiin adı da geçmemektedir.

Şekil 96 :İstimlak Haritası 1925

Şekil 97 :İstimlak Haritası 1925 (Yakınlaştırılmış)

1918 yılı Necib Bey haritasında ise Beyoğlu'nda bulunan Keçeci Piri Camii ile karıştırıldığı tespit edilmiştir. Yerinin de doğru olduğunu tam olarak söyleyememekteyiz.

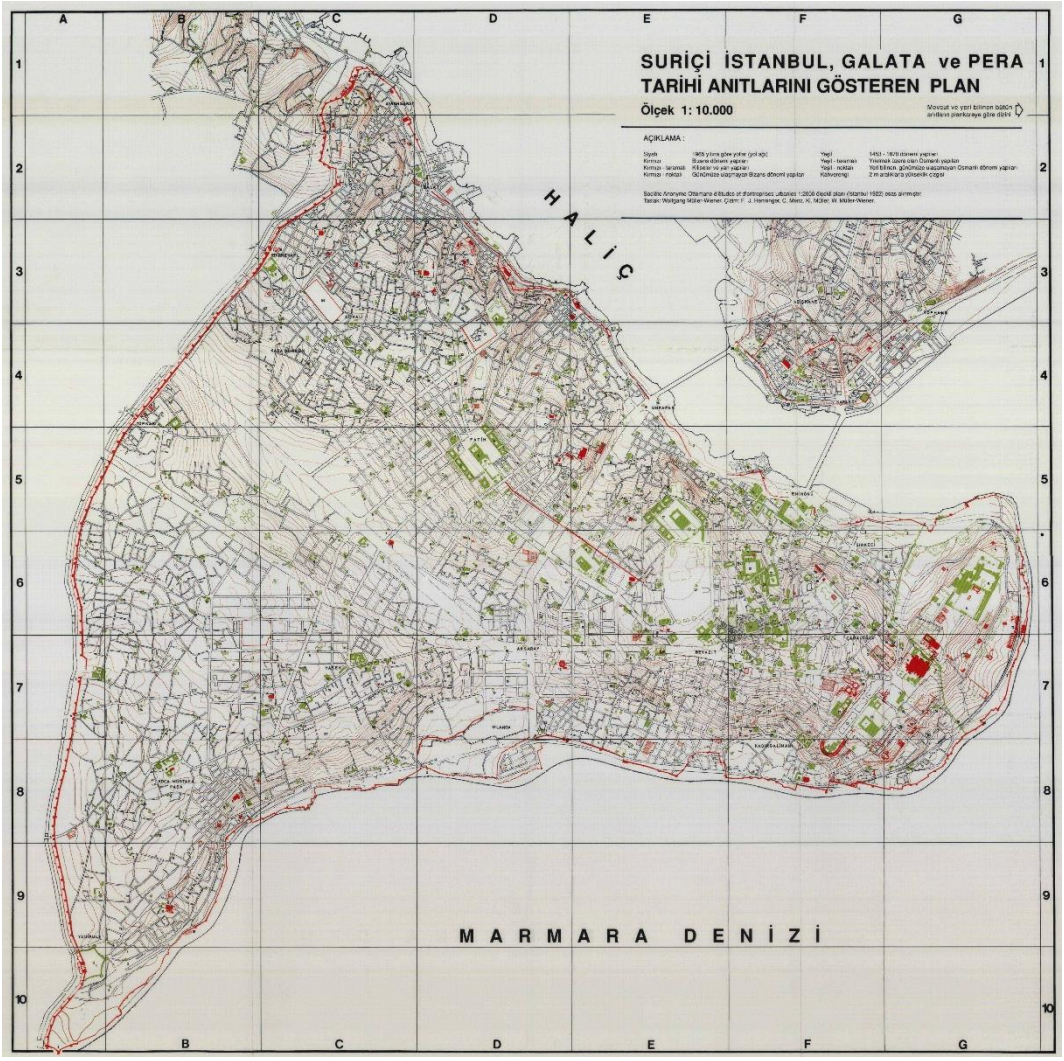

Şekil 98 :Necib Paşa Şehir Rehberi Haritası 1.Pafta 1918

Şekil 99 :Necib Paşa Şehir Rehberi Haritası 1.Pafta 1918 (Yakınlaştırılmış)

1922 yılı İstanbul'unun dikkate alındığı Müller Wiener'in haritasında ise Hamam, Çeşme ve Camii görülmektedir. Camii parseli ise Çeşme tarafına doğru daha geniş olarak haritada gösterilmiştir. Yakın dönemlere ait haritalarda ise bu görülmemektedir.

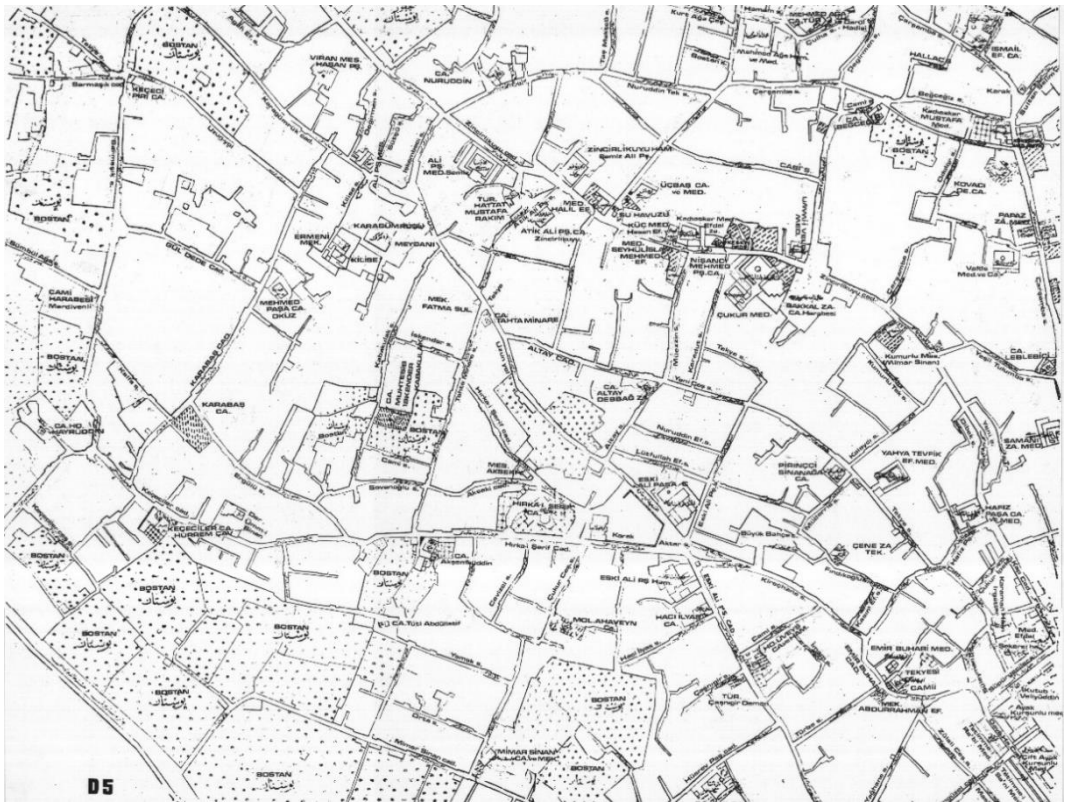

Şekil 100 :Müller Wiener Haritası 1922

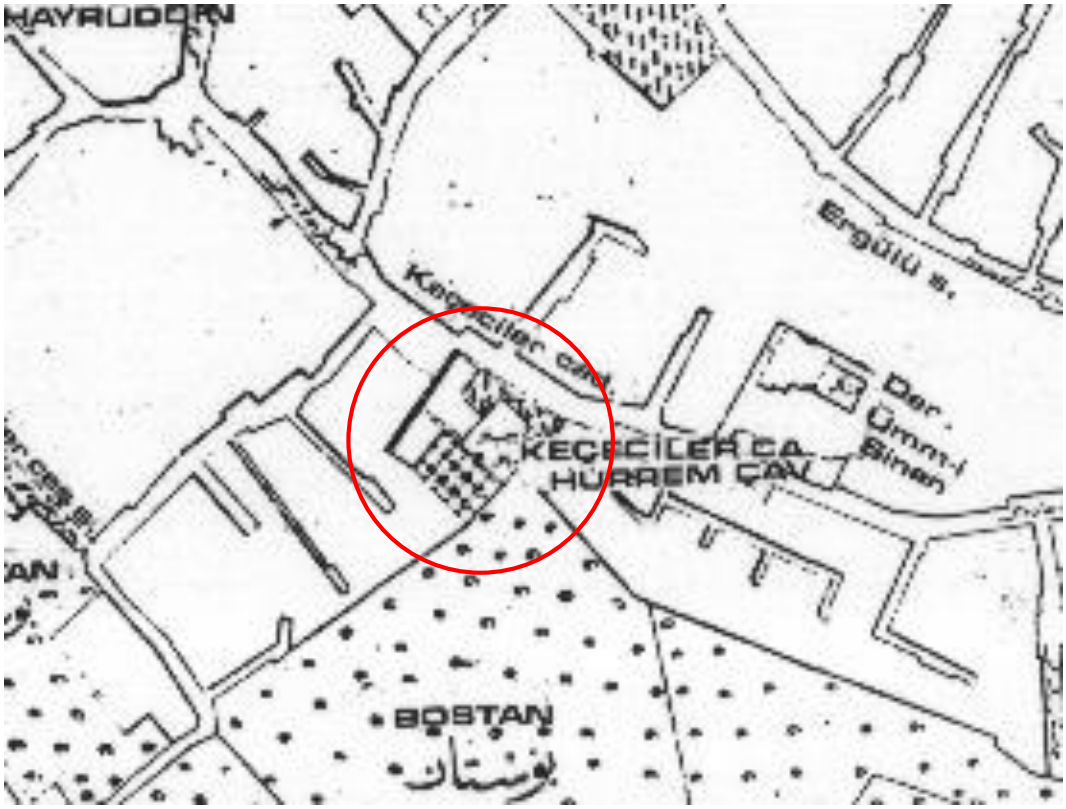

Şekil 101 :Müller Wiener Haritası 1922 (Yakınlaştırılmış)

1958 yılında basılan Ekrem Hakkı Ayverdi haritasında ise Keçeciler Camii Hürrem Çavuş yazmaktadır. Hamam veya Çeşmeden bahsedilmemektedir. Mahalle ismi ile Camii ismini birlikte kullanılması ile Camii adına Keçeci Camii dendiği görülmüştür. Fakat Keçeciler Camii diye bir cami Mimar Sinan'ın tezkirelerinde bulunmamaktadır.

Şekil 102 :Ekrem Hakkı Ayverdi Haritası D5 Pafta 1958

Şekil 103 :Ekrem Hakkı Ayverdi Haritası D5 Pafta 1958 (Yakınlaştırılmış)

1875 yılı taşbaskı haritalarının 1964' te Behçet Ünsal tarafından Şehir Paftalarına intibak ettirildiği haritaların 6 nolu paftasında ise Hürrem Çavuş Cami Keseciler Cami Hüsrev Çavuş olarak yazılmıştır. Hamam; Keseciler Hamamı Harabesi, Çeşme ise Keseciler Çeşmesi olarak yazılmıştır. Harita üzerindeki sokak ve eserler doğru yerde gösterilmiştir. Ancak isimler hatalı olduğu için kaynak olarak kullanılmamalıdır.

Şekil 104 :1875 Taşbaskı Haritadan İntibak Haritası Behçet Ünsal 1964

Şekil 105 :1875 Taşbaskı Haritadan İ.Haritası B.Ünsal 1964 (Yakınlaştırılmış)

1965 yılı hali hazır haritasında da Hürrem Çavuş Camii leke olarak gösterilmiştir.

Şekil 106 :Hali Hazır Harita 1965

Şekil 107 :Hali Hazır Harita 1965 (Yakınlaştırılmış)

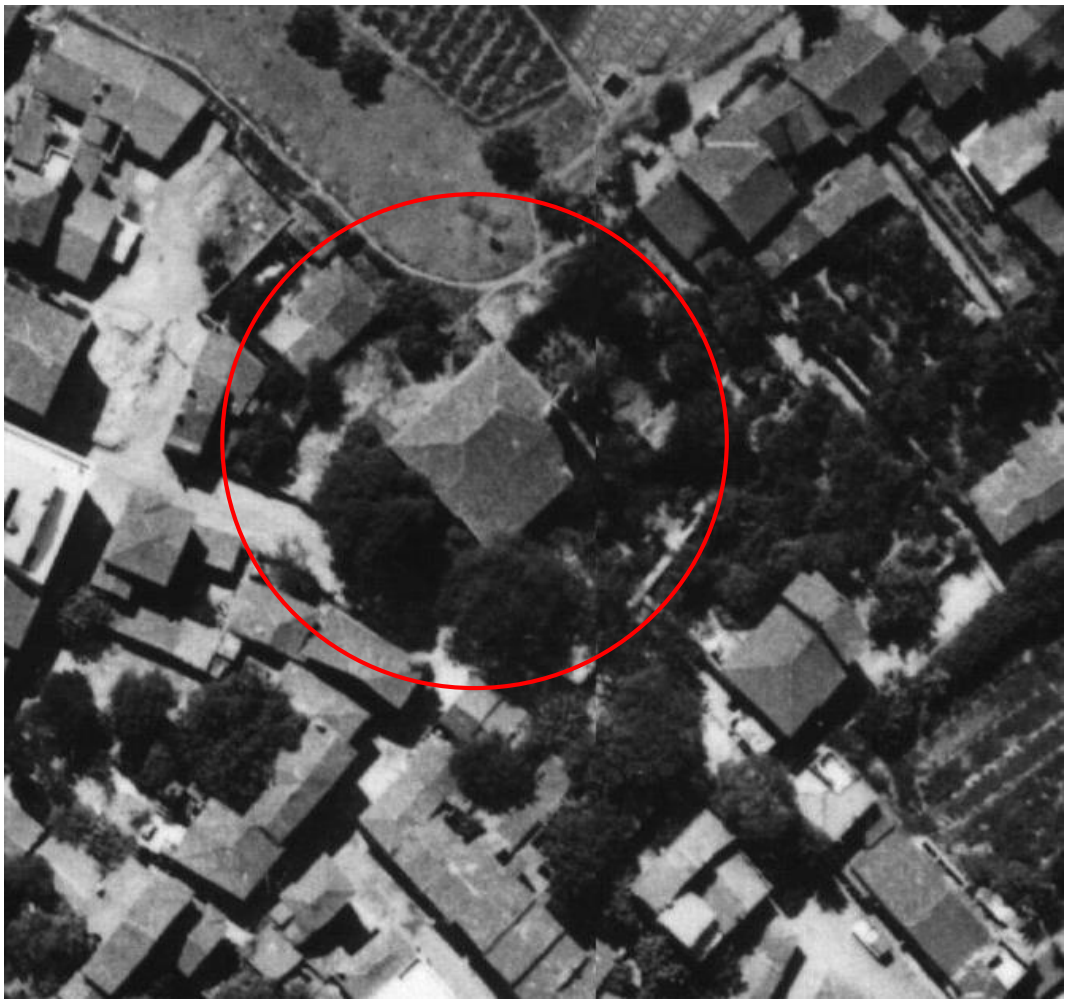
Tarihi haritalarda mahalle dokusunun anlaşılabildiği kadarıyla camiler çevresinde oluştuğu fark edilmektedir. Hürrem Çavuş Camii yakın çevresinde değil, sokak ile ayrılan parselde meskenlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 108 :1966 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü

Şekil 109 :1966 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü

Şekil 110 :1966 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü

Şekil 111 :1966 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü

Şekil 112 :1972 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü

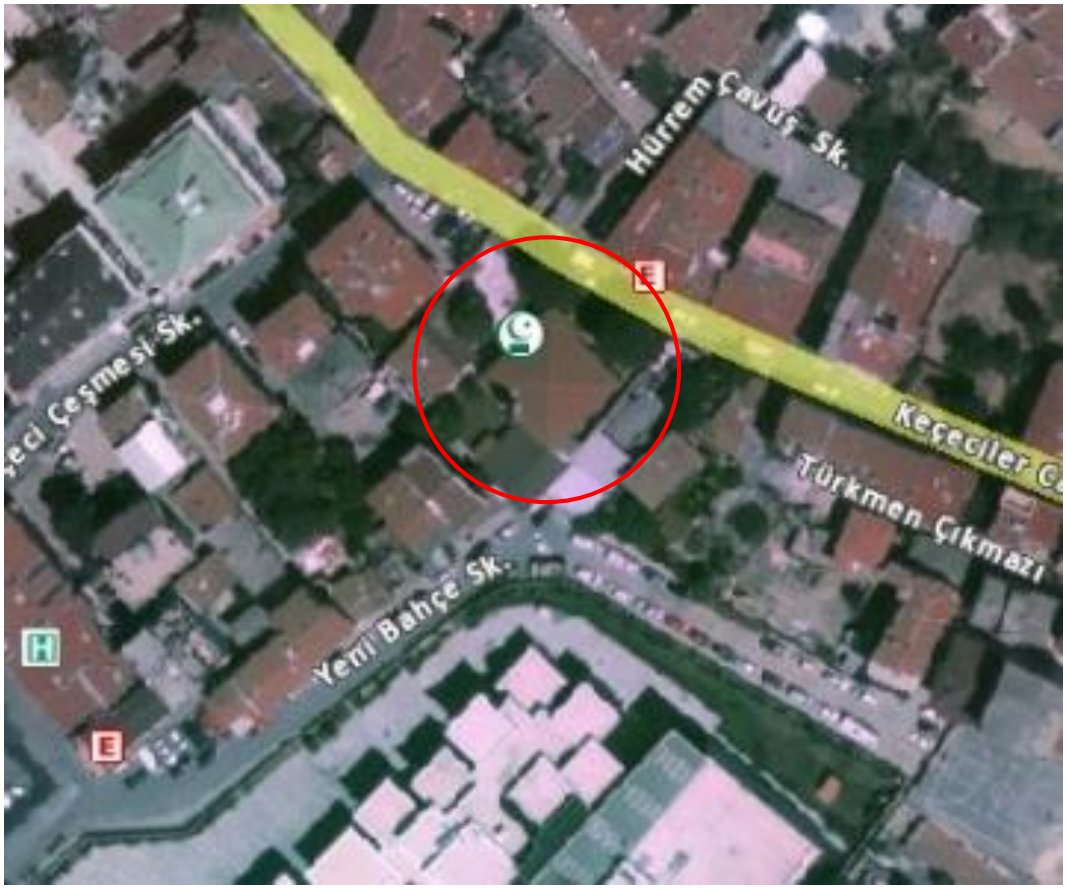
Şekil 113 :1982 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü

Şekil 114 :2006 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü

Şekil 115 :2011 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü

Şekil 116 :2013 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü

Şekil 117 :2014 Yılı Hava Fotoğrafı İ.B.B. C.B.S Müdürlüğü

Eski haritalarda Camiin yeri, sokak dokusu okunabilmektedir. Müştemilat veya bir başka muhdes yapı görülmemektedir. Avlu ihata duvarlarına ait en eski malumat 1946 yılına ait encümen arşivi fotoğraflarından öğrenilebilmektedir. Sonrasında ise yapılan şifahi görüşmeler neticesinde istinat duvarının ne zaman yapıldığı bilinmektedir.[42] Hava fotoğraflarında da görüldüğü gibi muhdes kurs yapısı ve bayanlar tuvaleti 2006 yılından sonra eklenmiştir.

Yapıldığı dönemde Camii komşu parsellerinde yapılaşma olmadığı farz edilmektedir. Gelir getirmesi için yapılan akarlar hakkında ise ekte bulunan; Osmanlı Arşivlerinden çıkarılan belgeler bulunmaktadır. Avlu içerişindeki yapıların hiçbirinin özgün olmadığı; gerek yapım sistemi, gerekse kayıtlardan anlaşılmaktadır. 20.yy başlarında bir meşruta binasının olduğunu söyleyebilmekteyiz. Avlu duvarının ise zaman içerisinde yıkılmış, 20.yy başlarında ise sadece yol cephesi duvarı kalmış olduğu anlaşılmaktadır.

[42] Mahalle sakinlerinden Mimar İbrahim Hakkı Yiğit'ten rivayetle 1981-1982 yıllarında Kıbrıs Gazisi Taş Ustası Adem Bey tarafından ihata duvarının ihya edildiği bilinmektedir

4.3.2 Plan Restitüsyonları

Camiin ahşap çatılı, ahşap direkli olması ve İstanbul'un büyük yangınlar geçirmiş olması sebebiyle günümüze kadar hususi halinin tam olarak ulaşma ihtimali bulunmamaktadır. Ulaşabildiğimiz en kadim olan evrak 1946 yılı fotoğrafıdır.

Şekil 118 **:**Harim ve Mahfil (Encümen Arşivi 1946)

Şekil 119 **:**Harim ve Minber (Encümen Arşivi 1946)

Şekil 120 **:**Harim, Mihrap ve Minber (Encümen Arşivi 1946)

Şekil 121 **:**Harim, Minber (Kurul Arşivi 1979)

Şekil 122 **:**Mahfilden Harime Bakış (Kurul Arşivi 1979)

Şekil 123 **:**Harim, Mihrap, Kürsü, Kepenk (Kurul Arşivi 1979)

Şekil 124 **:**Mahfil Katı (Kurul Arşivi 1979)

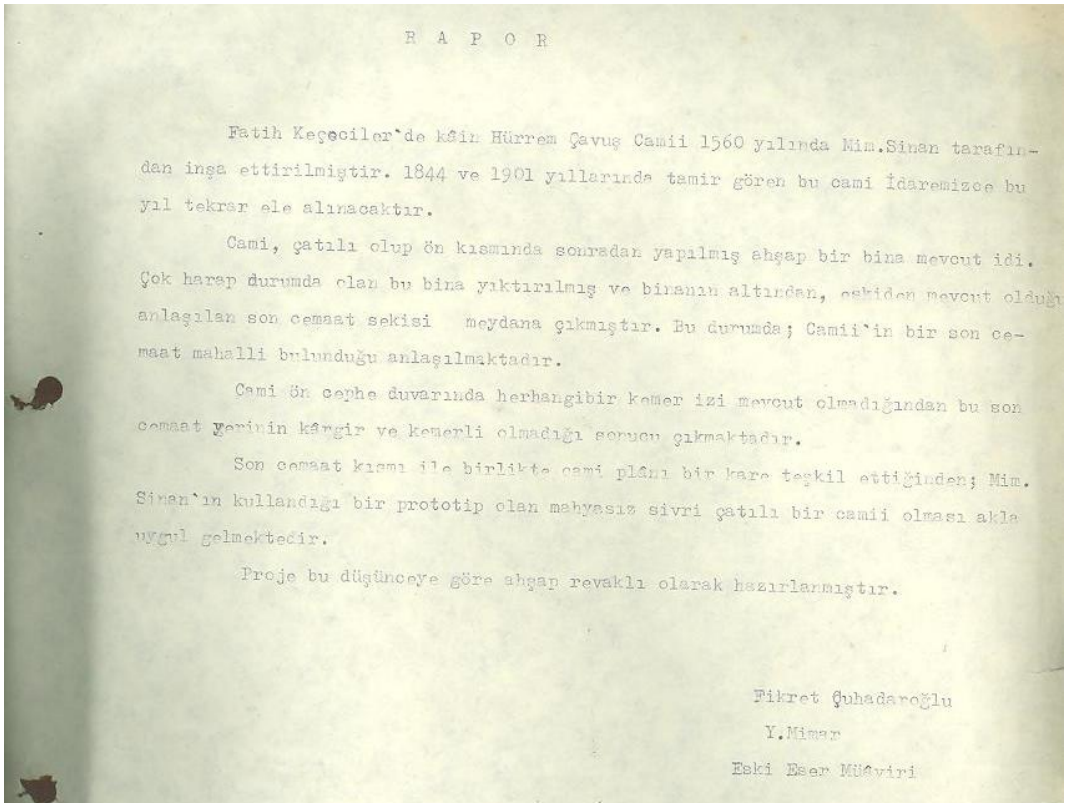

Şekil 125 **:**Mahfil Katı (Kurul Arşivi 1979)

Şekil 126 **:**Harim, Minber, Mahfil (Kurul Arşivi 1979)

Bununla birlikte 1974 yılında son cemaat yerinin meşe direkler ile geçildiği, boşlukların ise önde yedi, yanlarda iki açıklıklı olduğu bilinmektedir.[43] 1979 yılında son cemaat yerinin yıkılıp, çatısının çökük olduğu zamanda yapılan inceleme sonrasında yazılan rapor çalışmanın seyri için ehemmiyet arz etmektedir. Günümüzde tamamen kapanmış olan ve son cemaat mahfilinin iki katlı olarak inşa edildiği, dışarıdan ise mermer kaplamaların yapıldığı bir eserde; hasar sonrası eserin tamamının görülebildiği şartlarda rapor yazılması ayrıca ehemmiyetlidir. Camiin kıble cephesinde kemer izinin olmaması ve son cemaat sekisinin ortaya çıkması sebebiyle ahşap direkli çatılı camii yorumu yapıldığı, 1979 yılında ahşap dikmeli haliyle restüte edilip bir proje hazırlamış olduğu bilinmektedir. G.E.A.Y.K ise açıklıkların beş olarak revize edilmesi şerhi ile kabul edilmesine karar vermiştir.

R A P O R

Fatih Keçeciler'de kâin Hürrem Çavuş Camii 1560 yılında Mim.Sinan tarafından inşa ettirilmiştir. 1844 ve 1901 yıllarında tamir gören bu cami İdaremizce bu yıl tekrar ele alınacaktır.

Cami, çatılı olup ön kısmında sonradan yapılmış ahşap bir bina mevcut idi. Çok harap durumda olan bu bina yıktırılmış ve binanın altından, eskiden mevcut olduğu anlaşılan son cemaat sekisi meydana çıkmıştır. Bu durumda; Camii'in bir son cemaat mahalli bulunduğu anlaşılmaktadır.

Cami ön cephe duvarında herhangibir kemer izi mevcut olmadığından bu son cemaat yerinin kârgir ve kemerli olmadığı sonucu çıkmaktadır.

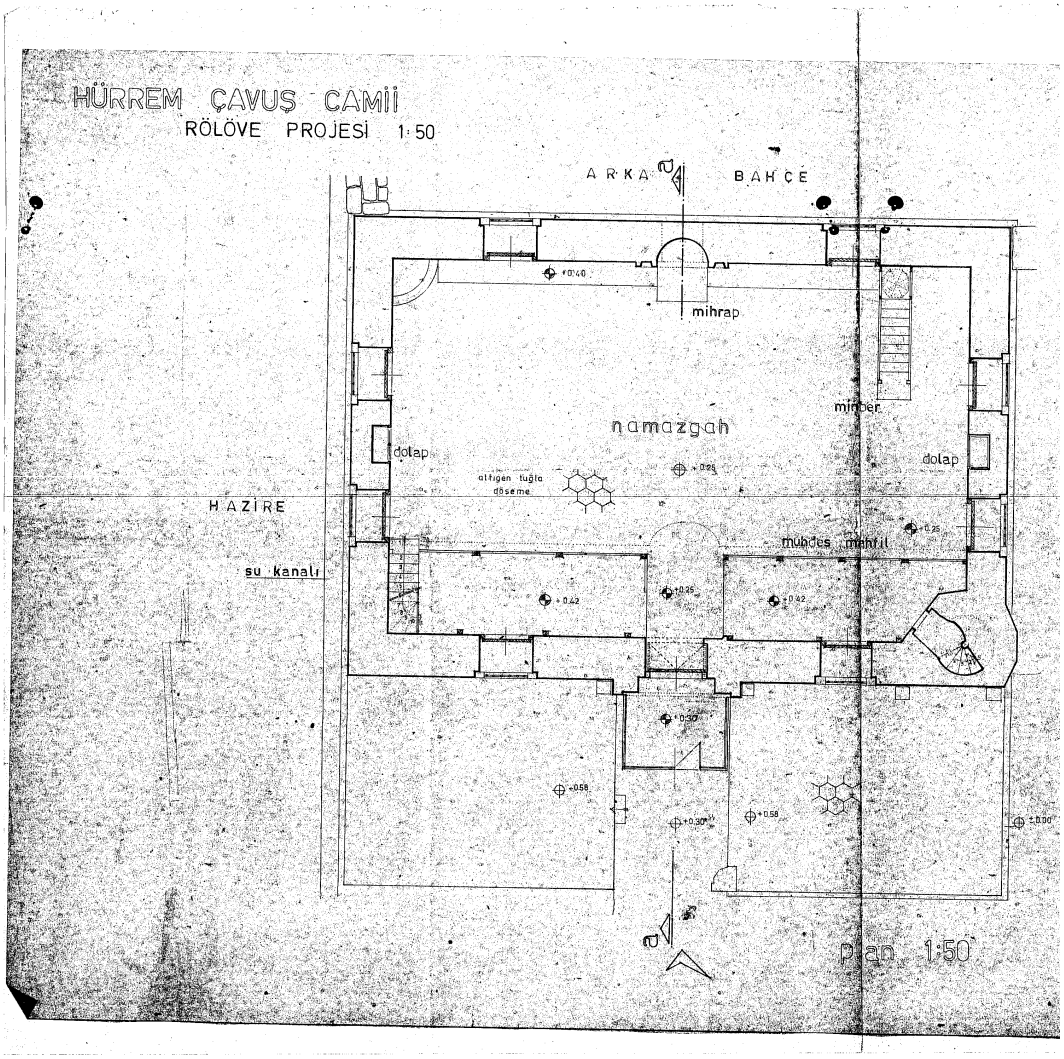
Son cemaat kısmı ile birlikte cami planı bir kare teşkil ettiğinden; Mim. Sinan'ın kullandığı bir prototip olan mahyasız sivri çatılı bir camii olması akla uygul gelmektedir.

Proje bu düşünceye göre ahşap revaklı olarak hazırlanmıştır.

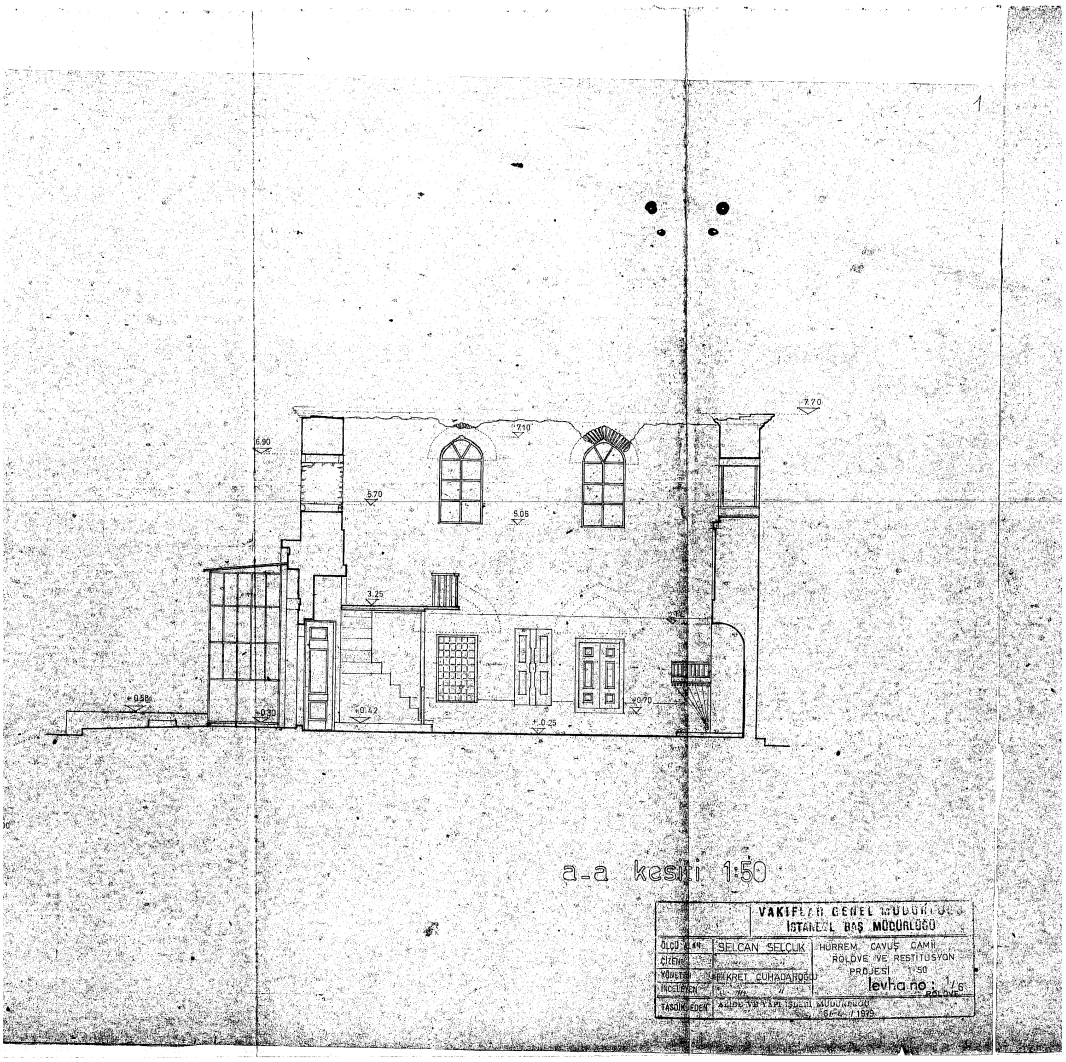
Fikret Çuhadaroğlu
Y.Mimar
Eski Eser Müşaviri

Şekil 127 :1979'da Son Cemaat Mahfili Yıkıkken Yazılan Rapor (Kurul Arşivi)

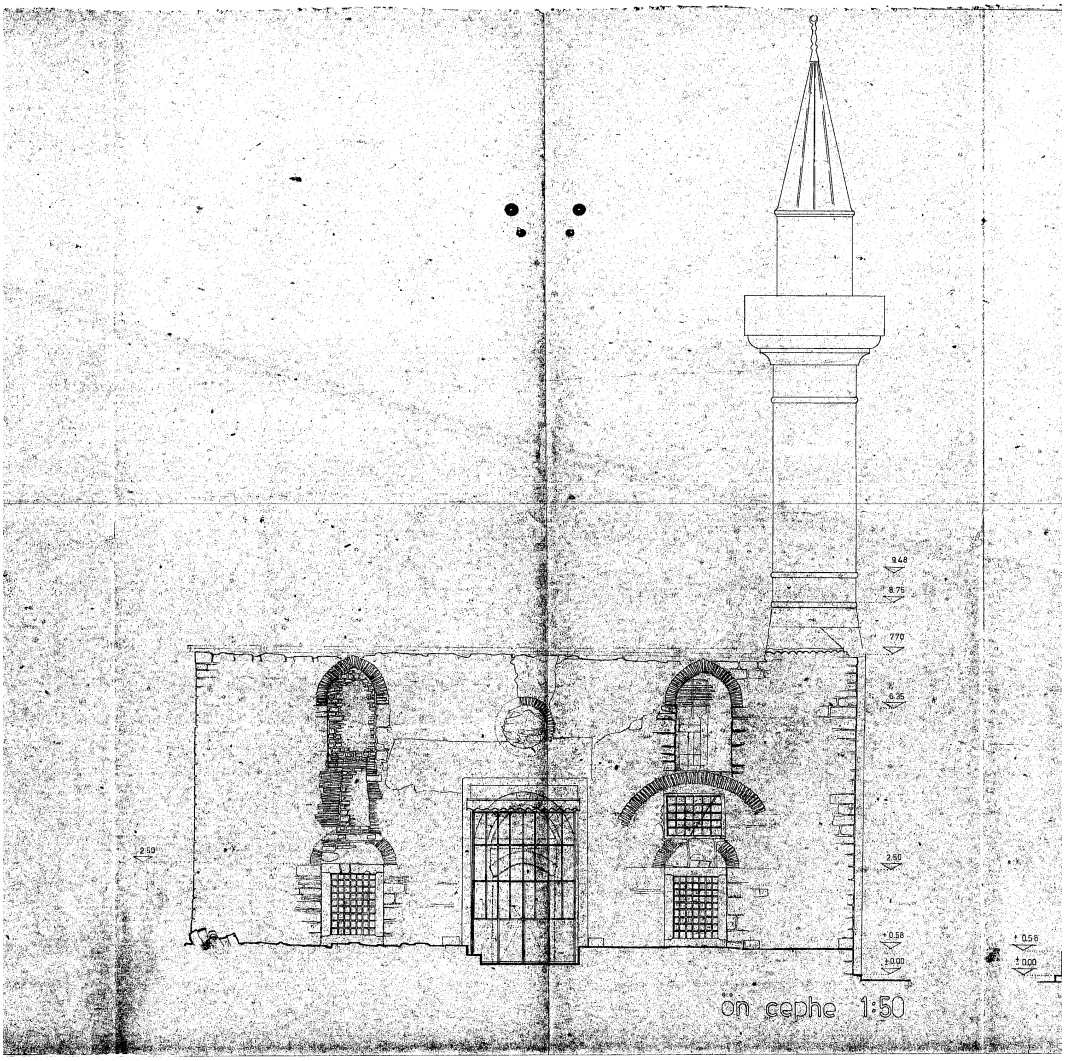
[43] Kuran, Aptullah, *Mimar Sinan,* 1986, İstanbul, Hürriyet Yayınları, s.295

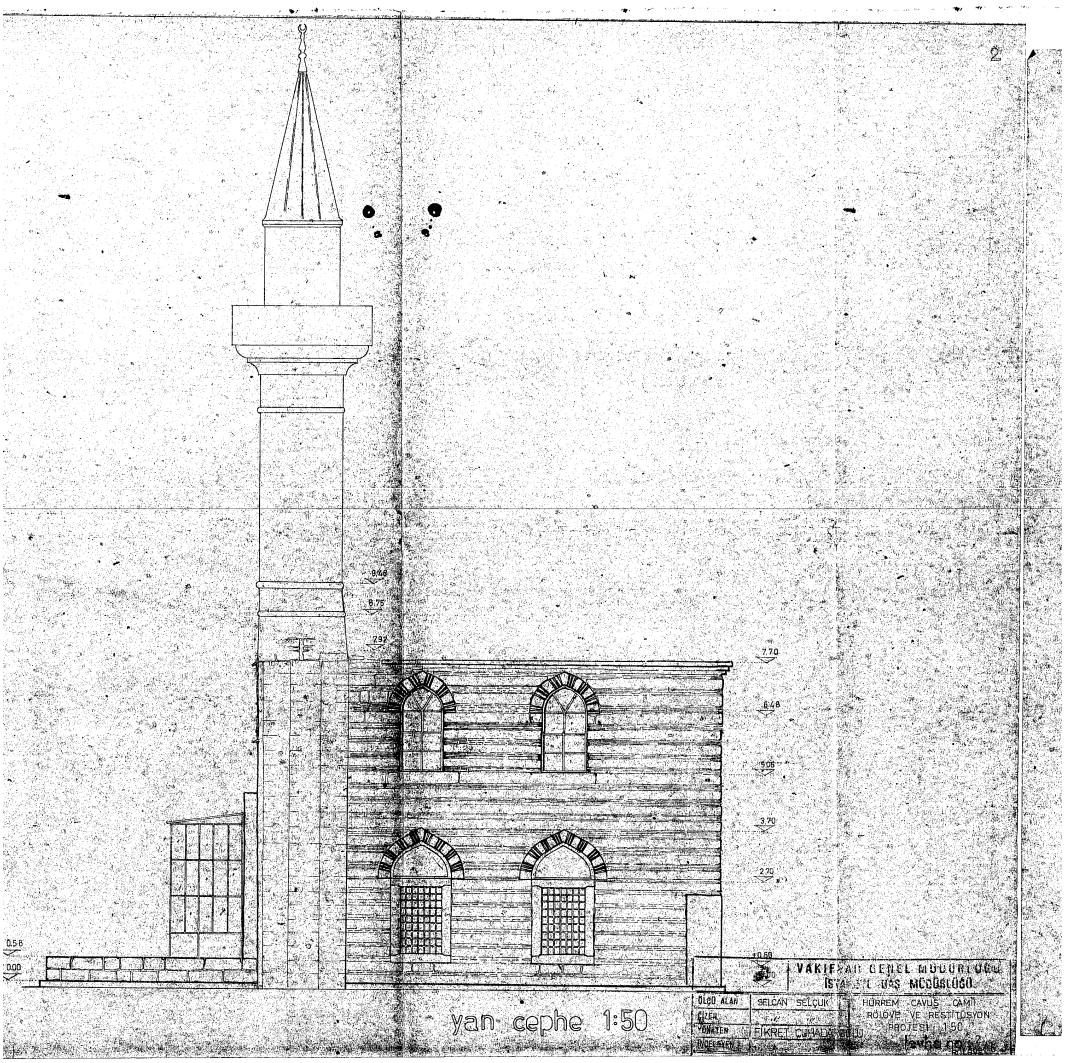

Şekil 128 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Rölöve / Harim Kat Planı

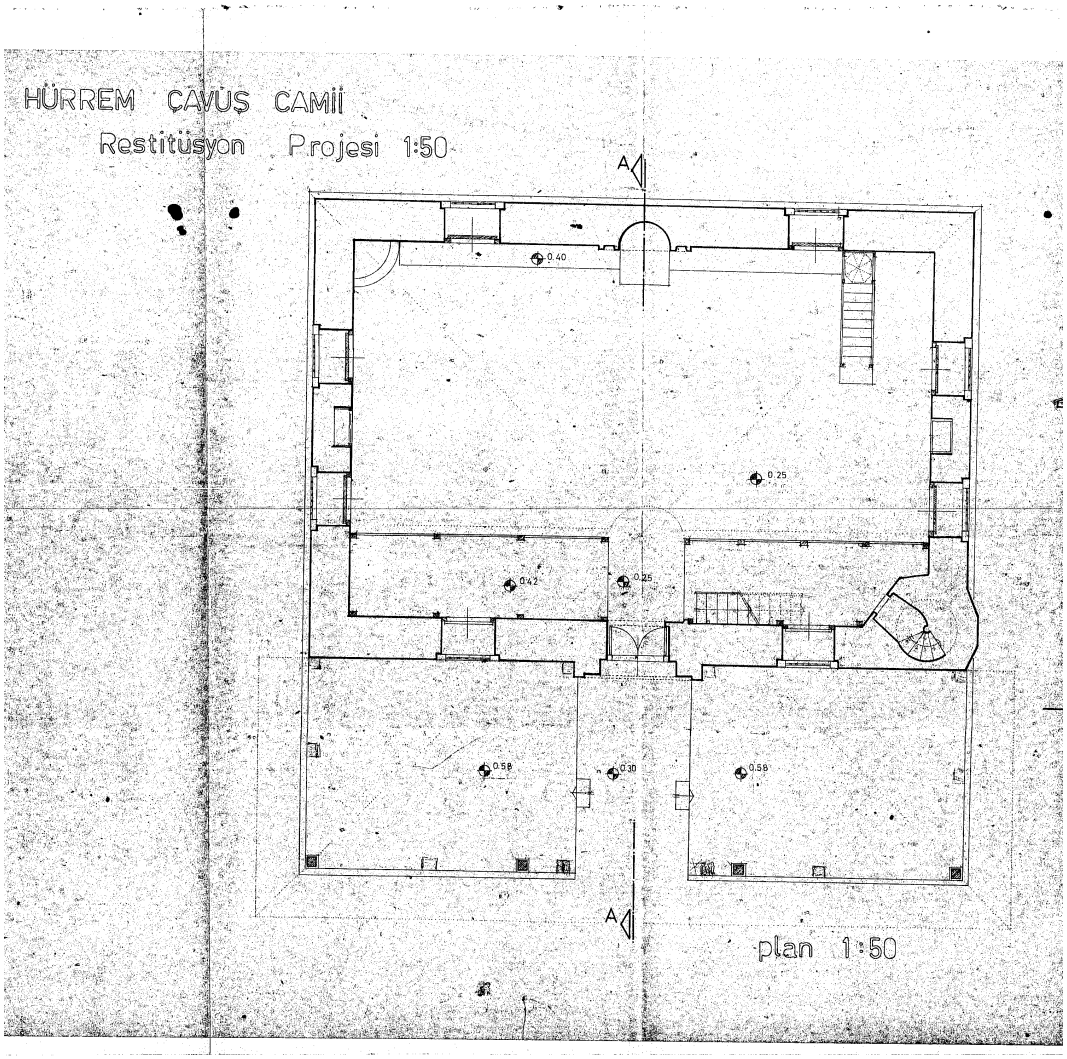

Şekil 129 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Rölöve / Kesit

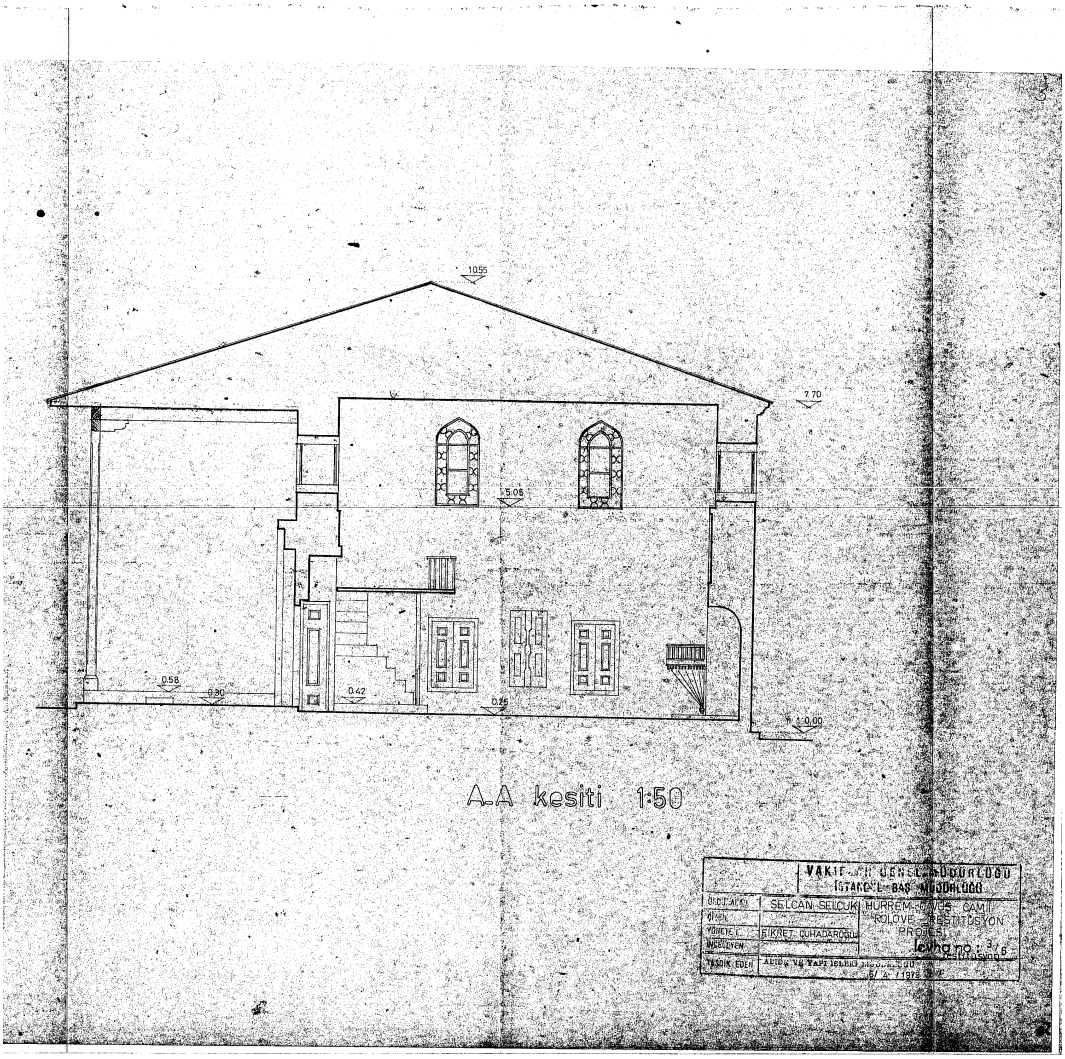

Şekil 130 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Rölöve / Ön Cephe

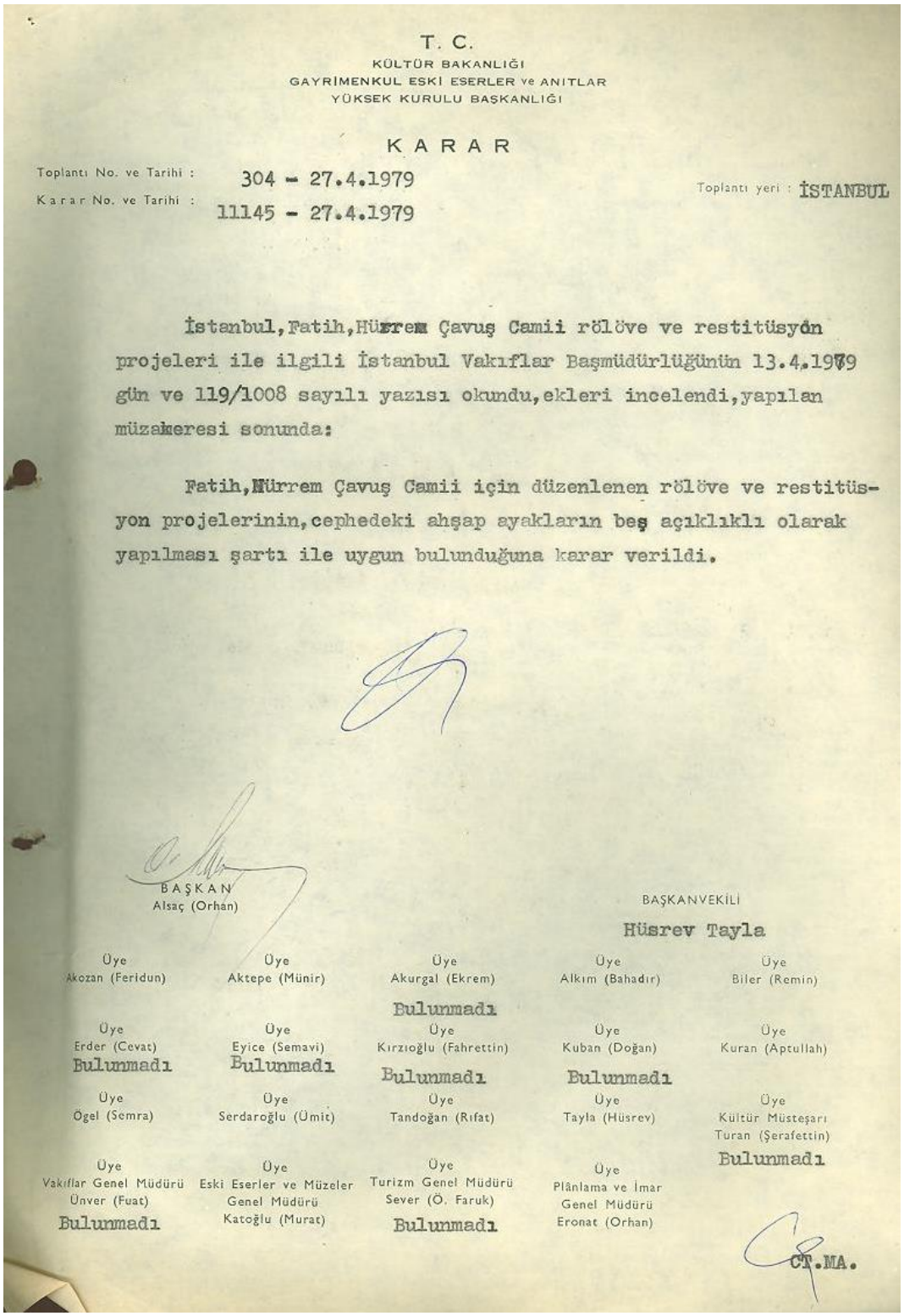

Şekil 131 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Rölöve / Yan Cephe

Şekil 132 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Restitüsyon / Harim Kat Planı

Şekil 133 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Restitüsyon / Kesit

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 304 - 27.4.1979
Karar No. ve Tarihi : 11145 - 27.4.1979
Toplantı yeri : İSTANBUL

İstanbul,Fatih,Hürrem Çavuş Camii rölöve ve restitüsyon projeleri ile ilgili İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğünün 13.4.1979 gün ve 119/1008 sayılı yazısı okundu,ekleri incelendi,yapılan müzakeresi sonunda:

Fatih,Hürrem Çavuş Camii için düzenlenen rölöve ve restitüsyon projelerinin,cephedeki ahşap ayakların beş açıklıklı olarak yapılması şartı ile uygun bulunduğuna karar verildi.

BAŞKAN
Alsaç (Orhan)

BAŞKANVEKİLİ
Hüsrev Tayla

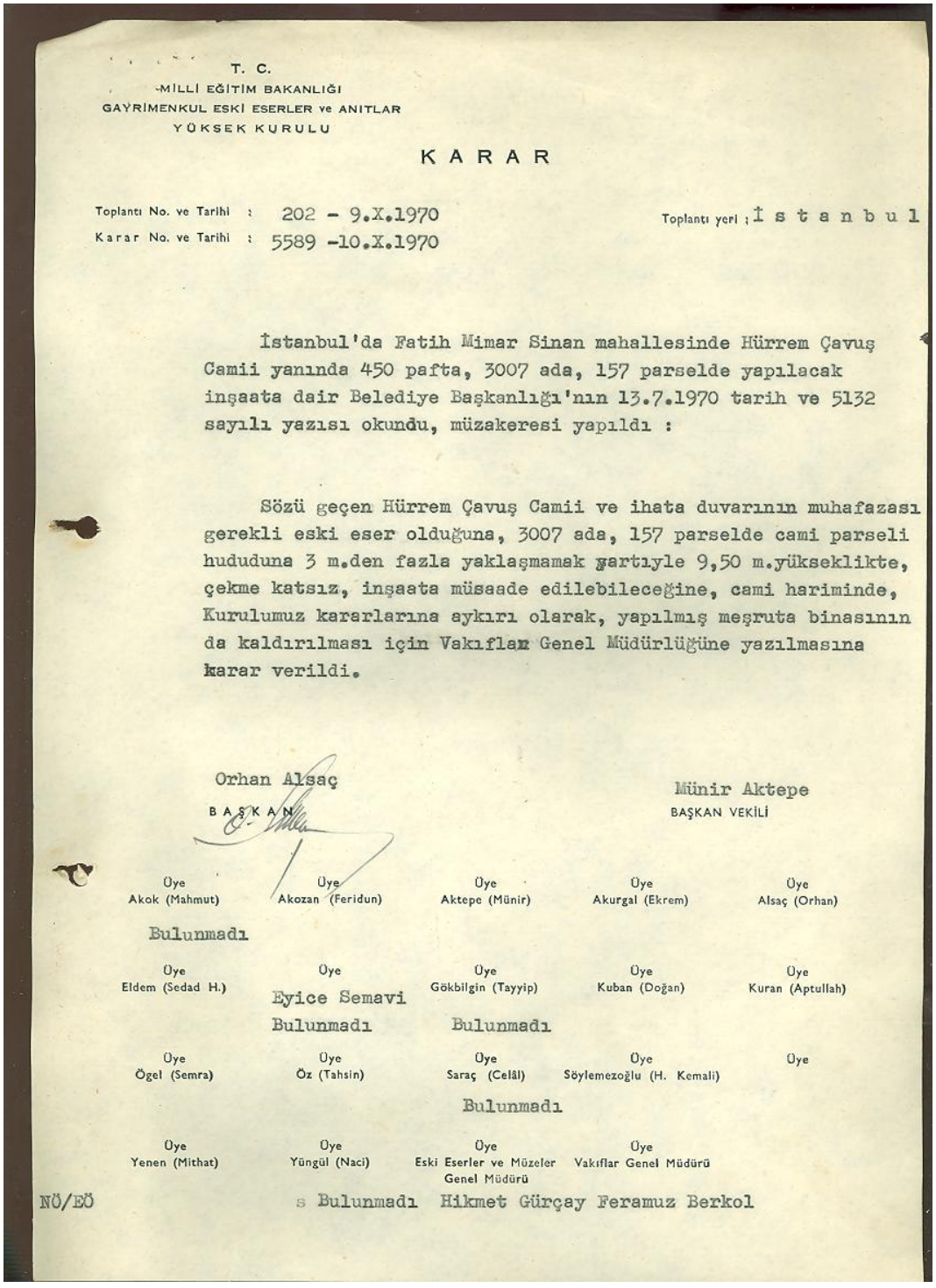
Üye Akozan (Feridun)	Üye Aktepe (Münir)	Üye Akurgal (Ekrem) Bulunmadı	Üye Alkım (Bahadır)	Üye Biler (Remin)
Üye Erder (Cevat) Bulunmadı	Üye Eyice (Semavi) Bulunmadı	Üye Kırzıoğlu (Fahrettin) Bulunmadı	Üye Kuban (Doğan) Bulunmadı	Üye Kuran (Aptullah)
Üye Ögel (Semra)	Üye Serdaroğlu (Ümit)	Üye Tandoğan (Rıfat)	Üye Tayla (Hüsrev)	Üye Kültür Müsteşarı Turan (Şerafettin) Bulunmadı
Üye Vakıflar Genel Müdürü Ünver (Fuat) Bulunmadı	Üye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Katoğlu (Murat)	Üye Turizm Genel Müdürü Sever (Ö. Faruk) Bulunmadı	Üye Planlama ve İmar Genel Müdürü Eronat (Orhan)	

CT.MA.

Şekil 134 :Son Cemaatin Beş Açıklıklı Yapılması Kararı (Kurul Arşivi 1979)

Avlu ihata duvarının da korunmaya değer eser olduğu, yol cephesinin zaman içerisinde tamamlandığı avlu cümle giriş kapısı duvarının ise yeniden yapıldığı bilinmektedir. İhata duvarı hakkında sadece korunmaya değer olduğu ve en eski 1968 yılına ait fotoğrafından başka bir bilgi bulunmadığı için restorasyon kararı olarak; olduğu gibi

korunmasına, cephe temizliği yapılmasına ve üzerinde bulunan demir parmaklıkların kaldırılmasına karar verilmiştir.

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 202 - 9.X.1970
Karar No. ve Tarihi : 5589 -10.X.1970

Toplantı yeri : İ s t a n b u l

İstanbul'da Fatih Mimar Sinan mahallesinde Hürrem Çavuş Camii yanında 450 pafta, 3007 ada, 157 parselde yapılacak inşaata dair Belediye Başkanlığı'nın 13.7.1970 tarih ve 5132 sayılı yazısı okundu, müzakeresi yapıldı :

Sözü geçen Hürrem Çavuş Camii ve ihata duvarının muhafazası gerekli eski eser olduğuna, 3007 ada, 157 parselde cami parseli hududuna 3 m.den fazla yaklaşmamak şartıyle 9,50 m.yükseklikte, çekme katsız, inşaata müsaade edilebileceğine, cami hariminde, Kurulumuz kararlarına aykırı olarak, yapılmış meşruta binasının da kaldırılması için Vakıflar Genel Müdürlüğüne yazılmasına karar verildi.

Orhan Alsaç
BAŞKAN

Münir Aktepe
BAŞKAN VEKİLİ

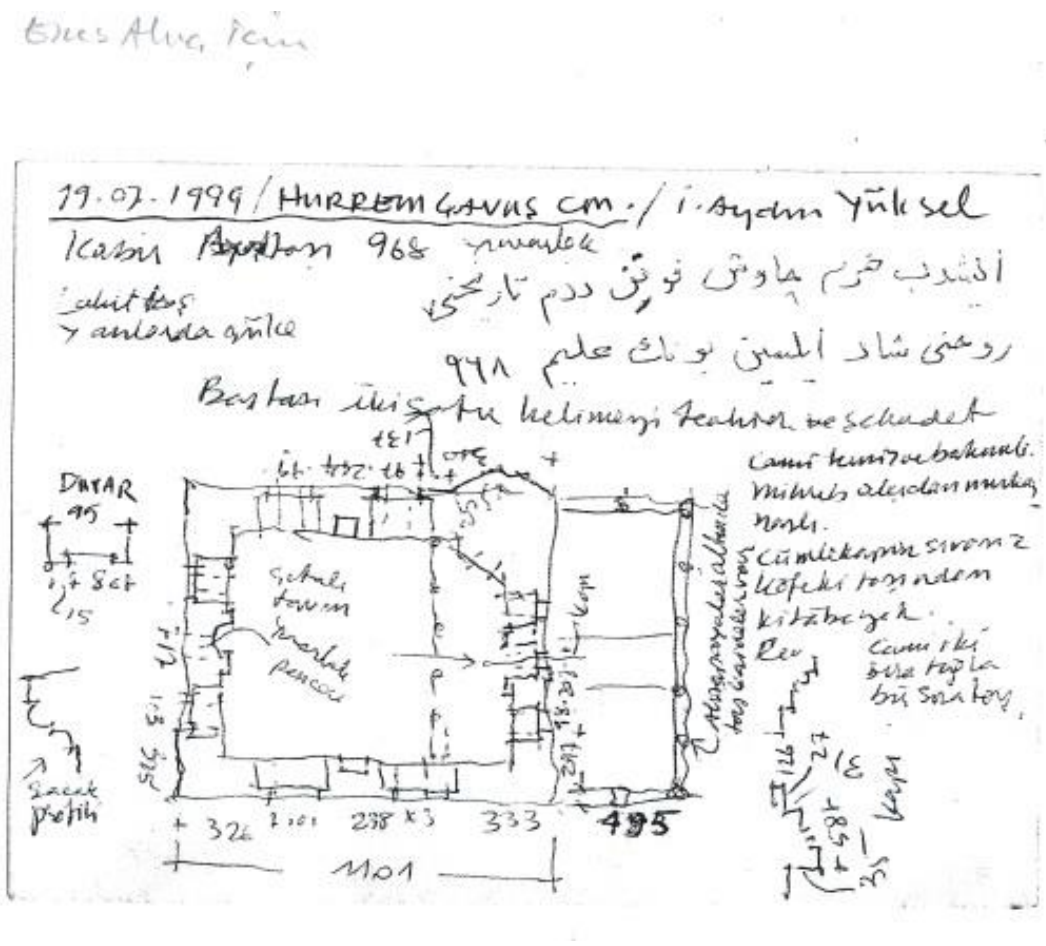
Üye Akok (Mahmut) Bulunmadı	Üye Akozan (Feridun)	Üye Aktepe (Münir)	Üye Akurgal (Ekrem)	Üye Alsaç (Orhan)
Üye Eldem (Sedad H.)	Üye Eyice Semavi Bulunmadı	Üye Gökbilgin (Tayyip) Bulunmadı	Üye Kuban (Doğan)	Üye Kuran (Aptullah)
Üye Ögel (Semra)	Üye Öz (Tahsin)	Üye Saraç (Celâl) Bulunmadı	Üye Söylemezoğlu (H. Kemali)	Üye
Üye Yenen (Mithat)	Üye Yüngül (Naci)	Üye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Bulunmadı	Üye Vakıflar Genel Müdürü Hikmet Gürçay	Feramuz Berkol

NÖ/EÖ

Şekil 135 :İhata Duvarının Korunmaya Değer Olduğunu (Kurul Arşivi 1970)

1979 yılında çizilen, kurula sunulan mezkûr rölöveden başka 1999 yılında İbrahim Aydın Yüksel tarafından çizilen bir rölöveye ulaşılmıştır. Daha önce temize çekilmiş

hali yayınlanan[44] fakat el çizimin ilk defa bu çalışmada yayımlanmasına müsaade edilen rölöve dönemini yansıtması açısından da ayrıca ehemmiyetlidir. Bu çalışmanın ise 2014-2015 yılında yapılmış olduğu da hesaba katılarak; 1979, 1999, 2015 yıllara ait durumlarına ait çizimler çalışmamız içerisinde bulunmaktadır. Gelecek nesillere de bu şekilde çizim olarak ta bilgi aktarılması noktasında çalışmamızın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

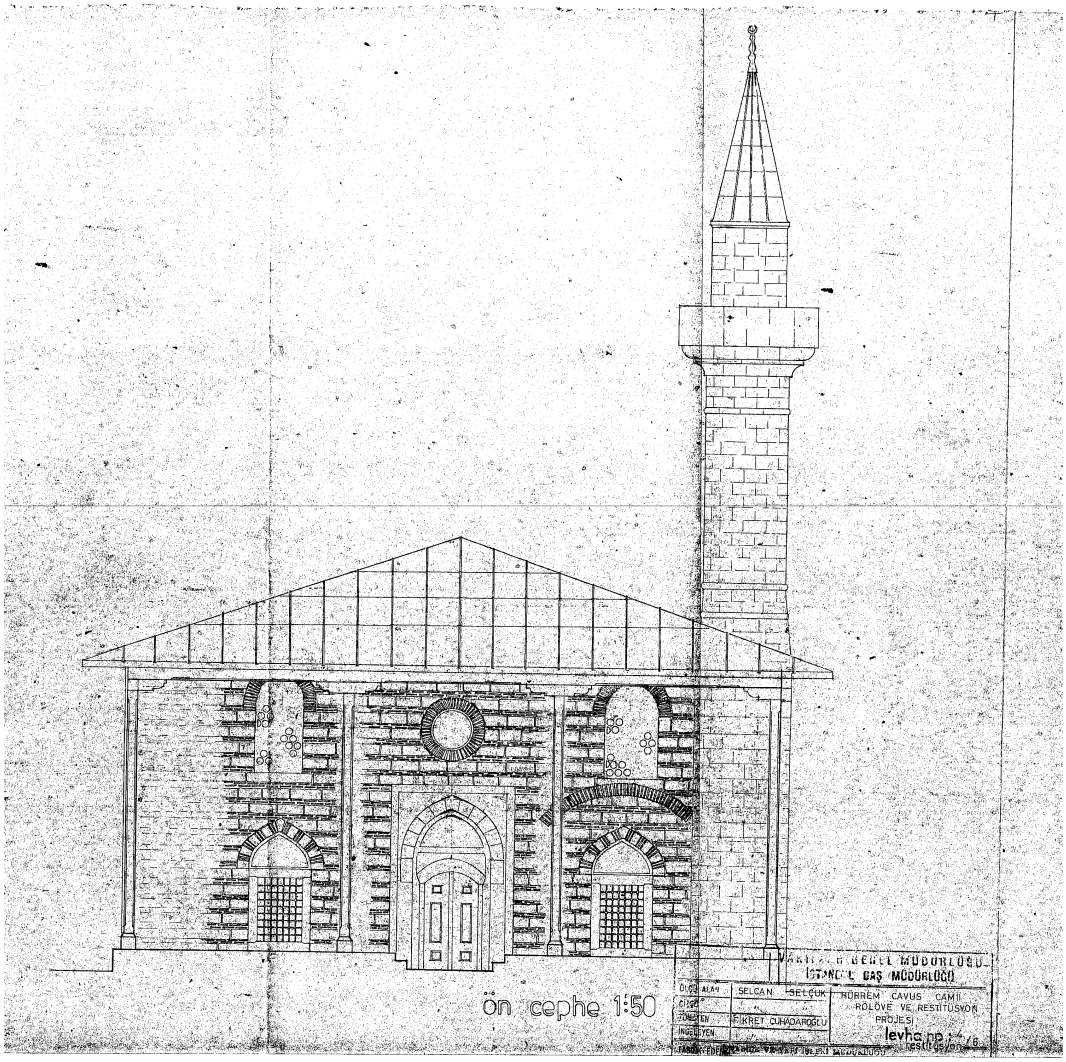

Şekil 136 :İbrahim Aydın Yüksel Rölövesi 19.07.1999

4.3.3 Cephe Restitüsyonları

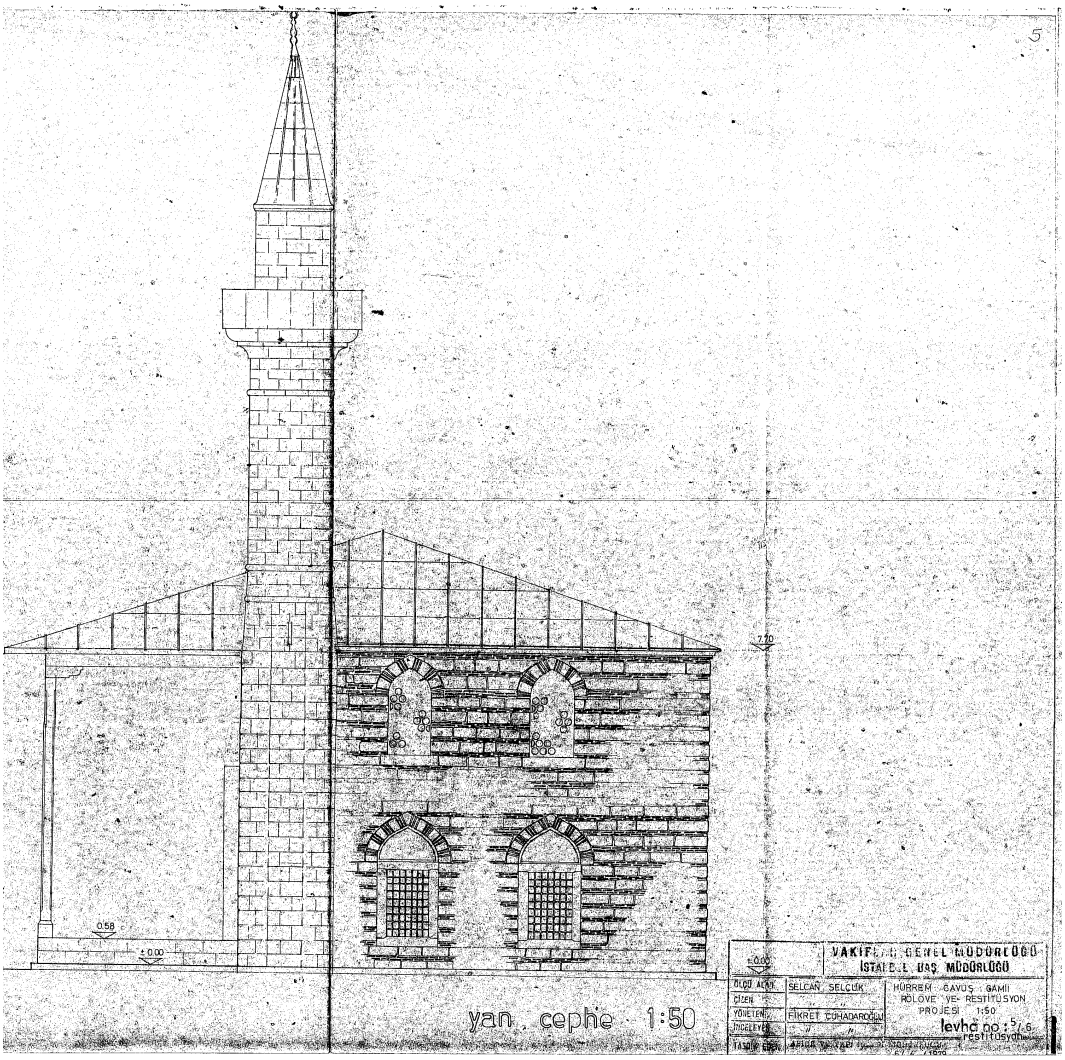
Cephelere bitişik olarak yapılan bütün eklerin kaldırılması, sadece hazire bölümü hakkında bilgiye ulaşılamadığı için kalması hakkında tercih kullanılmıştır. Cephelerde bulunan klima dış üniteleri, plastik yağmur iniş boruları, çimento harçlı derzler ve tamamlamalar, sineklikler, beden duvarlarını delip geçen elektrik kabloların güncel ihtiyaçların gelişigüzel karşılanması yaklaşımı ile kullanıldığından kaldırılması

[44] Yüksel, İbrahim Aydın, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2004, İstanbul, s.204

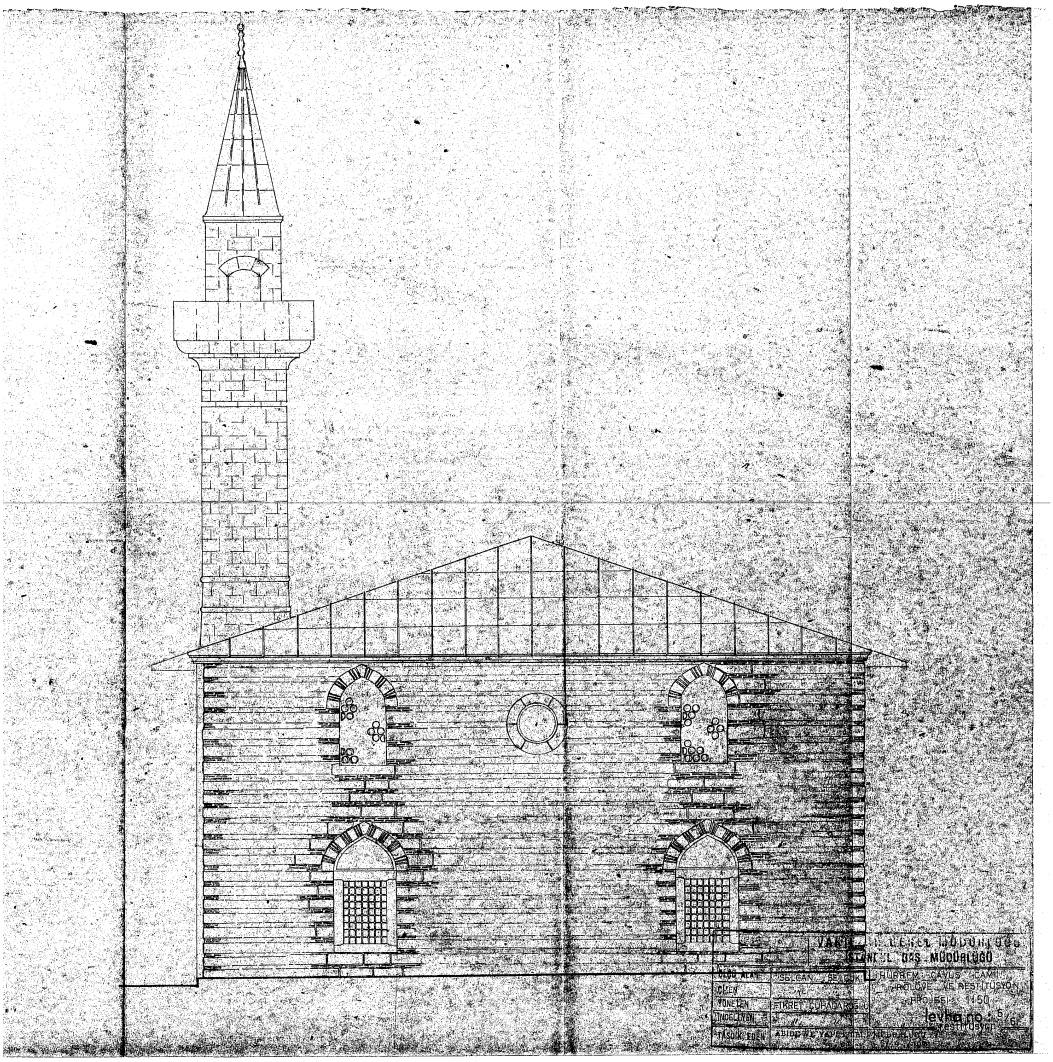
yönünde karar verilmiştir. Camii yapıldığı dönemde camlı doğramanın olmaması, içeride de sadece ahşap kepenk olması kabul edilmektedir. Restitüsyon projesinde pencereler bu karar üzerine çizilmiştir.

Şekil 137 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Restitüsyon / Ön Cephe

Şekil 138 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Restitüsyon / Yan Cephe

Şekil 139 :1979 Yılında G.E.A.Y.K'na Verilen Restitüsyon / Mihrap Cephesi

1979 Yılında hazırlanan restitüsyon projesinde kıble cephesinin üç açıklık ile yapıldığı görülmektedir. Bu proje yapılan değerlendirmeler neticesinde ön cephede beş açıklıklı olarak revize edilmesi ile kabul edilmiştir.

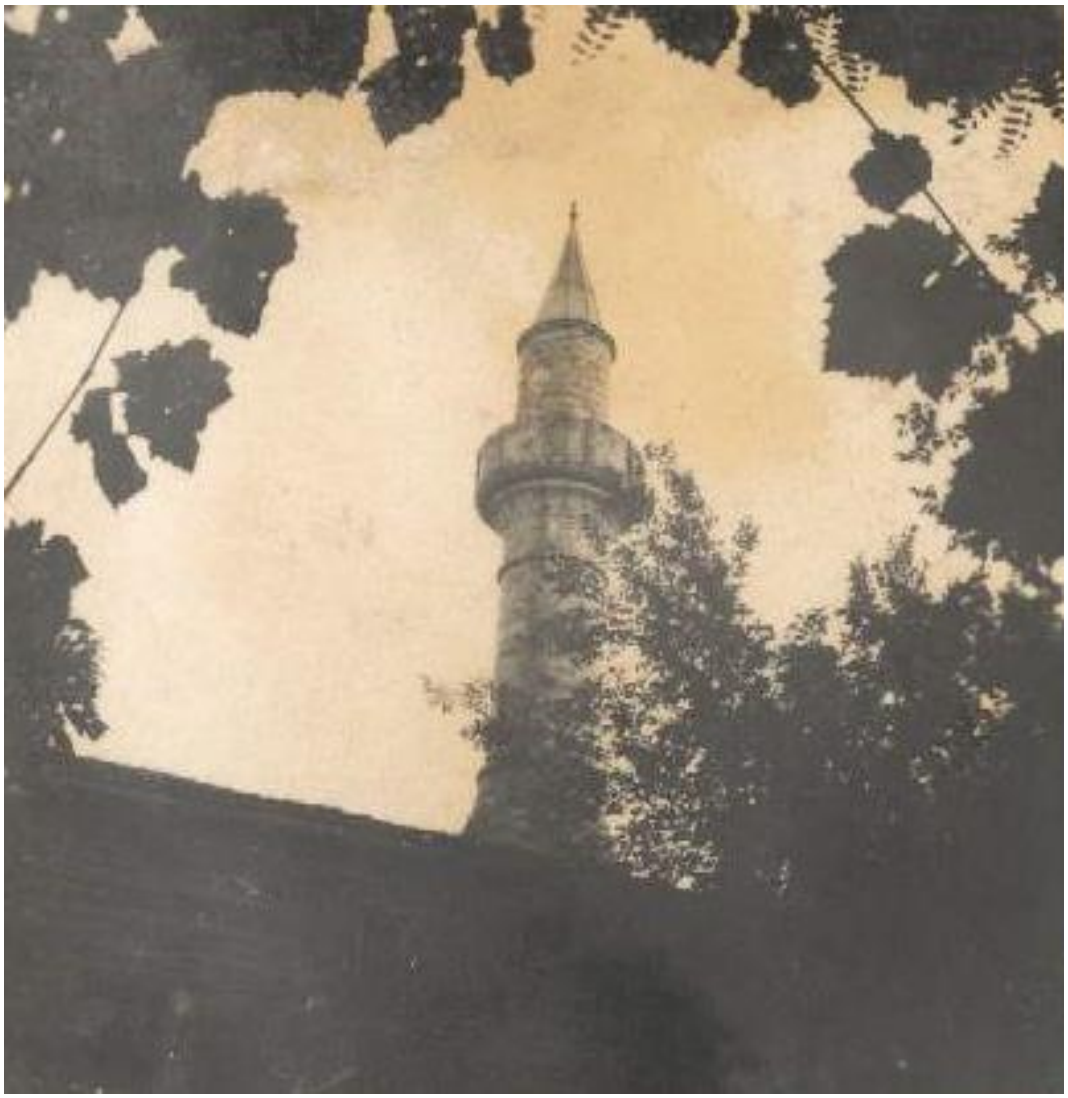
4.3.3.1 *Kuzey Batı (Giriş) Cephesi*

Giriş cephesinde bulunan son cemaat yeri zaman içerisinde kısmen yıkılmış veya tamamen ortadan kalkmıştır. G.E.A.Y.K. Başkanlığı Arşivi 1946 yılı fotoğrafları ile Fatih Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi 1970 yılı fotoğraflarında da görüldüğü üzere son cemaat yeri kapalıdır.

Kurul Arşivinde bulunan tarihi bilinmeyen fakat fotoğraflarda görülen durumunun çizilmiş olan rölövesinde 1979 tarihi bulunmaktadır. Aynı yıl olduğunu tahmin ettiğimiz fotoğrafta ise son cemaat yerinin tamamen yıkıldığını görmekteyiz.

Şekil 140 **:**Giriş Cephesi (Encümen Arşivi 1946)

Şekil 141 **:**Giriş Cephesi (Encümen Arşivi 1946)

Şekil 142 **:**Giriş Cephesi (Kurul Arşivi 1979)

Şekil 143 **:**Giriş Cephesi (Kurul Arşivi 1979)

Şekil 144 **:**Giriş Cephesi (Kurul Arşivi 1979)

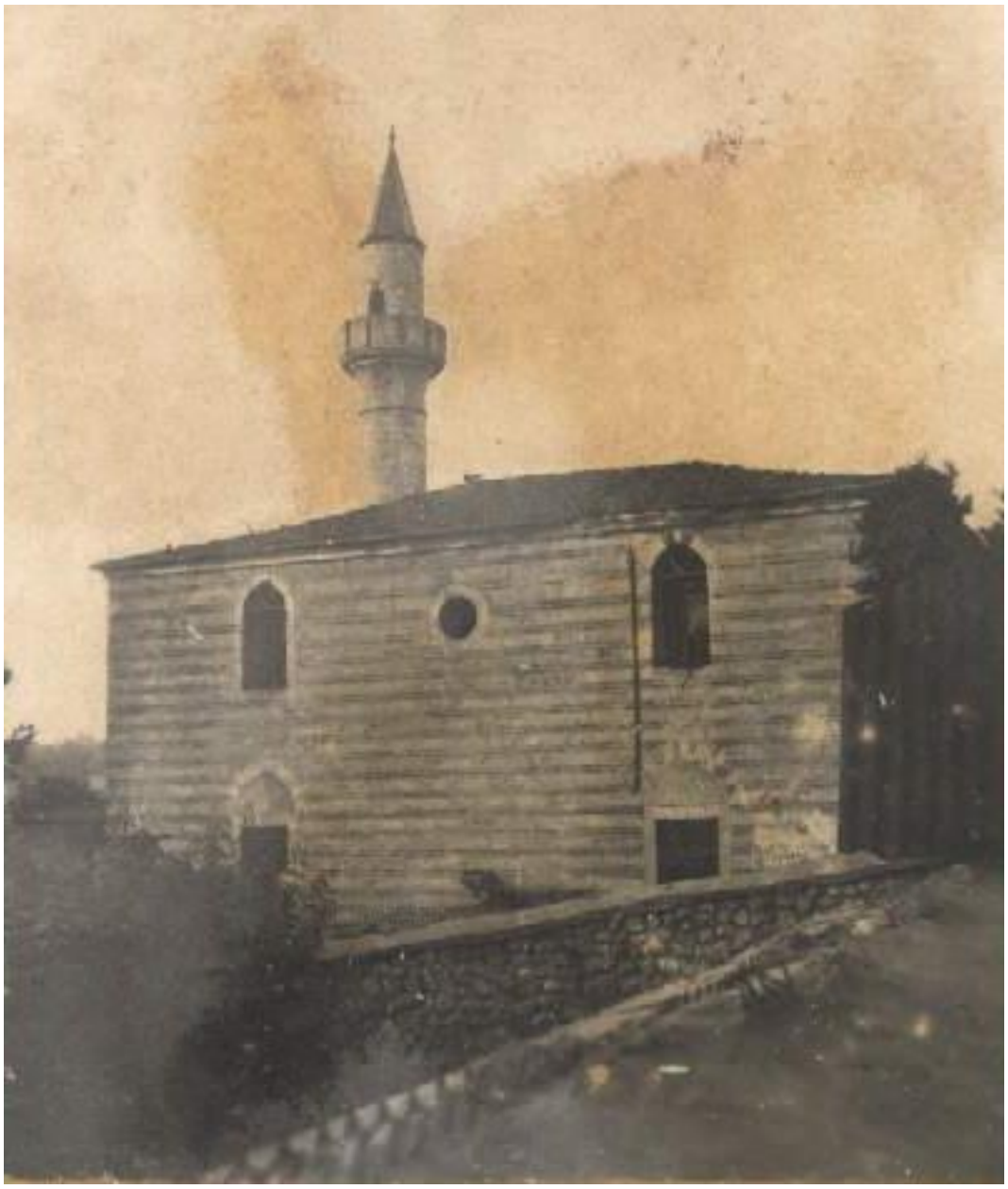

Şekil 145 **:**Giriş Cephesi (Kurul Arşivi 1979)

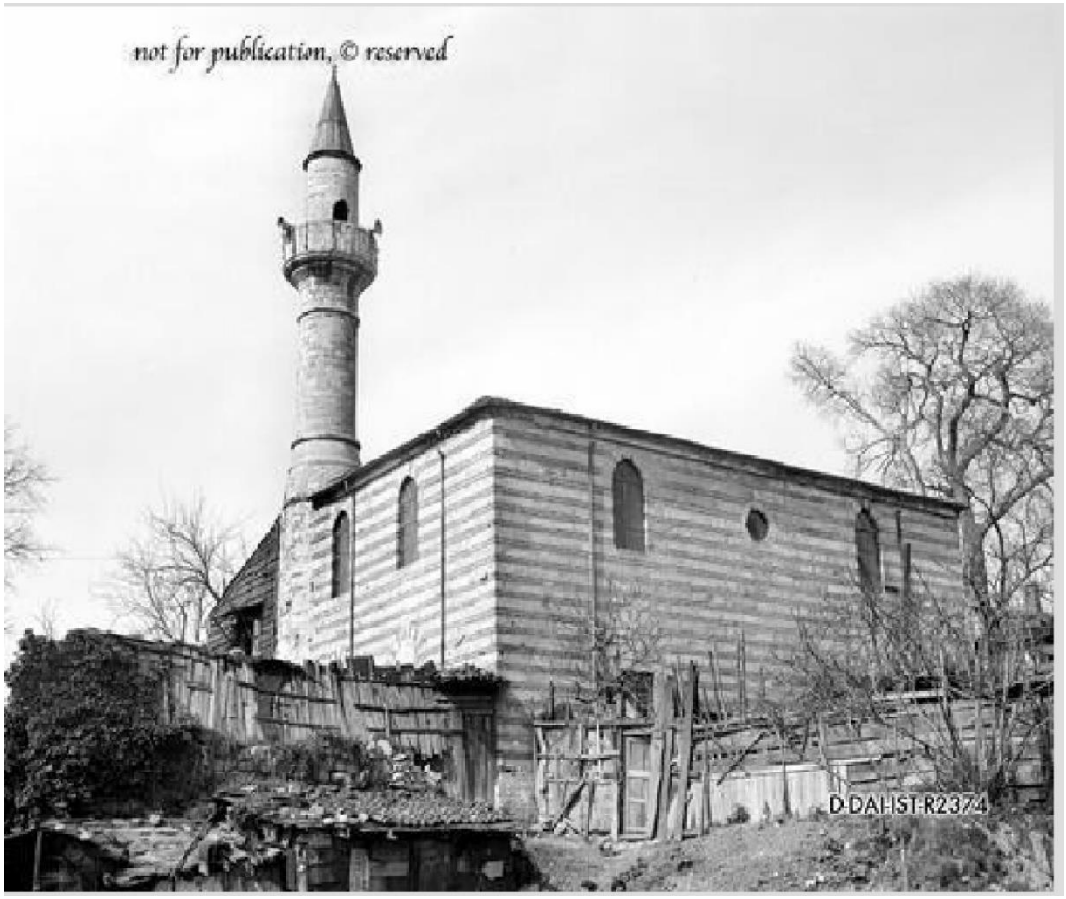
Fotoğraflarda da görüldüğü gibi son cemaat yerinin yıkılmış olmasına rağmen beden duvarında ahşap direklerin izlerinin görülmesi sebebiyle son cemaat yeri olan bir eser olduğu kesinleşmiş olmaktadır. Bununla birlikte son cemaat yerinin fevkani olduğu, taş temeller ile yükseltildiği ve buralara basamak ile ulaşılabildiği de anlaşılmaktadır. Restorasyon kararları bu belgeler ışığında verilmiştir.

4.3.3.2 *Güney Doğu (Mihrap) Cephesi*

Mihrap cephesinde parselin müsaade etmemesi, mihrap duvarının ortalama 3 m ötesinde 4 m alt kotta olan yan parsel ile bir istinatın cami parselinden ayrılması gibi sebepler hasebiyle cephenin kurgusunda çok bir değişiklik olmadığı düşünülmektedir. Burada da kurs yapısının devamı niteliğinde olan tek göz odanın kaldırılması ile cephe tamamıyla görünür olacaktır.

Şekil 146 :Mihrap Cephesi (Encümen Arşivi 1946)

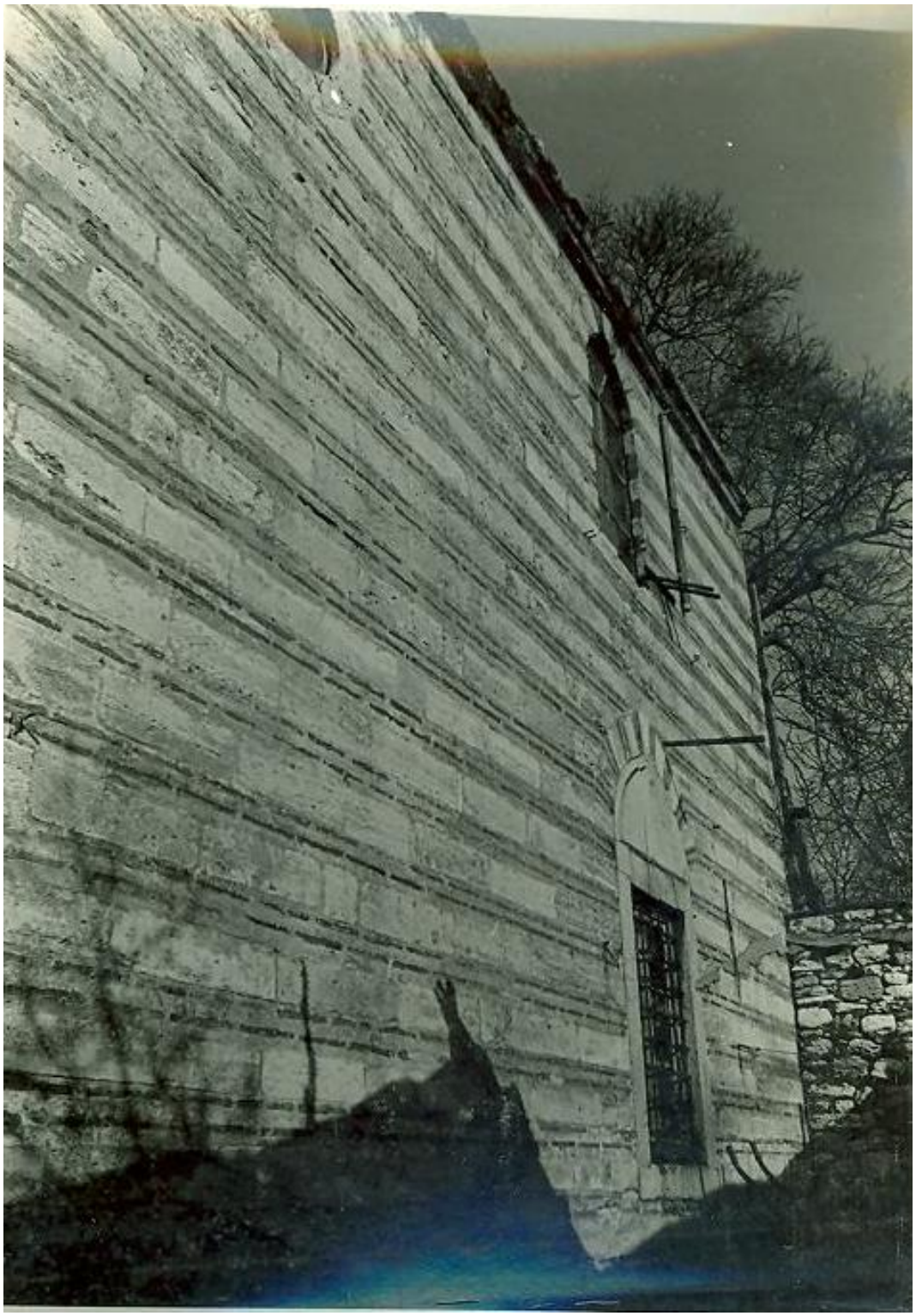

Şekil 147 : Mihrap Cephesi (Alman Arkeoloji Enstitüsü 1969)

Taş temellerinin görülebildiği tek fotoğrafı Alman Arkeoloji Enstitüsü fotoğraf arşivlerinde bulunmaktadır. Aynı fotoğrafta bahçe ihata duvarının bulunmadığı ve kot farkının münhani eğrileri ile doğal olarak indiği de görülmektedir.

Şekil 148 :Mihrap Cephesi (Kurul Arşivi 1979)

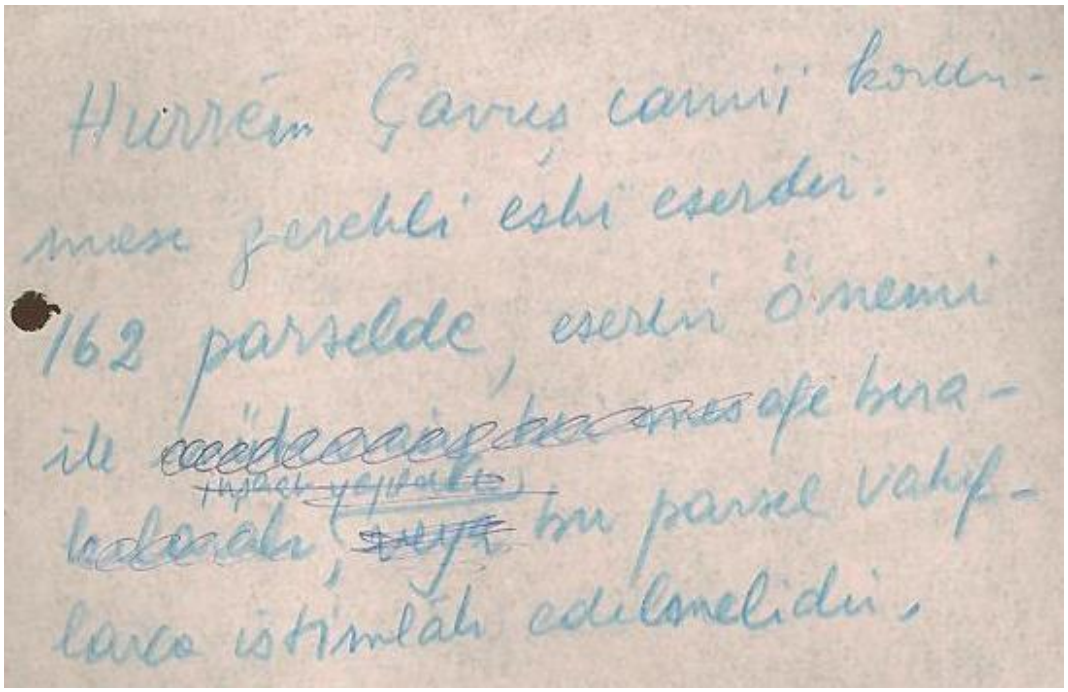

Şekil 149 **:**Mihrap Cephesi (Kurul Arşivi 1979)

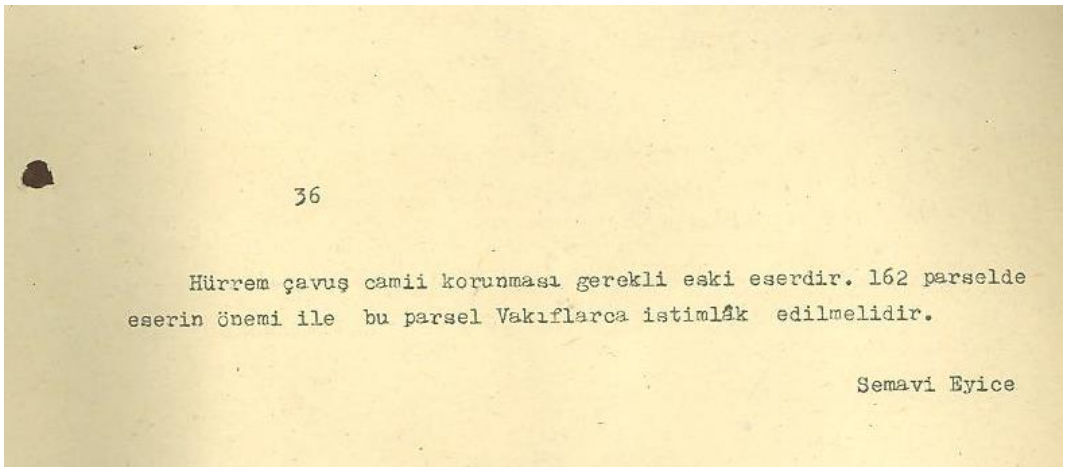

Şekil 150 **:**1970'te 3243 sayı ile G.E.A.Y.K 'ya giden Fotoğraf (Kurul Arşivi)

Bu kaynağın verilmesi ile bu bilginin de paylaşılması gerektiğini düşünerek; Prof. Dr. Semavi Eyice'nin de el yazısı ile Hürrem Çavuş Camiin korunması gerekli eski eser olduğu zikredilmekte ve 162 nolu bitişik parselin istimlak edilmesi gerektiğinin ifade edildiği görülmektedir.

Hürrem Çavuş camii korun-
ması gerekli eski eserdir.
162 parselde, eserin önemi
ile [illegible] bu parsel vakıf-
larca istimlâk edilmelidir.

Şekil 151 :Prof. Dr. Semavi Eyice'nin El Yazısı İle İstimlak Edilmesi Hk. Yazısı

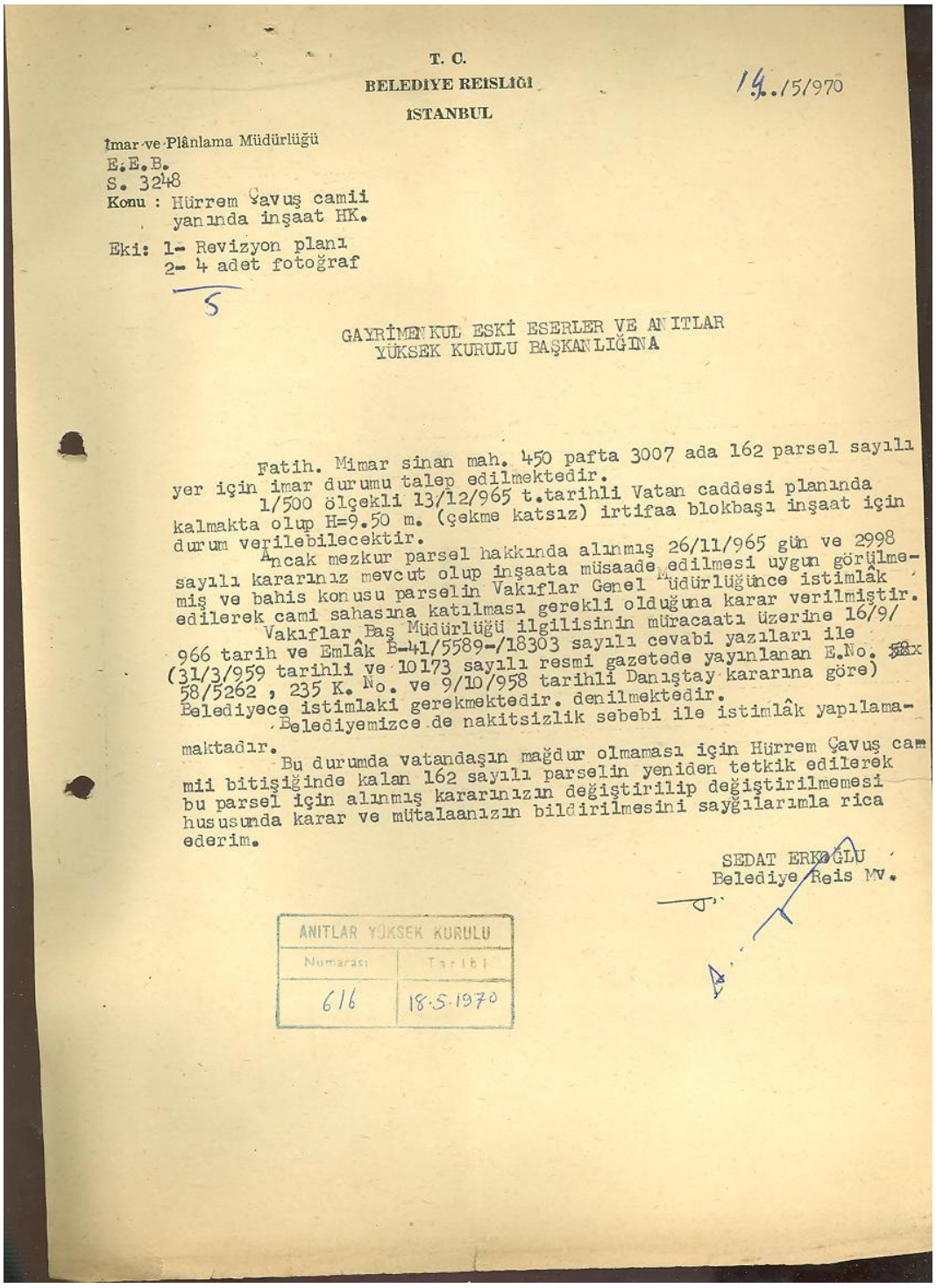

36

Hürrem çavuş camii korunması gerekli eski eserdir. 162 parselde
eserin önemi ile bu parsel Vakıflarca istimlâk edilmelidir.

Semavi Eyice

Şekil 152 **:**Şekil 151'deki Evrakın Daktilo ile Temize Çekilmiş Nüshası

Bu bilgiler neticesinde G.E.A.Y.K. nun mezkur parselin istimlakı için Belediyeye yazı yazdığını ve Belediyenin ise nakitsizlik sebebiyle istimlakın gerçekleşmemesi üzerine bu hususun tekrar görüşülmesi için cevaben yazı gönderdiği anlaşılmaktadır.

T. C.
BELEDİYE REİSLİĞİ
İSTANBUL

14./5/970

İmar ve Plânlama Müdürlüğü
E.E.B.
S. 3248
Konu : Hürrem Çavuş camii yanında inşaat HK.

Eki: 1- Revizyon planı
2- 4 adet fotoğraf

5

GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER VE ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞINA

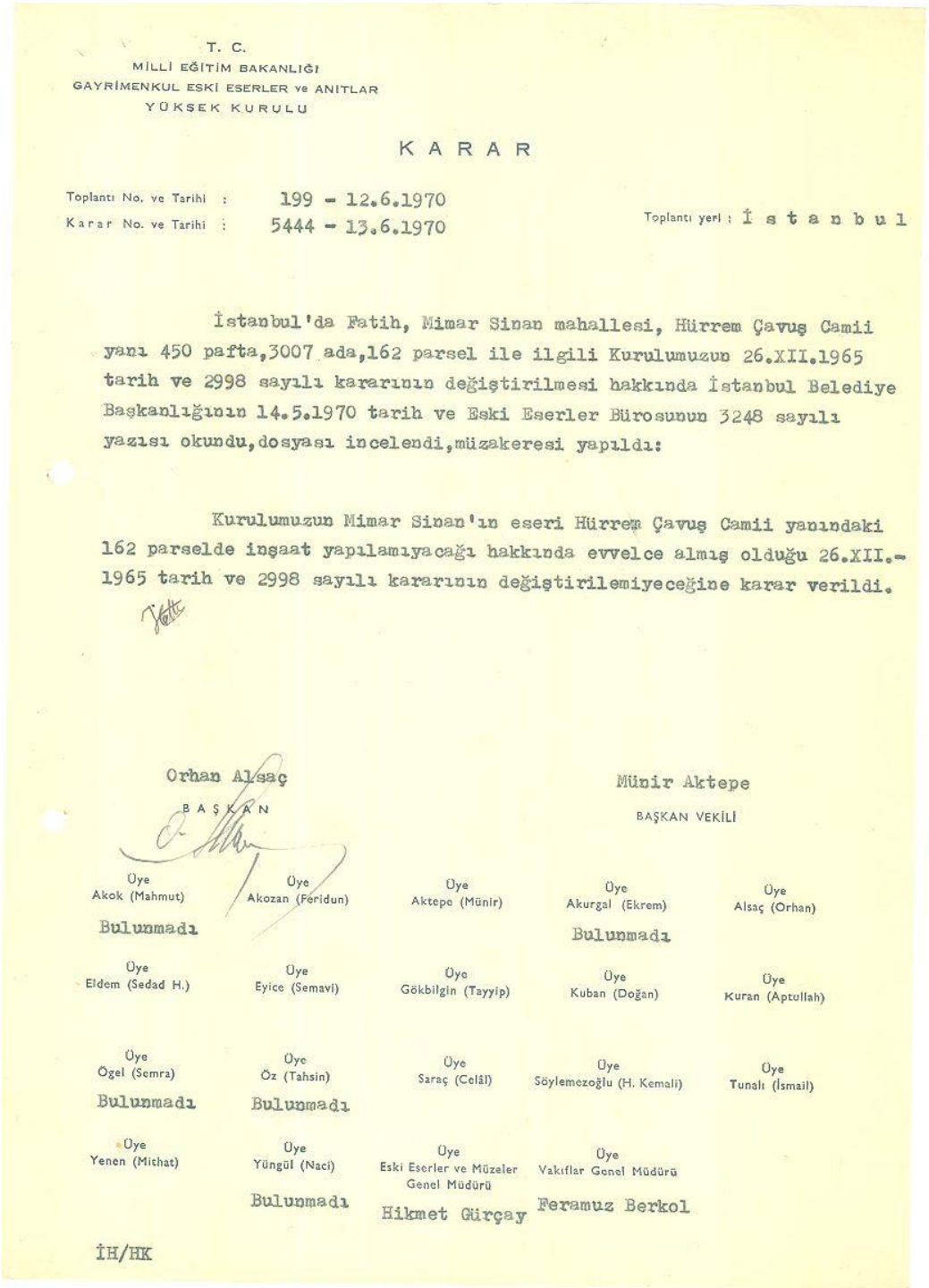
Fatih. Mimar sinan mah. 450 pafta 3007 ada 162 parsel sayılı yer için imar durumu talep edilmektedir.
1/500 ölçekli 13/12/965 t.tarihli Vatan caddesi planında kalmakta olup H=9.50 m. (çekme katsız) irtifaa blokbaşı inşaat için durum verilebilecektir.
Ancak mezkur parsel hakkında alınmış 26/11/965 gün ve 2998 sayılı kararınız mevcut olup inşaata müsaade edilmesi uygun görülmemiş ve bahis konusu parselin Vakıflar Genel Müdürlüğünce istimlâk edilerek cami sahasına katılması gerekli olduğuna karar verilmiştir.
Vakıflar Baş Müdürlüğü ilgilisinin müracaatı üzerine 16/9/966 tarih ve Emlâk B-41/5589-/18303 sayılı cevabi yazıları ile (31/3/959 tarihli ve 10173 sayılı resmi gazetede yayınlanan E.No. 58/5262 , 235 K. No. ve 9/10/958 tarihli Danıştay kararına göre) Belediyece istimlaki gerekmektedir. denilmektedir.
Belediyemizce de nakitsizlik sebebi ile istimlâk yapılamamaktadır.
Bu durumda vatandaşın mağdur olmaması için Hürrem Çavuş camii bitişiğinde kalan 162 sayılı parselin yeniden tetkik edilerek bu parsel için alınmış kararınızın değiştirilip değiştirilmemesi hususunda karar ve mütalaanızın bildirilmesini sayğılarımla rica ederim.

SEDAT ERKOĞLU
Belediye Reis Mv.

ANITLAR YÜKSEK KURULU
Numarası: 616
Tarihi: 18.5.1970

Şekil 153 :Nakitsizlik Sebebiyle İstimlak Yapılamaması (Kurul Arşivi 1970)

G.E.A.Y.K. bu talebin yerine getirilemeyeceği ve 162 parselde inşaat yapılamayacağı yönünde 1965 yılında alınan kararın değiştirilemeyeceğinin istimlak işlemlerinin yapılmasının kararlaştırıldığını bildirmektedir.

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU

K A R A R

Toplantı No. ve Tarihi : 199 - 12.6.1970
Karar No. ve Tarihi : 5444 - 13.6.1970

Toplantı yeri : İ s t a n b u l

İstanbul'da Fatih, Mimar Sinan mahallesi, Hürrem Çavuş Camii yanı 450 pafta,3007 ada,162 parsel ile ilgili Kurulumuzun 26.XII.1965 tarih ve 2998 sayılı kararının değiştirilmesi hakkında İstanbul Belediye Başkanlığının 14.5.1970 tarih ve Eski Eserler Bürosunun 3248 sayılı yazısı okundu,dosyası incelendi,müzakeresi yapıldı:

Kurulumuzun Mimar Sinan'ın eseri Hürrem Çavuş Camii yanındaki 162 parselde inşaat yapılamıyacağı hakkında evvelce almış olduğu 26.XII.-1965 tarih ve 2998 sayılı kararının değiştirilemiyeceğine karar verildi.

Orhan Alsaç
BAŞKAN

Münir Aktepe
BAŞKAN VEKİLİ

Üye Akok (Mahmut) Bulunmadı	Üye Akozan (Feridun)	Üye Aktepe (Münir)	Üye Akurgal (Ekrem) Bulunmadı	Üye Alsaç (Orhan)
Üye Eldem (Sedad H.)	Üye Eyice (Semavi)	Üye Gökbilgin (Tayyip)	Üye Kuban (Doğan)	Üye Kuran (Aptullah)
Üye Ögel (Semra) Bulunmadı	Üye Öz (Tahsin) Bulunmadı	Üye Saraç (Celâl)	Üye Söylemezoğlu (H. Kemali)	Üye Tunalı (İsmail)
Üye Yenen (Mithat)	Üye Yüngül (Naci) Bulunmadı	Üye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Hikmet Gürçay	Üye Vakıflar Genel Müdürü Feramuz Berkol	

İH/HK

Şekil 154 :G.E.A.Y.K 'nun Belediye Talebine Menfi Cevabı (Kurul Arşivi 1970)

G.E.A.Y.K.' nun 1965 yılında vermiş olduğu ve Belediye'nin muhtelif zamanlarda tekrar eden taleplerine menfi cevaplar vermesi ile çalışma konumuz olan Hürrem Çavuş Camii hiç değilse mihrap cephesinin mümkün olduğu nispette korunmuş olduğu anlaşılmaktadır. 162 parselin bugün Camii ile bir ilişiği bulunmamakta, otopark olarak kullanılmaktadır.

Şekil 155 :Mihrap Cephesi (Kurul Arşivi 1999)

Günümüzde 3007 Ada 162 Parsel' in Fatih Kaymakamlığı 1.Bölge Tapu Sicil Müdürlüğü'nden alınan bilgi doğrultusunda şahsa kayıtlıdır. Ve otopark olarak kullanılmaktadır.

T.C.
FATİH KAYMAKAMLIĞI
1.Bölge Tapu Sicil Müdürlüğü

14/11/2008

YEVMİYE NO:15145
KONU :Kültür ve Tabiat Varlığı Belirtmesi Tesisi (Harç Muafiyetli)

İSTANBUL 4.NUMARALI KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU MÜDÜRLÜĞÜ

Bilgi alındı. 20.04.2009 O.Y.B.

İLGİ : 24/10/2008 tarih ve 1835 sayılı yazınız.

İlgi yazınızda bildirildiği üzere,MİMAR SİNAN Mah. 3007 Ada 162 Parsel olan taşınmazın 1/1 payı MUSTAFA UĞUR : HÜSEYİN Oğlu adına kayıtlı olup, bu taşınmazda/taşınmazlarda Kültür ve Tabiat Varlığı Belirtmesi Tesisi (Harç Muafiyetli) işlemi yapılmıştır.
Bilgilerinize arz ederim olunur.

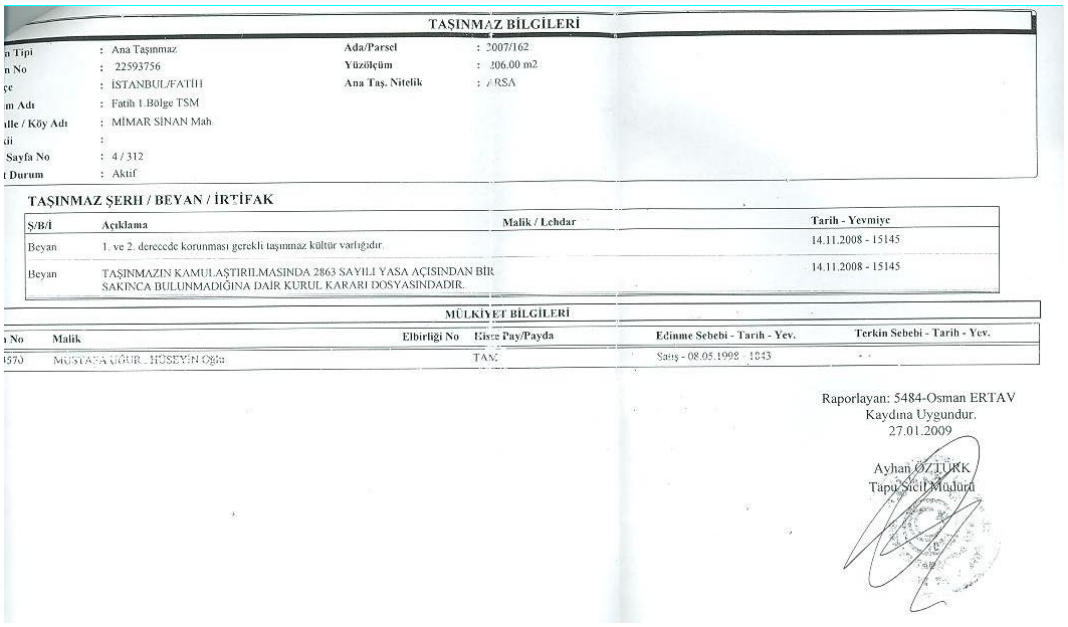
Eki : Tapu kaydı

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İstanbul IV. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Numara	Tarih
471	12-2-2009

Ayhan ÖZTÜRK
Tapu Sicil Müdürü

Şekil 156 :3007 Ada 162 Parselin Şahsa Ait Olduğuna Delalet Eden Belge

TAŞINMAZ BİLGİLERİ

n Tipi	: Ana Taşınmaz	Ada/Parsel	: 3007/162
n No	: 22593756	Yüzölçüm	: 206.00 m2
çe	: İSTANBUL/FATİH	Ana Taş. Nitelik	: / RSA
m Adı	: Fatih 1.Bölge TSM		
lle / Köy Adı	: MİMAR SİNAN Mah.		
ii	:		
Sayfa No	: 4 / 312		
Durum	: Aktif		

TAŞINMAZ ŞERH / BEYAN / İRTİFAK

Ş/B/İ	Açıklama	Malik / Lehdar	Tarih - Yevmiye
Beyan	1. ve 2. derecede korunması gerekli taşınmaz kültür varlığıdır.		14.11.2008 - 15145
Beyan	TAŞINMAZIN KAMULAŞTIRILMASINDA 2863 SAYILI YASA AÇISINDAN BİR SAKINCA BULUNMADIĞINA DAİR KURUL KARARI DOSYASINDADIR.		14.11.2008 - 15145

MÜLKİYET BİLGİLERİ

No	Malik	Elbirliği No	Hisse Pay/Payda	Edinme Sebebi - Tarih - Yev.	Terkin Sebebi - Tarih - Yev.
1970	MUSTAFA UĞUR , HÜSEYİN Oğlu		TAM	Satış - 08.05.1992 - 1043	

Raporlayan: 5484-Osman ERTAV
Kaydına Uygundur.
27.01.2009

Ayhan ÖZTÜRK
Tapu Sicil Müdürü

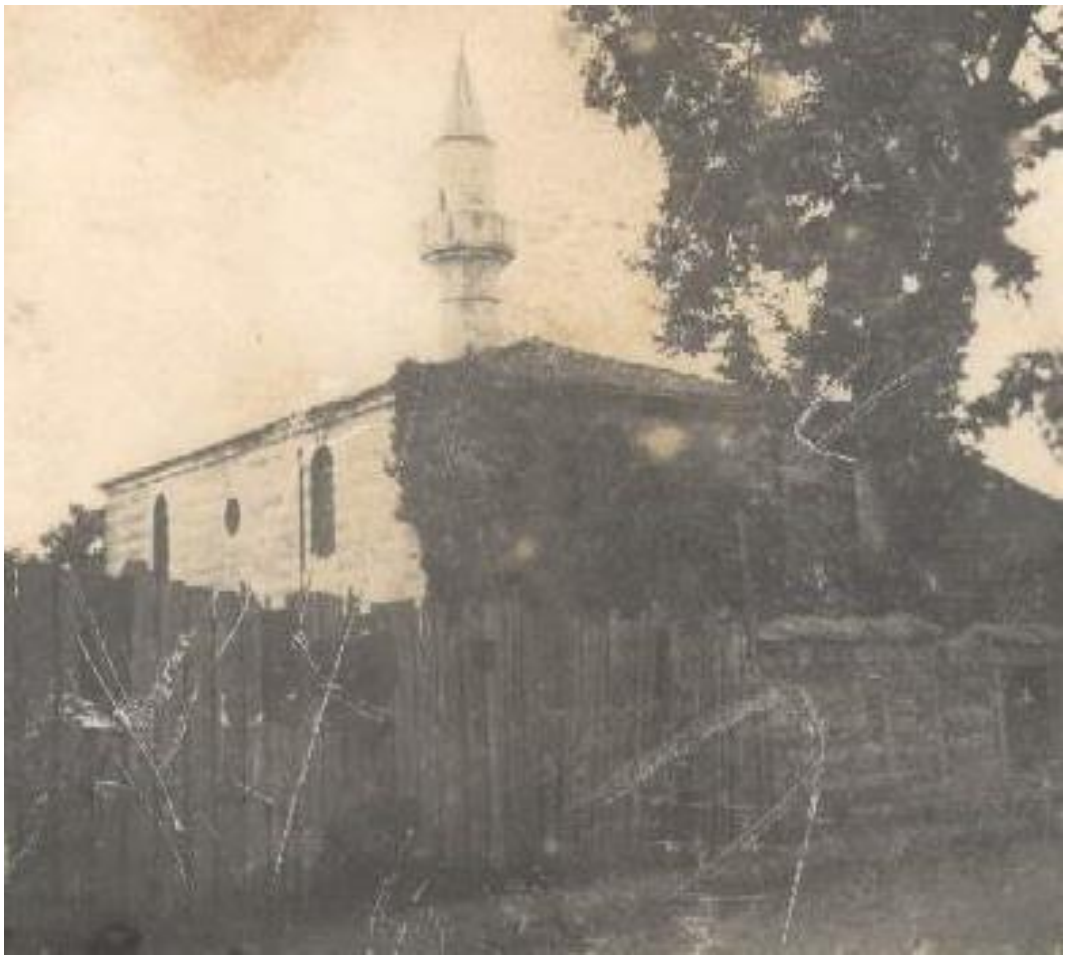
Şekil 157 :3007 Ada 162 Parselin Tapu Kaydı (Kurul Arşivi)

4.3.3.3 Kuzey Doğu (Yol) Cephesi

Bu cephenin önünde bulunan hazire hakkında kısıtlı bilgi bulunmaktadır. Hazirenin neden Camiiden yüksekte olduğunun ise makul bir açıklamasını getirememekteyiz. Camiinin Banisi olan Hürrem Çavuş'un Camiin yapıldığı tarihten iki yıl önce vefat ettiğini bildiğimiz için Camii yapımına başlamadan gömüldüğünü ve bu gömü yerinin Camii bittikten sonra yukarıda kaldığı hususunda bir düşünce geliştirebilmekteyiz. En eski fotoğrafı 1968 yılına ait olan bu cephe de 1 sıra taş ve 2 sıra tuğla kullanılarak almaşık örgü ile teşkil ettirilmiştir. Bu cephenin sadece harim kısmı duvarı olarak dışarıda görünen kısmının özgün olduğu kabul edilmektedir. Son cemaat mahfilinin kapalı olan kısımlarının kaldırılması, cephenin güncel eklerden kurtulması ile özgün haline kavuşması gaye edinilmektedir.

Şekil 158 :Yol Cephesi (Encümen Arşivi 1946)

Şekil 159 :Yol Cephesi (Encümen Arşivi 1946)

Şekil 160 :Yol Cephesi (Kurul Arşivi 1968)

Şekil 161 :Yol Cephesi ve Hürrem Çavuş Kabri (Kurul Arşivi 1979)

Şekil 162 :Yol Cephesi (Kurul Arşivi 1979)

4.3.3.4 *Güney Batı (Minare) Cephesi*

Bu cephede de esere bitişik olan muhdes yapıların özgün olmadığı, beden duvarlarının özgünlüğünü koruduğu müşahede edilmiştir. Kurul arşivlerinde bulunan 1979 yılına ait fotoğraflarda da görüldüğü üzere; mihrap cephesi köşesine musalla taşı konulmuş,

bu hal üzere kullanılmıştır. Günümüzde ise burada kurs yapısı bulunmaktadır. Musalla ise hazirenin duvarına bitişik olarak giriş cephesinde teşekkül ettirilmiştir.

Şekil 163 :Minare Cephesi (Kurul Arşivi 1968)

Şekil 164 :Minare Cephesi (Kurul Arşivi 1968)

Şekil 165 :Minare Cephesi (Kurul Arşivi 1979)

Şekil 166 :Minare Kaidesi (Kurul Arşivi 1979)

Cephede bulunan son cemaat mahfilinin üst katına çıkmak için kullanılan minareye bitişik olan merdivenin kaldırılması gerekmektedir. Son cemaat sekisinin ahşap direkler ile yapıldığı, bu direklerin bu cephede üç adet kullanılıp, iki açıklıklı olarak inşaa edildiği tahmin edilmektedir. Minare kaidesinin kesme taştan olduğu, sağında almaşık örgü duvar, solunda ise ahşap direk bulunduğu tespit edilebilmiştir.

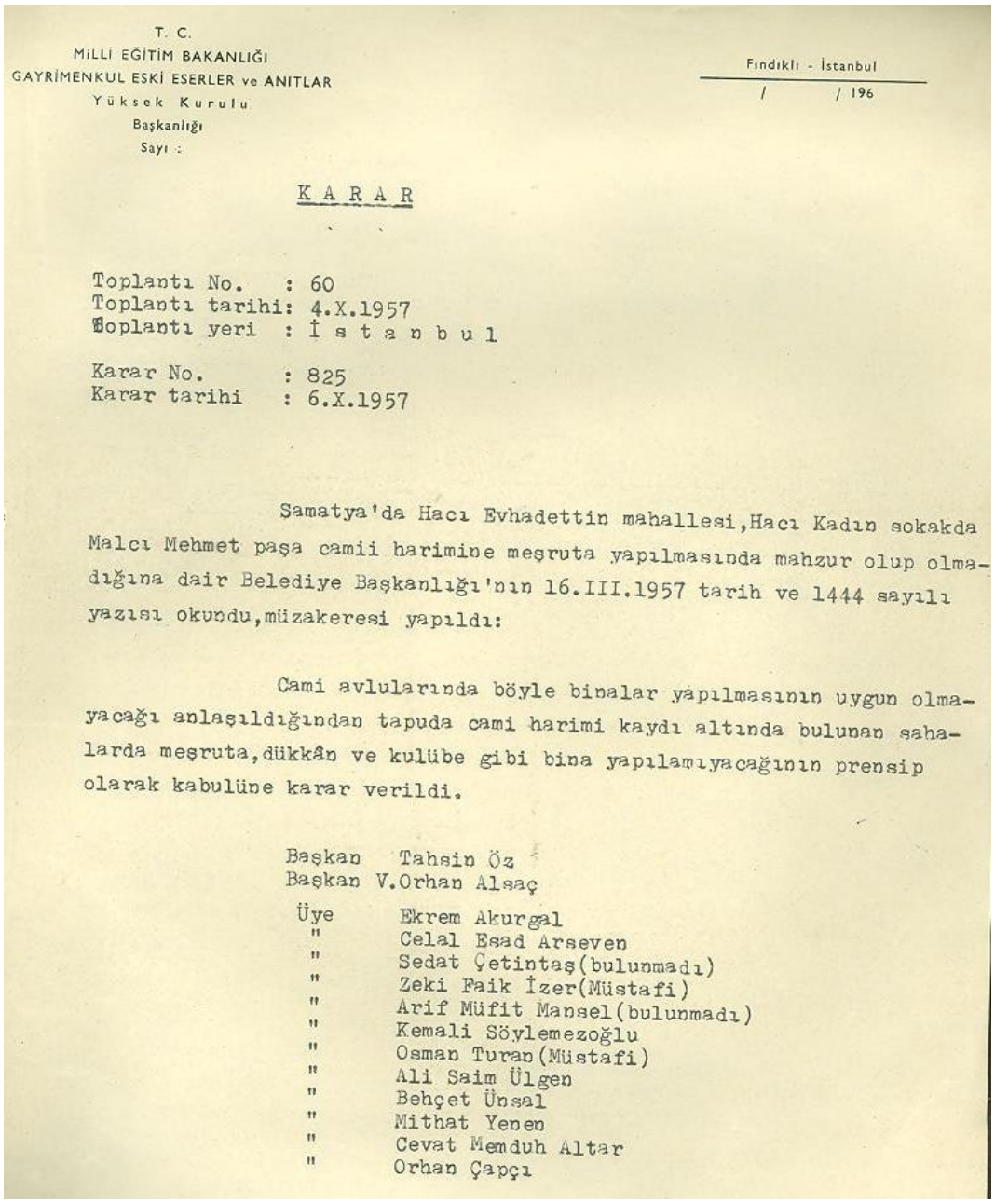
5. RESTORASYON

16.yy'da cami olarak yapılmış olan bu eserin harap durumda kaldığı dönem hariç cami olarak kullanıldığı, herhangi bir işlev değişikliğine maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Camiin bulunduğu yakın çevre ele alınmış, daha büyük sınırlarda olma ihtimali de değerlendirilmiştir. Öneri vaziyet planı olarak ta paylaşılmıştır. Yapılan analiz, ulaşılan dönemler ve bilgiler ışığında restorasyon kararları verilmiştir. Eski eserlerin muhdes eklerinden arındırılması, ilk yapıldığı döneme döndürülmesini arzu etsek te güncel ihtiyaçlar bu düşüncemizi yerine getirmemize müsaade etmemektedir. Alınan kararlarda güncel ihtiyaçların asgari seviyede karşılanması hususu ön planda tutulmuştur. Çalışma boyunca bu önemli Eser'in daha sağlıklı ve vakfiyesine uygun yaşatılması gaye edinilmiştir.

Hürrem Çavuş Camii yaşayan bir mahalle içerisinde bulunmaktadır. Yapıldığı zamandaki gibi mahalle sakinlerine yönelik hizmet vermektedir. Hürrem Çavuş Camii "Klasik Osmanlı Mimari Uslübuna" kavuşturularak 453 sene önce yapıldığı döneme kabul edilebilir düzeyde müdahale ile hakkıyla restore edilmesi gereken önemli bir mahalle camisidir.

5.1 VAZİYET PLANI RESTORASYONLARI

Camiin çevresinde bulunan yapılar hakkında tasarruf edilmek istense de parsellerin netleşmesi, ayrılması ve hukuki engellerin olması sebebiyle muvaffak olunamamıştır. Bu sebeple restorasyon kararı olarak sadece Cami alanı olan 3007 Ada 161 Parsel ile sınırlı kalınacaktır. Camiin avlu giriş kapısı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Avlu içerisindeki muhdes meşruta, tuvalet, kurs yapılarının ve son cemaat mahfilinin üst kat çıkış merdivenin kaldırılması uygun görülmüştür. Kaldırılan eklerden sonra ortaya çıkan alanlar ise yeşil alan olarak tahsis edilmiştir. Avlu cümle kapısı ise 1968 den sonra yapılmıştır. Özgün değildir. Avlu içerisinde yapılaşmama kararında G.E.A.Y.K 1957 tarih ve 825 sayılı Camii avlusuna meşruta yapılmaması kararı ve K.V.K.B.M. 2000 tarih ve 12229 sayılı kararı göz önünde bulundurularak; esere bitişik ve avlusu içerisinde yapılan ek yapı/kısımların kaldırılması hususunda karar verilmiştir.

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
Yüksek Kurulu
Başkanlığı
Sayı :

Fındıklı - İstanbul
/ / 196

KARAR

Toplantı No. : 60
Toplantı tarihi: 4.X.1957
Toplantı yeri : İ s t a n b u l

Karar No. : 825
Karar tarihi : 6.X.1957

Samatya'da Hacı Evhadettin mahallesi,Hacı Kadın sokakda Malcı Mehmet paşa camii harimine meşruta yapılmasında mahzur olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı'nın 16.III.1957 tarih ve 1444 sayılı yazısı okundu,müzakeresi yapıldı:

Cami avlularında böyle binalar yapılmasının uygun olmayacağı anlaşıldığından tapuda cami harimi kaydı altında bulunan sahalarda meşruta,dükkân ve kulübe gibi bina yapılamıyacağının prensip olarak kabulüne karar verildi.

Başkan Tahsin Öz
Başkan V.Orhan Alsaç
Üye Ekrem Akurgal
" Celal Esad Arseven
" Sedat Çetintaş(bulunmadı)
" Zeki Faik İzer(Müstafi)
" Arif Müfit Mansel(bulunmadı)
" Kemali Söylemezoğlu
" Osman Turan(Müstafi)
" Ali Saim Ülgen
" Behçet Ünsal
" Mithat Yenen
" Cevat Memduh Altar
" Orhan Çapçı

Şekil 167 :Cami Avlusuna Bina Yapılmaması Kararı (Kurul Arşivi 1957)

5.2 PLAN RESTORASYONLARI

Avlu içerisindeki eklerin kaldırılması ile mezkûr Eser bitişik yapılardan temizlenmiş olacaktır. Kurs yapıları, son cemaat mahfili, son cemaat mahfil merdiveni, tek göz depo, rüzgârlık mahalleri muhdes olup esere zarar vererek birleştirilmiştir.

5.2.1 Harim Kat Planı

Hazırlamış olduğumuz projelerde de görüldüğü üzere; "Klasik Osmanlı Mimarisi" ile yapılan bu Camiin muhdes olan bütün eklerden arındırılması hedeflenmiş ve bu yaklaşım üzerine kararlar verilmiştir. Güncel ihtiyaçların karşılanmak istenmesi ve

bunu camii içinde veya camii avlusunda yapmak gibi yanlış bir karar neticesinde gelinen son durumda; mutlaka bir imam odası, kurs yapısı, son cemaat yerine bir ara kat yapılması, giriş kapısı önüne rüzgârlık eklenmesi gibi müdahaleler ile tarihi camilere büyük zararlar verilmiştir. Bu müdahalelerden Hürrem Çavuş Camii de nasibini ziyadesiyle almıştır.

Kat planında giriş rüzgârlık yapısının, imam odasının doğramalarının, son cemaat mahfilinin, son cemaat sekileri üzerindeki kaplamaların, son cemaat mahfil merdiveninin, mihrap sekisinin kaldırılmasını öngörmüş bulunmaktayız.

5.2.2 Mahfil Katı Planı

Mahfil katında ise kat döşemesinin özgün olmaması sebebiyle kaldırılması, merdiven yönünün onaylı kabul görmüş restitüsyonuna göre yapılması kararlaştırılmıştır. Mahfil döşemesinin cümle kapısına saplanması sebebiyle yapıyla ilgili bozulmalara verilen sebebiyetin ortadan kaldırılması için döşemenin projede gösterildiği kadarının cümle kapısından geri çekilip cümle kapısı taşının ortaya çıkarılması doğru olacaktır. Ahşap korkulukların tamamen kaldırılması ve projede ön görülen şekli ile imal edilmesi gerekmektedir. Son cemaat mahfili de; mahfil döşemesi gibi cümle kapısının dışarıdan saplanmış ve bozulmalara sebebiyet vermiştir. Bu bozulmaları gizlemek maksadıyla taşın üzerine sıva ve boya yapıldığı tespit edilmiştir. Bu döşemenin tamamen kaldırılmasına verildiği için cümle kapısı ortaya çıkarılabilecektir. Cümle kapısı özgün taşları boya ve çimento harçlı müdahalelerden temizlenecektir.

5.3 MÜDAHALE DERECELERİ

5.3.1 Sağlamlaştırma

Camii temellerinin açılıp, ihtiyaca göre temellerin sağlamlaştırılması gerekmektedir. 1999 depreminden sonra yapılan tetkikler ve iyileştirmeler sonucunda beden duvarlarında taşıyıcılık bakımından bir arıza olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple sağlamlaştırmaya gerek görülmemiştir.

İBB BİMTAŞ A.Ş. tarafından[45] 2008 yılında Eserin; 3 Boyutlu ölçümlerinin lazer tarama cihazı ile yapılması, sahada incelenmesi, elde edilen nokta bulutu üzerinden rölövelerinin çizilmesi, fotogrametrik cephelerin hazırlanması, "Kagir Yapılarda Performans Tespiti İçin Basitleştirilmiş Hesap Yöntemi" ile zayıflıkların değerlendirilmesi, deprem performansının değerlendirilmesi gibi detaylı yöntemler ile

[45] İBB, BİMTAŞ, İŞAT (İstanbul Şehircilik Atölyesi) Tarihi Yapı Değerlendirme Raporu

“Fatih İlçesinin Depreme Karşı Güvenli Kılınması Projesi – Anıt Eserler Yapı Stokunun İnceleme ve Değerlendirmesi” çalışması hazırlanmıştır. Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda; “yapının mevcut haliyle depreme dayanıklı olduğu anlaşılmıştır.” ifadelerine yer verilmiştir. Camii muhdes eklerinden arındırıldıktan sonra ortaya çıkan elemanların tetkik edilerek sağlamlaştırmaya olan gereğin kararı verilebilecektir.

5.3.2 Bütünleme

Camii muhdes eklerden arındırıldıktan sonra ortaya çıkabilecek parça kopmalarının; aynı davranışları sergileyebilecek, aynı evsafta olan küfeki taşından ikmal edilmesi uygun olacaktır. Taşların analizlerinin de muhakkak yapılması gerekmektedir. Harim giriş kapısı etrafında bulunan taşların uğradığı mekanik bozulmalar da yine mezkûr taştan tamamlanmalıdır. Klima, elektrik boruları, ısıtma borularını mekâna sokabilmek için taşlar, tuğlalar ve harçlar delinmiş ve formu bozulmuştur. Bu kısımların da bütünlenmesi gerekmektedir. Güncel ihtiyaçların karşılanması için yapılan müdahalelerin başlı başına kabul edilemez olduğu fakat 10cm sağa veya sola kaydırarak özgün malzemeye az zarar vererek aynı işin yapılabileceği yerlerde dahi bu yöne tevessül edilmediği üzülerek müşahede edilmiştir.

Şekil 168 :Cephede Elektrik Kablolarından Kaynaklı Bozulma (E.Aluç 2014)

Şekil 169 :Cümle Kapısında Çivi ve Dübelden Sebep Bozulma (E.Aluç 2014)

Şekil 170 :Isıtma İhtiyacı İçin Taş Sövenin Uğratılması (E.Aluç 2014)

5.3.3 Temizleme ve Arındırma

Çalışma kapsamında incelediğimiz avlu içerisindeki yapılar tamamen kaldırılacaktır. Camiin mihrap cephesindeki tek katlı ek yapı, minare cephesindeki kurs yapısı, giriş cephesindeki son cemaat mahfilinin ortadan kaldırılması en ehemmiyetli temizleme işidir. Bu muhdes eklerin kaldırılması ile Camii nefes alacak, cepheleri ortaya çıkacaktır. Taş ve tuğladan imal edilen cephelerde bilhassa son cemaat mahfili ile taş beden duvarlarının birleşim kısımlarında bulunan çimento derzler temizlenmelidir. Cephelerde bulunan taşların üzerinde bulunan kirlenmeler temizlenmelidir. Ayrıca yüzey temizliğinin yapılması da gerekmektedir. Döşemelerin kaldırılması, var ise özgün izlere rastlanılması halinde temizlenip korunması ve muhdes eklerden arındırılması gerekmektedir. Son cemaat mahfilinin kaldırılması ile 1979 yılı fotoğraflarında görülen son cemaat sekisine ait izlere ulaşılabileceği muhtemeldir. Bunun için de gerekli temizlemenin yapılması gerekmektedir.

Şekil 171 :Müştemilat (E.Aluç 2014)

Şekil 172 :Müştemilat (Fatih Belediyesi C.B.S.M.)

Şekil 173 :Müştemilat (Fatih Belediyesi C.B.S.M.)

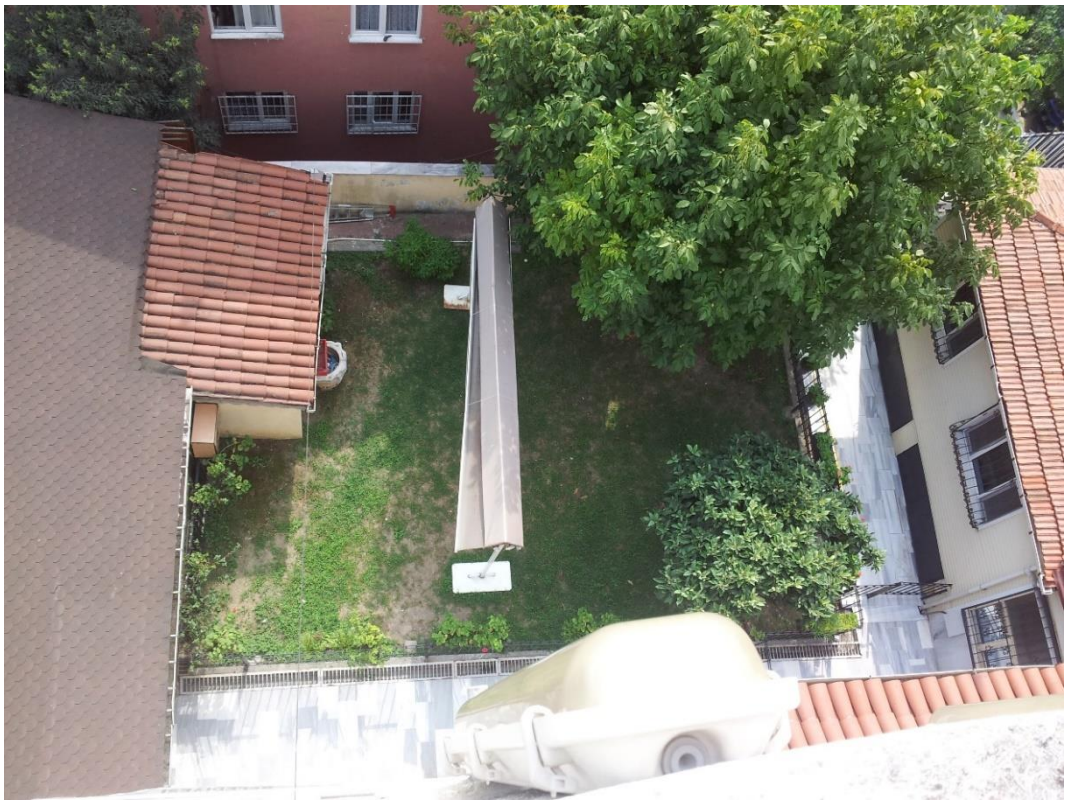

Şekil 174 :Tuvalet ve Bekçi Odası (E.Aluç 2014)

Şekil 175 :Minareden Müştemilat Görüntüsü (E.Aluç 2014)

Şekil 176 :Minareden Kurs Yapılarının Görüntüsü (E.Aluç 2014)

Şekil 177 :Minareden Kurs Yapısının ve Müştemilatın Görüntüsü (E.Aluç 2014)

Şekil 178 :Kurs Yapısı (Fatih Belediyesi C.B.S.M.)

Şekil 179 :Minareden Bayanlar Tuvaleti Görüntüsü (E.Aluç 2014)

5.3.4 Tamirat ve Bakım

Camiin genelinde özgün olan ve bakıma ihtiyaç duyan öğeler taş ve tuğla malzemelerdir. Taşın kendisinden kaynaklanan taşıyamama, evsafını yitime gibi bir sorun görülmemektedir. Bu malzemedeki bozulmalar mekanik müdahaleler neticesinde ortaya çıkmıştır. O sebeple delinen, kırılan malzemelerin usulüne göre tamir edilmesi gerekmektedir. Özgün ahşap bir kısım kalmadığı için ahşaplar hakkında bir tamir veya bakım öngörmemekteyiz.

5.4 YAPI İLE İLGİLİ TAMİRATLAR

5.4.1 Temeller

Eserin restorasyonuna; muhdes ekleri kaldırmadan önce temel sondaj kazılarının yapılması ile başlanması gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında açıkta bir temel izi görülmemiştir. Bu yönüyle çalışma eksiktir. İlk olarak temellerin sondaj yapılarak kısmen ortaya çıkarılması, durumunun incelenmesi varsa gerekli mahallerde sağlamlaştırma ve zemin iyileştirme yapılması gerekmektedir. 1999 depreminden

sonra minarenin hasar gördüğü [46], hakkında rapor hazırladığı da göz önünde bulundurulduğunda aynı işlemlerin minare temeli için de yapılması doğru olacaktır. Bu sondaj çalışmalarının yapılması esnasında müdahaleye mani bir durum ile karşılaşılmazsa temel altı suyunun drene edilmesi için bir drenaj yapılması uygun olacaktır.

5.4.2 Duvarlar

Duvarların durumunun kötü olmadığı, beden duvarlarının zemin ve çatı ile birleştiği yerlerin tekrar aslına uygun olarak restore edilmesi gerekebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte taş ve tuğlaların yüzeylerinin temizliği ve gerekli yerlerdeki derzlerin restore edilmesi gerekmektedir.

5.5 CEPHE RESTORASYONLARI

Dönem eki olarak; nitelikli bir eke rastlanılmamıştır. Bu sebeple dönem eki olarak kabul edip, korunmasını tavsiye edebileceğimiz bir ek bulunmamaktadır. Yapılan ekler ile güncel ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmış, hepsi ile de yapıya kalıcı zararlar verilmiştir.Giriş cephesinde bulunan ve özgün halinde klasik dönem son cemaat yeri olduğu kesin olarak bilinen mahfilin etrafının kapatılmasının doğru olmadığı delilleri ile izah edilmiştir. Kapatılan bu kısım tamamen kaldırılacaktır. Son cemaat mahfili önden beş, yanlardan ise iki açıklı olacak şekilde ahşap direkler üzerinde harimin çatısının devam ettirilmesi ile kapatılacaktır.

Cephelerde bulunan tuğla ve taş almaşık örgü korunacak, derz temizliği, yüzey temizliği, bitkilenme ve kirlenmelerin temizliği gibi müdahaleler ile cephe malzemeleri ortaya çıkarılacaktır. Birleşim yerlerinde kısmen bulunan çimento derzler de temizlenecektir. Cephelerde bulunan klima dış ünitesi, elektrik, mekanik kablo ve borulamalarının kaldırılması sağlanacaktır. Pencere doğramaları yerine içeriden ahşap kepenk dışarıdan ise camlı ahşap doğrama konulacak, taş söveler ise tamir edilecektir.

Cephelerde bulunan muhdes eklerin kaldırılması ile ortaya çıkan yerler tamamlanacak, temizlenecek ve projesine uygun olarak tanzim edilecektir.

Hazirenin bulunduğu cephede hazire kotunun camii giriş kotundan 53 ila 75 cm arasında yukarıda olduğu bir hakikattir. Bu yüksekliğin de aşağı kota indirilmesi

[46] İBB, BİMTAŞ, İŞAT (İstanbul Şehircilik Atölyesi) Tarihi Yapı Değerlendirme Raporu

mezarların taşımadan mümkün değildir. Böyle bir kararın alınamayacağı göz önünde bulundurularak bu cephede kotlarda değişiklik yapılamayacaktır.

6. SONUÇ VE TAVSİYELER

Hakkında çalışma yapılan eski eser camilerin ekseriyeti; bakımsızlığı, yıkıntı halinde olması ve ayakta kalabilmesi için restore edilmesi gerektiğinden hareketle ele alınmıştır. Hürrem Çavuş Camii ise bakımlı ve kullanıma mani bir durumda değildir. Çalışma konusunu değerli kılan en önemli husus; Camiin Mimar Sinan tarafından yapılmış olmasıdır. Eser kare planlı, çatılı ve ahşap son cemaat yeri olan alışık olageldiğimiz bir üsluptadır. Bugün ki durumunda ise bu üslup okunamamaktadır. Bu çalışma ise "Klasik Osmanlı Mimarisine" ait olan bu eserin aslına kavuşturulması gaye edinilmiştir.

Günümüzde restorasyonların hızlı bir biçimde devam ettiği, güzel sonuçların elde edilmesinin yanında restorasyon ilkelerine ters uygulamaların da yapıldığı göz önünde bulundurularak bakımlı ama çokça muhdes eki olan Hürrem Çavuş Camii hakkında bu tez hazırlanmıştır. Hürrem Çavuş Cami muhdes eklerinden kurtarılmalı ve beden duvarları özgürlüğüne kavuşturulmalıdır. Bu çalışma kapsamında istenen sonuca nasıl ulaşılabileceği ile ilgili kararlar alınıp, metotlar geliştirilmiştir. Alınan kararlar ve tercih edilen metotlar sonucunda ortaya çıkacak olan yeni bilgilerle Camii tekrar değerlendirilmelidir.

453 yıl önce yapılıp vakfedilen bu eserin hakiki manada vakfiyesine uygun olarak; mimarının müelliflik haklarının da korunması kararlılığı ile yıllar içerisinde maruz kaldığı maksatlı/maksatsız müdahalelerden kurtarılması gaye edinilmiştir.

Mahalle içerisinde bulunan ve hâlâ mahalle camisi olarak hizmet eden eser; çevresiyle birlikte değerlendirilmek istense de çalışma kapsamı sebebiyle muvaffak olunamamıştır.

Güncel ihtiyaçların karşılanması maksadıyla içinde bulunulan zamana ayak uydurulması, gerekirse özgün mimari eserin de değiştirilebileceği anlayışının ürünleri yaygın olarak görülmektedir. Bunların başında son cemaat mahfilinin kapatılması gelmektedir. Bu çalışmada ise mevcut hâkim uygulamalardaki yaklaşıma katılmayarak, güncel ihtiyaçların olabildiğince asgari seviyede karşılanması (aydınlatma, ısınma vs.) mümkün olduğu kadar konfordan vazgeçilerek mimari mirasımıza sahip çıkılması yönünde irade ortaya koyulmuştur.

İstanbul'un yapıldığı dönemdeki gibi kalmadığı ve yeni mahallelerin kurulduğu, nüfusunun hızlı artışı sebebiyle yeni camilerin yapılması ihtiyacı hâsıl olduğu bir gerçektir. Yeni yapılan camilerin hangi üslupta olması gerektiği ayrı bir çalışma konusudur. Bu çalışmada ise "Klasik Osmanlı Mimarisi' nin" ürünü olan bu ve benzeri eserlerin olduğu gibi gelecek nesillere aktarılmasının ehemmiyetine inanılarak, yapılan bütün müdahalelerin -faydalı, faydasız- kaldırılmasına gayret edilmiştir.

Son cemaat yerinin kapatılması, ara kat döşemesinin yapılması, rüzgârlık yapılması, meşruta yapılması, kurs yapısı yapılması, imam odası yapılması, depo yapılması, enerji hattı çekilmesi, ısıtma ve soğutma tesisatlarının çekilmesi, doğramaların ve kapıların yapay malzemeler ile değiştirilmesi vb. müdahalelerin altında üç önemli temel düşüncenin yattığı tespit edilebilmiştir. Birincisi din görevlilerinin, dernek yöneticilerinin ve cemaatin konfora duyduğu ihtiyacı karşılamak için serdettiği arzu, ikincisi ise eski eserin ehemmiyetinin bilinmemesi ve son olarak üçüncüsü de bu eserlerin bir toplanma yeri, ibadet mekânı olmasının yanı sıra ihtiva ettiği üslup ile bir medeniyetin önemli bir örnekleri olduğunun bilinmemesidir. Bu üç düşüncenin de hülasası; eski eser hakkında ve ona saygı gösterilmesindeki bilgi eksikliği olduğu görülmektedir.

Gelecek nesillere "Klasik Osmanlı Mimarisi'nin" gerçek ürünlerinin aktarılmasında bu ve benzeri çalışmaların da katkısı olacaktır. Çalışma yapılırken, imar, idare, kurul, müteahhit gibi kısıtların olmaması gerçek anlamda hususi haline kavuşturmak istediğimiz eser için ehemmiyetli bir husustur. Bu çalışma ile Hürrem Çavuş Camii özelinde "Klasik Osmanlı Mimarisinin" korunmasına katkı sağlanması murad edilmiştir.

7. HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ HAZİRESİNDE BULUNAN MEZAR TAŞLARI

Yol ile Cami arasında bulunan ve son cemaat mahfili hizasını da geçen fevkani hazirenin içerisinde bulunan mezar taşlarının fotoğrafları arşivlenerek[47] okunmaya[48] çalışılmıştır. Hazire; harim pencereleri alt kotuna kadar çıkmaktadır. Camiin Hürrem Çavuş'un vefatından iki yıl sonra bitirilmiş olması, inşaat başlamadan Hürrem Çavuş'un kabrinin yapıldığı ve yukarıda kalmış olabileceği gibi, sonradan hazirenin yükseltilmiş olabileceği de düşünülmektedir. Kabir taşında ise celi sülüs hattı ile *"İşidib Hürrem Çavuş fevtin didim tarihini, Ruhunu şad eylesin bunun Âlim"* yazmaktadır.[49]

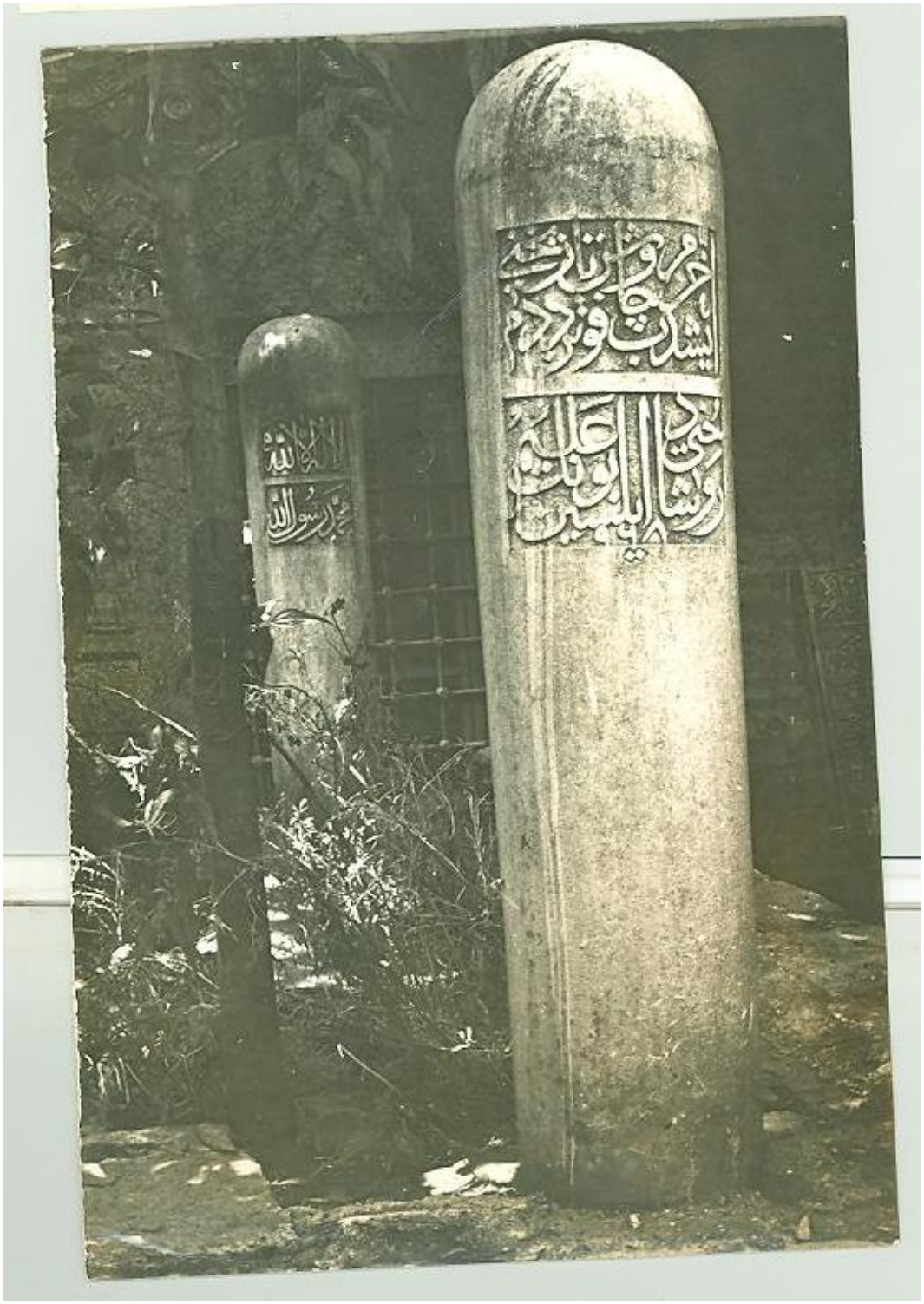
[47] Mezar Taşları fotoğrafları Mehmet Vakıf Bozkaya ve Fuat Terzi tarafından çekilip tasnif edilmiştir.
[48] Mezar Taşları okumasında Yasir Beyatlı ve Ahmet Mülayim Var'dan yardım alınmıştır.
[49] Yüksel, İbrahim Aydın, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2004, İstanbul, s.201

Şekil 180 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri (Encümen Arşivi 1946)

Şekil 181 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri (Encümen Arşivi 1946)

Şekil 182 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri (Kurul Arşivi)

Şekil 183 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri (Kurul Arşivi 1978-79)

Şekil 184 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri **(**İ.A.Yüksel 1999)

Şekil 185 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri **(**E.Aluç 2014**)**

Şekil 186 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri Baş Şahidesi (E.Aluç 2014)

Şekil 187 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri Ayak Şahidesi (E.Aluç 2014)

Şekil 188 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri Baş Şahidesi (E.Aluç 2014)

Şekil 189 **:**Hürrem Çavuş'un Kabri Taş Motif (E.Aluç 2014)

Şekil 190 :250 Nolu Mezar Taşı - Etmekçi İbrahim Ağa (F: M.V.Bozkaya)

250 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-hayyü'l-bâkî

Bu cami'-i şerifin cemaatinden

İrtihâli dâr-ı bekâ eden

Merhûm ve mağfûrun leh

El-muhtâc ile rahmeti

Rabbihi'l-ğafûr etmekçi

İbrahim ağa'nın

Ruhi için el-fatiha

Sene 1260

Şekil 191 :252 Nolu Mezar Taşı - Etmekçi İbrahim Ağanın Oğlu …….. (F: M.V.B.)

252 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-hayyü'l-bâkî

Beni kıl mağfiret ey rabb-i yezdân

Bi-hakk-ı arşı azam nur-i kur'an gelip kabrim ziyaret eden ihvân

İdeler ruhuma bir fatiha ihsân

Merhum etmekçi ibrahim ağanın

Oğlu ***

Ruhiçün el-fâtiha

Sene 1272

Şekil 192 :254 Nolu Mezar Taşı – Es-Seyyid Muhammed Raşid ? (F: M.V.Bozkaya)

254 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-bâkî

**

**

Fani cihanda ***

**

Merhum kapıcı başı seyyid ahmed **

Mahdumu es-seyyid muhammed raşid(?)
**

Şekil 193 :256 Nolu Mezar Taşı – Kapıcı Başı Ahmed ….. (F: M.V.Bozkaya)

256 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-hallâkul'l-bâkî

Mürgi dil ucdu kafesden canımın can paresi

Kondu cennet bağına ciğerde kaldı yarası

Yirmi beş sene imiş meğerkim vadesi

Ey felek layık mıdır taşdan olsun lalesi

Merhum kapıcı başı ahmed ***

Şekil 194 :258 Nolu Mezar Taşı – El-Hac Es-Seyyid ….. (F: M.V.Bozkaya)

258 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-bâkî

Merhûm ve mağfur el-muhtâc

İlâ rahmeti rabbihi'l-ğafûr

*** cami'-i şerifi

İmamı ki mekteb havâcesi

El-hac es-seyyid ***

Şekil 195 :256 Nolu Mezar Taşı – Mehmed Ağa'nın Zevcesi Hatice Hn. (F: M.V.B.)

260 Nolu Mezar Taşı

El-bâkî

Tabancacı mehmed (muhammed) ağa'nın

Zevcesi hatice

Hacı hanım'ın ruhu

İçin fâtiha

Sene 1265

Şekil 196 :262 Nolu Mezar Taşı – Karabaş……. (F: M.V.Bozkaya)

262 Nolu Mezar Taşı

**

**

İde hak***

Karabaş *** merhum

Ve mağfur

Şekil 197 :263 Nolu Mezar Taşı - Etmekçi İ.Ağanın Zev. Şerife Fatma Hn.(F: M.V.B.)

263 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-hayyü'l-bâkî

Beni kıl mağfiret ey rabb-i yezdân

Bi-hakk-i arşi'l-azîmi nûr-i kur'ân

Gelip kabrim ziyaret eden ihvân

Edeler rûhuma bir fatiha ihsân

Etmekçi ibrahim ağa'nın

Zevcesi merhume şerife fatıma

Hanım'ın ruhu için el-fatiha

Sene 1257

Şekil 198 :264 Nolu Mezar Taşı – Hilalci Es-Seyyid Ali Ağa (F: F.Terzi)

264 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-bâkî

Merhûm ve mağfur

Hilalci es-seyyid

Ali ağa'nın

Ruhiçün el-fatiha

Şekil 199 :265 Nolu Mezar Taşı – Müsevvid Şeyh Osman Efendi (F: F.Terzi)

265 Nolu Mezar Taşı

Anadolu kuzâtından

Merhûm müsevvid

Şeyh osman efendi

Ruhuna fatiha

Sene 1217

Şekil 200 :267 Nolu Mezar Taşı – Mar'aşi Sarı Fakı Zade Ömer Efendi (F: F.Terzi.)

267 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-bâkî

El çekip bi'l-cümleden ettim bekâya rıhleti

Terk edip girû malı mülkü devleti

Kim gelip kabrim ziyaret eyleyen
ihvânımız

Okusunlar ruhum için kulhüvallahımı

Merhum ve mağfûrunleh eşrâf-ı

Kuzâttan mar'aşî sarı

Fakı zade ömer efendi'nin

Ruhi için rızâen lillah el-fatiha sene 1316

Şekil 201 :269 Nolu Mezar Taşı – Mehmed Efendi (F: F.terzi)

269 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-hallâku'l-bâkî

Uçtu bağ-ı cennete nevcivânı

Vâlideynin hasret koydu gel

Fidanım merhum ve mağfûr

Mehmed efendi ruhi için

El-fatiha

Sene 1232

Şekil 202 :271 Nolu Mezar Taşı - …… (F: F.Terzi)

271 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-hallâku'l-bâkî

Merhum ***

Şekil 203 :272Nolu Mezar Taşı - …… (F:F.Terzi)

272 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-bâkî

***

Şekil 204 :250 Nolu Mezar Taşı – Halil Efendi (F: F.Terzi)

274 Nolu Mezar Taşı

Gençliğine doymayan derdine

Derman bulmayan muradına

Ermeyen merhum ve mağfur

Eşrâfı kuzâttan halil

Efendi'nin ruhi için

El-fatiha

Sene 1226

Şekil 205 :276 Nolu Mezar Taşı – Es-Seyyid Zehir Ahmed Ağa (F: M.V.Bozkaya)

276 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-bâkî

Merhum ve mağfûru'l-muhtâc

İlâ rahmeti rabbi'l-ğafûr

Hassa-i hasekî cennet mekân

Es-seyyid zehir ahmed

Ağa'nın ruhu için rızâen

Lillahi'l-fatiha

Sene 1233

Şekil 206 :277 Nolu Mezar Taşı – Müsevvid Şeyh Osman Efendi (F: M.G.Aygör)

277 Nolu Mezar Taşı

Yüz yaşına girip

Kırk beş sene

Şeyhü'l-islam

Kapısında taşra-i

Müsvedde olup

Anadolu kuzâtından

Merhum müsevvid

Şeyh osman efendi

Ruhuna fatiha

Sene 1217

Şekil 207 :278 Nolu Mezar Taşı – Ahmed Hulusi Ef. Zevcesi Hatice Hn. (F:M.V.B.)

278 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-ğafûr

Mevâlî-i izamdan priştinevî

Ahmed hulusi efendi'nin zevcesi

Merhume ve mağfûre hatice

Hanım'ın ruhiçin fatiha

Şekil 208 :279 Nolu Mezar Taşı– Sakabaşı Hüseyin Ağanın Zev. Şerife Hn. (F:M.V.B.)

279 Nolu Mezar Taşı

Ya rahîm

Aceb dostlar (bir kelime daha var) hikmettir bu hikmet

Güller göç edip gitmekte hasret

Murad etmeyip gitme cihandan

Bu esîs tâ ezelden takdir-i kudret

Saka başı hüseyin ağa'nın zevcesi

Merhume ve mağfûrunlehâ el-muhtâc ilârahmeti

Rabbihi'l-gafûr şerife *** ruhuna fatiha sene 1247 min ***

Şekil 209 :280 Nolu Mezar Taşı – Sağıri Mehmet Said Efendi (F: M.G.Aygör)

280 Nolu Mezar Taşı

Hâlâ ayasofya

Şeyh efendi'nin

Mahdûmu sağîrî

Mehmed (muhammed) said

Efendi'nin ruhuna

Fatiha

Sene 1160

Şekil 210 :281 Nolu Mezar Taşı - …. Ağa'nın Zevcesi Fatma Hatun (F: M.G.Aygör)

281 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-hayyü'l-bâkî

*

Ağanın zevcesi merhume

Ve mağfûre şerife fatma

Hatunun ruhiçün

Rızâen lillâhi teâlâ el-fâtiha Sene 1246

Şekil 211 :282 Nolu Mezar Taşı - …… Muhammed Arif Efendi (F: M.G.Aygör)

282 Nolu Mezar Taşı

El-bâkî

****** mütefekkir ***

Kuntu ems misleke ğaden tekunu misli

Huzuru hümâyun mukarrirlerinden ve anadolu

Payelilerinden moralı el-hâc

Murtaza efendi'nin pederi

Merhûm ve mağfûrunleh el-muhtac

İlâ rabbihi'l-gafûr *** muhammed arif

Efendinin ruhu içün el-fâtiha

** sene 1277 rebiülevvel

Şekil 212 :287 Nolu Mezar Taşı – Dökmeci Ustası Muhammed …… (F: M.V.B.)

287 Nolu Mezar Taşı

Hüve'l-bâkî

*

*

Cürmünü afv eyle

Mağfiret kıl ***

**

Merhum ve mağfur

El-muhtâc ilâ rabbihi

El-gafûr dökmeci

Ustası muhammed ***

Şekil 213 :288 Nolu Mezar Taşı - ……. (F: M.G.Aygör)

288 Nolu Mezar Taşı

Müderrisîn-i kirâmın edib ve ***

Mehmed (muhammed) said efendi gibi ferid cihan

***

Şekil 214 :293 Nolu Mezar Taşı - …… (F: M.G.Aygör)

Hüve'l Hallâku'l – Bâki

Validesidir çeker *** ciğer pâresi

Gitti elden bulunmaz oldu çâresi

Şol kader*** hiç kapanmaz yâresı

Emr-i hakla türlü emrâz kâr eyleme tenime

Bulmadı sıhhat vücudum *** oldu ***

8. KAYNAKLAR

8.1 HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ VE ÇEVRESİ HAKKINDA KAYNAKLAR

Melül, R. M. 1965, Mimar Sinan Hayatı, Eseri

Ayverdi, E. H. 1989, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, C. 3, S.519

Yüksel, İ.A. 2004, Osmanlı Mimarisinde Kanuni Devri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, S.200,201,204,205

Kuran, A. 1986, Mimar Sinan, Hürriyet Yayınları, S.175,194,195,295

Naza, E. 1993, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayın, C.4, S.103

Göncüoğlu, S.F. 2013, İstanbul'un Kitabı Fatih, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, C.1, S.393

Ertuğ, N. 2006, İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı, İSKİ Yayınları, C.3, S.197

Saatçi, S. 2015, İmparatorluğun Mimari Dehası, Sinan Atlası, Simpaş Yayınları, S.27

Yayın Kurulu 2001, İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları C.23, S.228

Neciboğlu, G. 2013, Sinan Çağı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, S.649,650

Galitekin A.N. 2001, Hafız Hüseyin Ayvansarayî, Ali Sâtı, Süleyman Besim, ve Ahmed Nezih Galitekin. Hadîkatü'l-cevâmi': İstanbul Camileri ve Dini Sivil Mimari Yapıları, İşaret Yayınları, S.146

Yayın Kurulu 1991, Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, S.131

İst. Şehircilik Atölyesi, 2006, Tarihi Yapı Değerlendirme Raporu, İBB

Arşiv İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü

Arşiv Vakıflar Genel Müdürlüğü

Arşiv Encümen Arşivi

Arşiv Osmanlı Devlet Arşivleri

Yüksel, İ.A. 2014,2015 Kişisel görüşme

Yiğit, İ.H. 2013, Kişisel görüşme

Yayın Kurulu 2003, Sai Mustafa Çelebi, Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye:Mimar Sinan'ın Anıları, K Kitağlığı

Çevik, M. 2011, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Üçdal Neşriyat, C.1, S.352

Kahraman, S.A. 2003, Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yayınları, 1.Kitap, C.1, S.266

Dağdelen, İ. 2007, Alman Mavileri: 1913-14 I.Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları, İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, C.3 P.L9/3

Ayverdi, E.H. 1958, XIX. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul Enstitüsü Yay., P.5

İstimlak P.L9/3

Wiener, M. 1922, İstanbul Haritaları, C4/31

Necib Bey 1918

Behçet Ünsal 1875 Taşbaskı Haritaların 1964'te İntibak Ettirildiği Haritalar

Kauffer 1819

Mühendishane 1847

Hali Hazır 1965, İBB

Hava Fotoğrafları 1966, 1972, 1982, 2006, 2011, 2013, 2014, İBB

8.2 ARAŞTIRILAN FAKAT BİLGİ BULUNMAYAN KAYNAKLAR

Eyice, S. 1962, İstanbul Minareleri, Berksoy Matbaası

Ülgen, A.S. Çizimler

Yayın Kurulu 1988, Mimarbaşı Koca Sinan; Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü

Aslanapa, O. 2005, Osmanlı Devri Mimari, İnkılap Kitabevi

Mamboury, E ve Eldem, H. 1951, İstanbul Camileri

Mamboury, E. 1934, Nos Mosquees de Stambul, Librairie Kanaat

Öz, T. 1964, İstanbul Camileri, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayın 5

Koçu, R.E. 1946, İstanbul Ansiklopedisi, Koçu Yayınları

Aksay, M. 2009, Mimar Sinan, Büyük Yapı Ustasının Fotoğraf Albümü, Vodafone Yayınları

Wiener, M. 1998, İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, Yapı Kredi Yayınları *(Dizinde var, içinde yok)*

Pervitich, J. 1929, Sigorta Haritalarında İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları

Goad, C. E. 2007, İstanbul Sigorta Haritaları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi

Sandalcı, M. 2000, Max Furchtermann Kartpostalları, Koçbank Yayınları

Tanışık, İ. H. 1943, İstanbul Çeşmeleri, Maarif Matbaası

EKLER

ÇİZİMLER

Rölöve…….....181

Restitüsyon……...…….....194

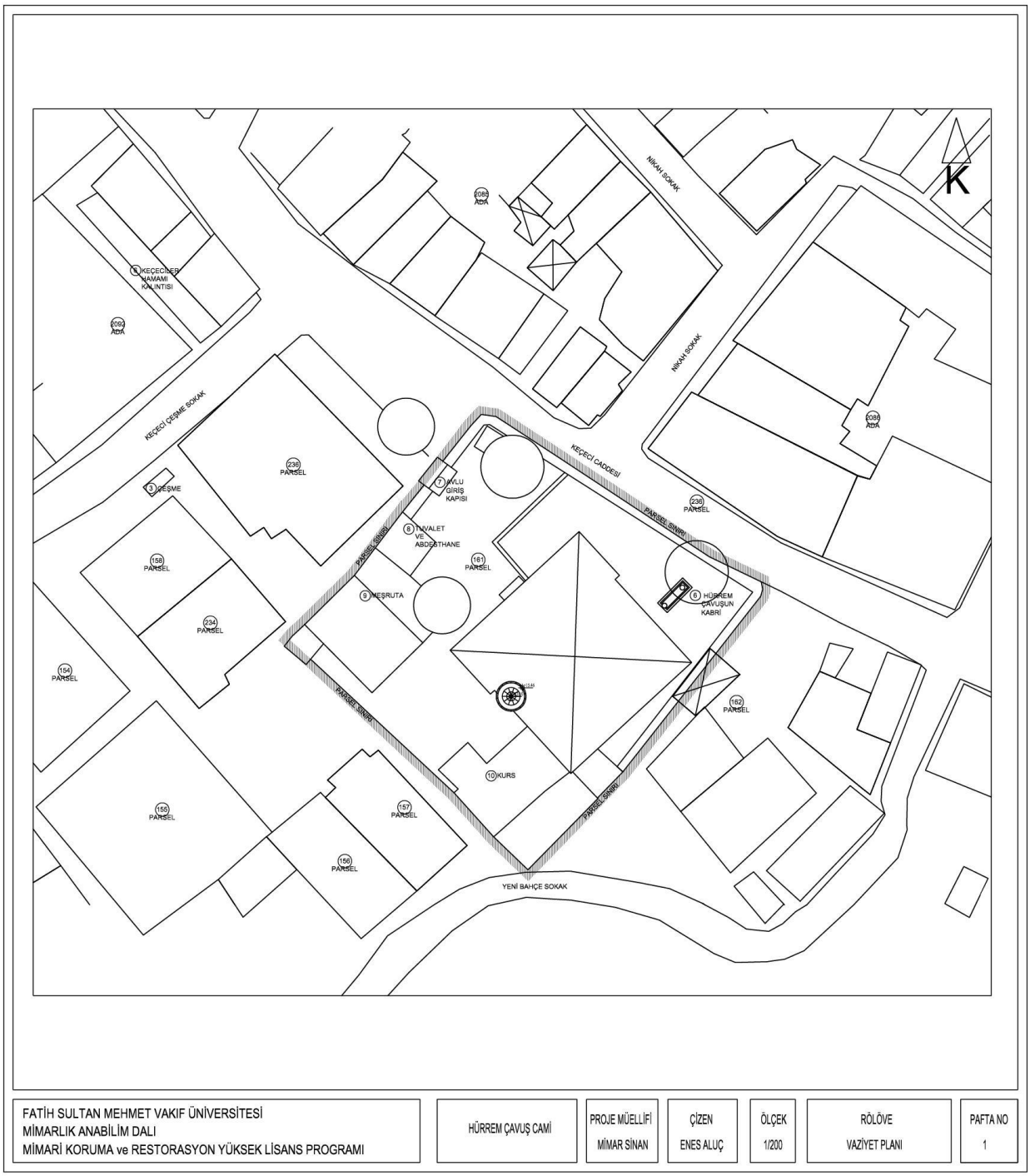
Restorasyon……...…….....215

RestorasyonMüdahale..…….....236

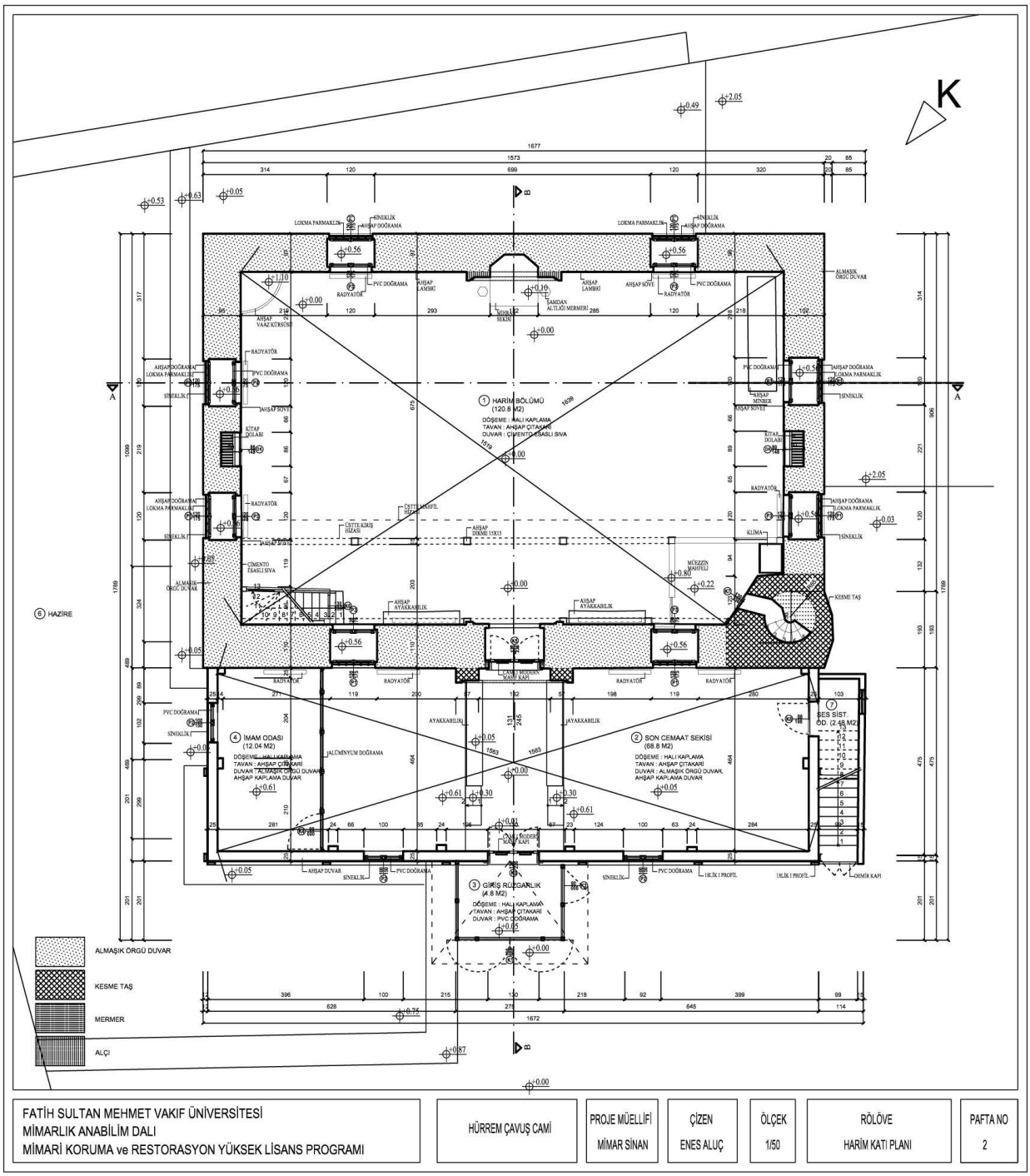
Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme…….....238

OSMANLI ARŞİV BELGELERİ

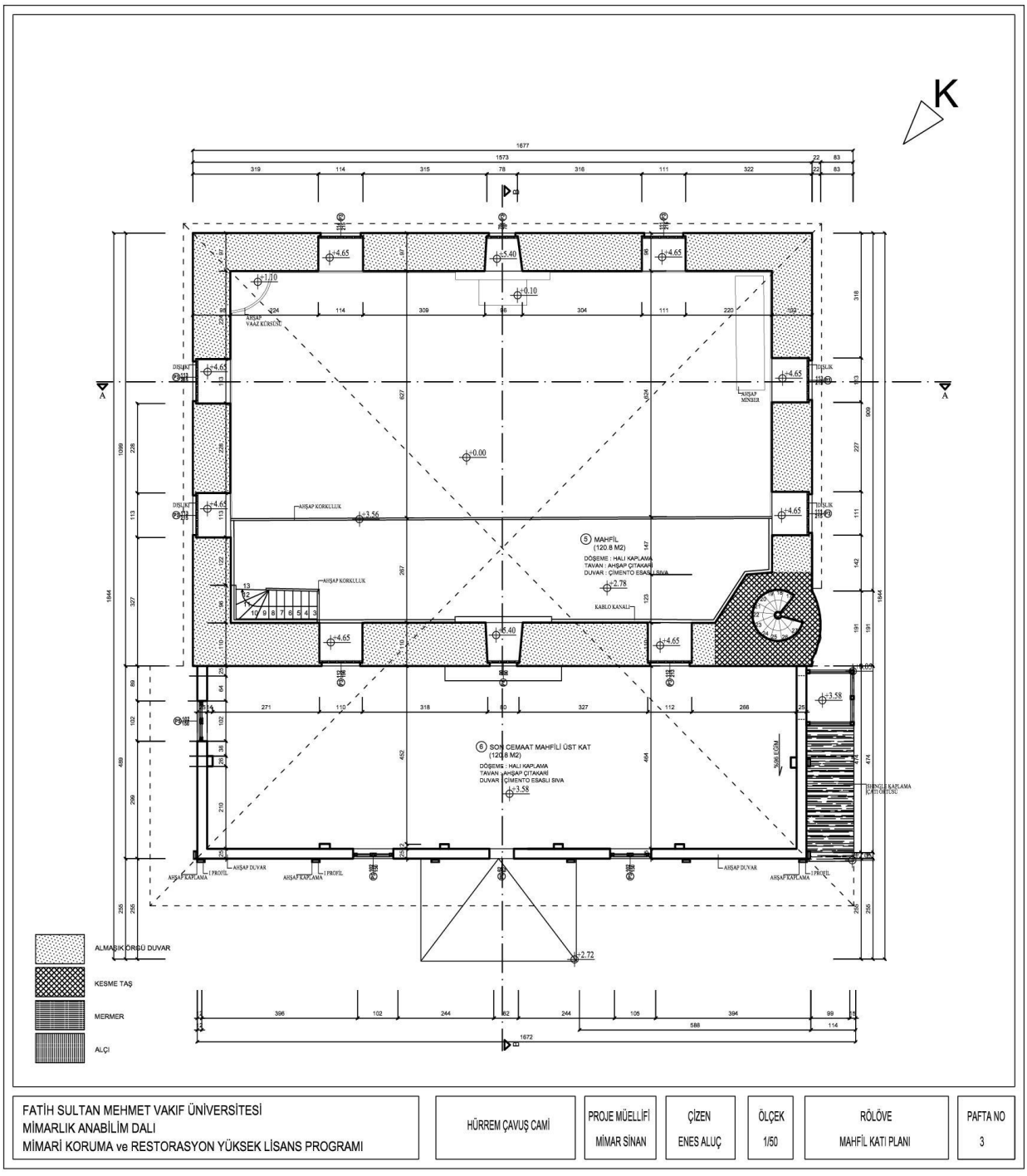
Osmanlı Arşiv Belgeleri….…….....246

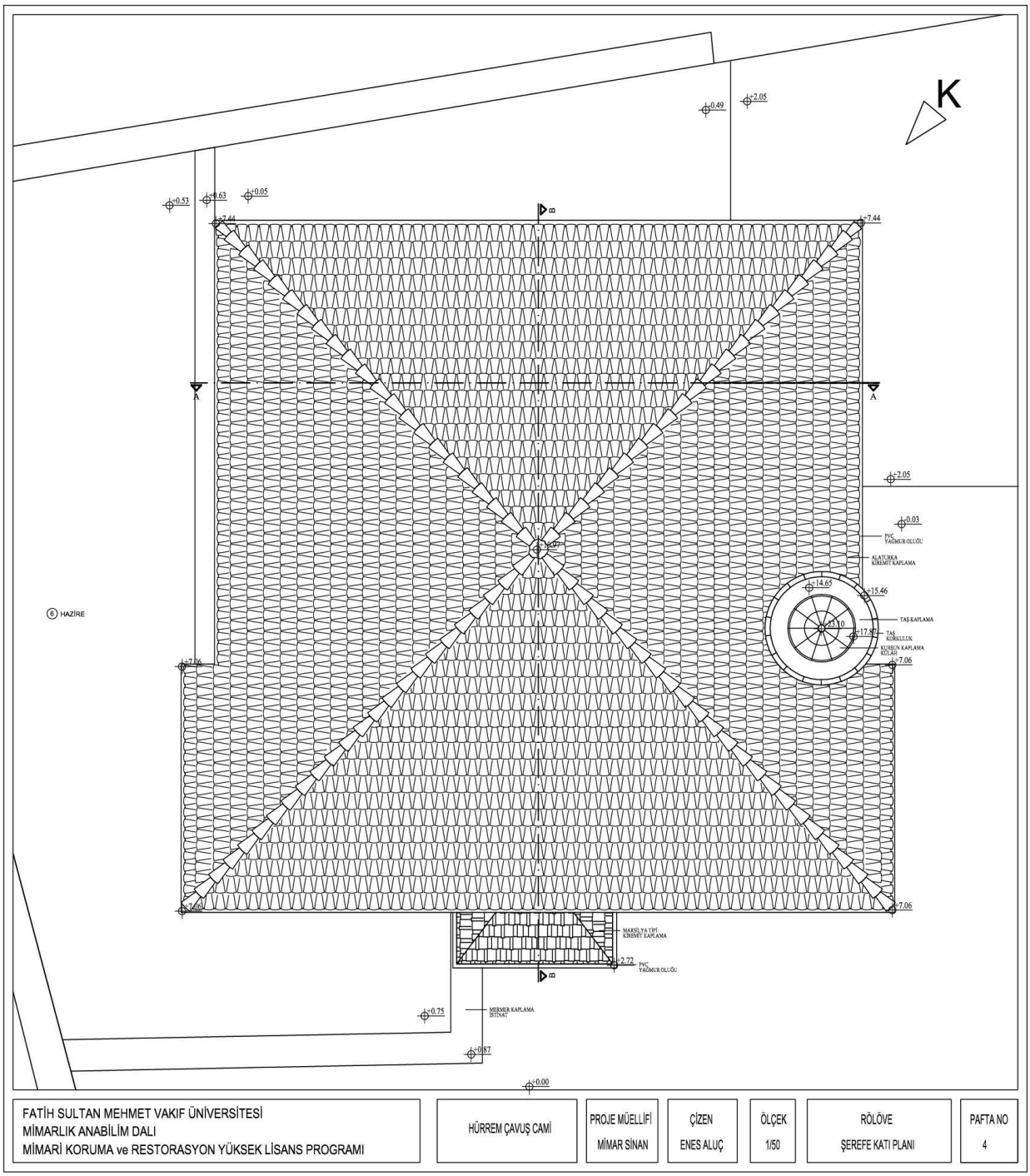

Şekil 215 :Rölöve – Vaziyet Planı – Pafta No : 1

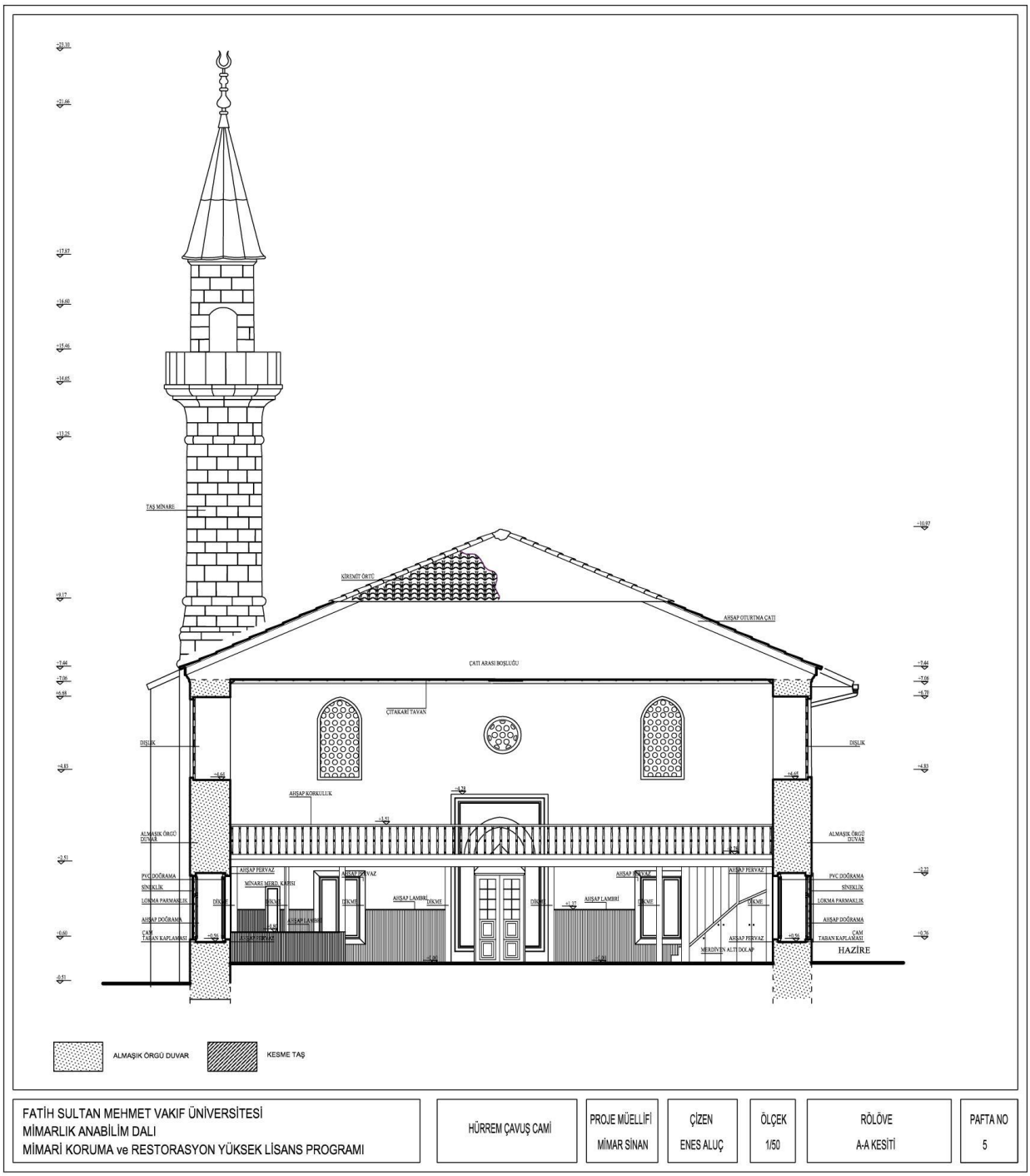

Şekil 216 :Rölöve – Harim Kat Katı Planı – Pafta No : 2

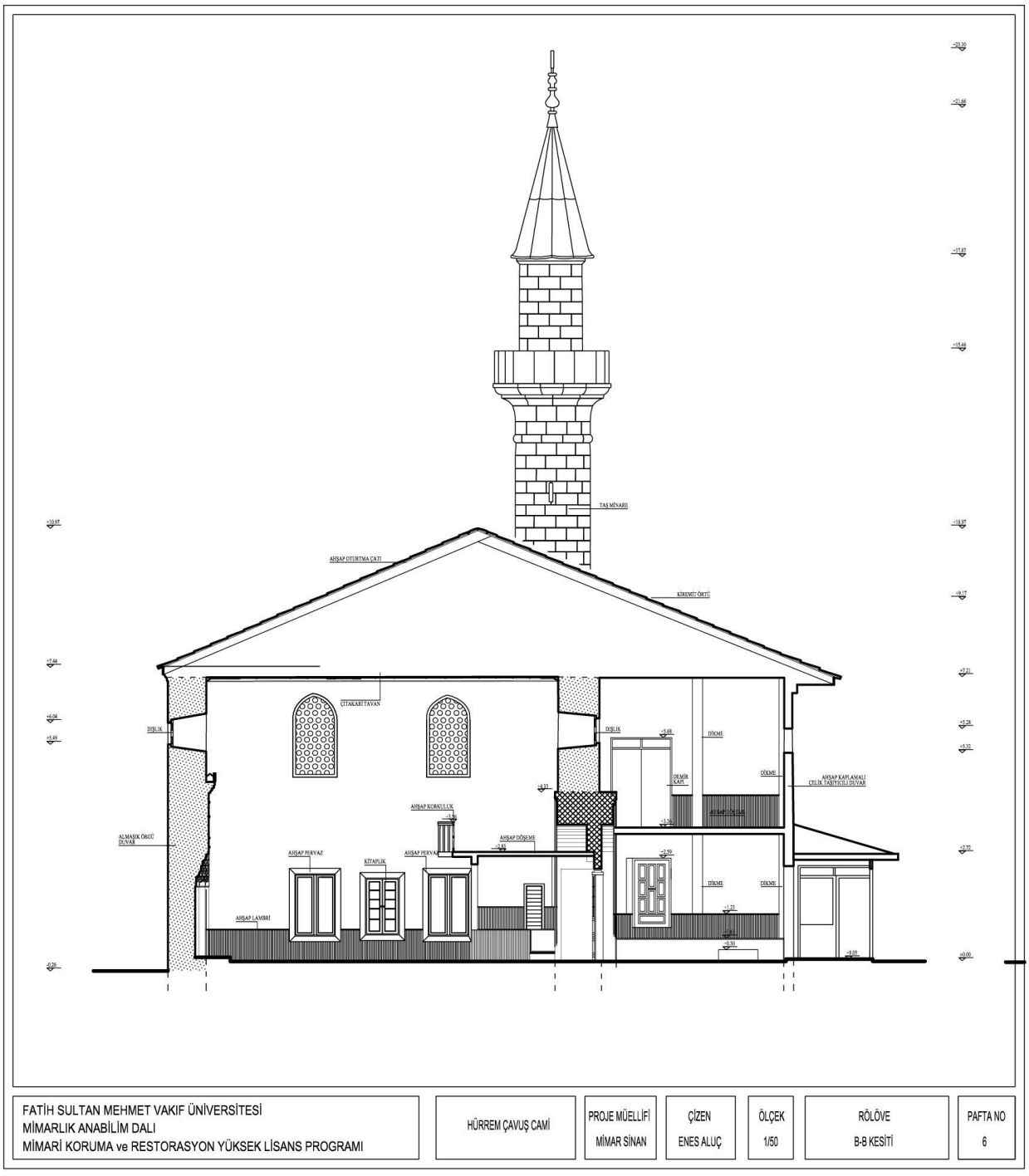

Şekil 217 :Rölöve – Mahfil Katı Planı – Pafta No : 3

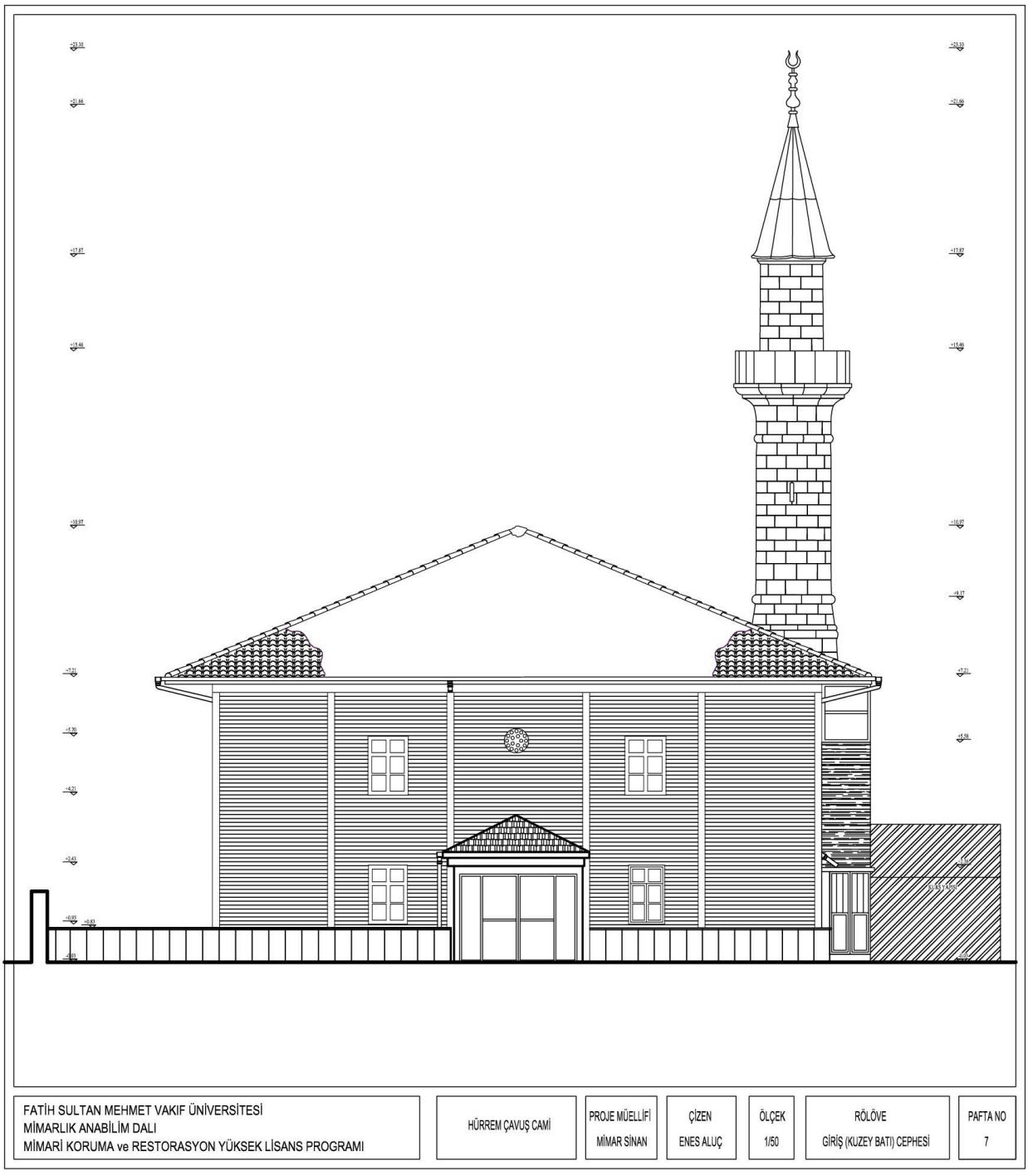

Şekil 218 :Rölöve – Şarefe Katı Planı – Pafta No : 4

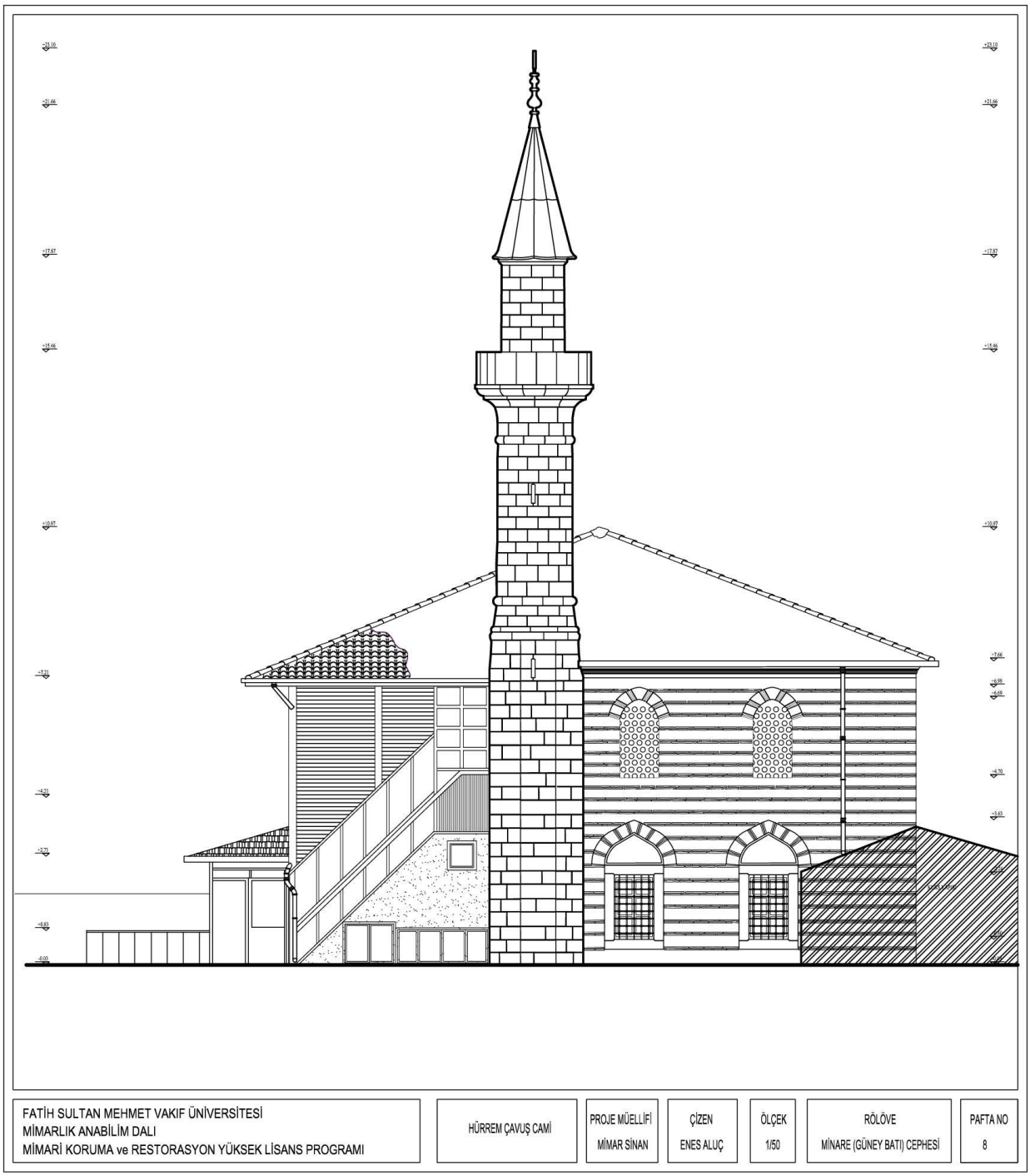

Şekil 219 :Rölöve – A-A Kesiti – Pafta No : 5

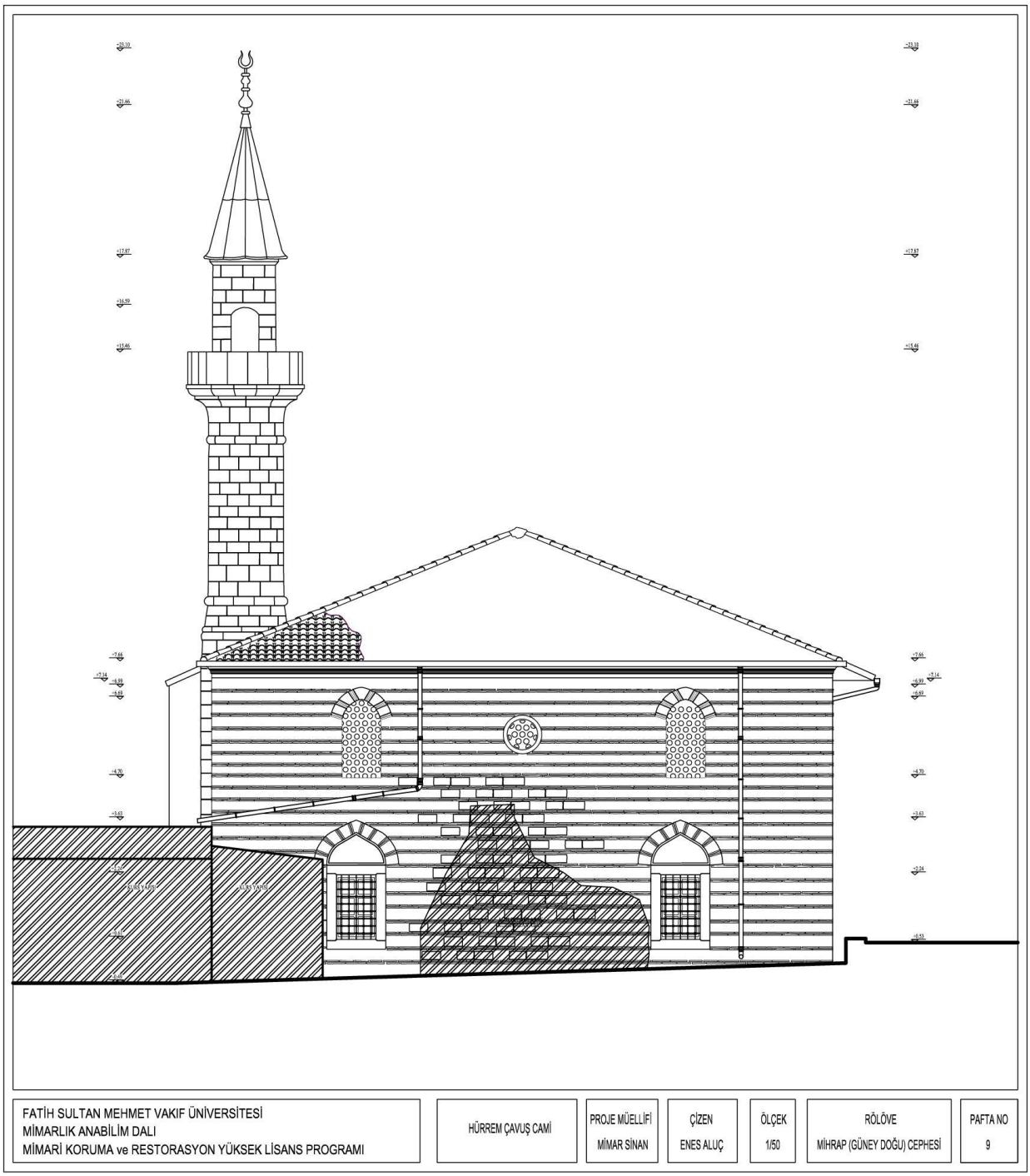

Şekil 220 :Rölöve – B-B Kesiti – Pafta No : 6

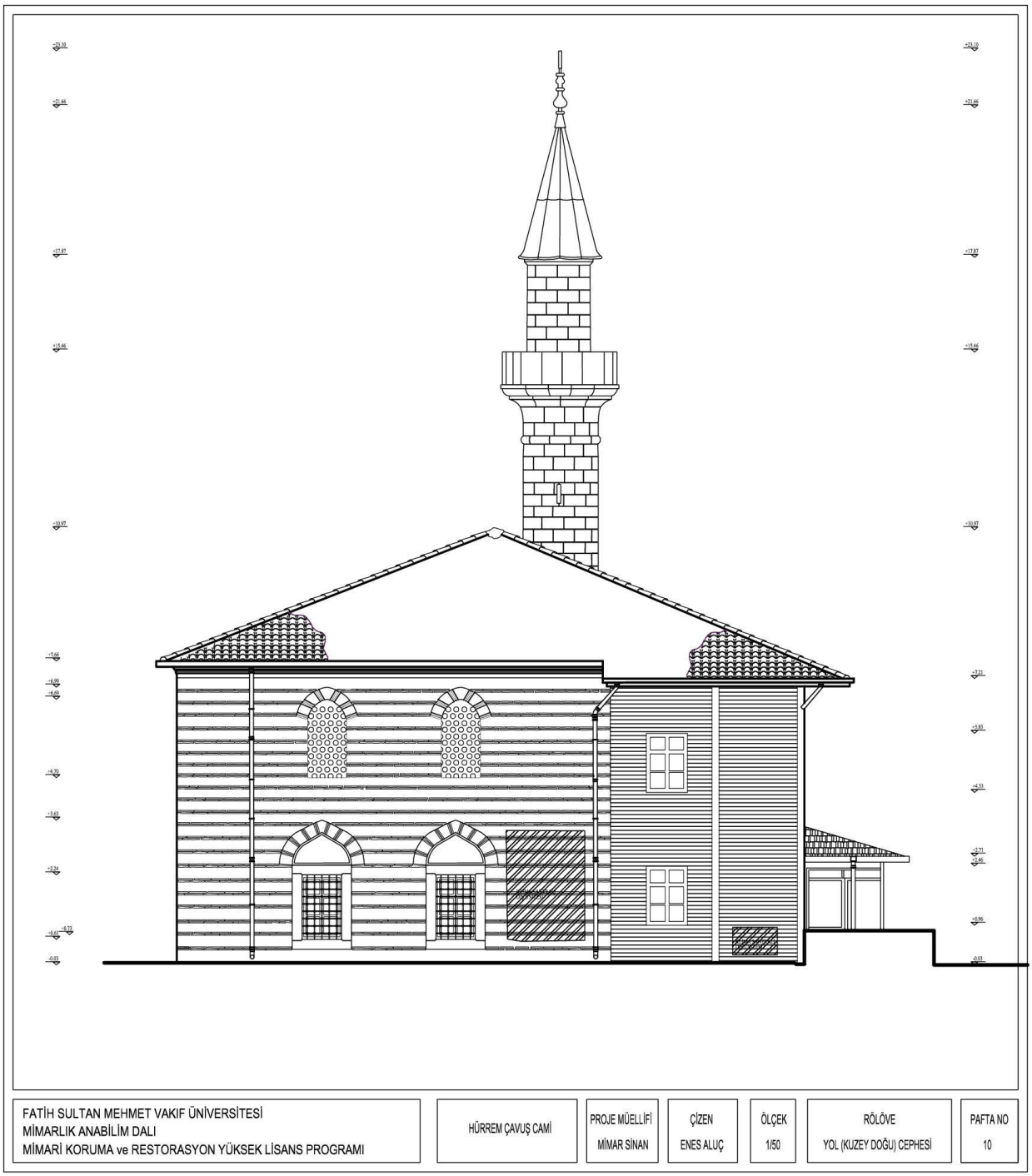

Şekil 221 :Rölöve – Giriş Cephesi – Pafta No : 7

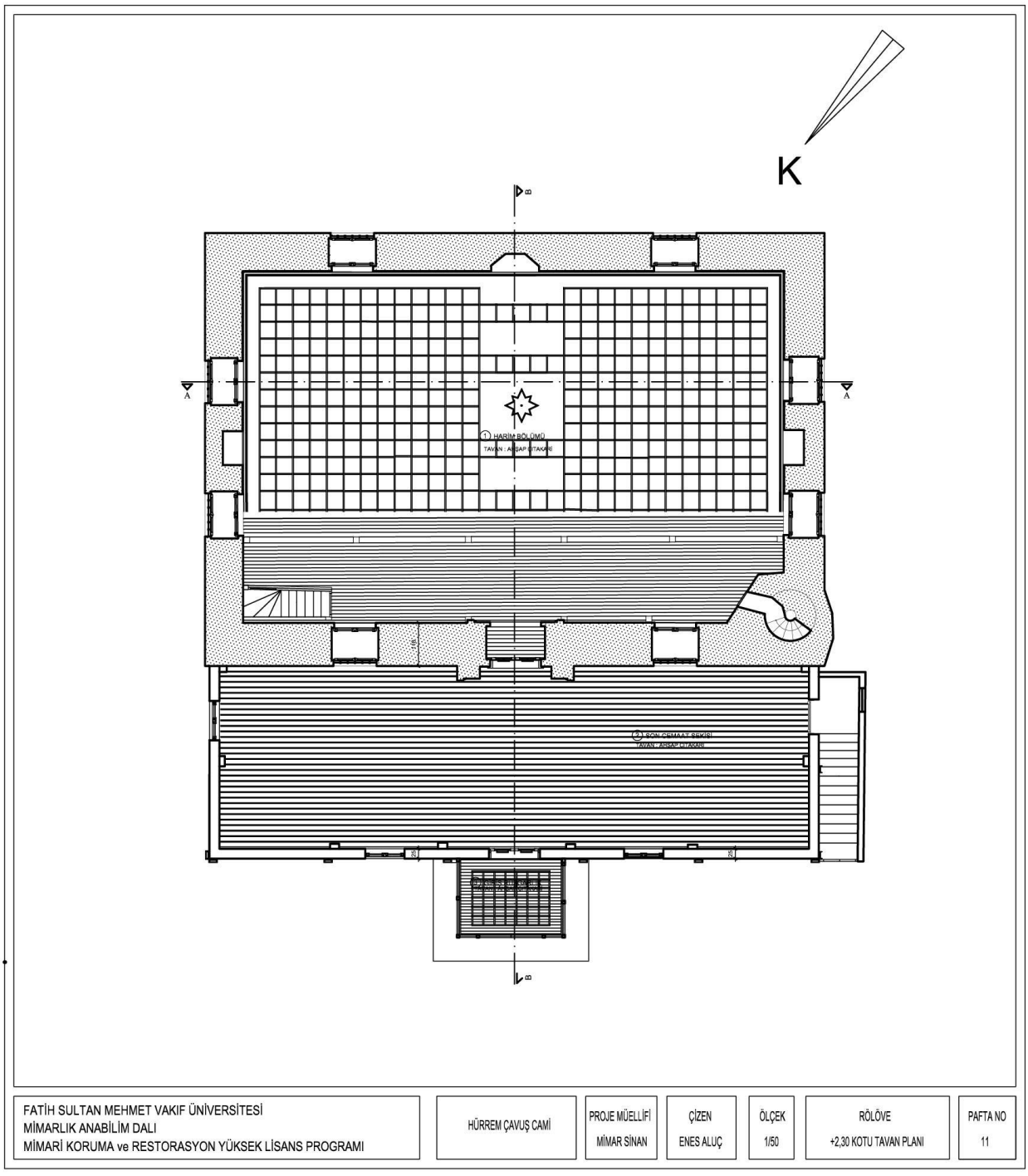

Şekil 222 :Rölöve – Minare Cephesi – Pafta No : 8

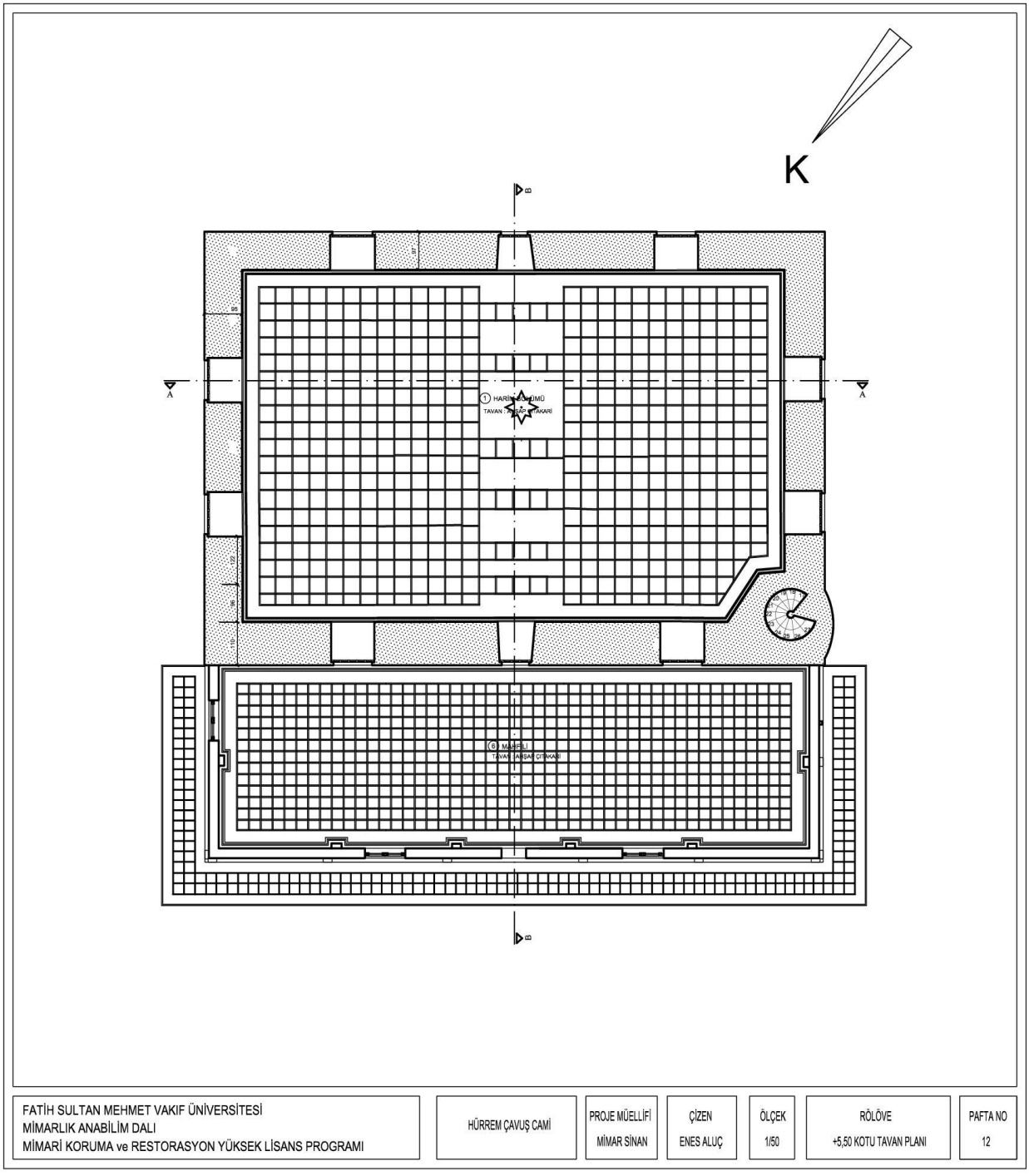

Şekil 223 :Rölöve – Mihrap Cephesi – Pafta No : 9

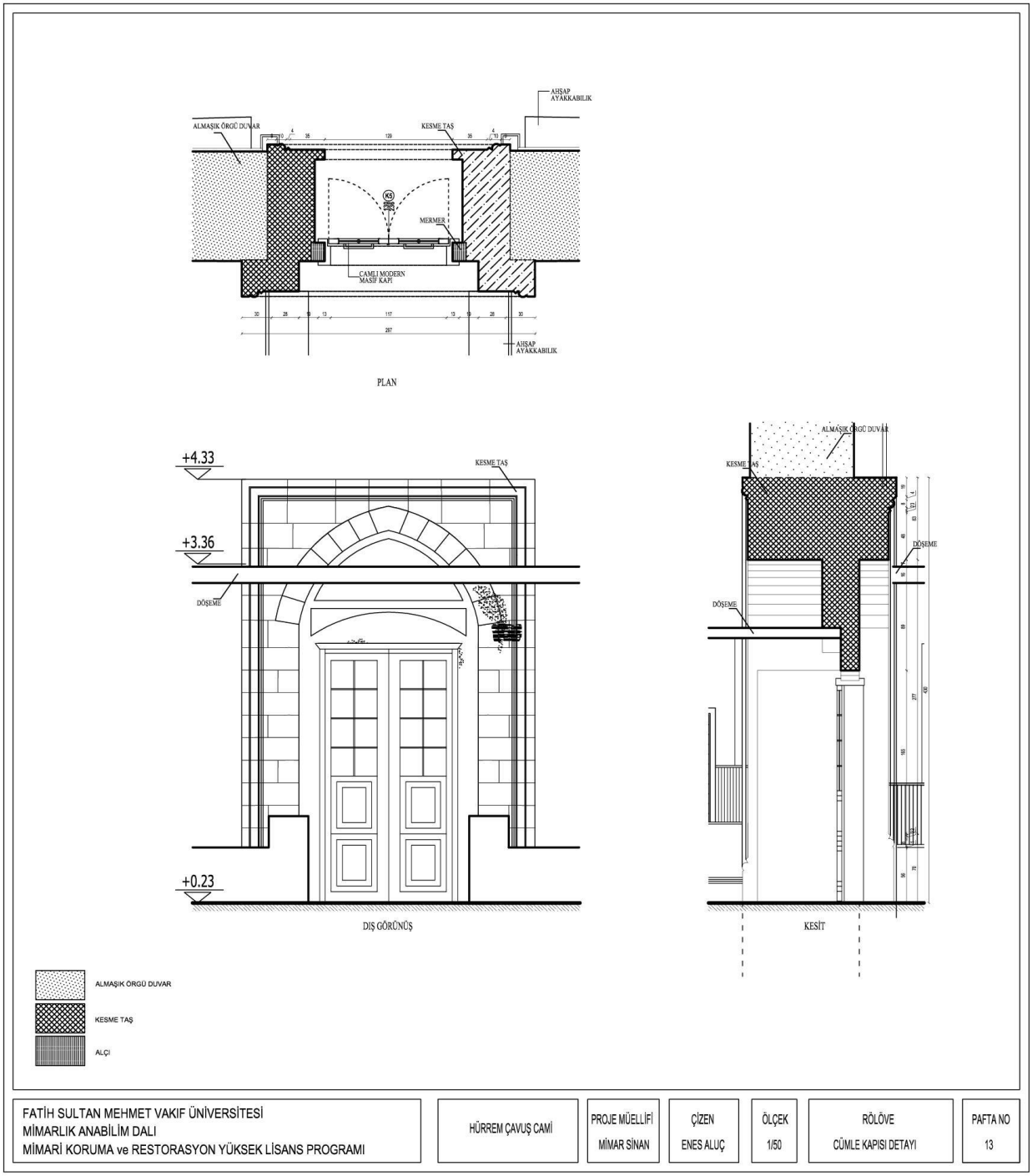

Şekil 224 :Rölöve – Hazire Cephesi – Pafta No : 10

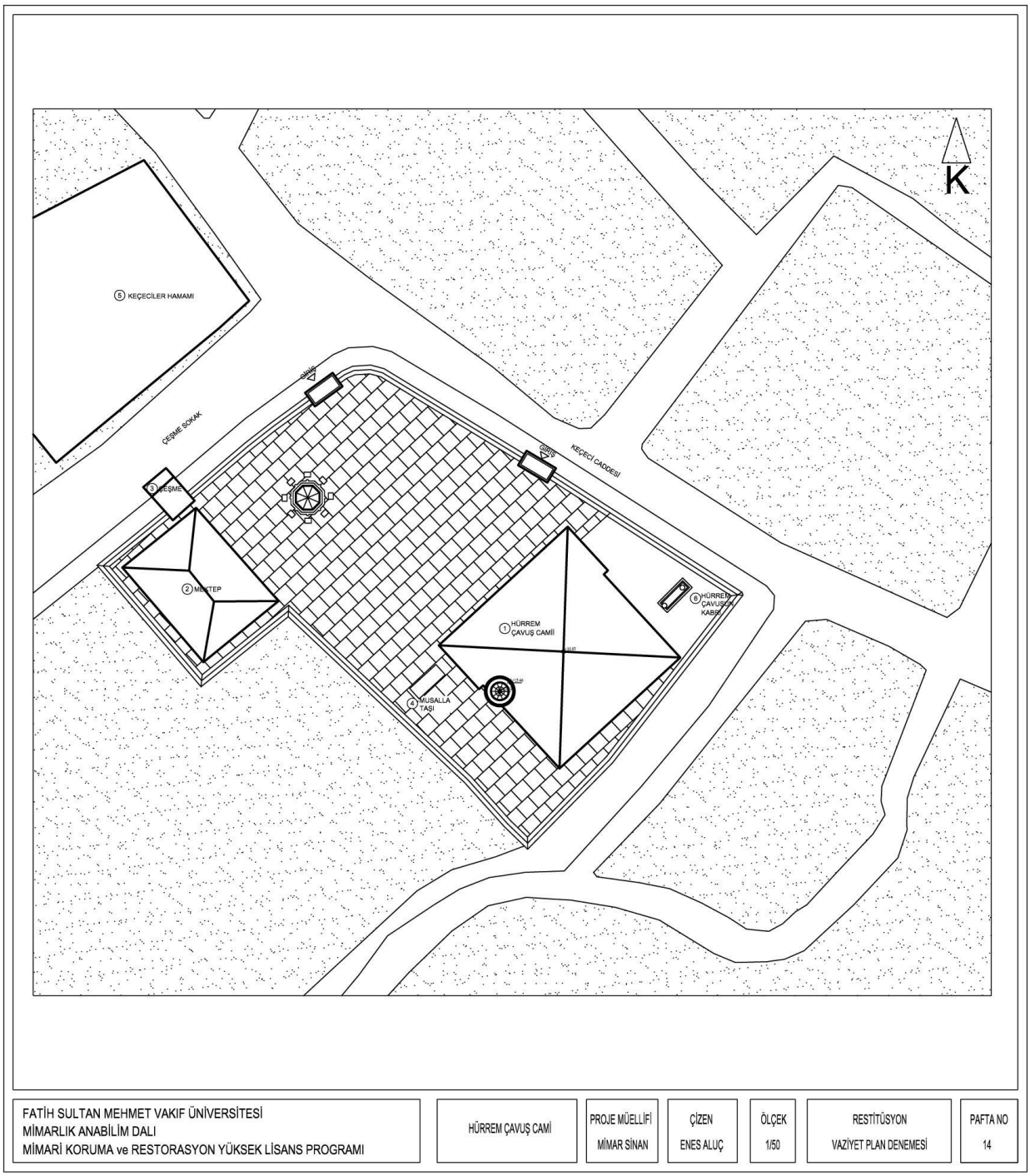

Şekil 225 :Rölöve – +2,30 Kotu Tavan Planı – Pafta No : 11

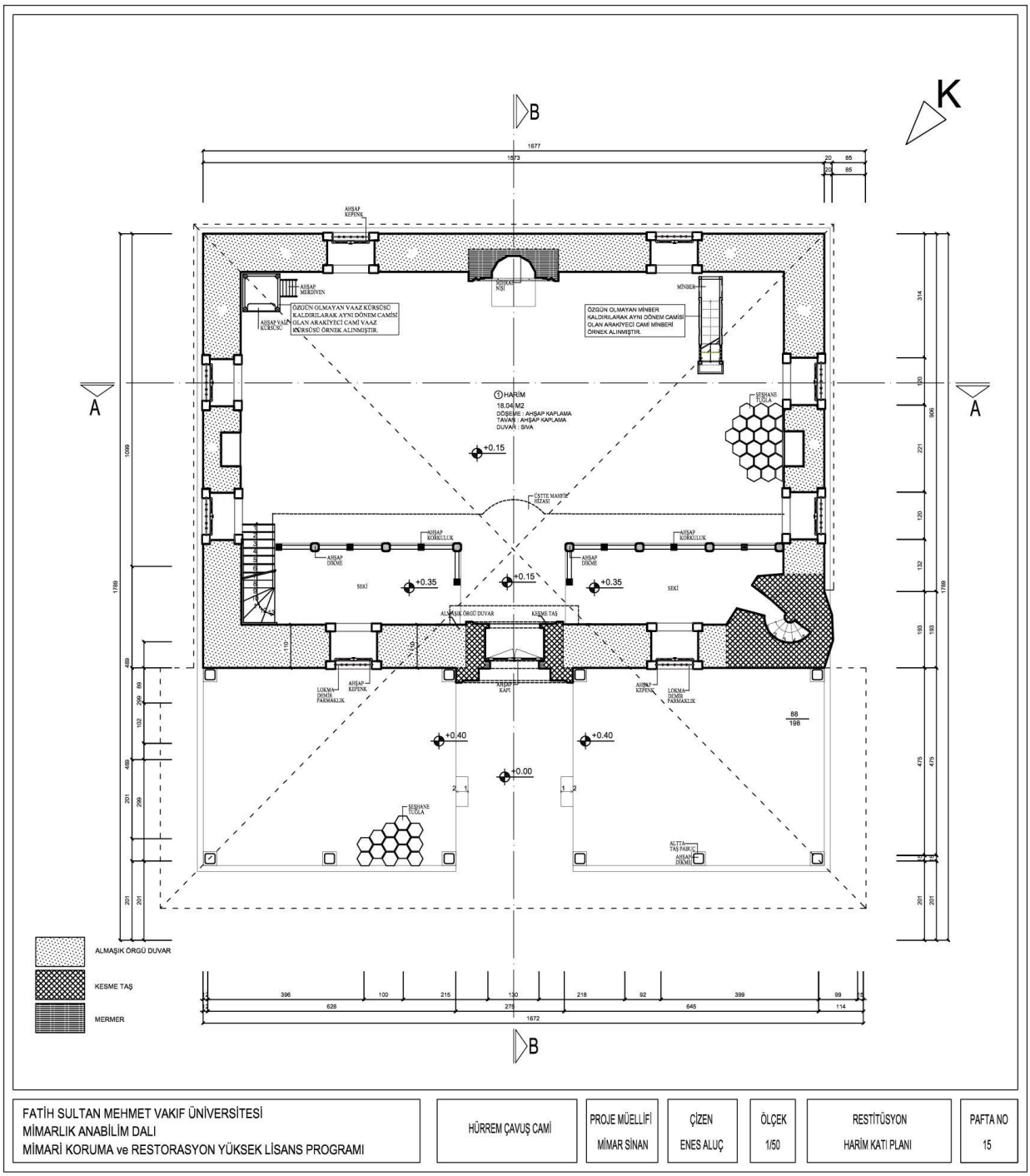

Şekil 226 :Rölöve – +5,50 Kotu Tavan Planı – Pafta No : 12

Şekil 227 :Rölöve –Cümle Kapısı Detayı – Pafta No : 13

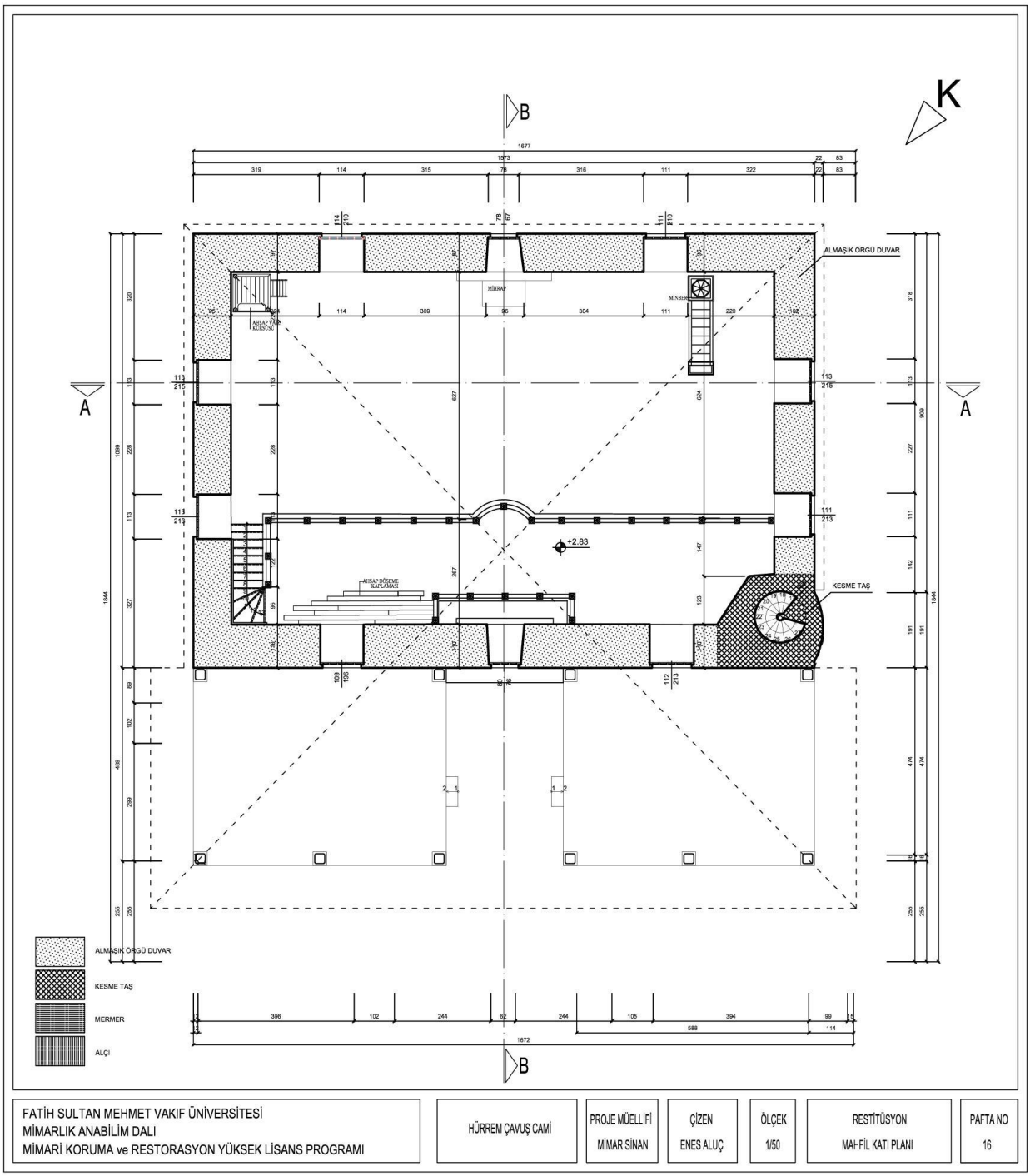

Şekil 228 :Restitüsyon – Vaziyet Pla Denemesi – Pafta No : 14

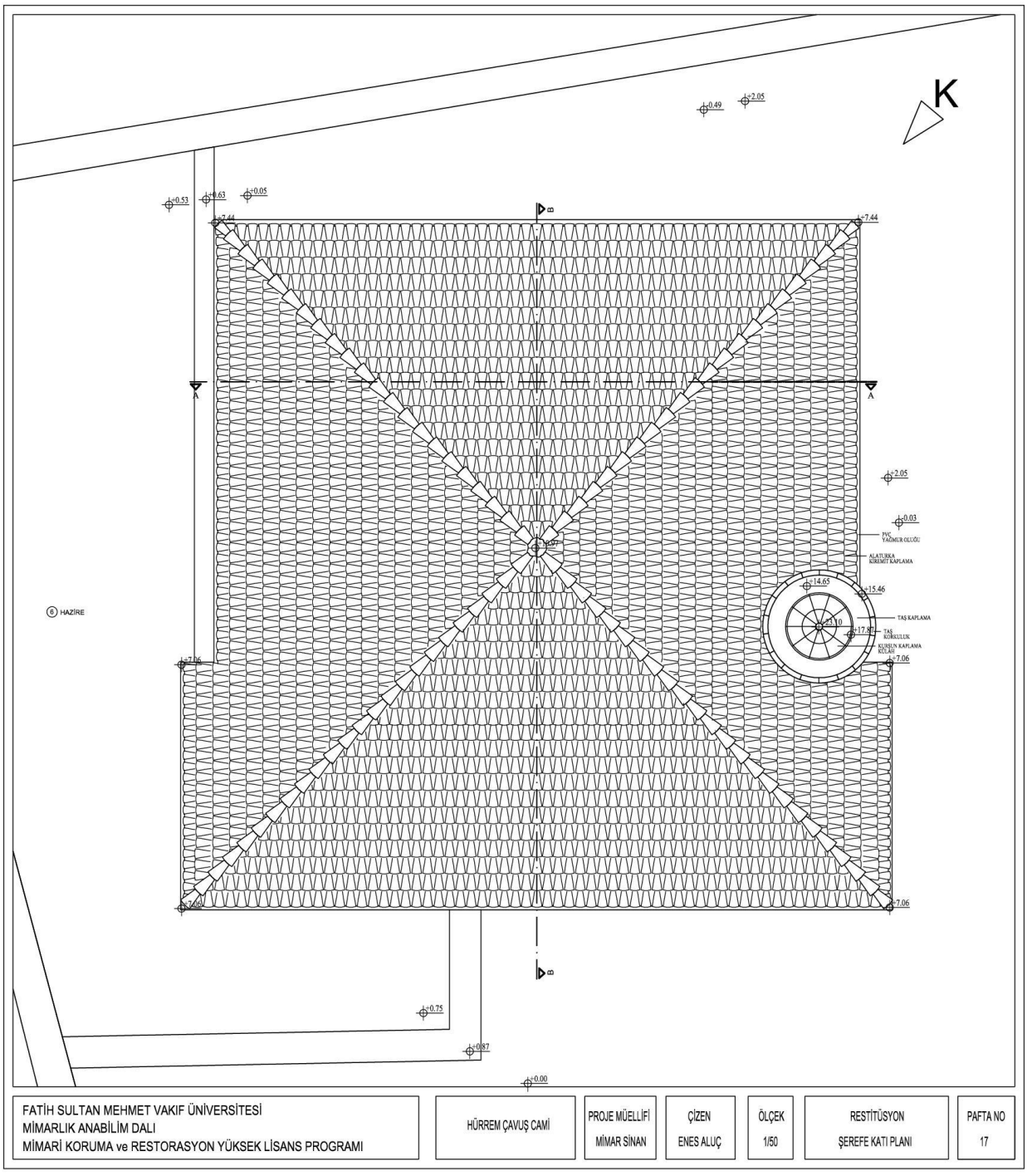

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK ANABİLİM DALI MİMARİ KORUMA ve RESTORASYON YÜKSEK LİSANS PROGRAMI	HÜRREM ÇAVUŞ CAMİ	PROJE MÜELLİFİ MİMAR SİNAN	ÇİZEN ENES ALUÇ	ÖLÇEK 1/50	RESTİTÜSYON HARİM KATI PLANI	PAFTA NO 15

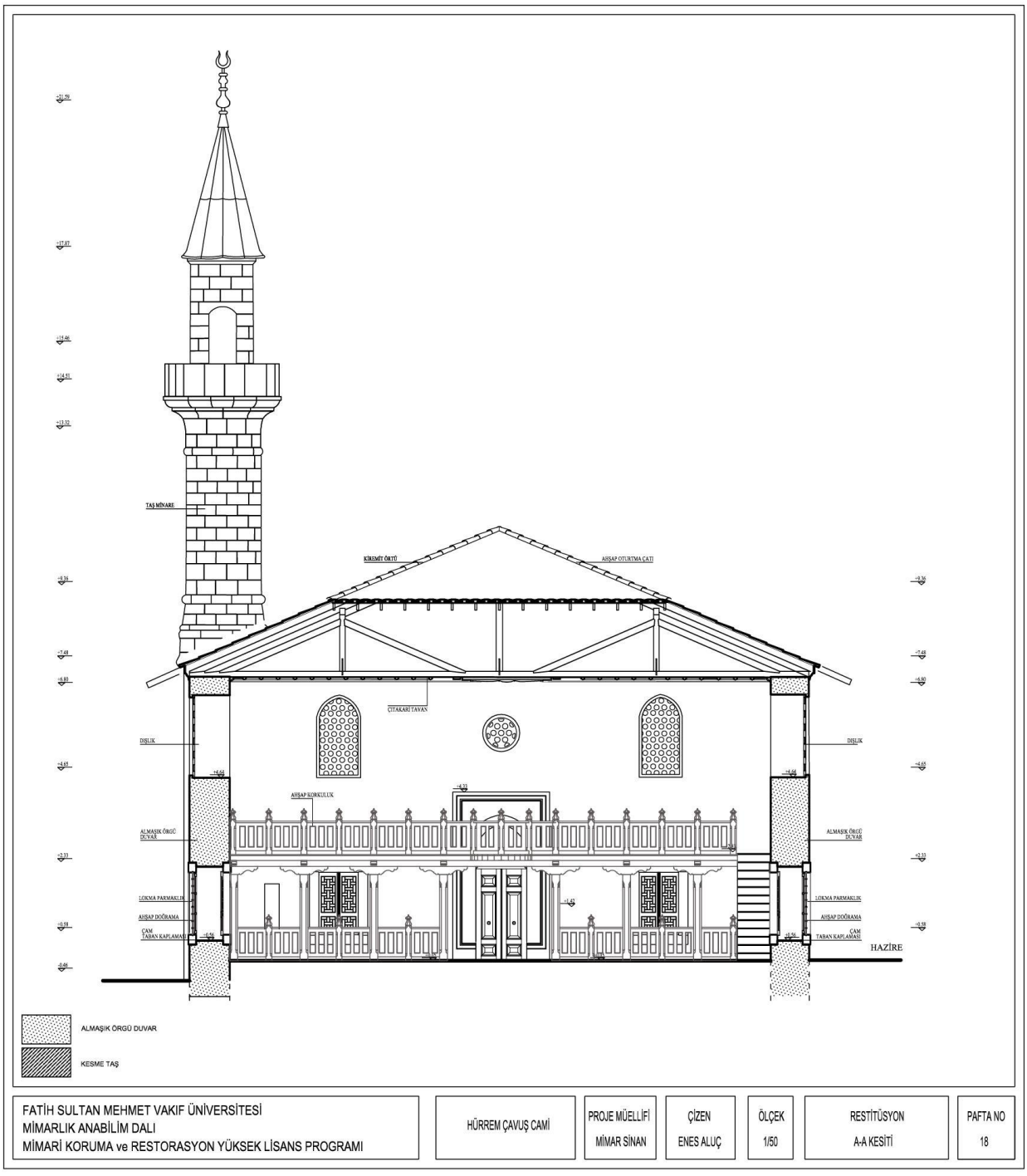
Şekil 229 :Restitüsyon – Harim Katı Planı – Pafta No : 15

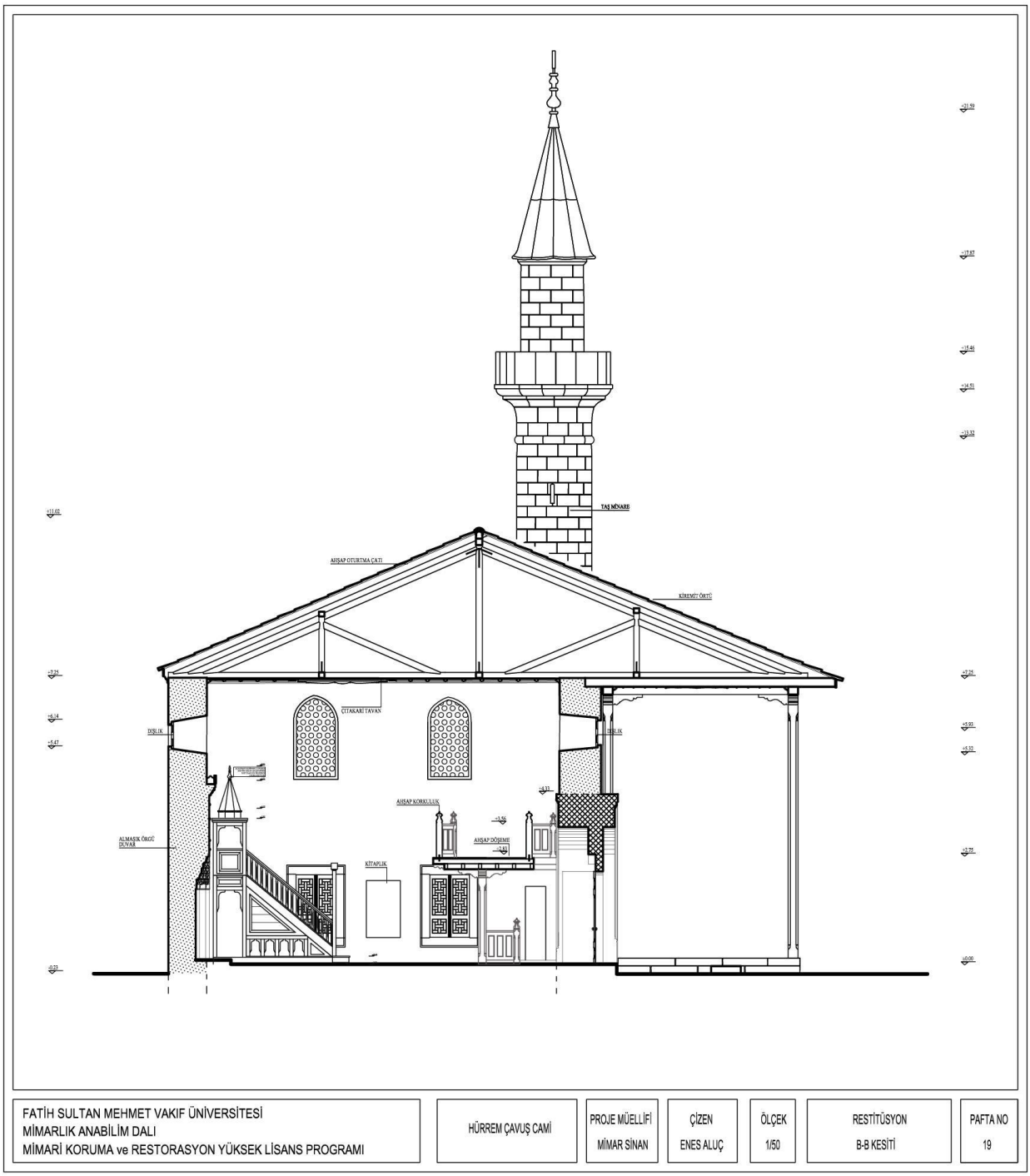

Şekil 230 :Restitüsyon – Mahfil Katı Planı – Pafta No : 16

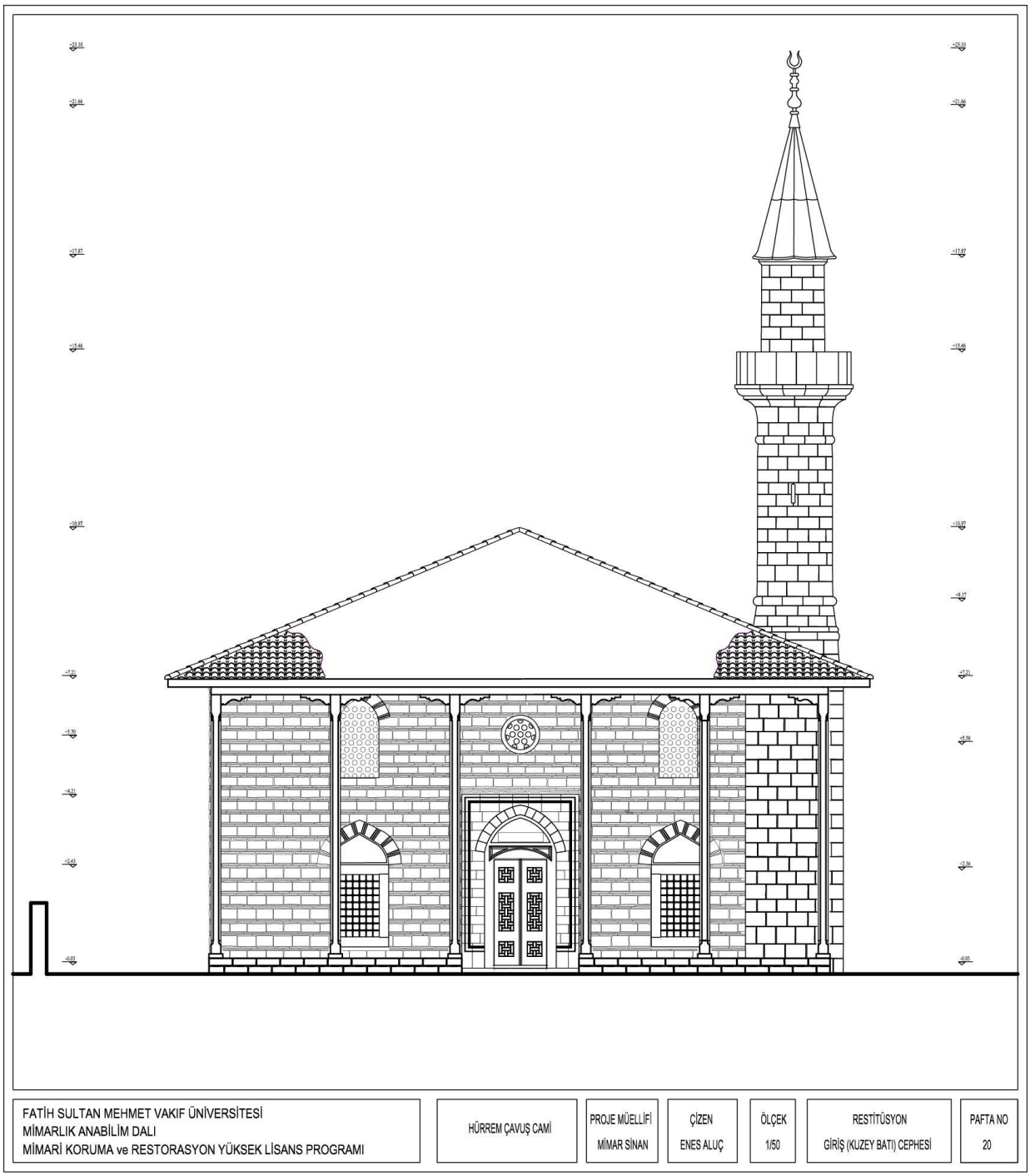

Şekil 231 :Restitüsyon – Şerefe Katı Planı – Pafta No : 17

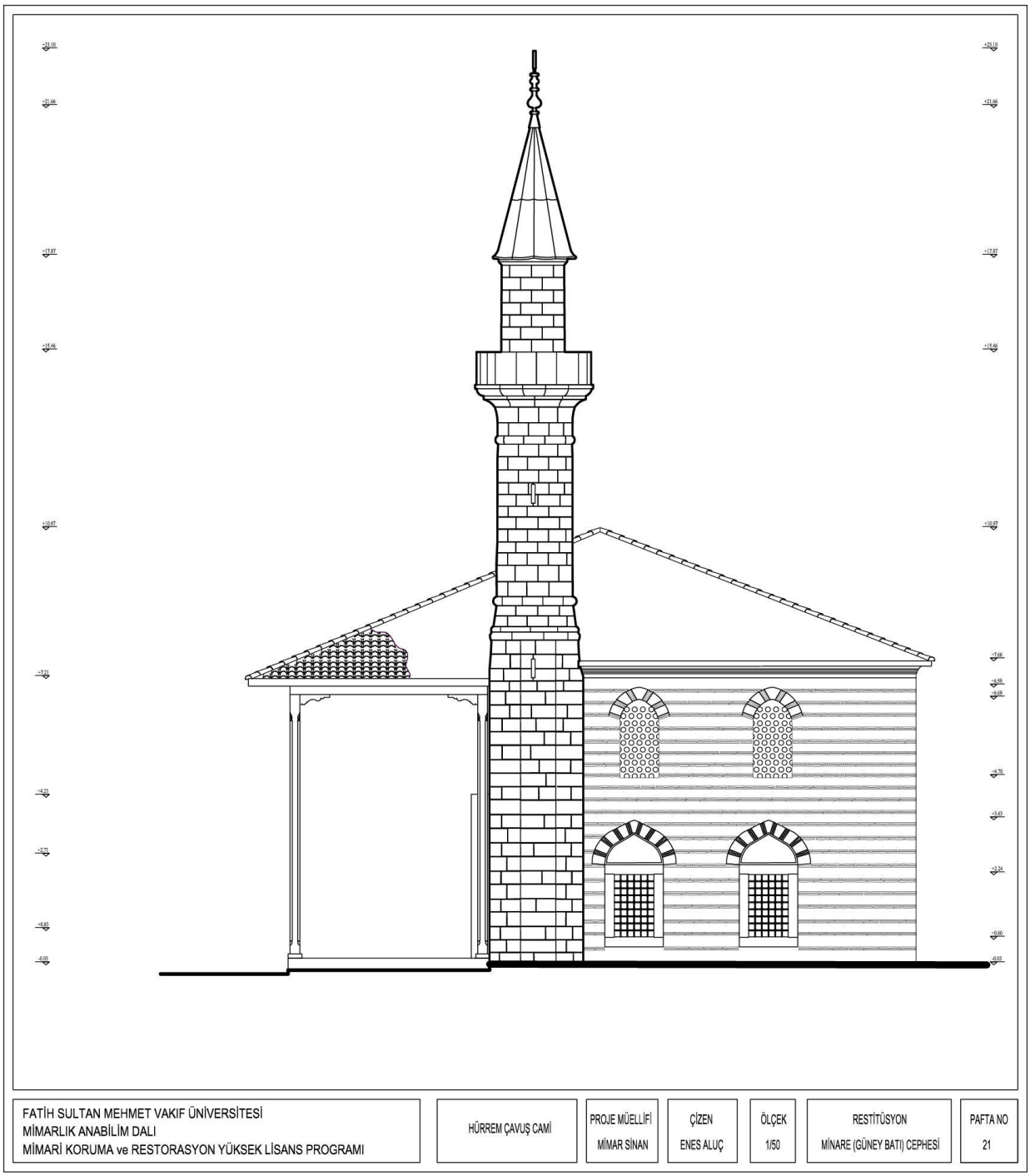

Şekil 232 :Restitüsyon – A-A Kesiti – Pafta No : 18

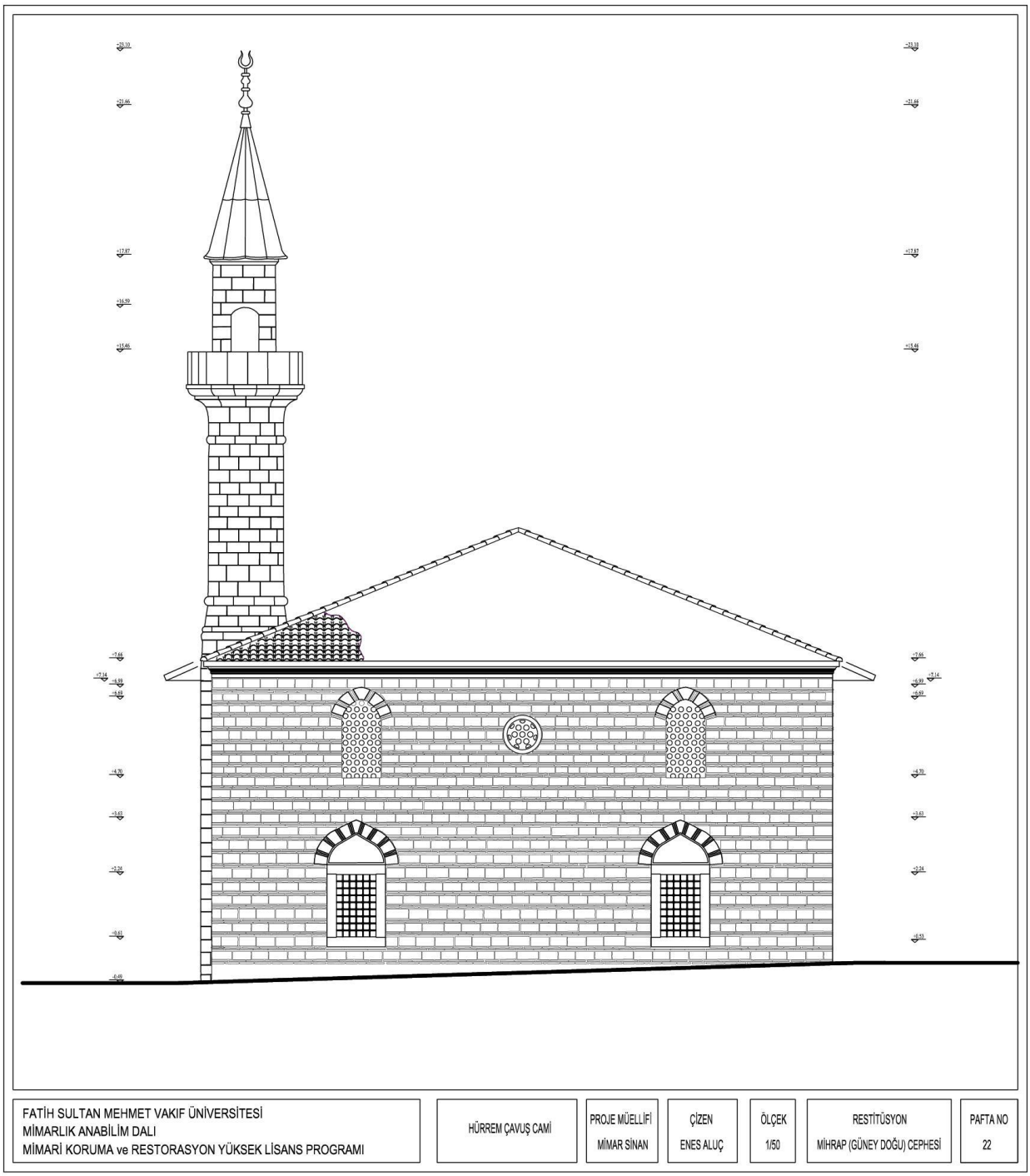

Şekil 233 :Restitüsyon – B – B Kesiti – Pafta No : 19

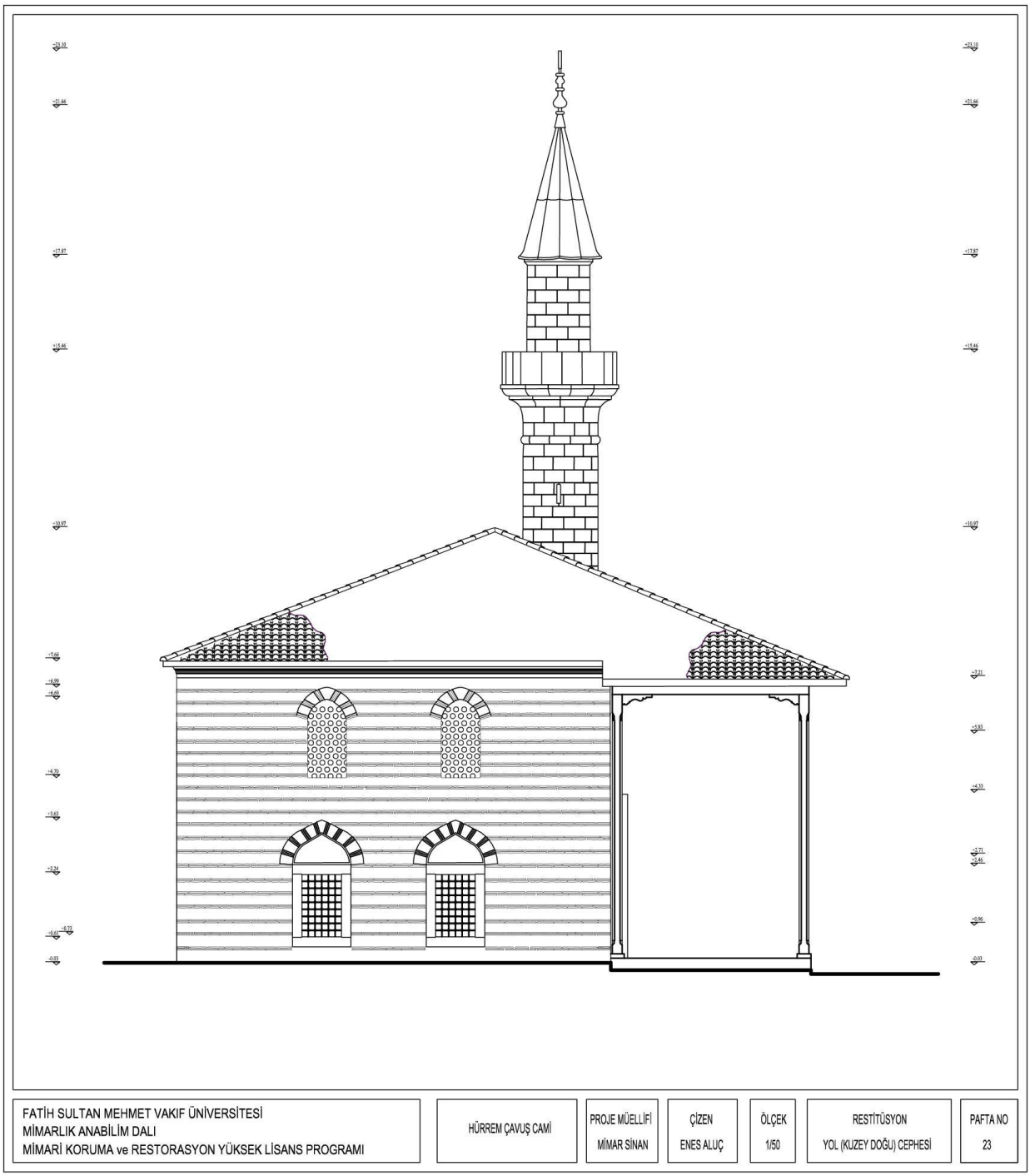

Şekil 234 :Restitüsyon – Giriş Cephesi – Pafta No : 20

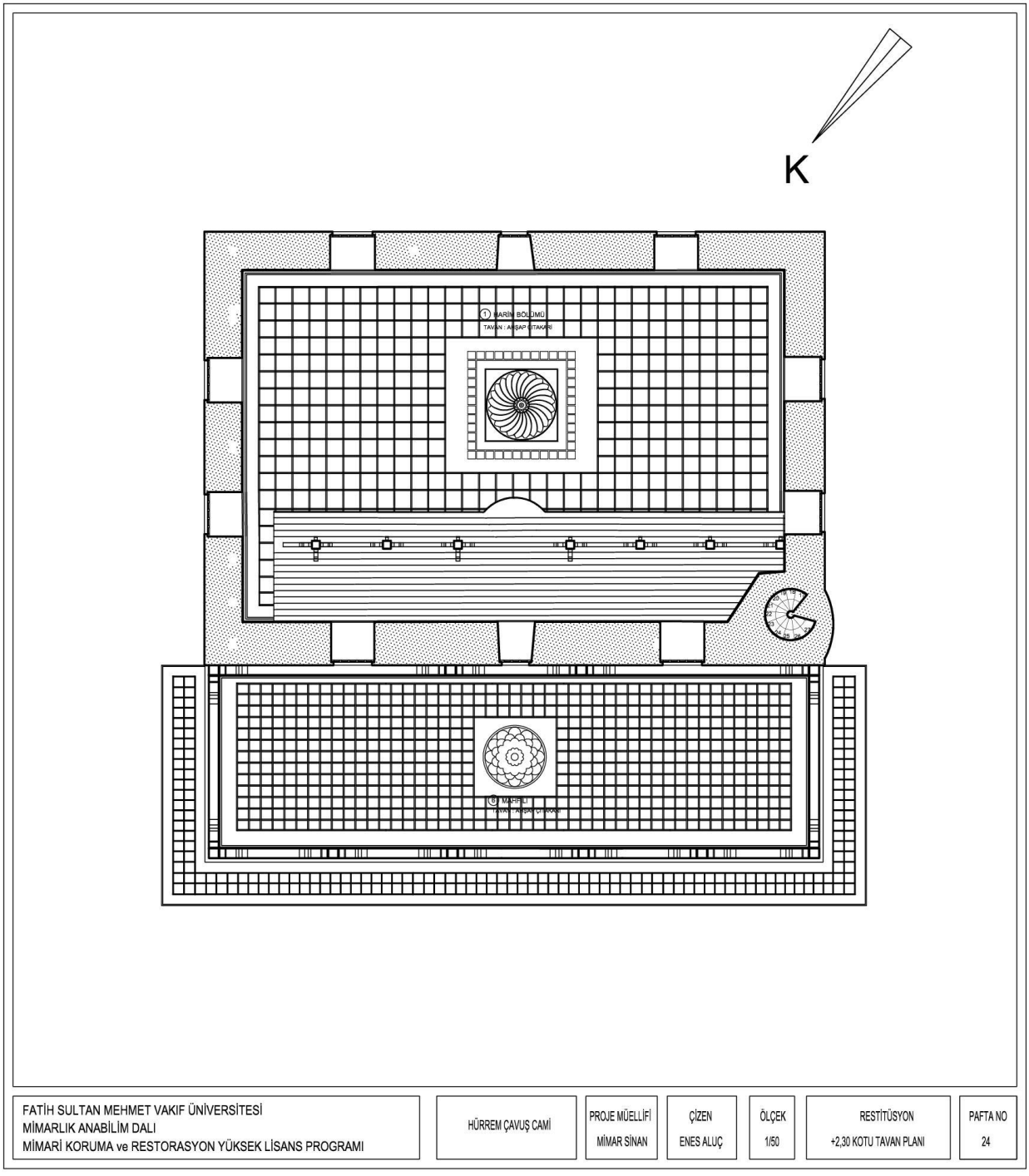

Şekil 235 :Restitüsyon – Minare Cephesi – Pafta No : 21

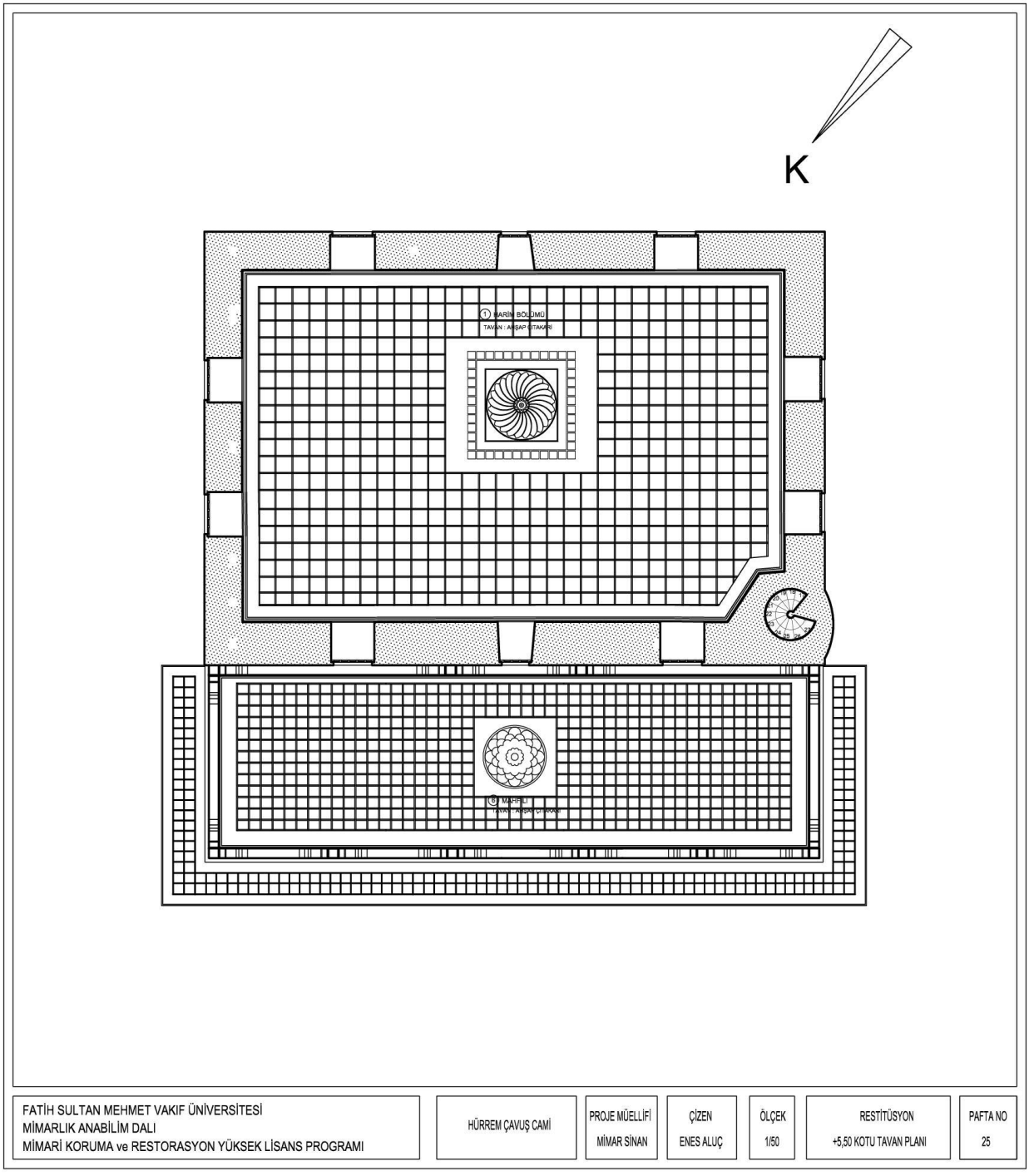

Şekil 236 :Restitüsyon – Mihrap Cephesi – Pafta No : 22

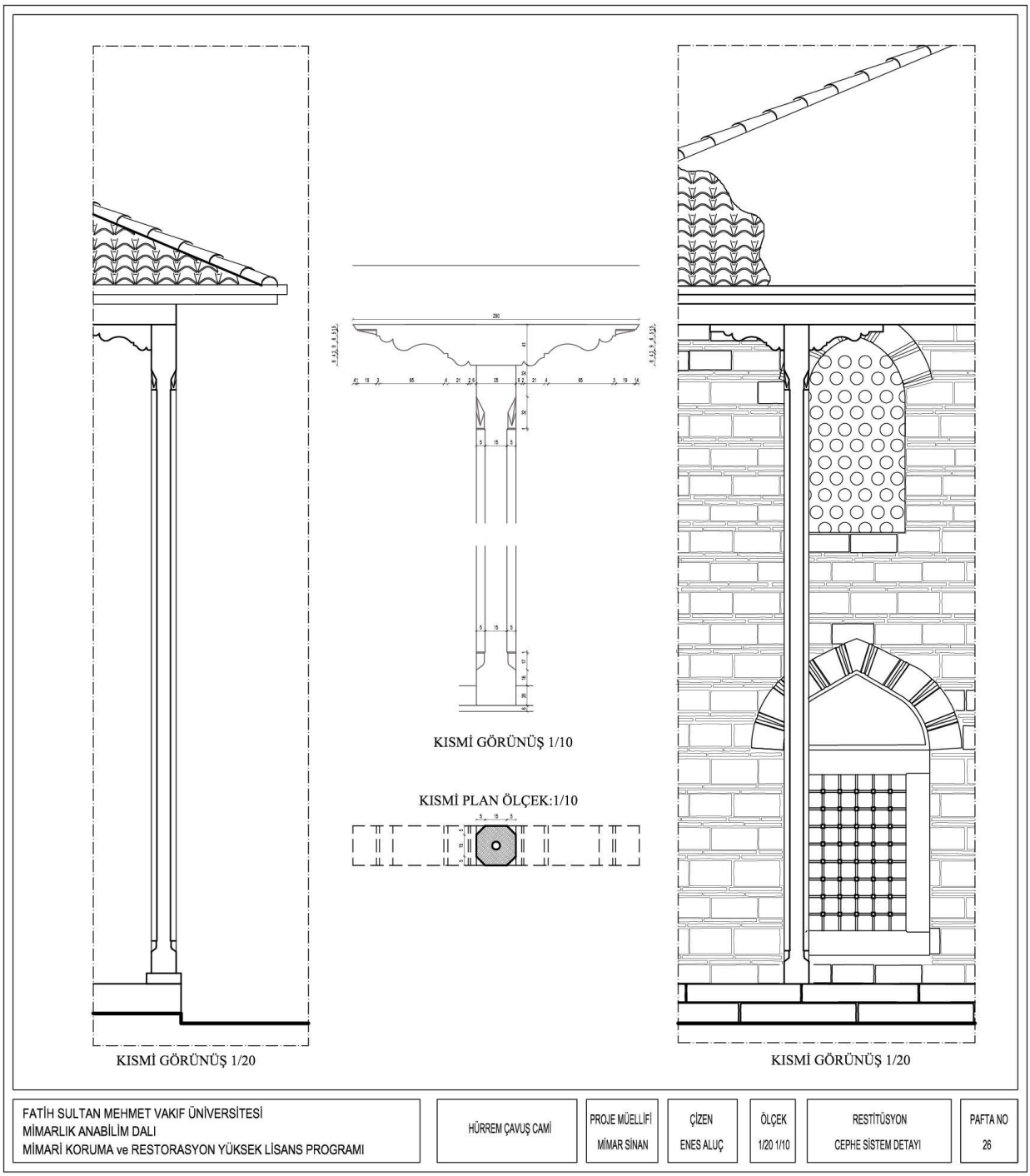

Şekil 237 :Restitüsyon – Hazire Cephesi – Pafta No : 23

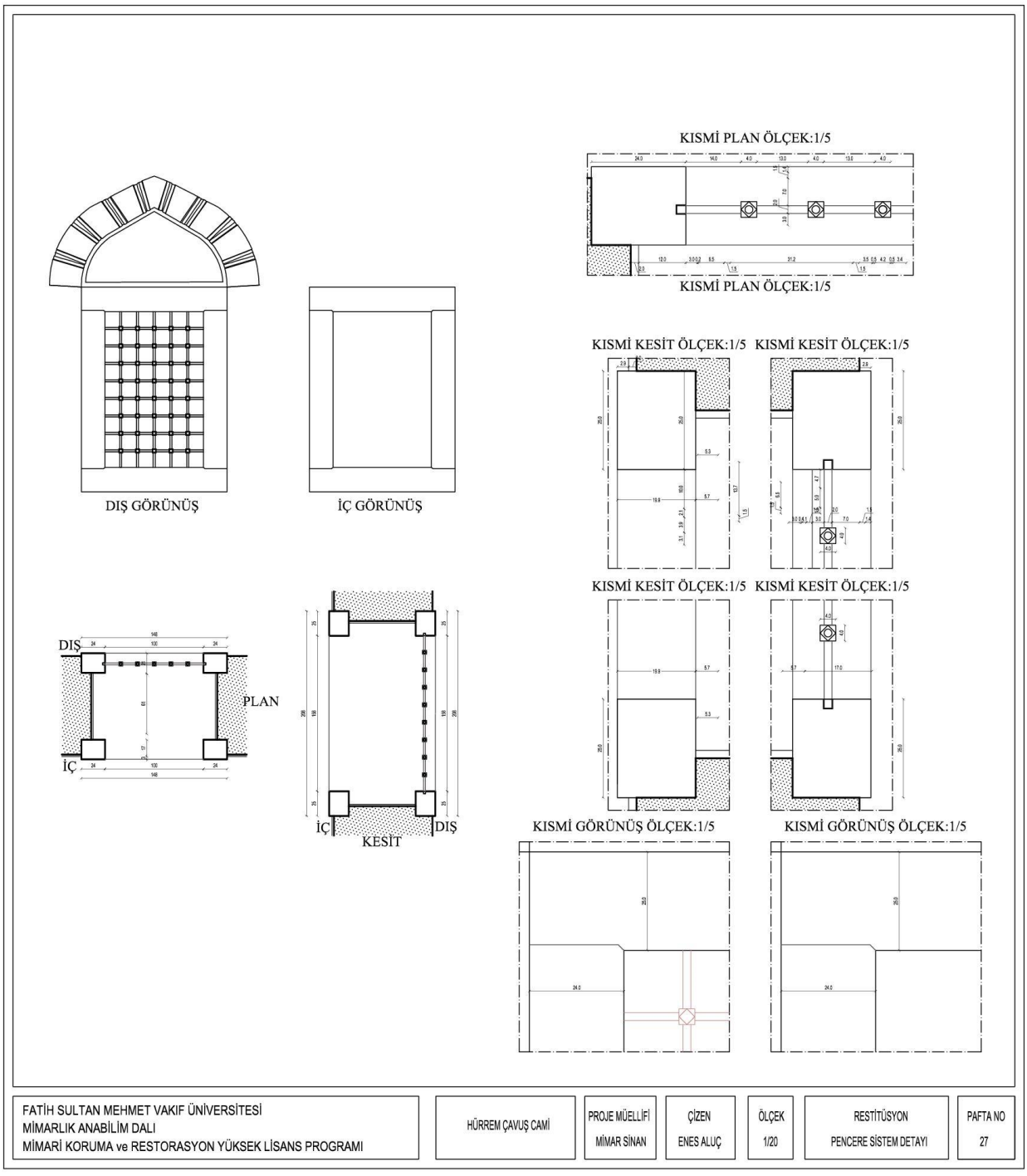

Şekil 238 :Restitüsyon – +2,30 Kotu Tavan Planı – Pafta No : 24

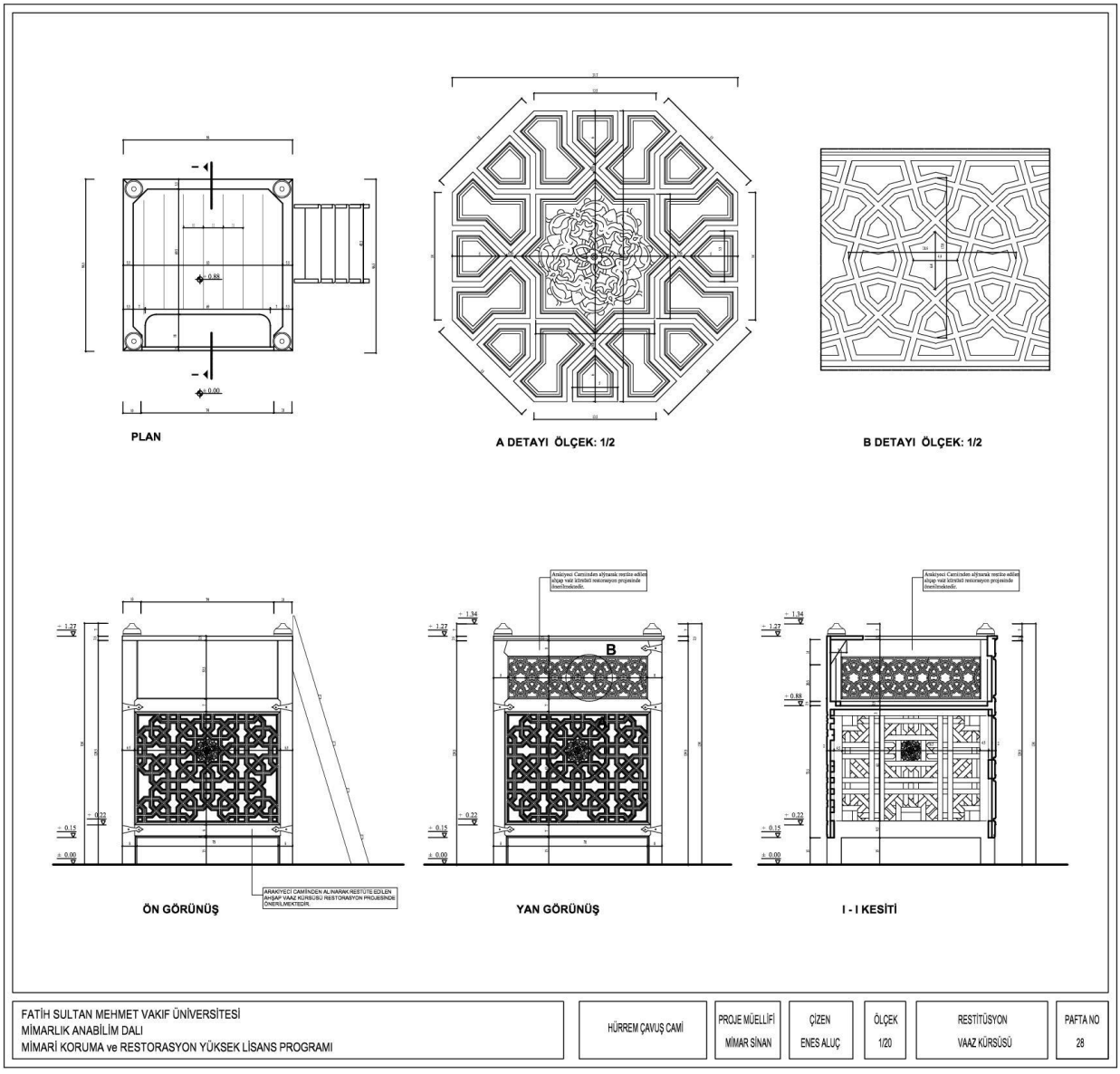

Şekil 239 :Restitüsyon – +5,50 Kotu Tavan Planı – Pafta No : 25

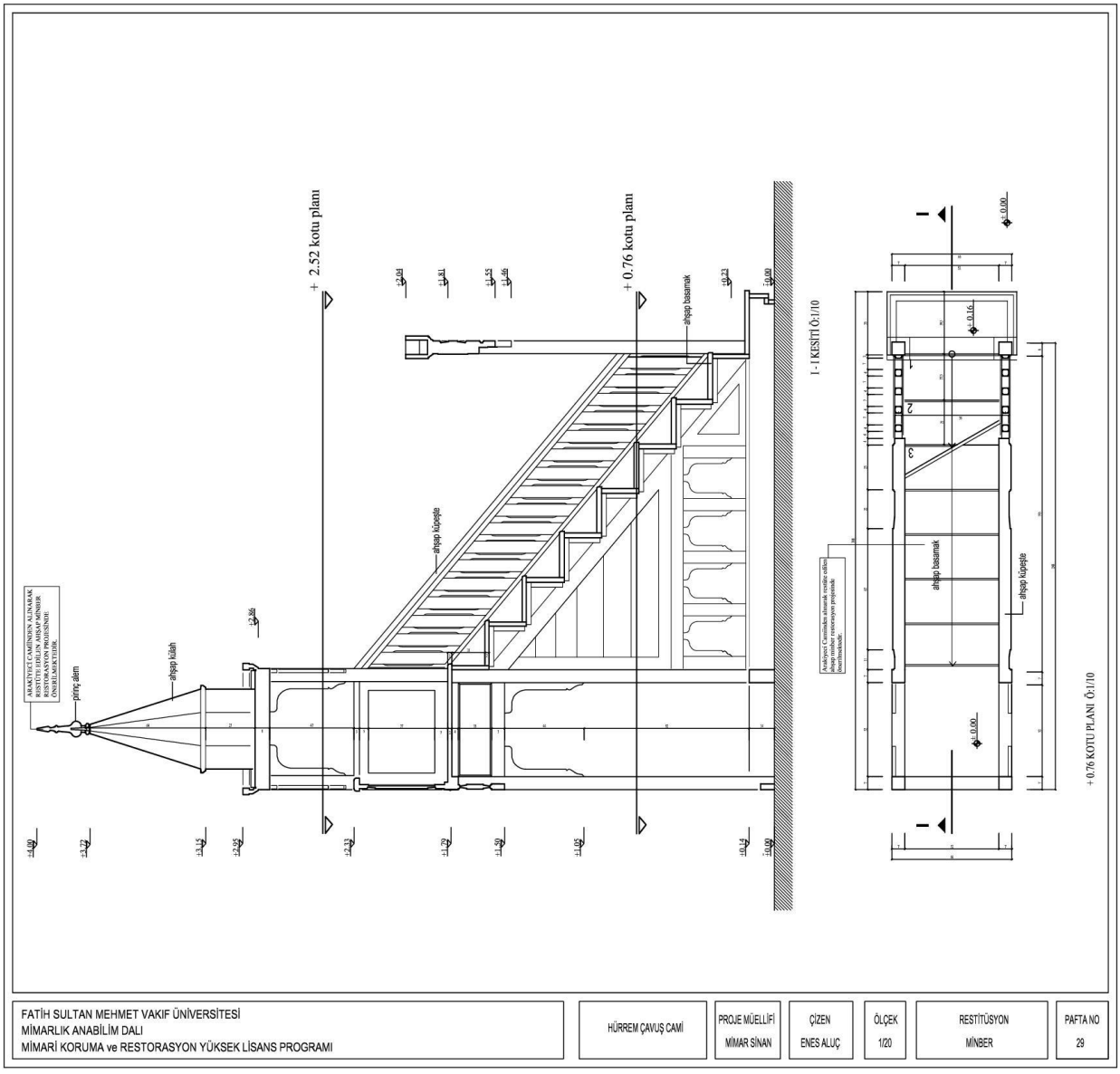

Şekil 240 :Restitüsyon – Cephe Detayı – Pafta No : 26

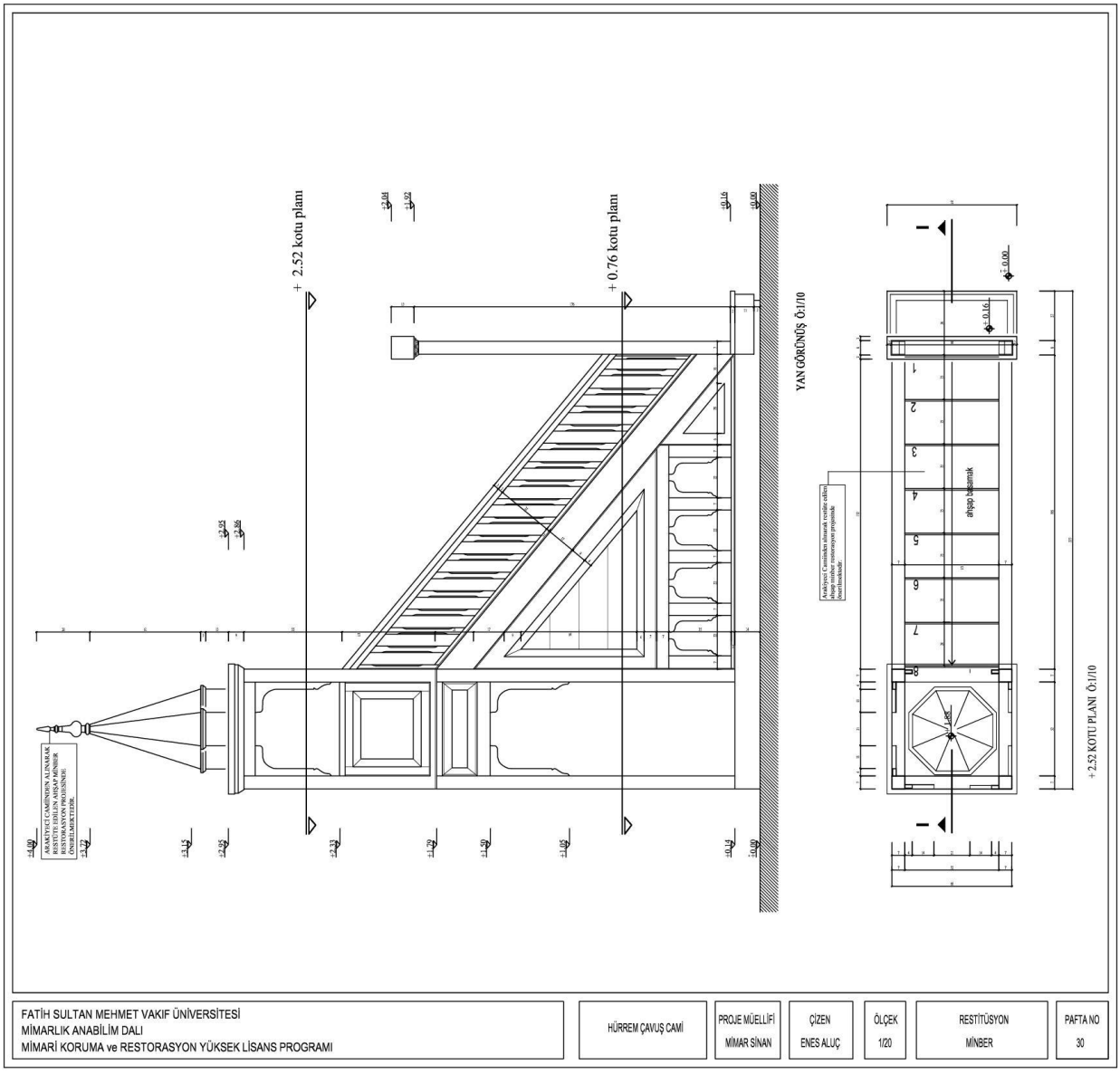

Şekil 241 :Restitüsyon – Pencere Detayı – Pafta No : 27

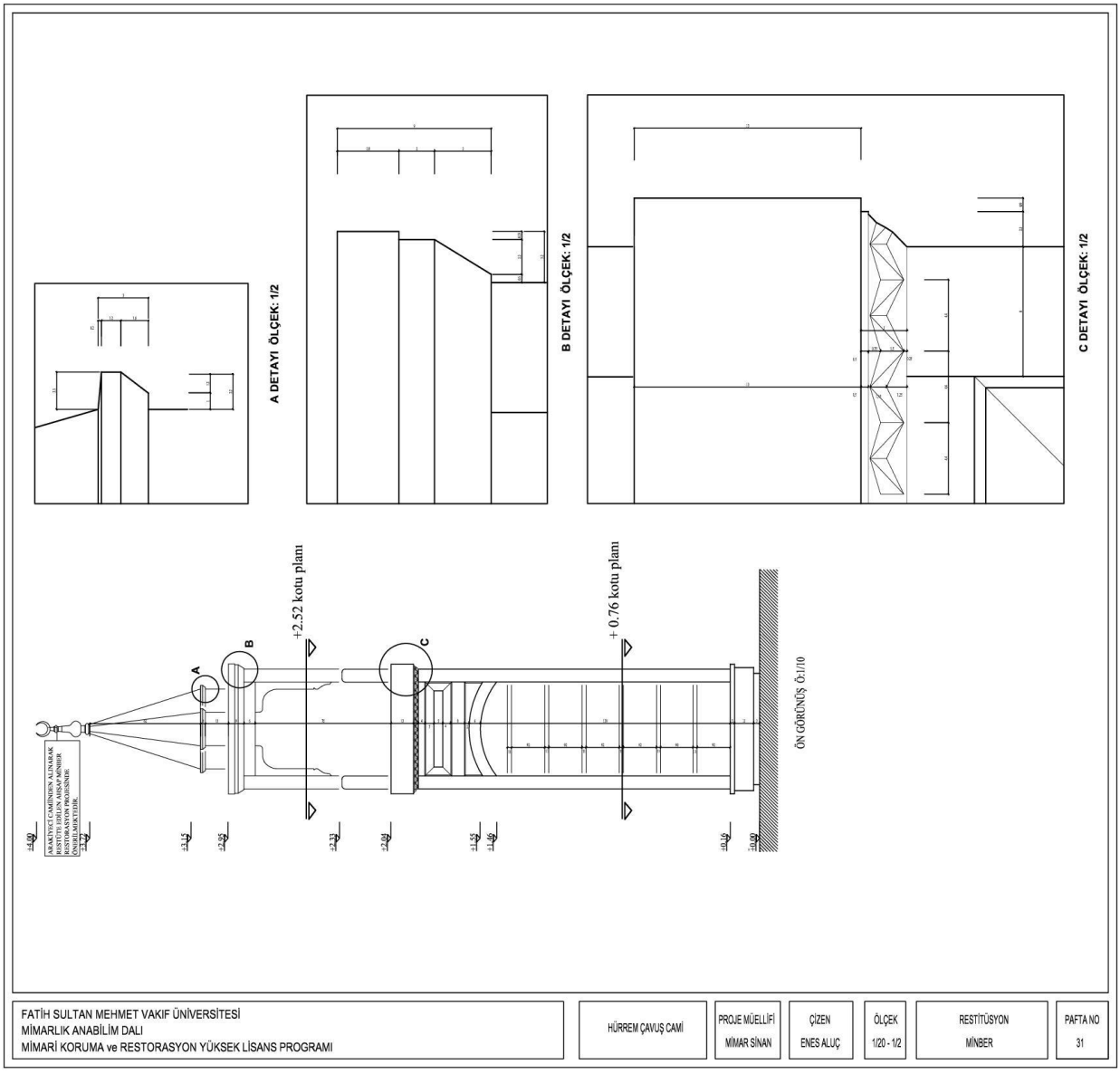

Şekil 242 :Restitüsyon – Vaaz Kürsüsü – Pafta No : 28

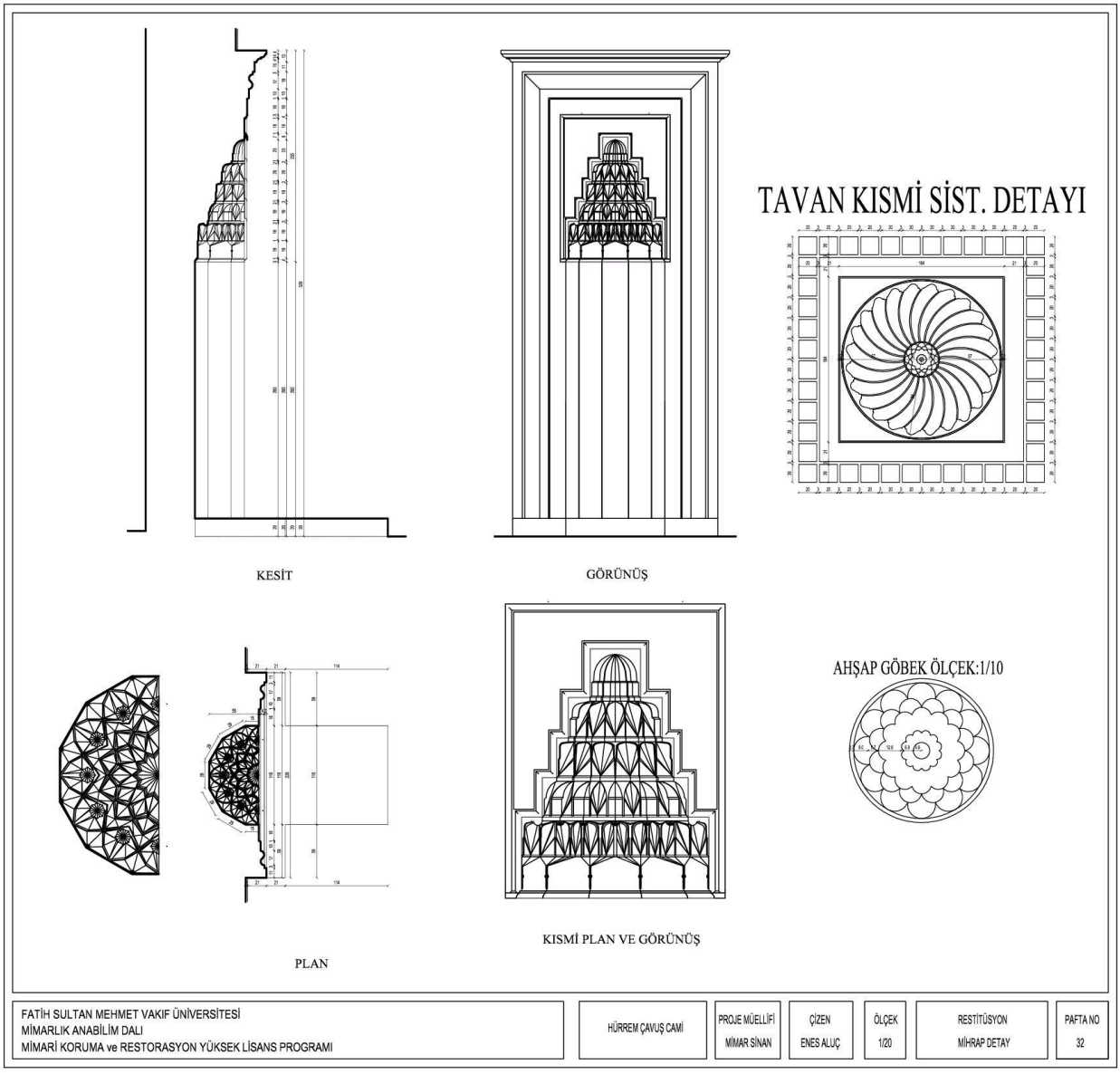

Şekil 243 :Restitüsyon – Minber – Pafta No : 29

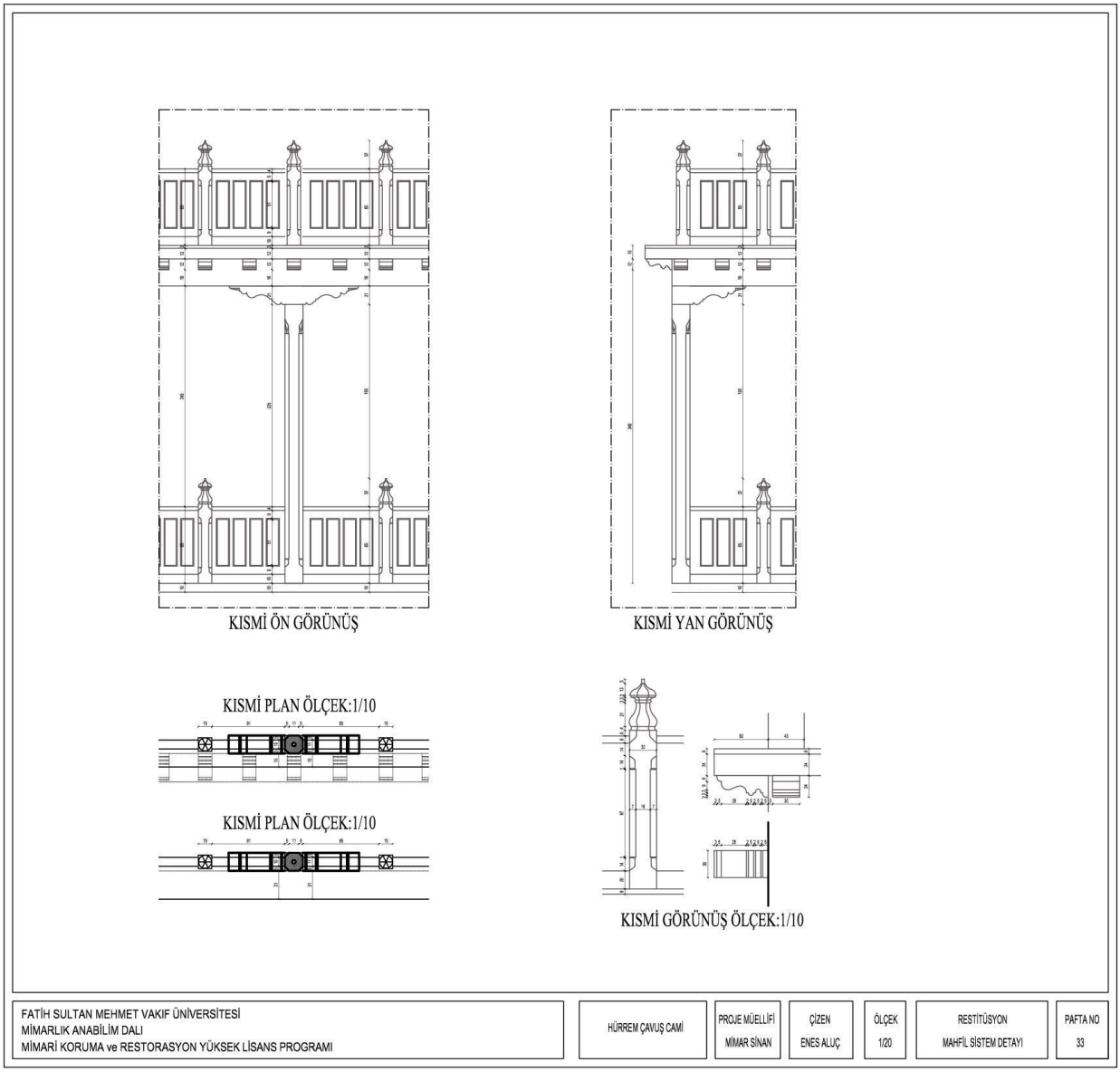

Şekil 244 :Restitüsyon – Pencere Detayı – Pafta No : 30

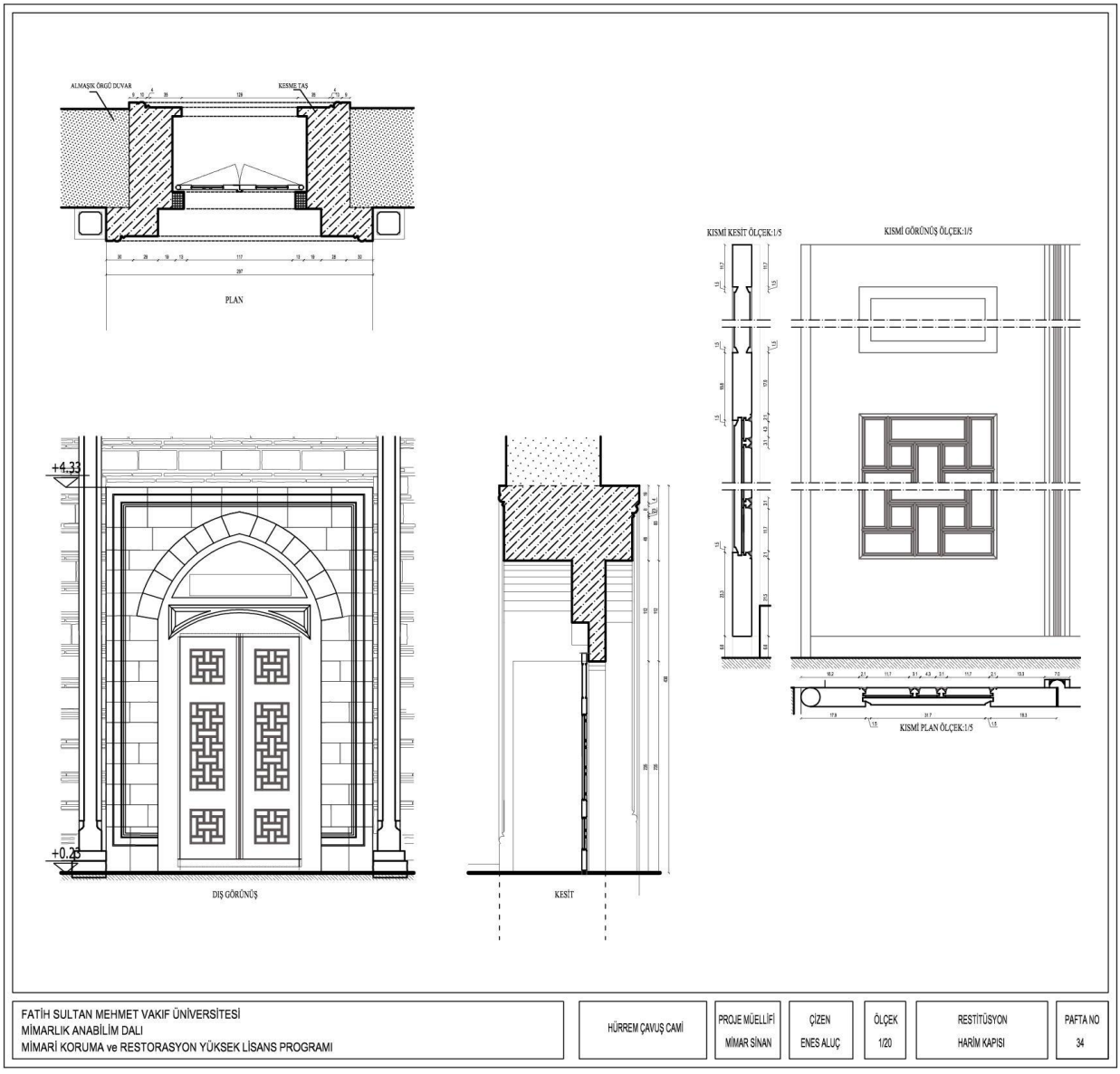

Şekil 245 :Restitüsyon – Miner – Pafta No : 31

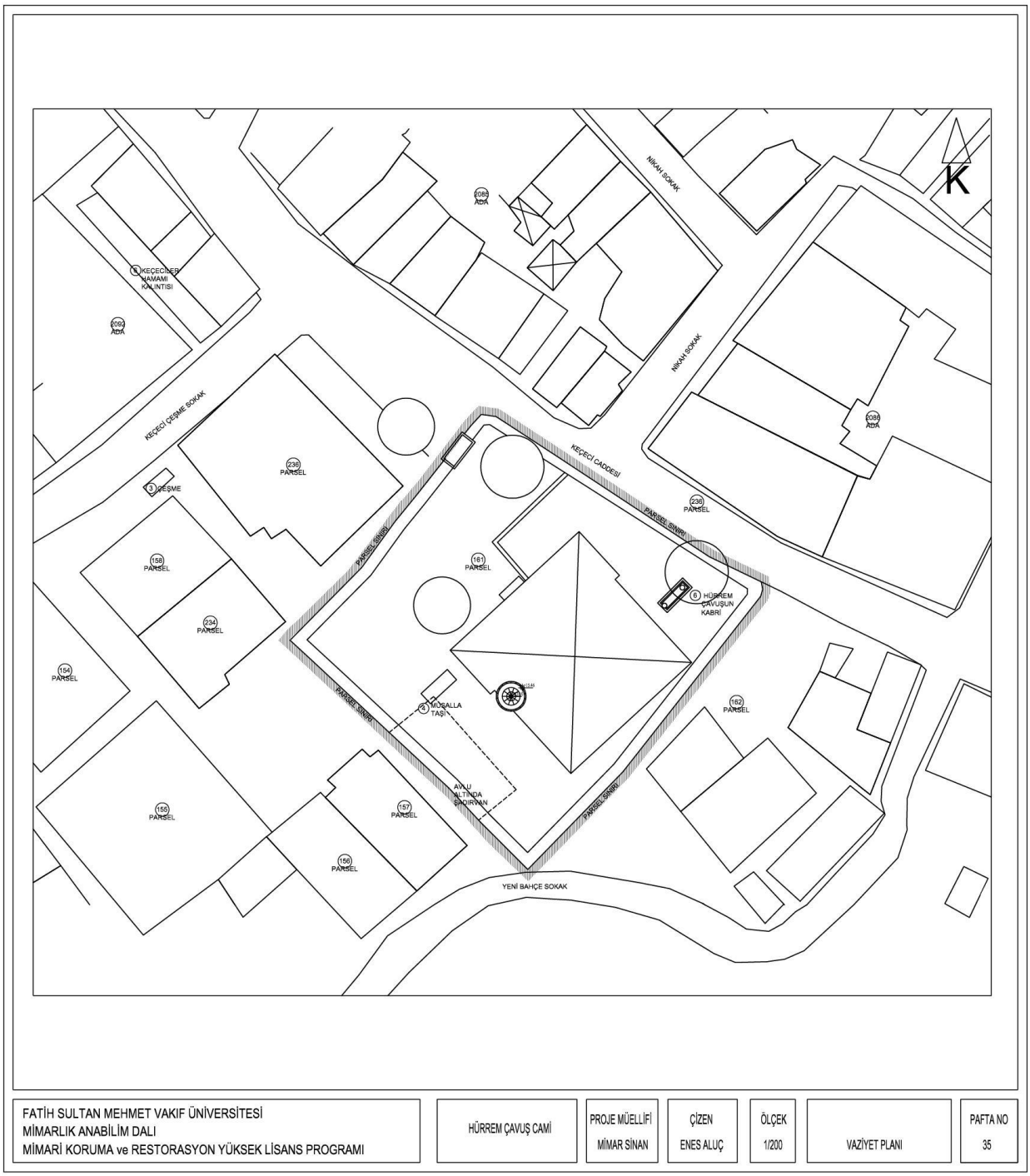

Şekil 246 :Restitüsyon – Pencere Detayı – Pafta No : 32

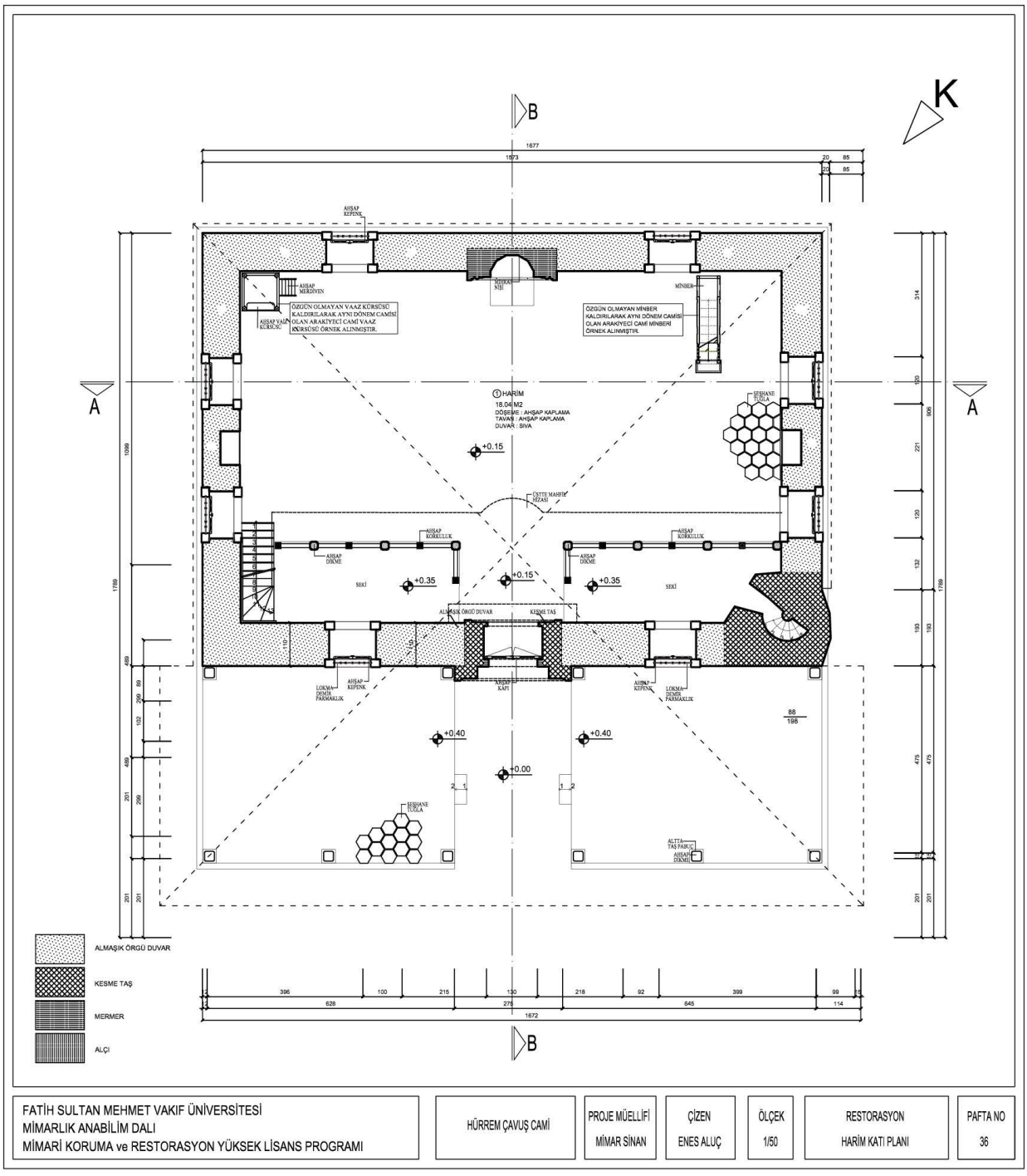

Şekil 247 :Restitüsyon – Mahfil Sistem Detayı – Pafta No : 33

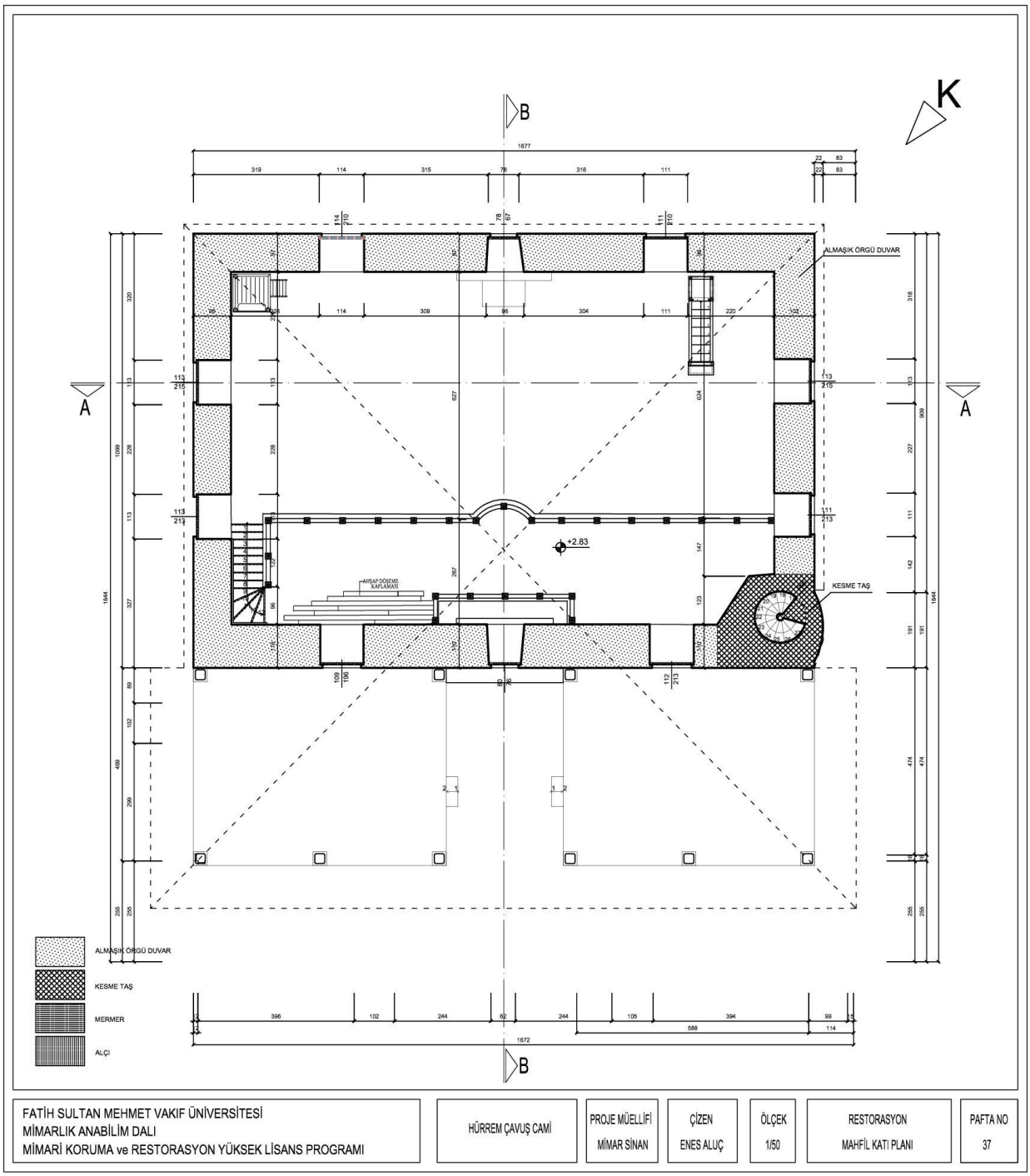

Şekil 248 :Restitüsyon – Harimin Kapısı – Pafta No : 34

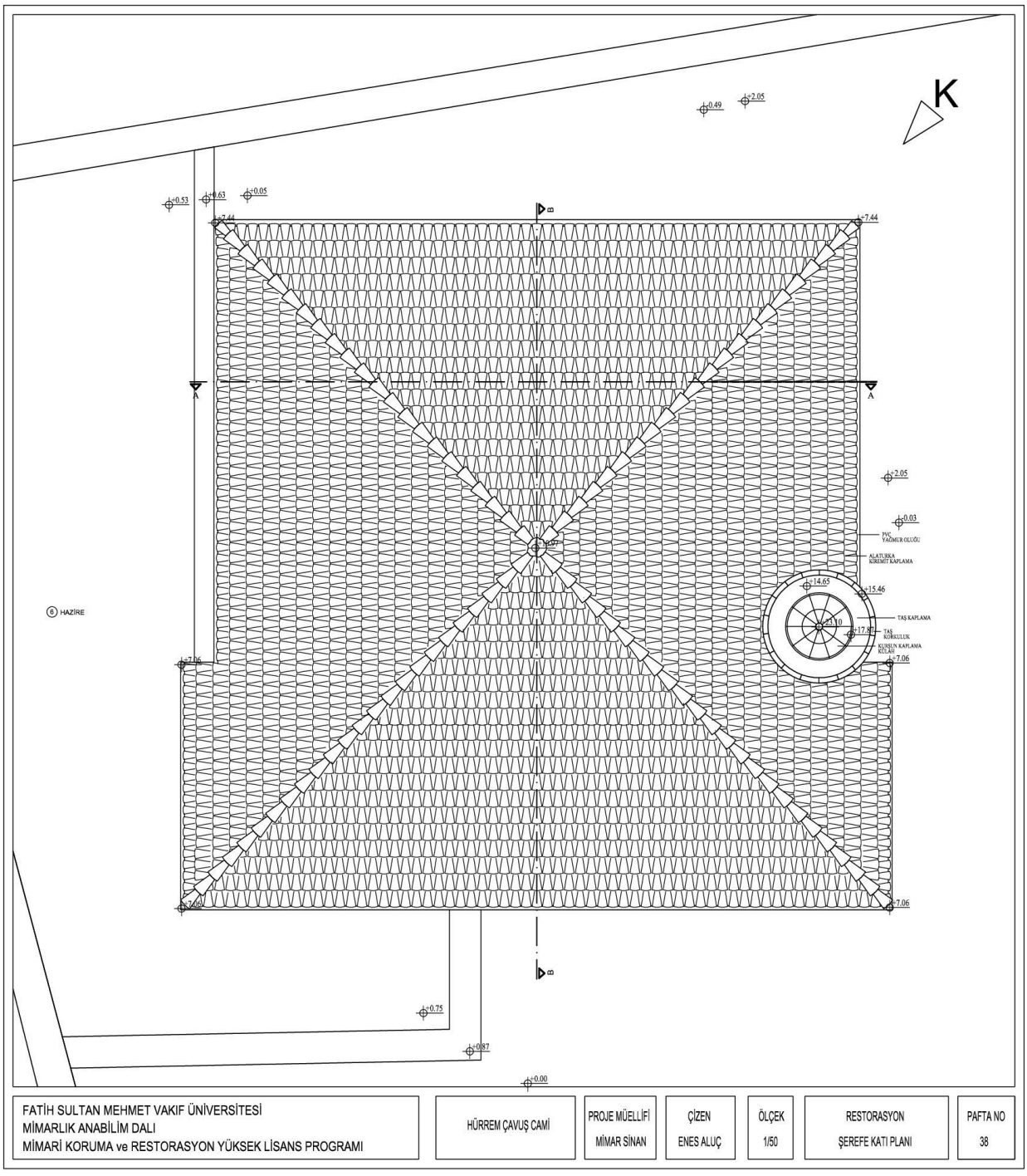

Şekil 249 :Restorasyon – Vaziyet Planı – Pafta No : 35

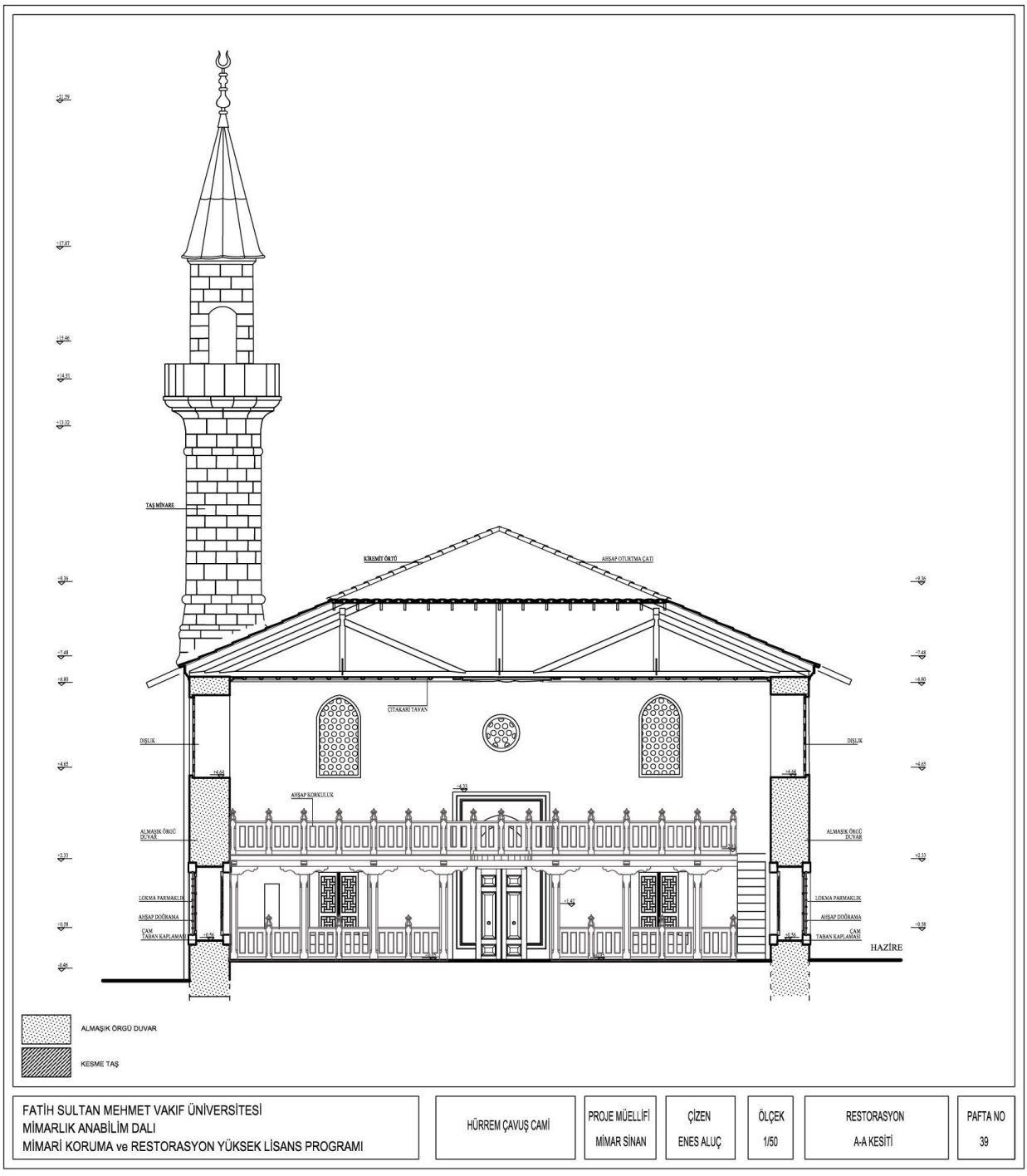

Şekil 250 : Restorasyon – Harim Katı Planı – Pafta No : 36

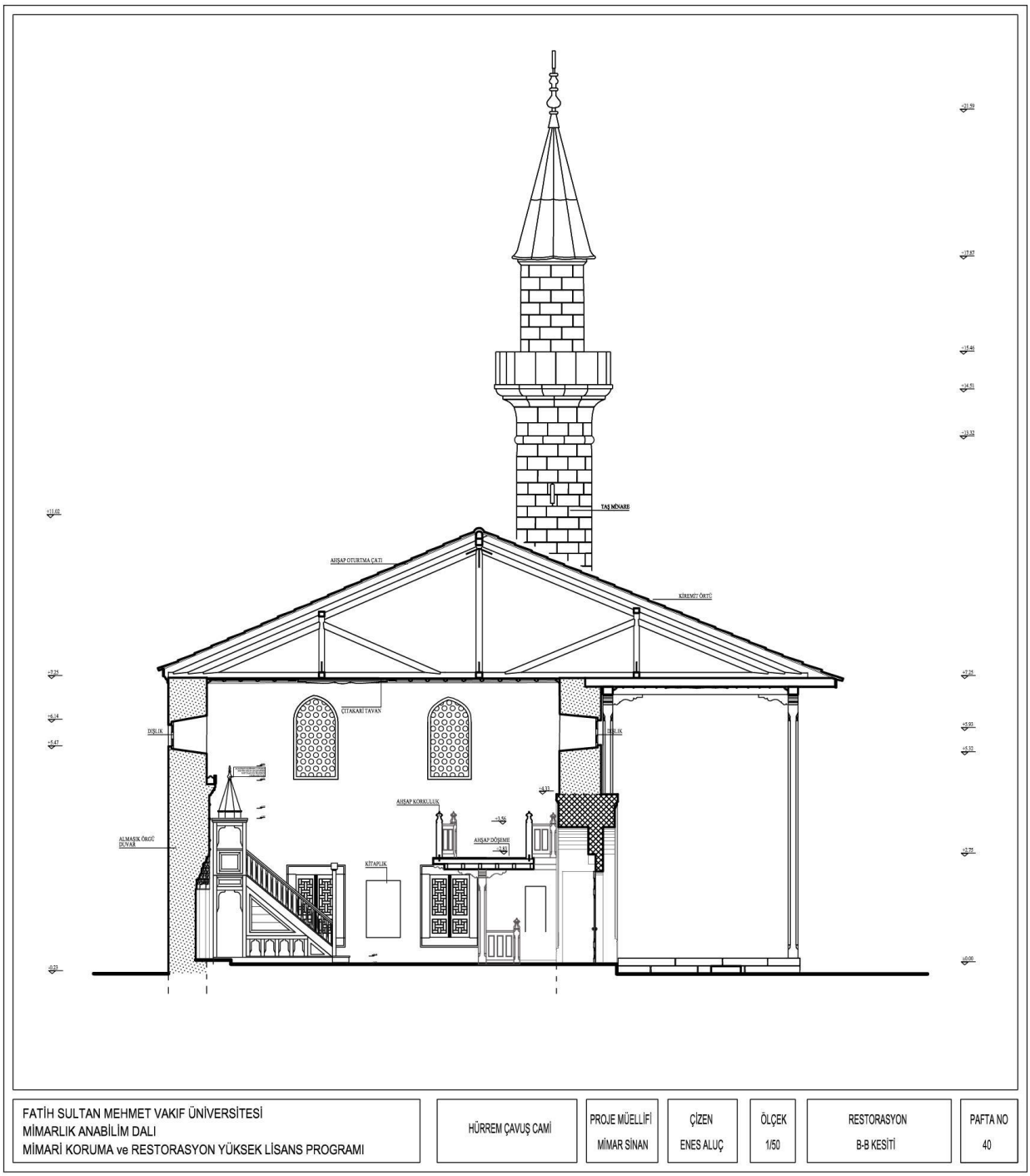

Şekil 251 : Restorasyon – Mahfil Katı Planı – Pafta No : 37

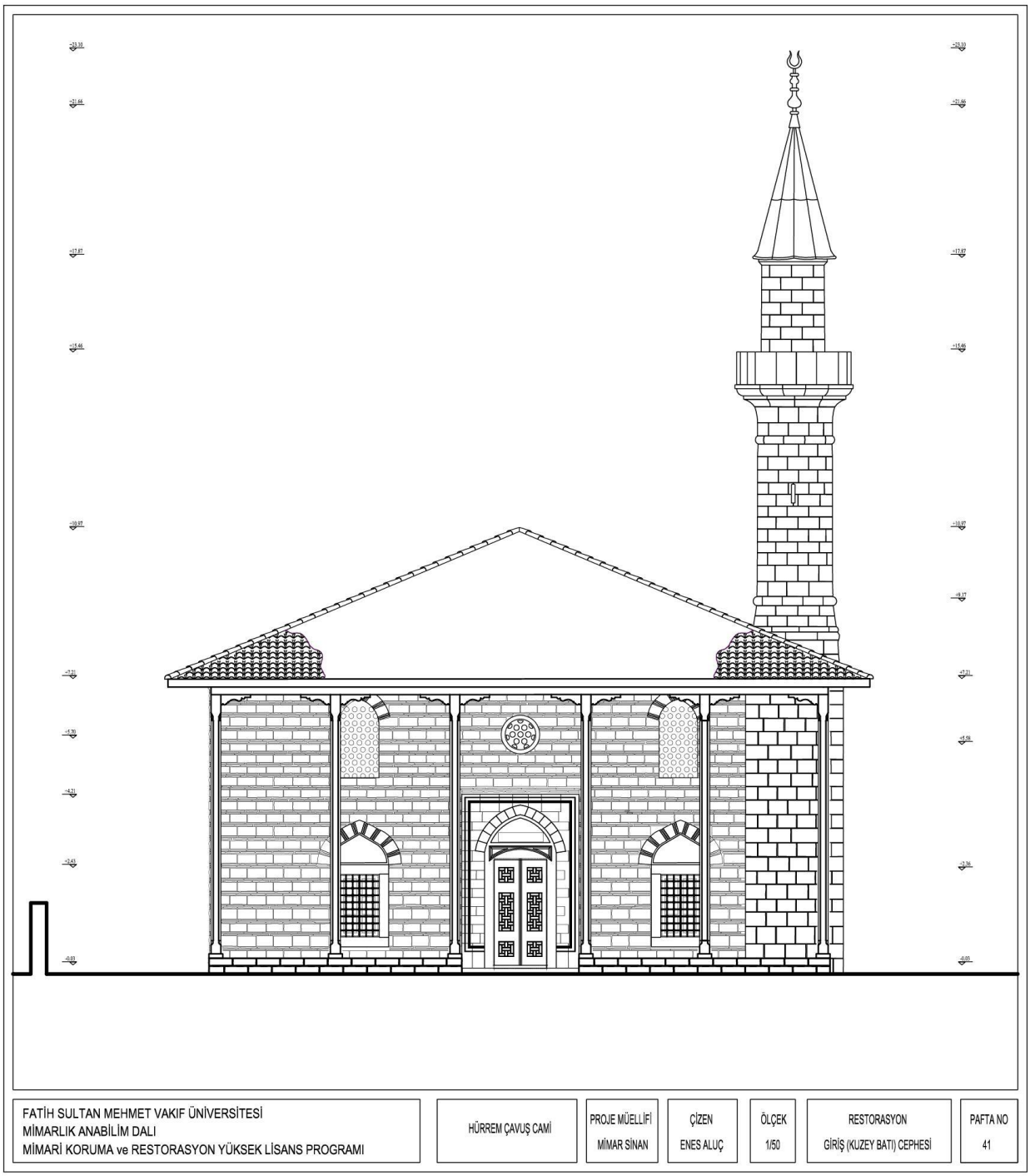

Şekil 252 : Restorasyon – Şerefe Katı Planı – Pafta No : 38

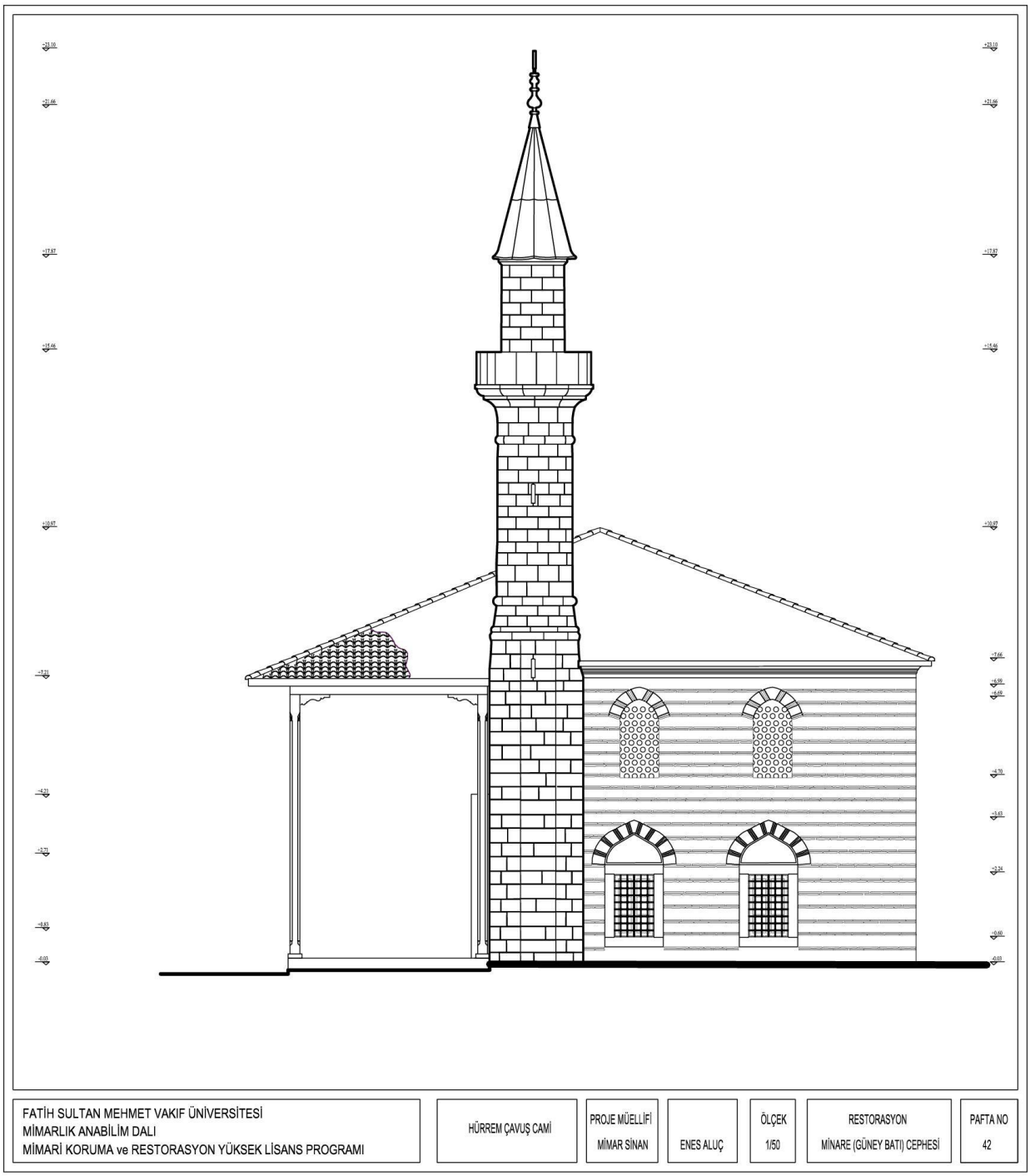

Şekil 253 : Restorasyon – A-A Kesiti – Pafta No : 39

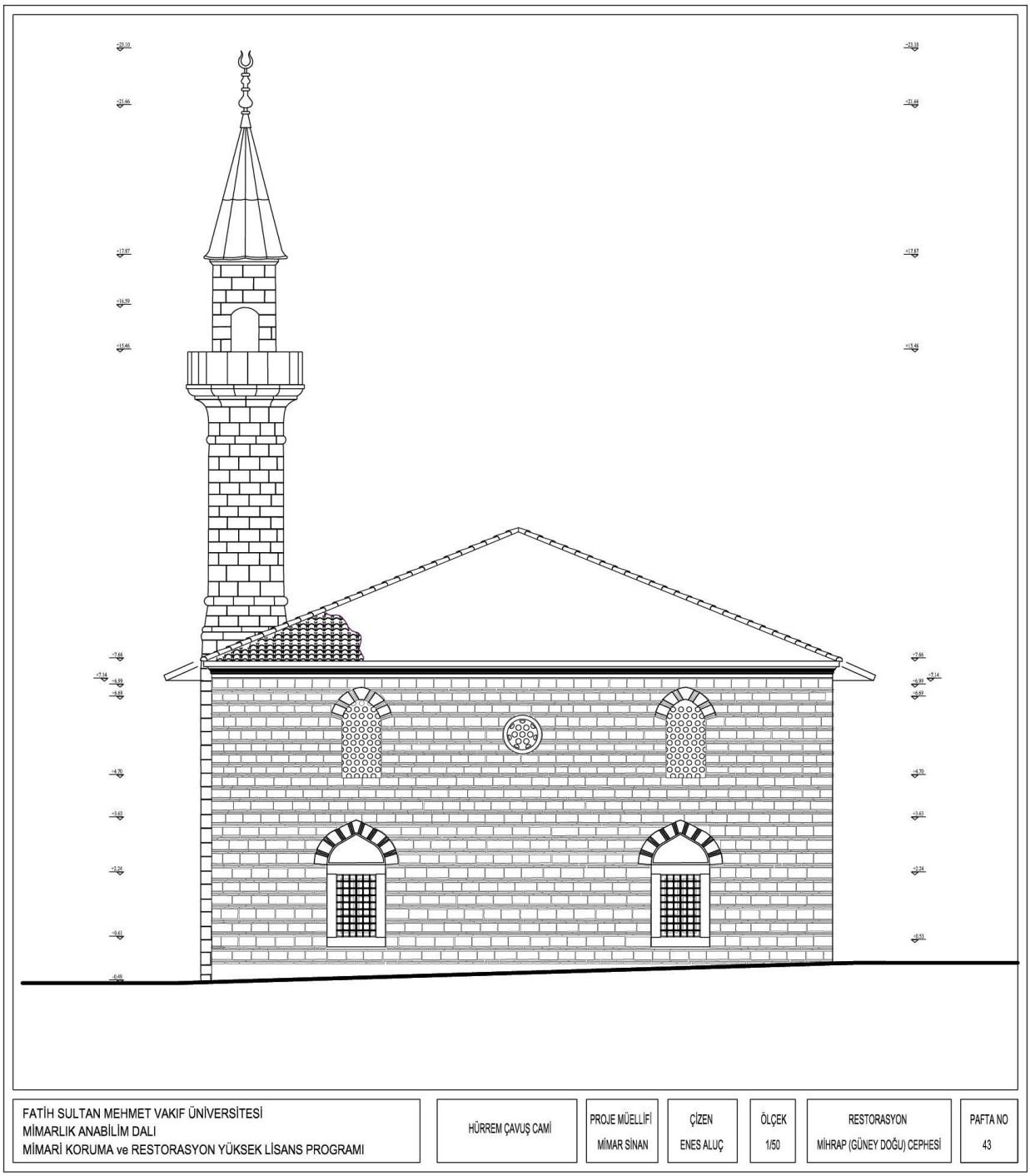

Şekil 254 : Restorasyon – B-B Kesiti – Pafta No : 40

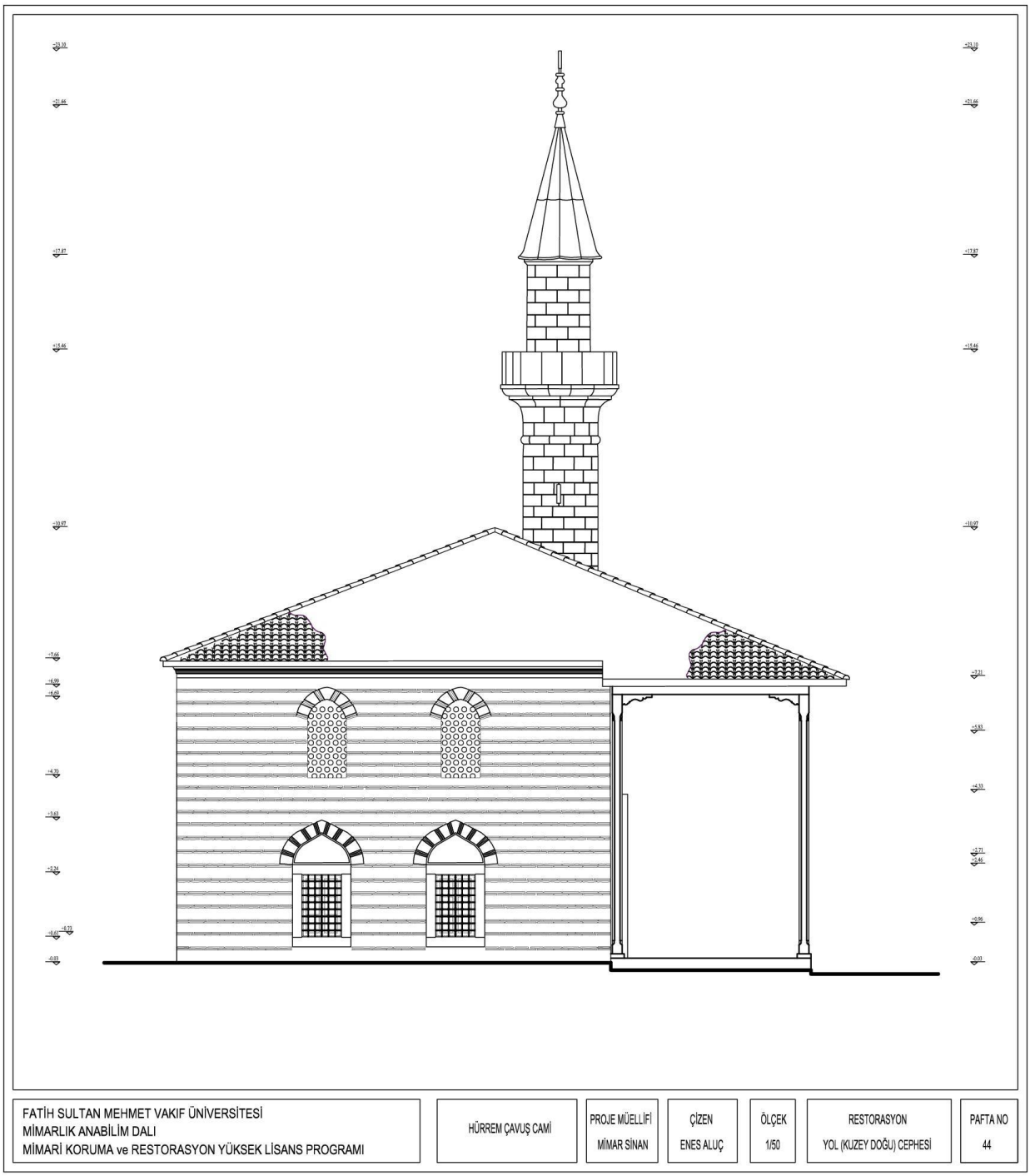

Şekil 255 : Restorasyon – Giriş (Kuzey Batı) Cephesi – Pafta No : 41

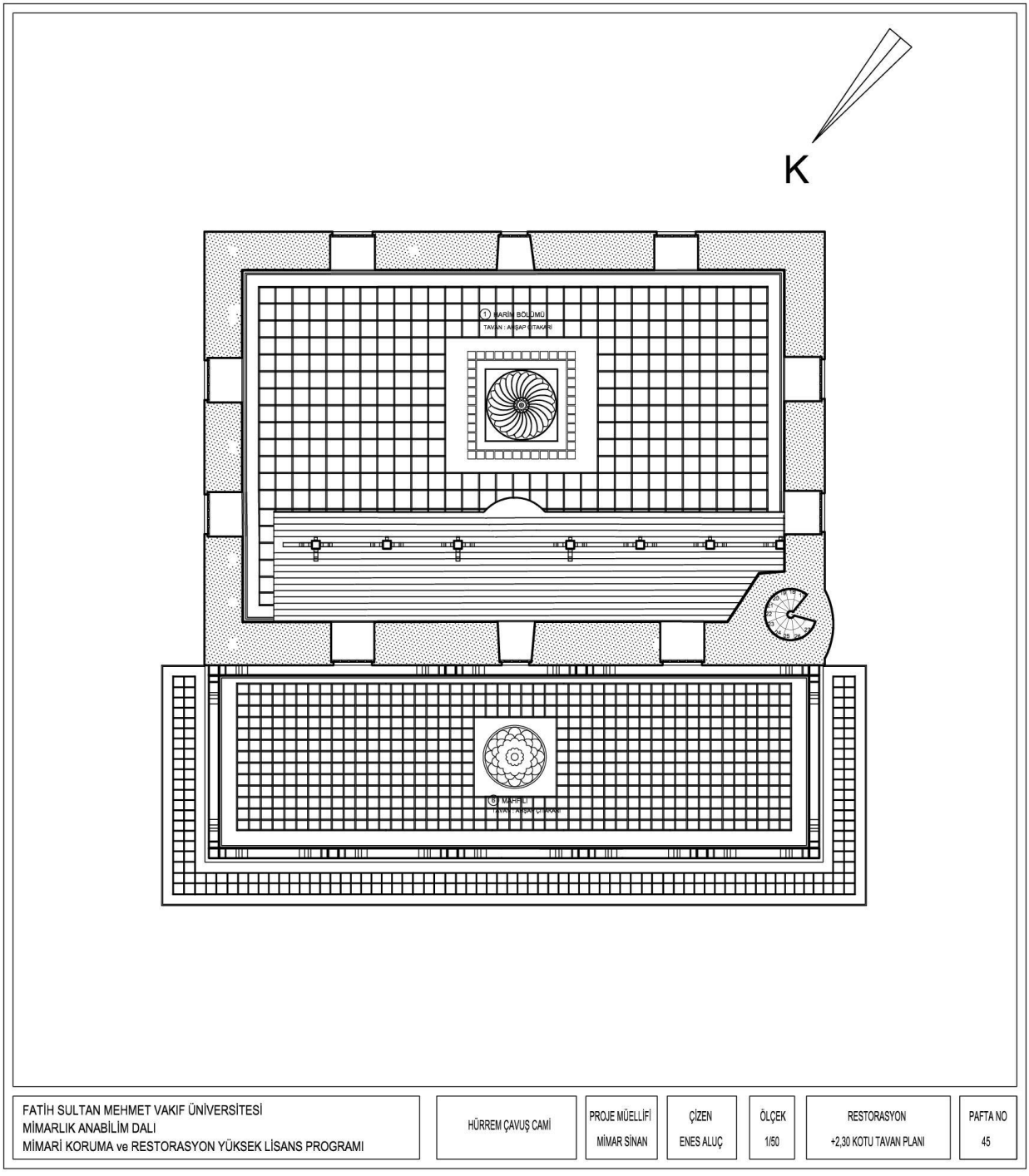

Şekil 256 : Restorasyon – Minare (Güney Batı) Cephesi – Pafta No : 42

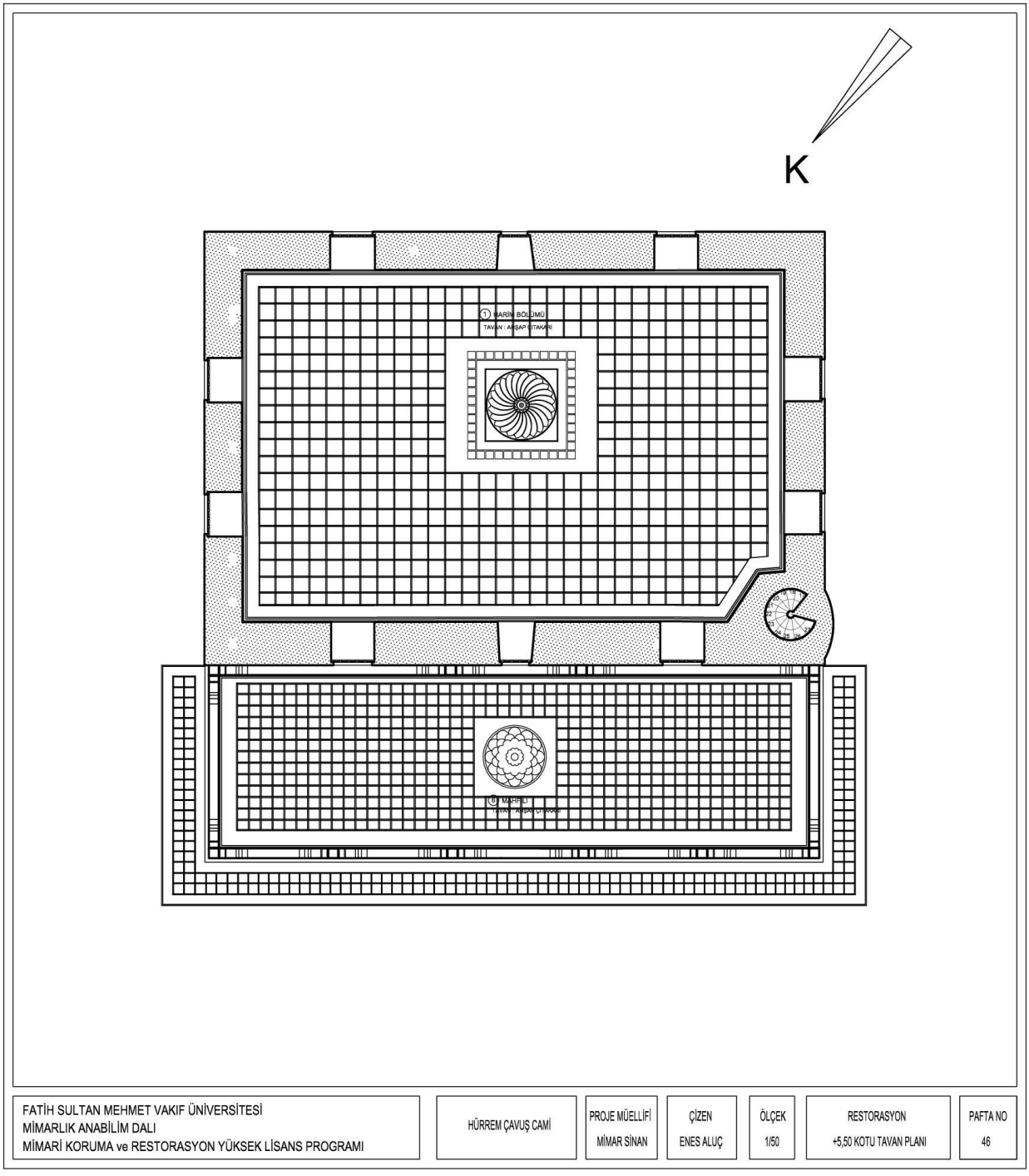

Şekil 257 : Restorasyon – Mihrap (Güney Doğu) Cephesi – Pafta No : 43

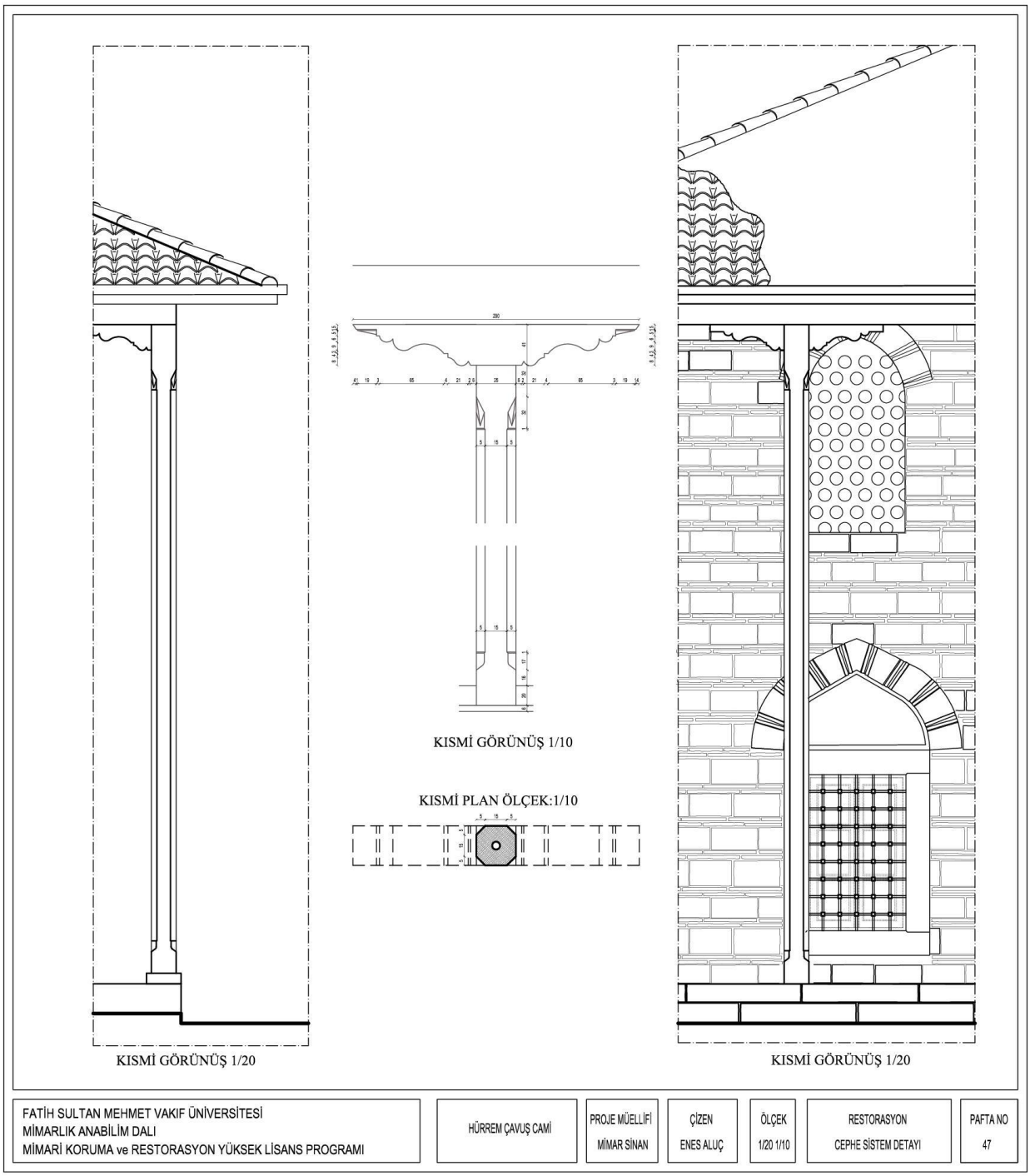

Şekil 258 : Restorasyon – Yol (Kuzey Doğu) Cephesi – Pafta No : 44

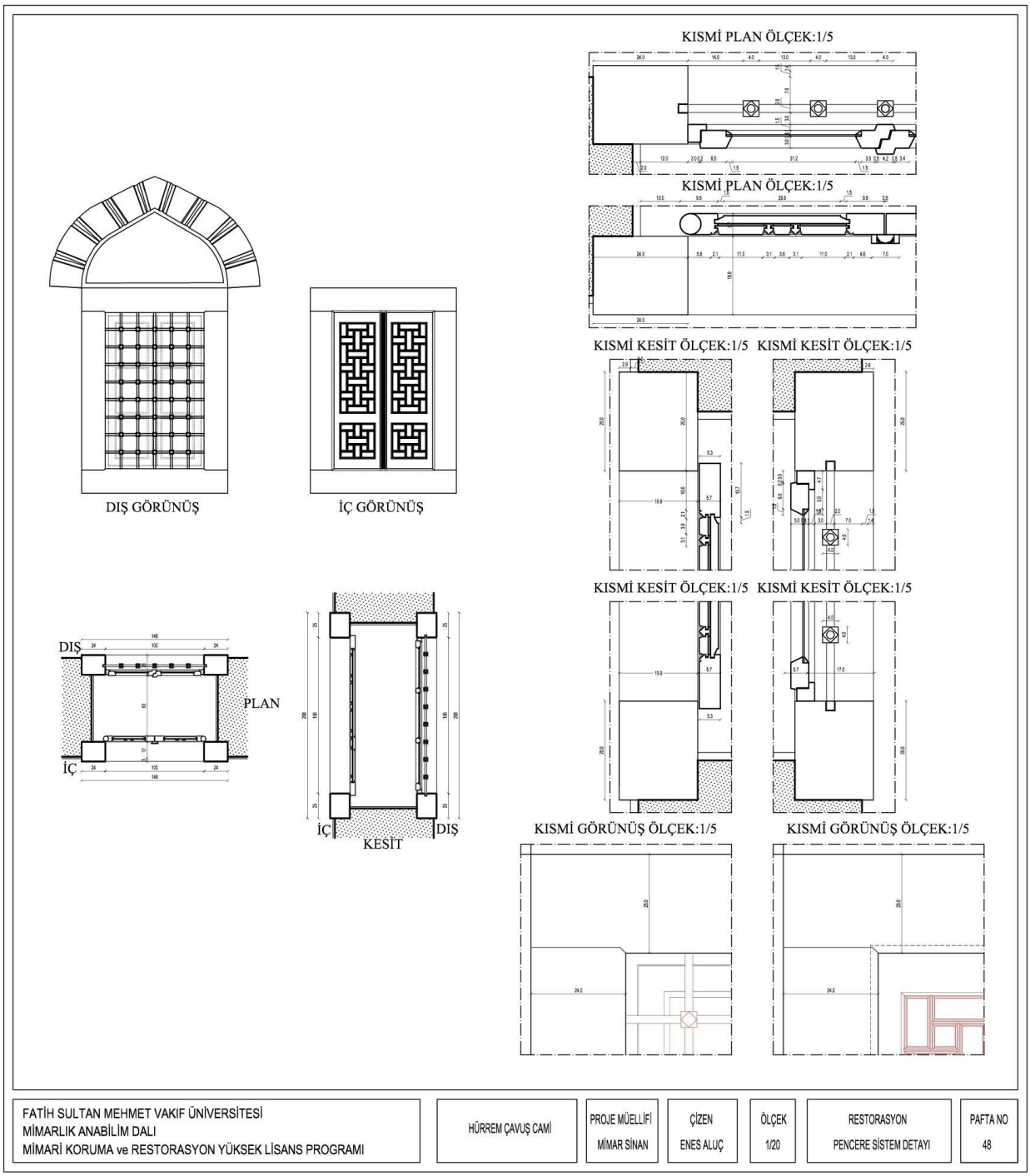

Şekil 259 : Restorasyon – +2,30 Kotu Tavan Planı Katı Planı – Pafta No : 45

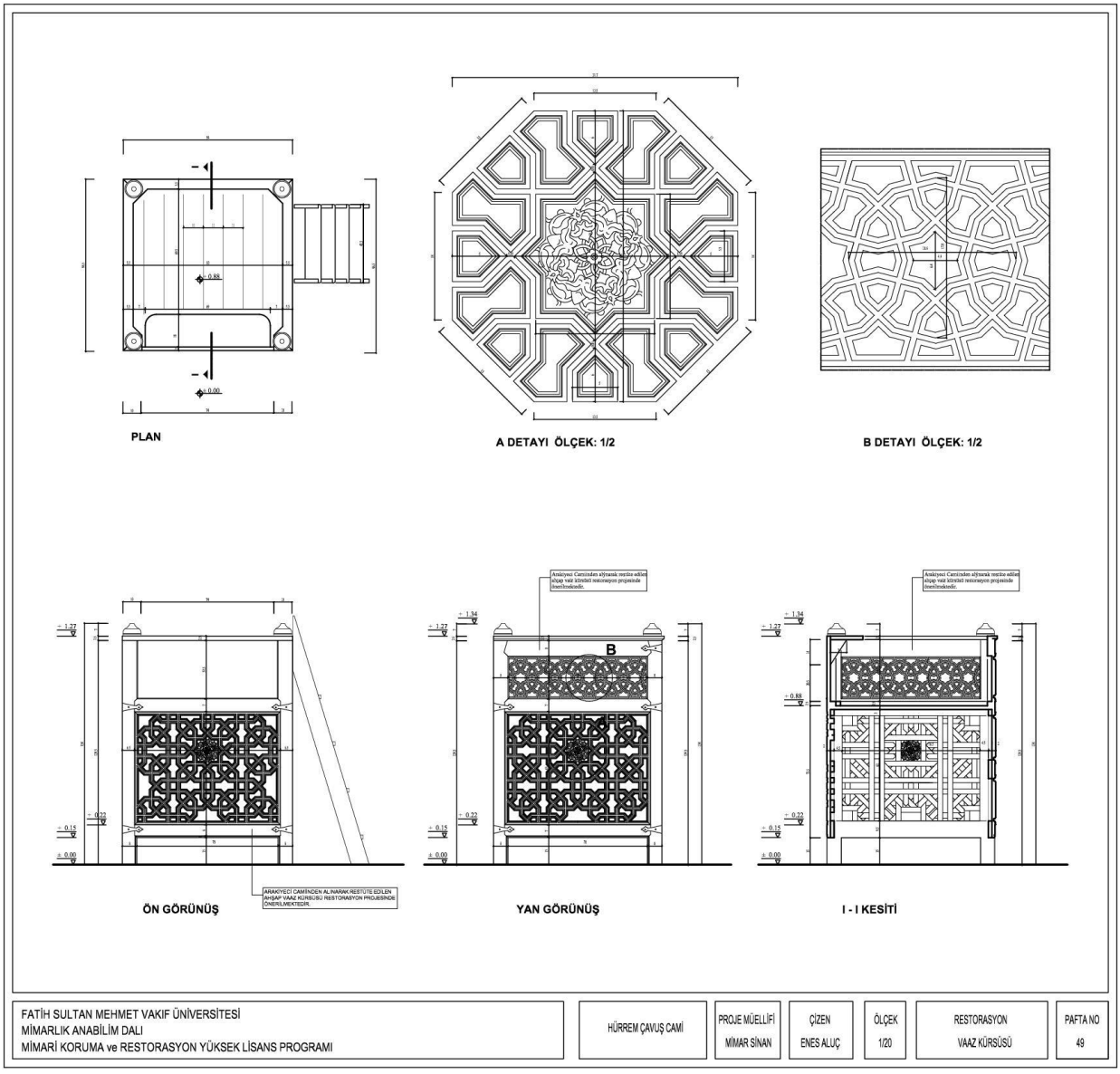

Şekil 260 : Restorasyon – +5,50 Kotu Tavan Planı Katı Planı – Pafta No : 46

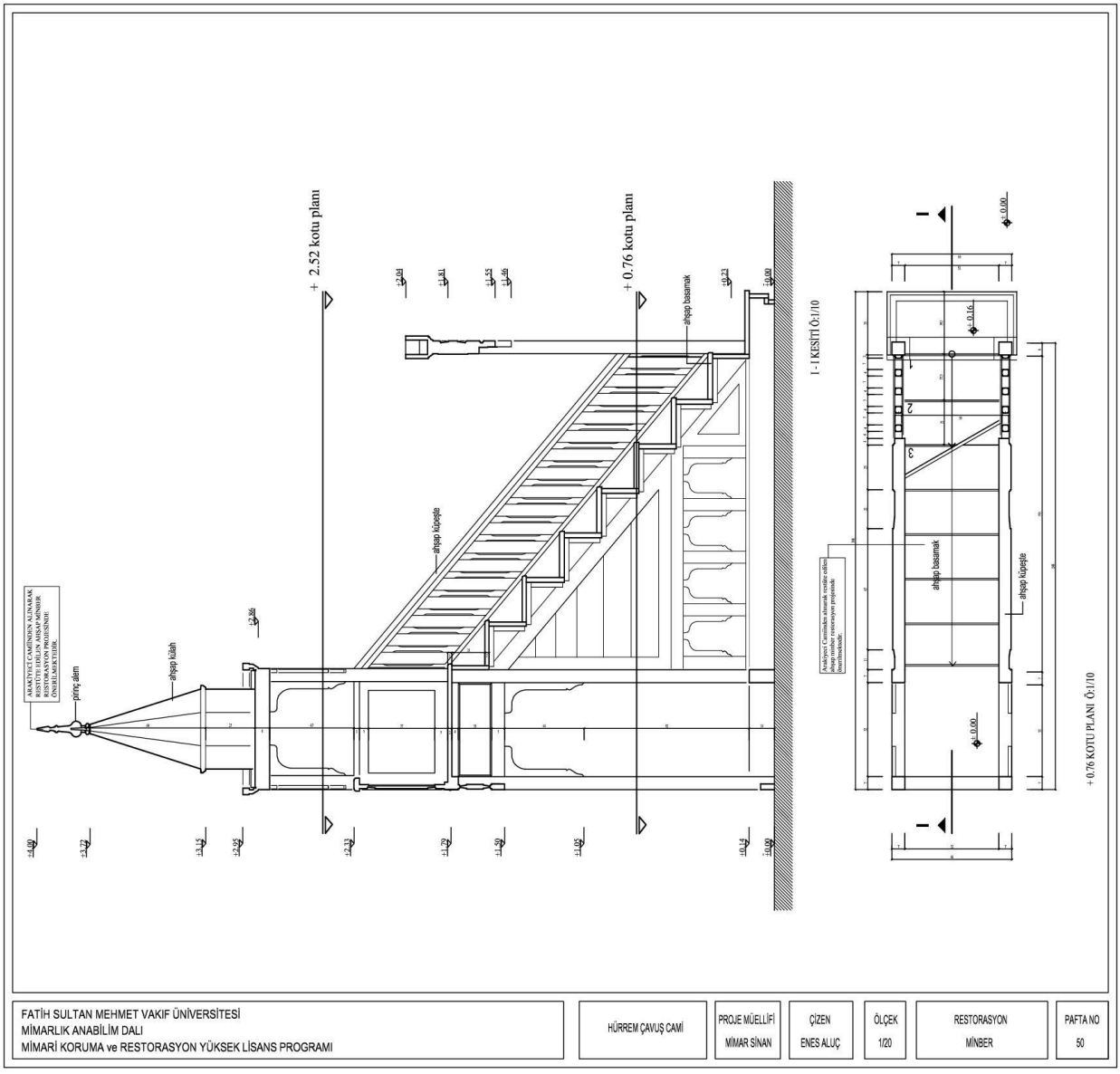

Şekil 261 : Restorasyon – Cephe Sistem Detayı – Pafta No : 47

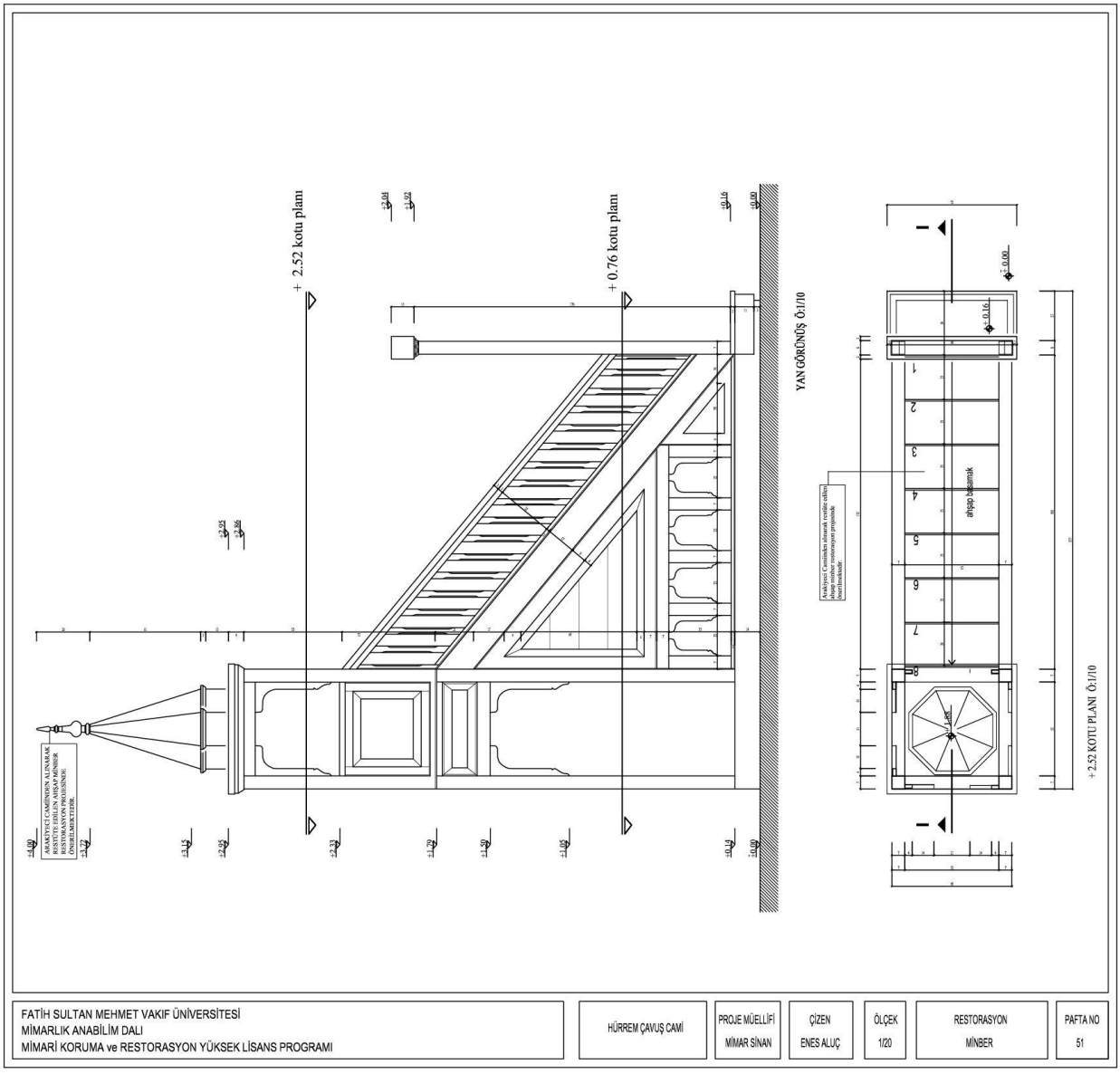

Şekil 262 : Restorasyon – Pencere Sistem Detayı – Pafta No : 48

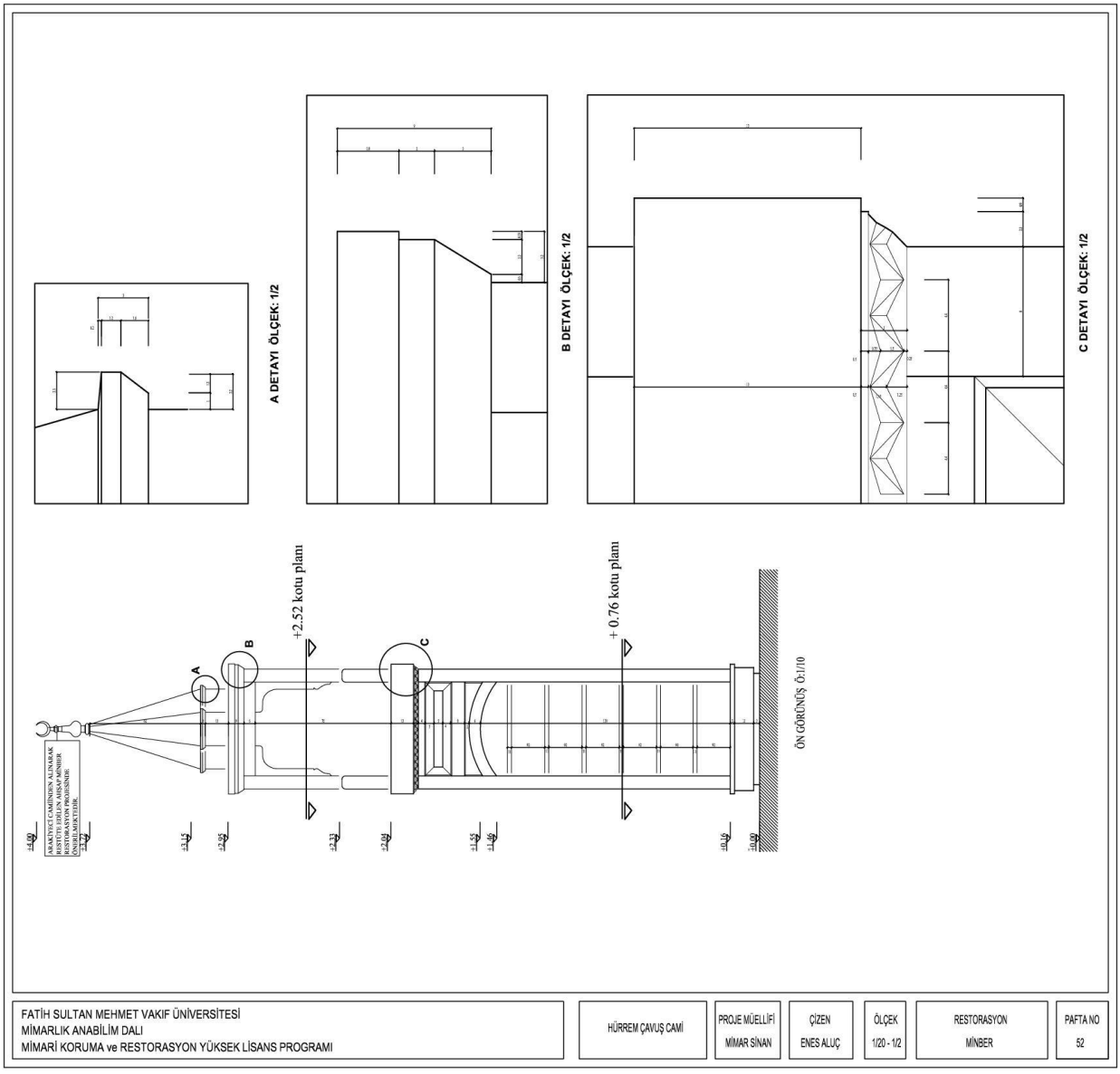

Şekil 263 : Restorasyon – Vaaz Kürsüsü – Pafta No : 49

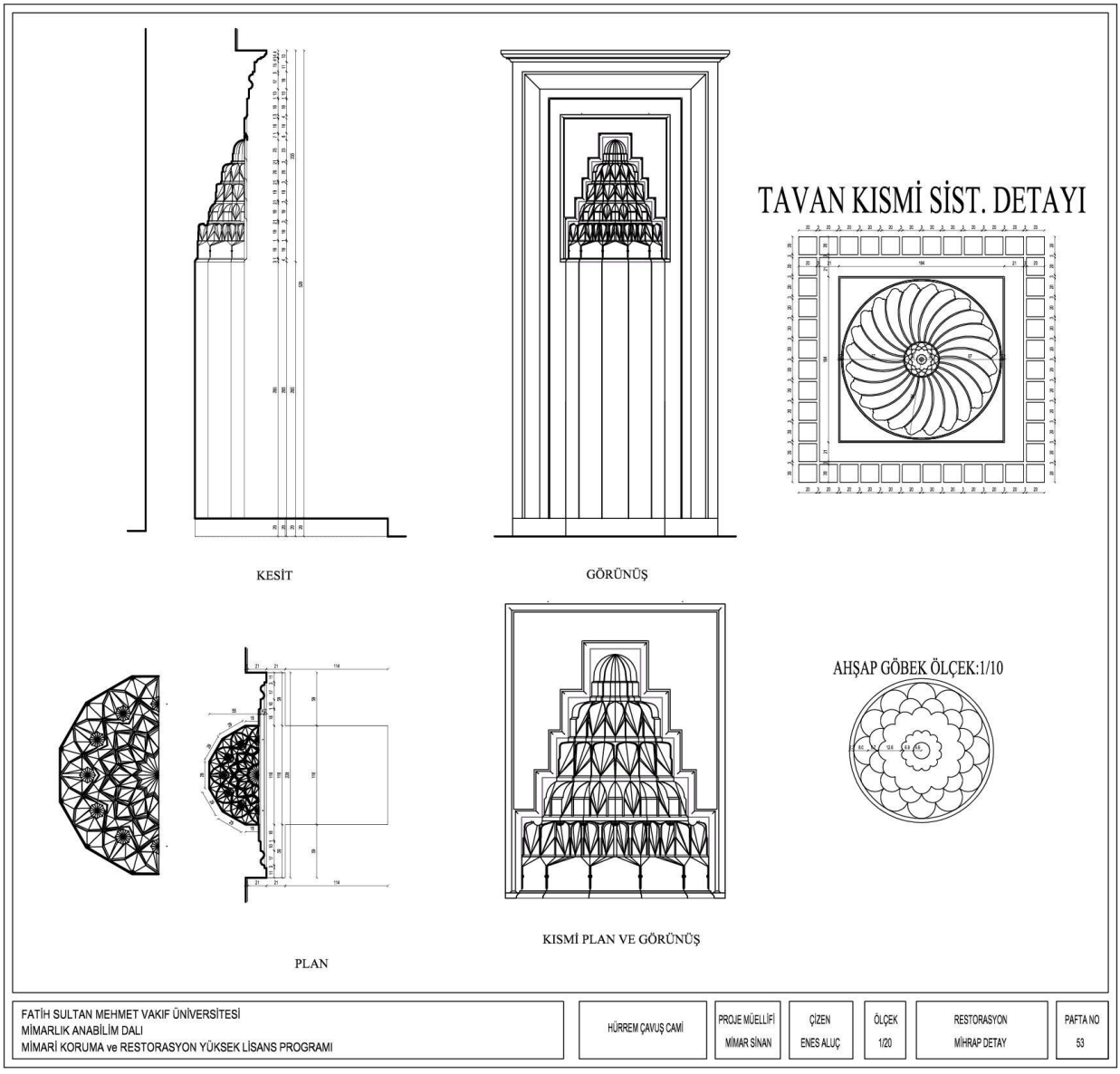

Şekil 264 : Restorasyon – Minber – Pafta No : 50

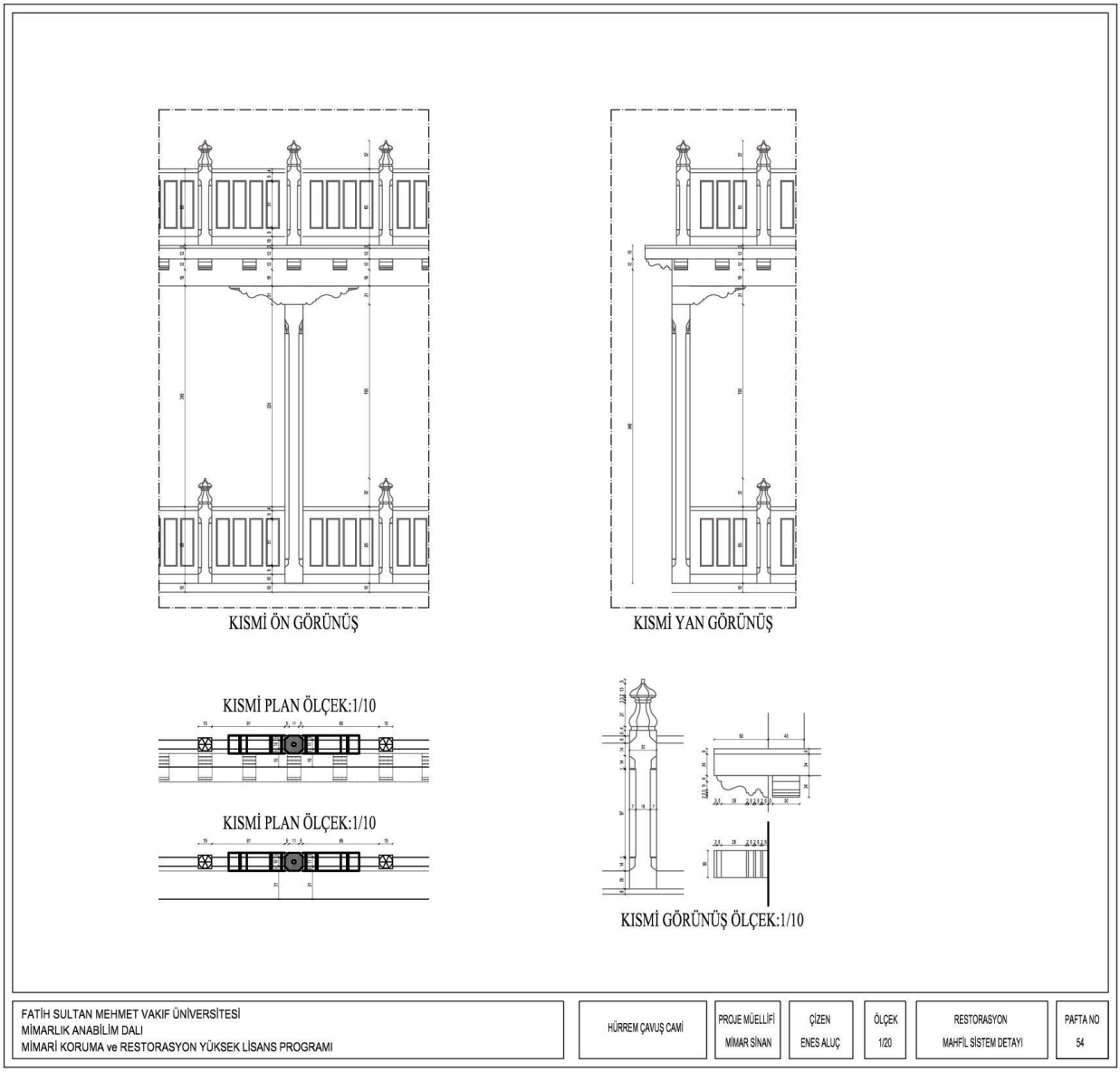

Şekil 265 : Restorasyon – Minber – Pafta No : 51

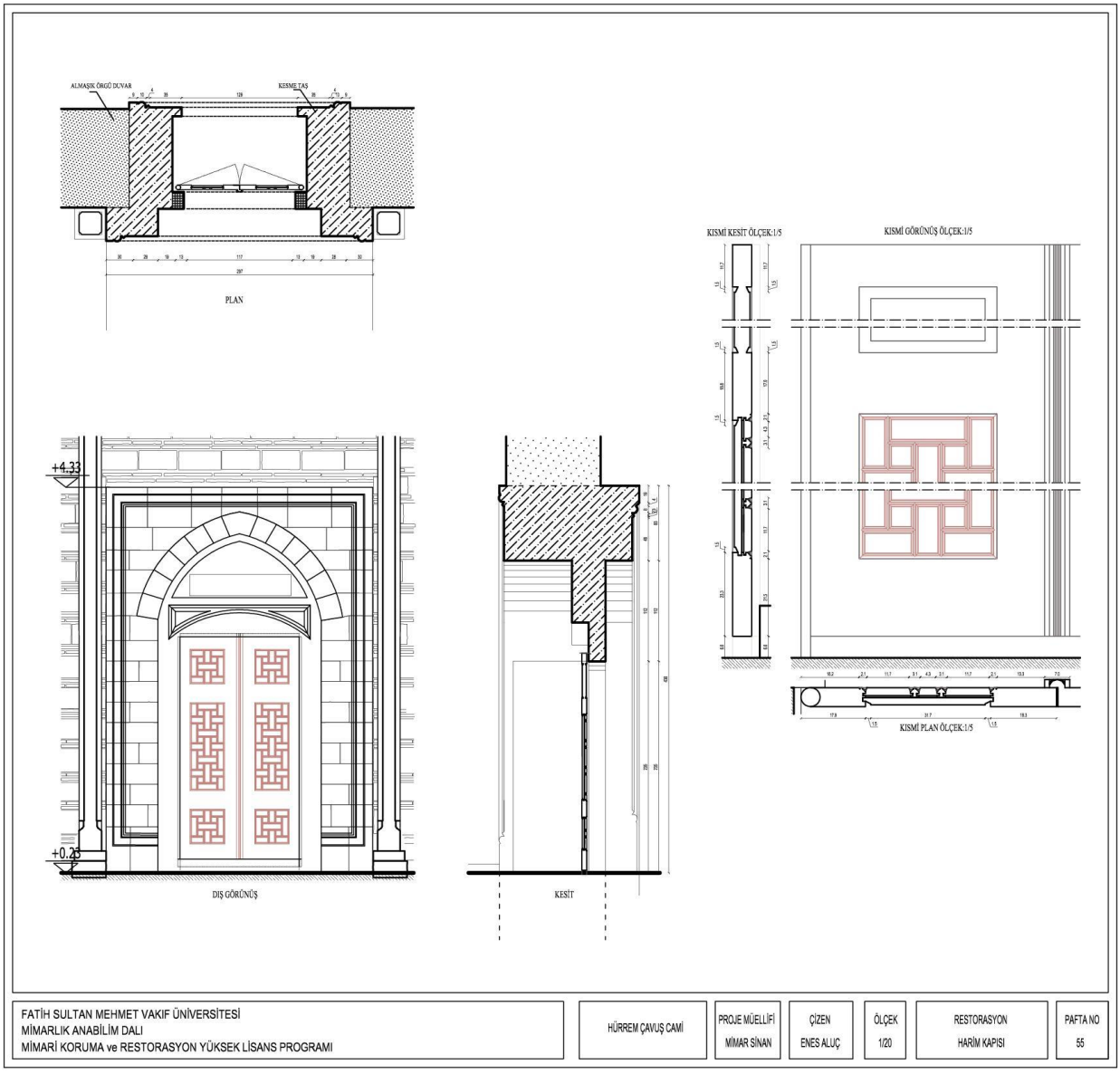

Şekil 266 : Restorasyon – Minber – Pafta No : 52

Şekil 267 : Restorasyon – Mihrap Detay – Pafta No : 53

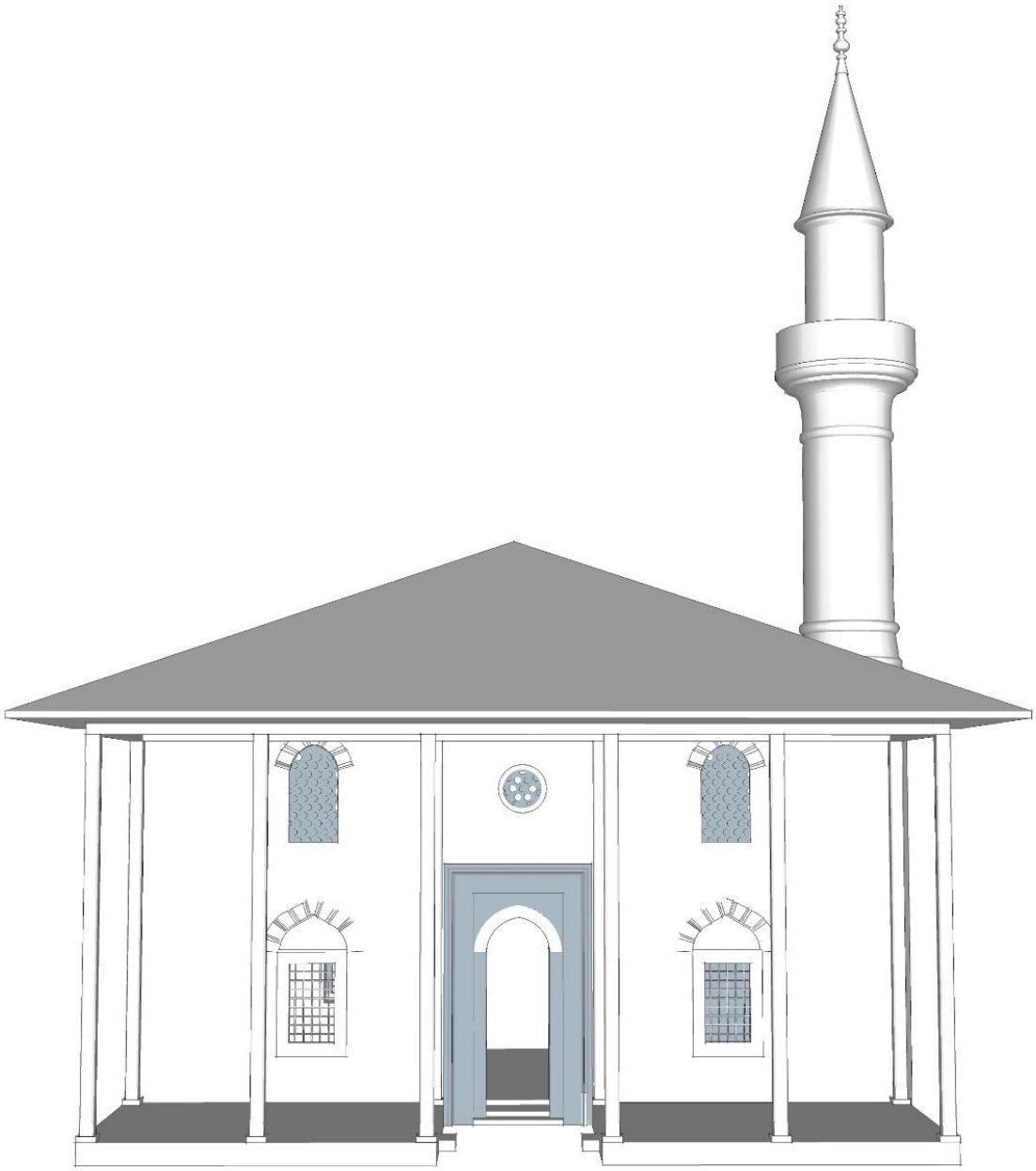

Şekil 268 : Restorasyon – Mahfil Sistem Detayı – Pafta No : 54

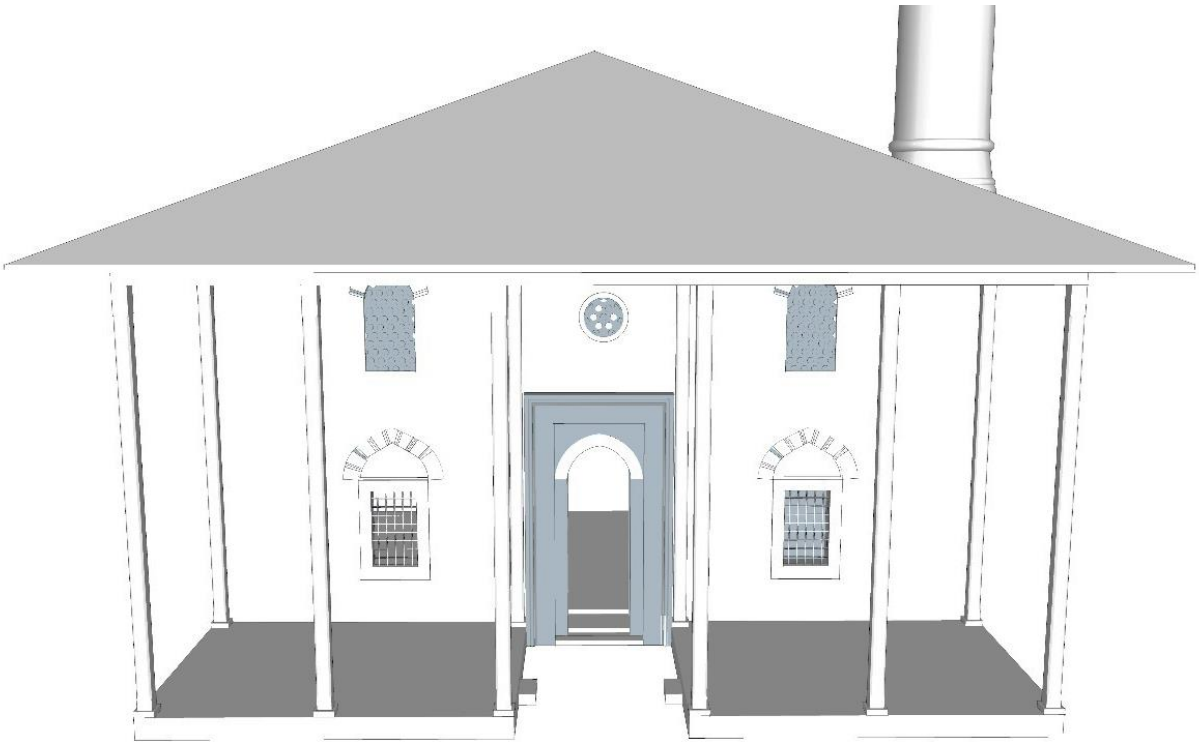

Şekil 269 : Restorasyon – Harim Kapısı – Pafta No : 55

Şekil 270 : Restorasyon Müdahale – Harim Kat Planı – Pafta No : 56

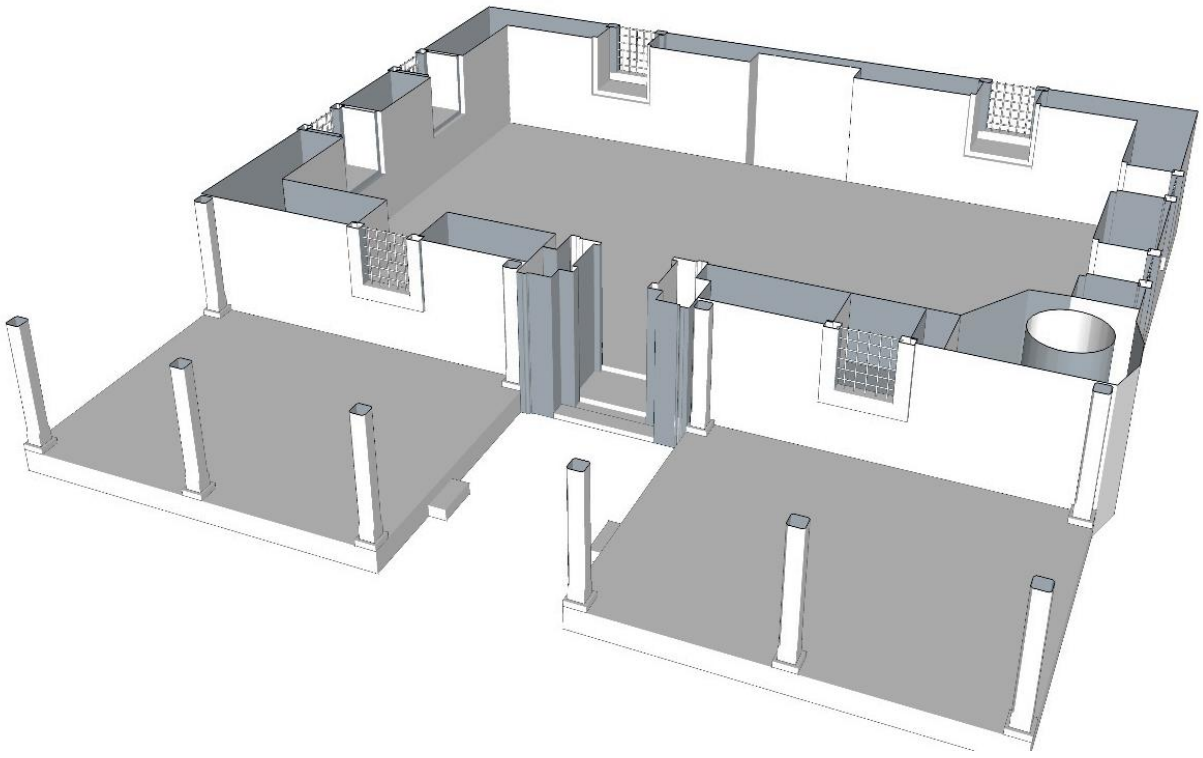
Şekil 271 : Restorasyon Müdahale – Mahfil Kat Planı – Pafta No : 57

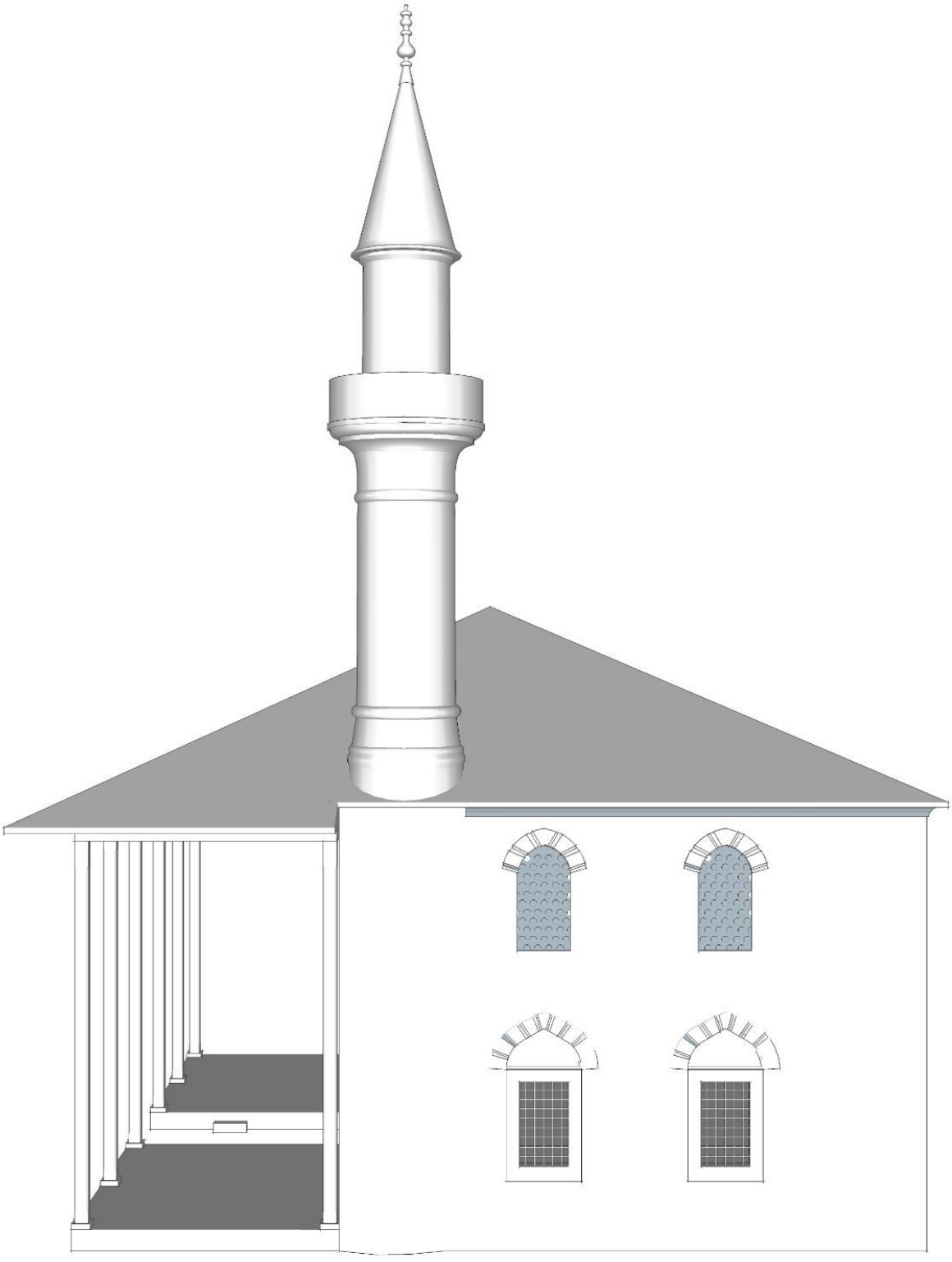
Şekil 272 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 1

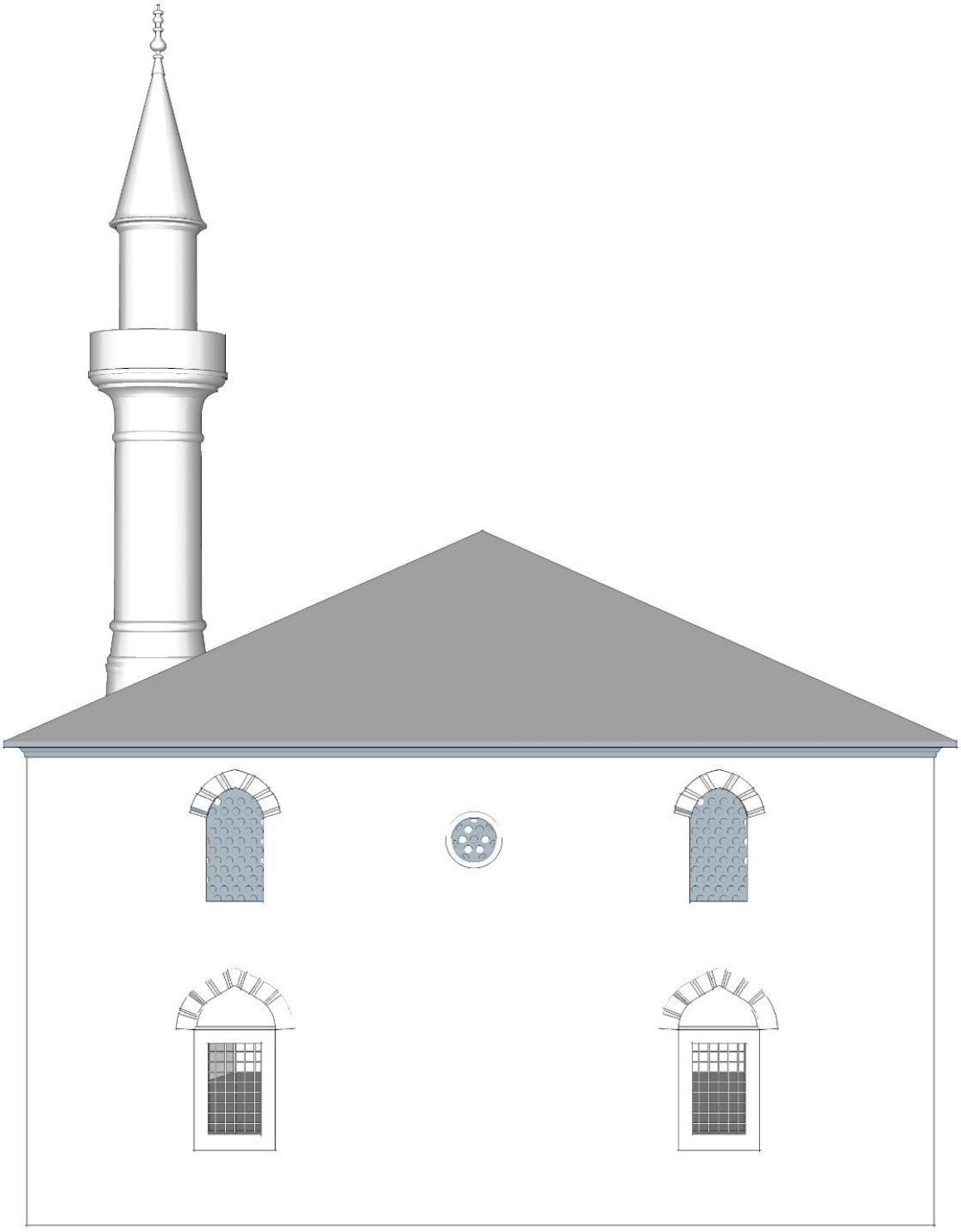
Şekil 273 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 2

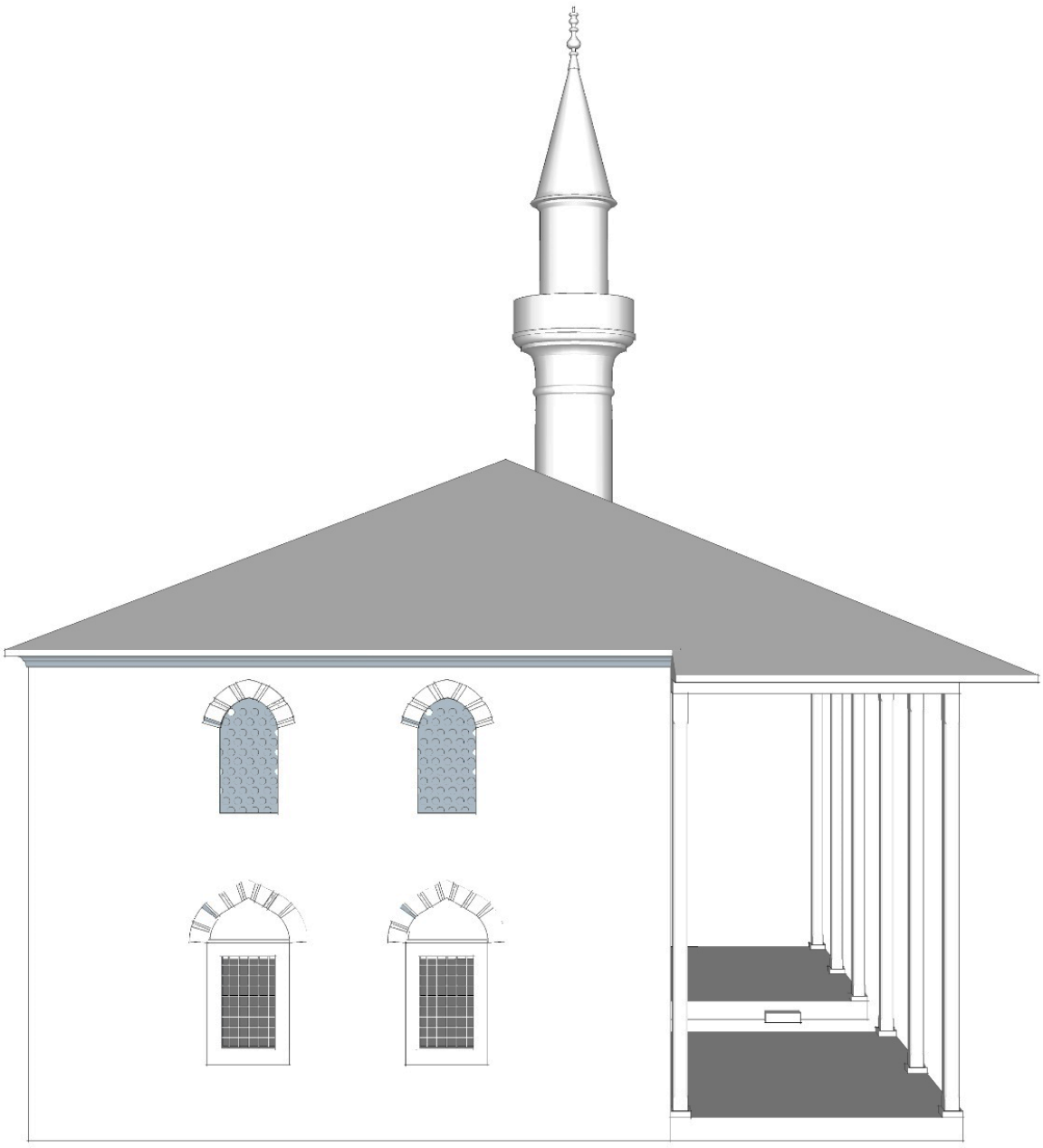
Şekil 274 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 3

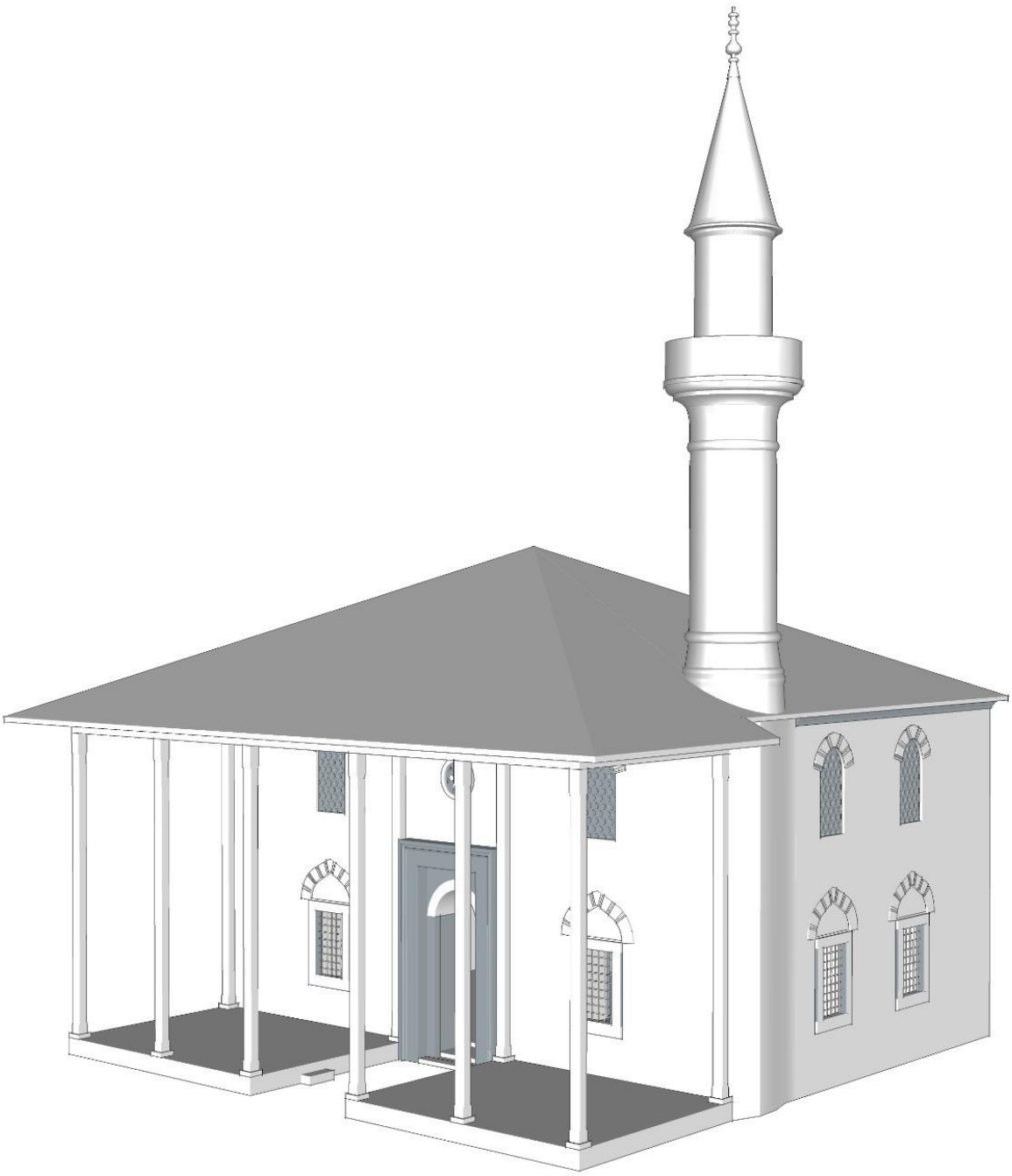
Şekil 275 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 4

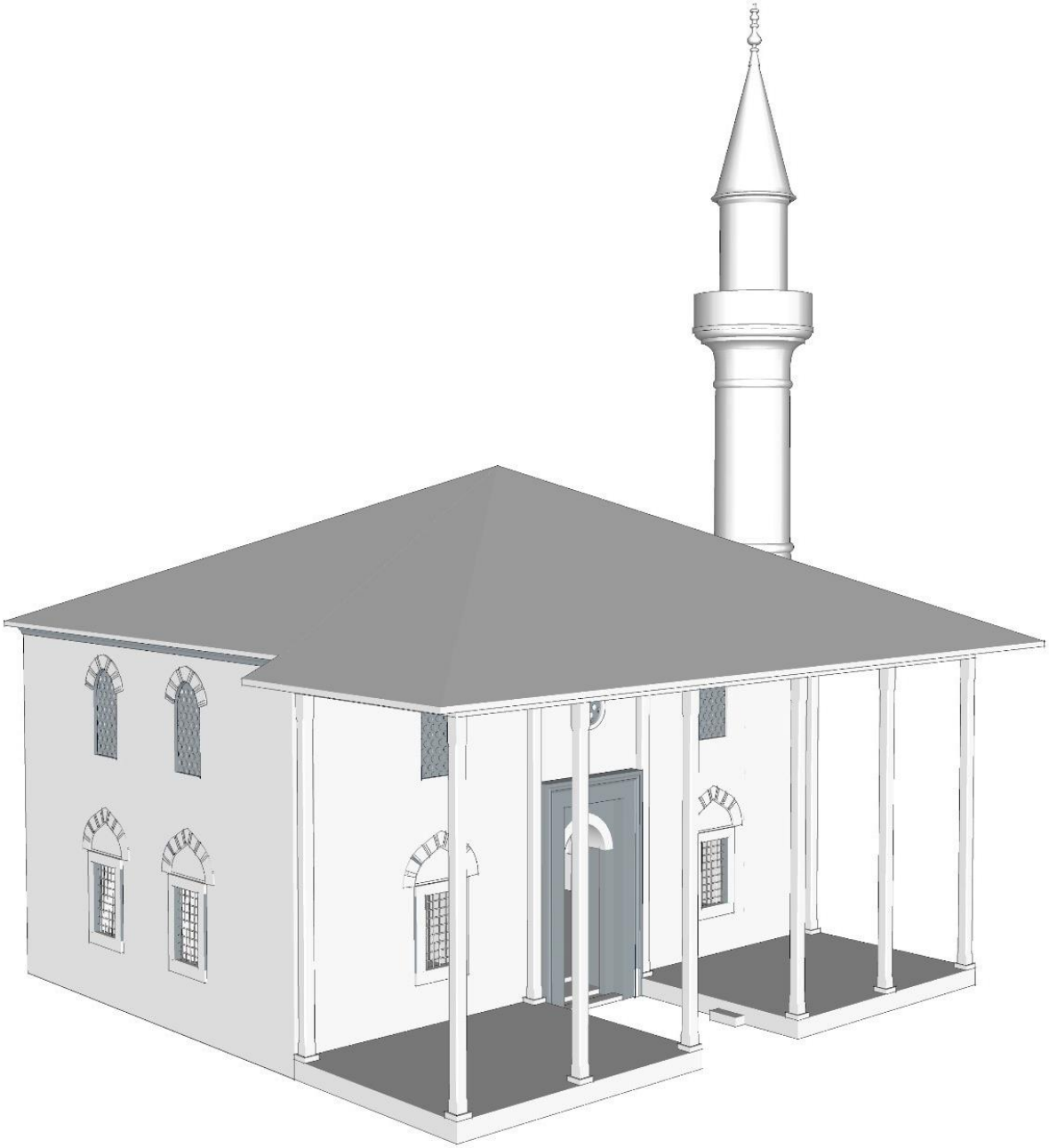
Şekil 276 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 5

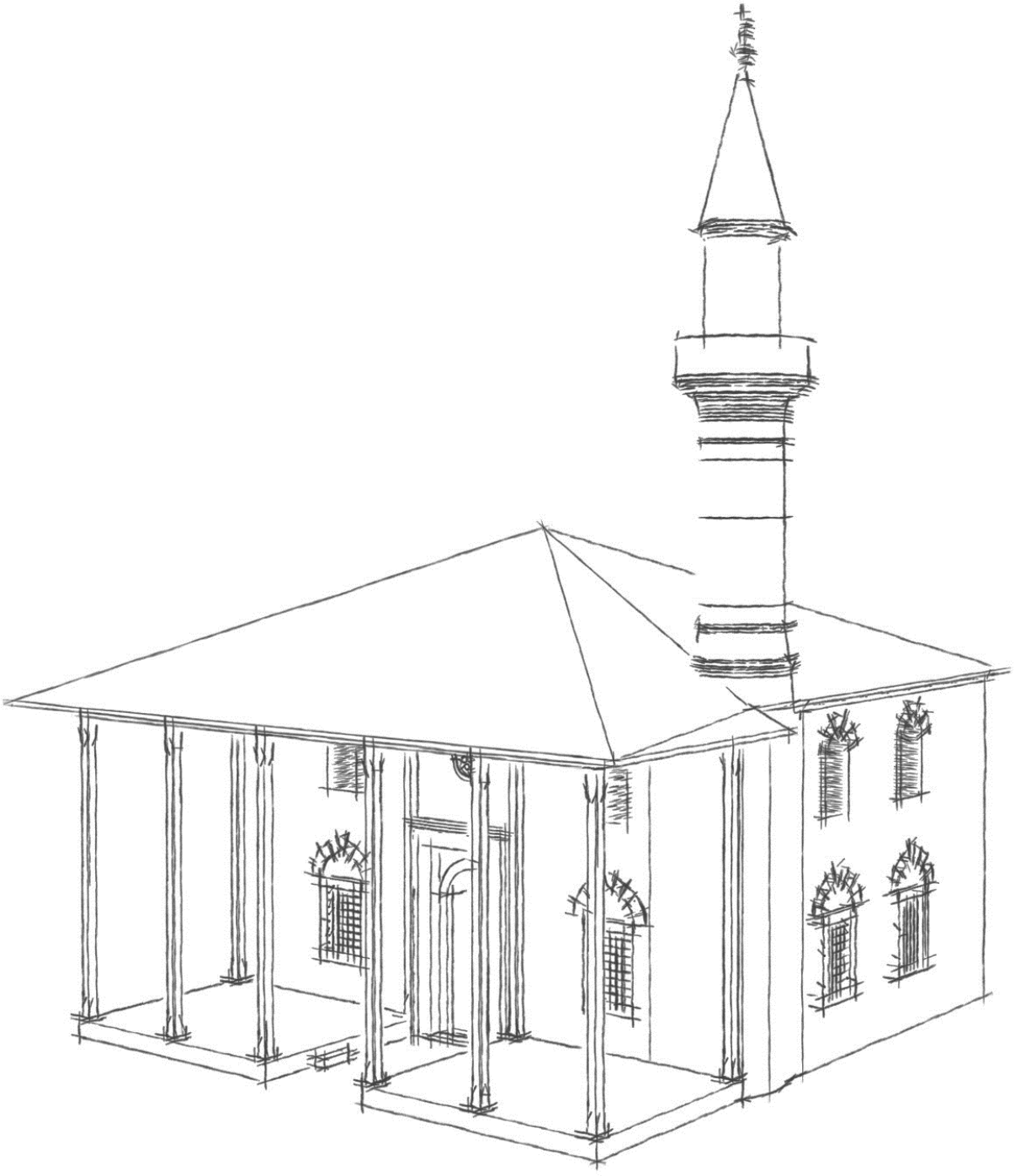
Şekil 277 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 6

Şekil 278 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 7

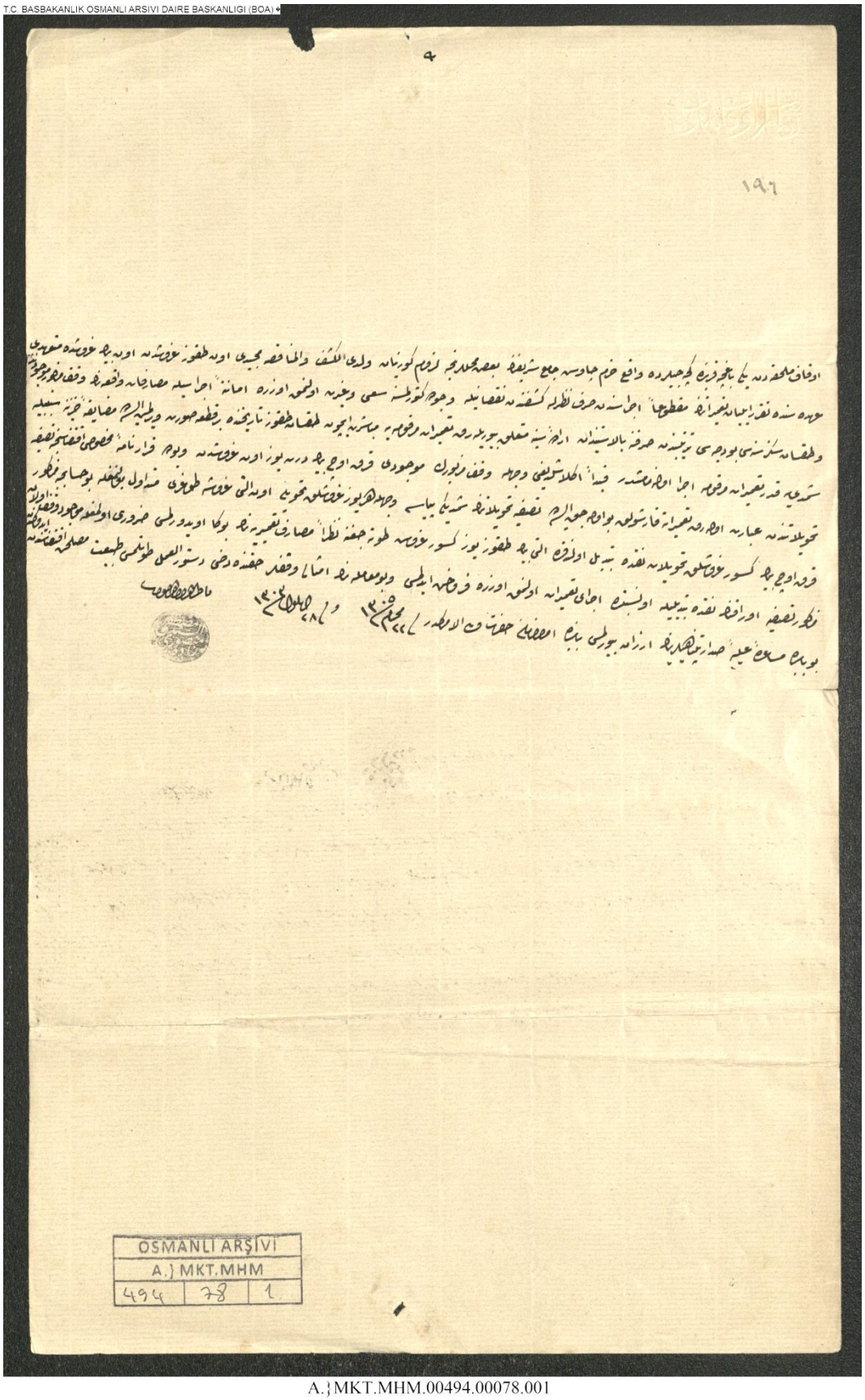

Şekil 279 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 8

Şekil 280 : Restitüsyon Üç Boyutlu Modelleme - 9

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

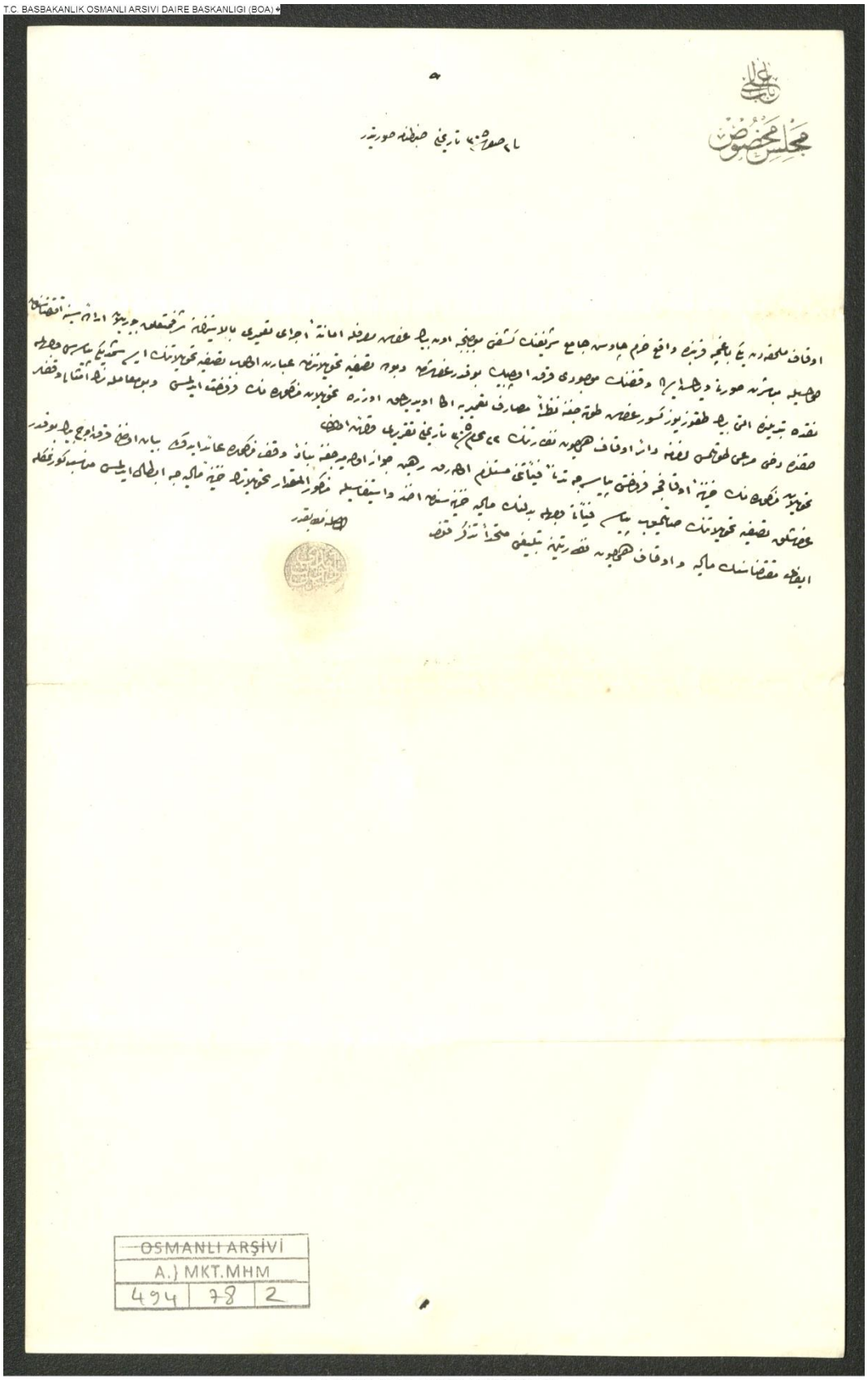

OSMANLI ARŞİVİ
A.} MKT.MHM
494 | 78 | 1

A.}MKT.MHM.00494.00078.001

Şekil 281 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

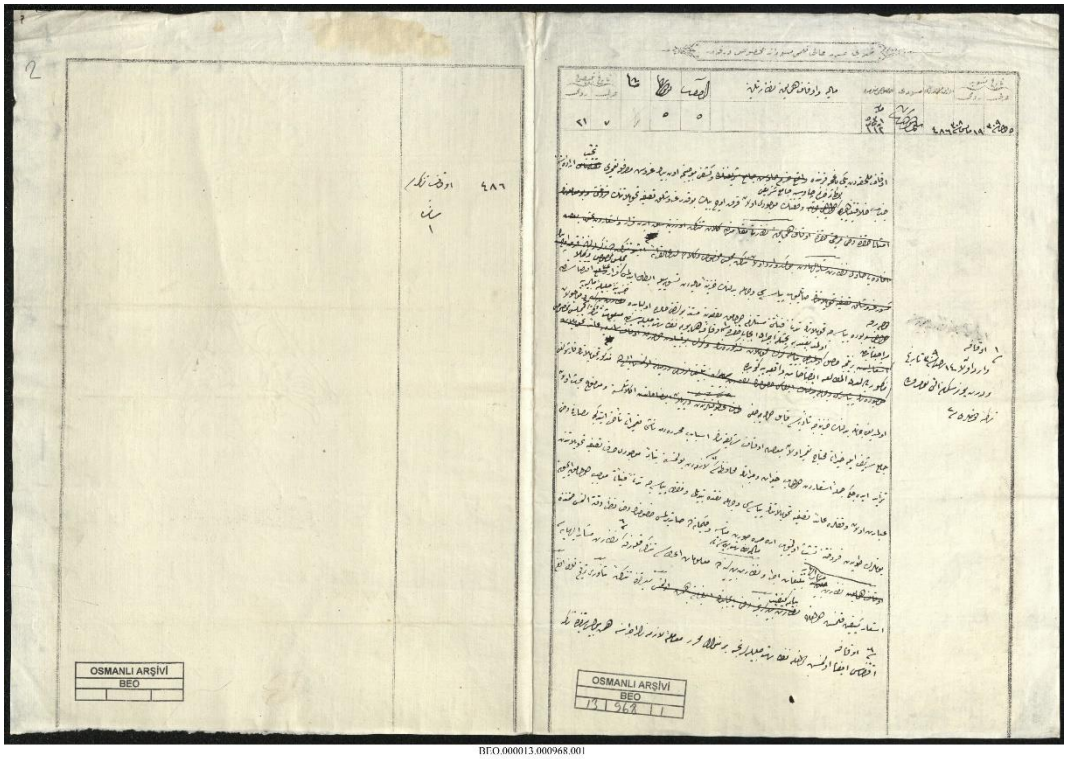
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

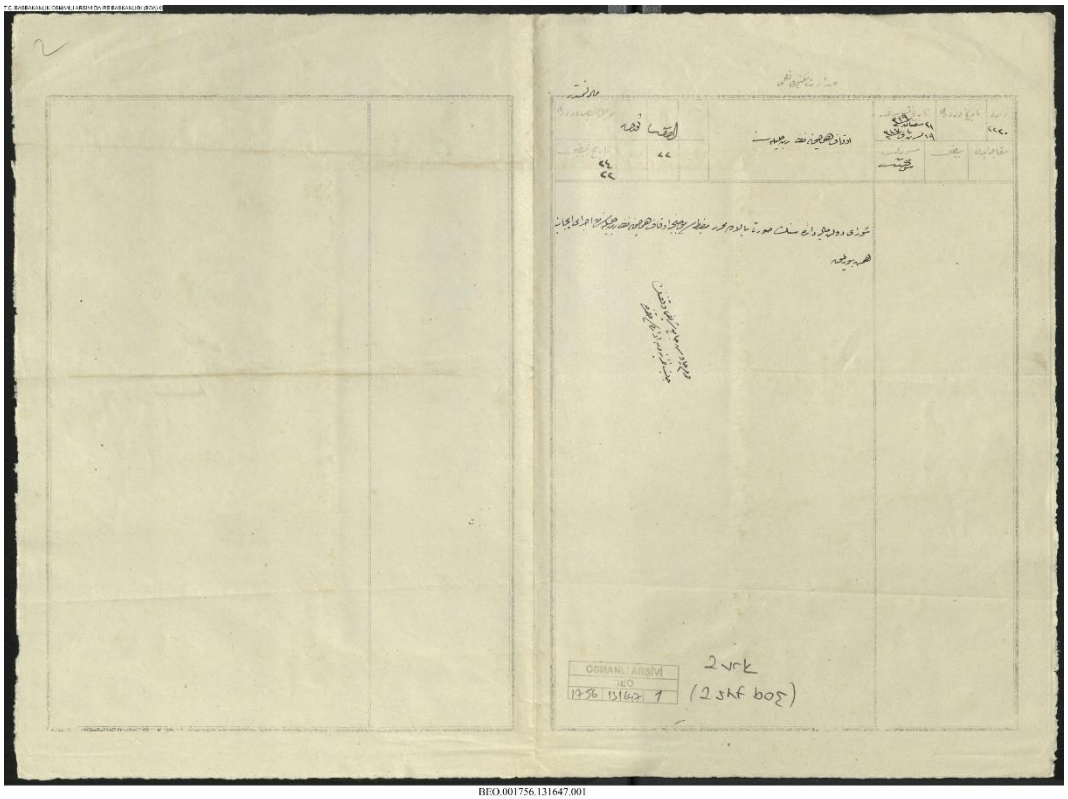
OSMANLI ARŞİVİ
A.} MKT.MHM
494 | 78 | 2

A.}MKT.MHM.00494.00078.002

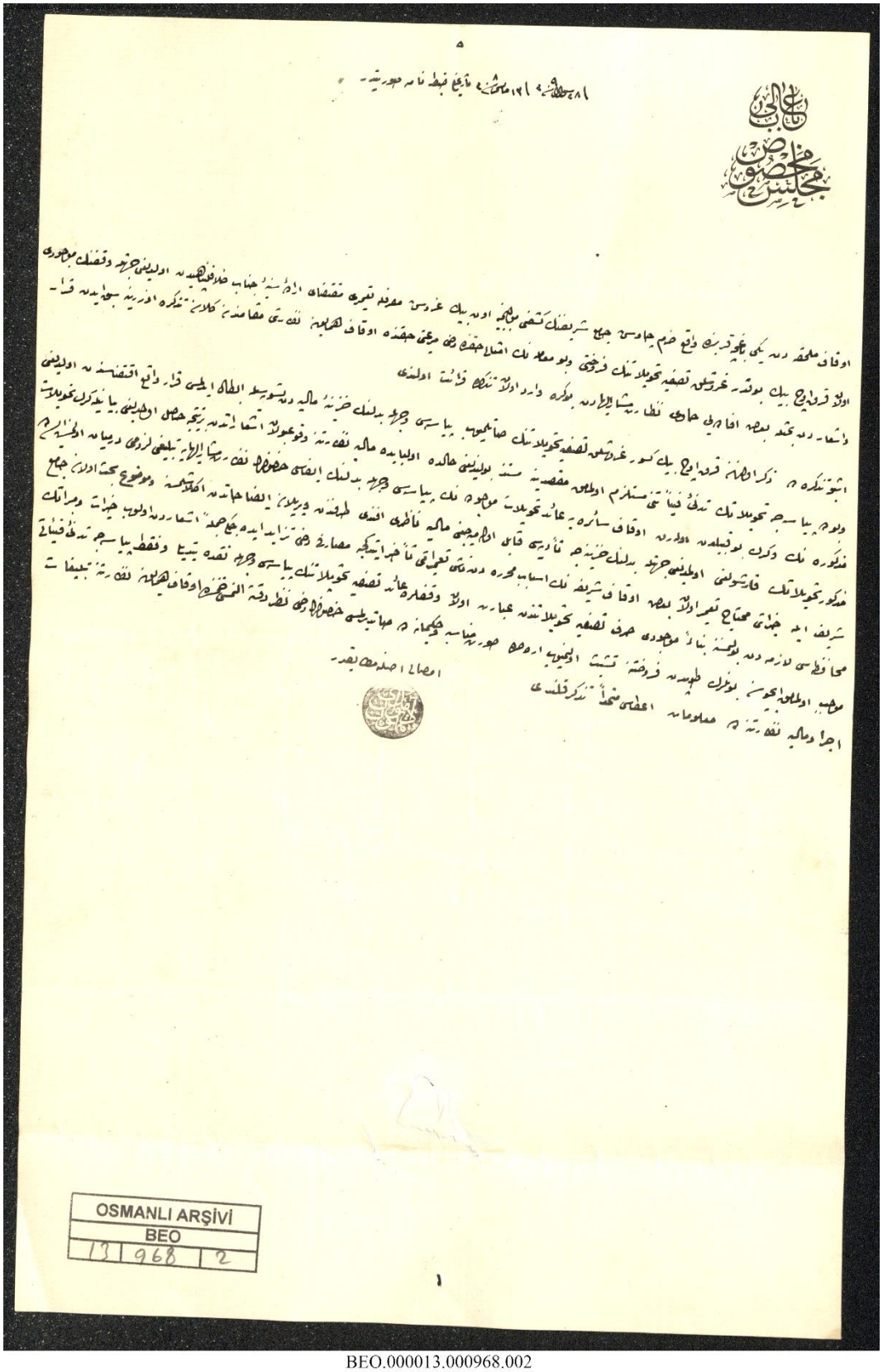
Şekil 282 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

Şekil 283 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

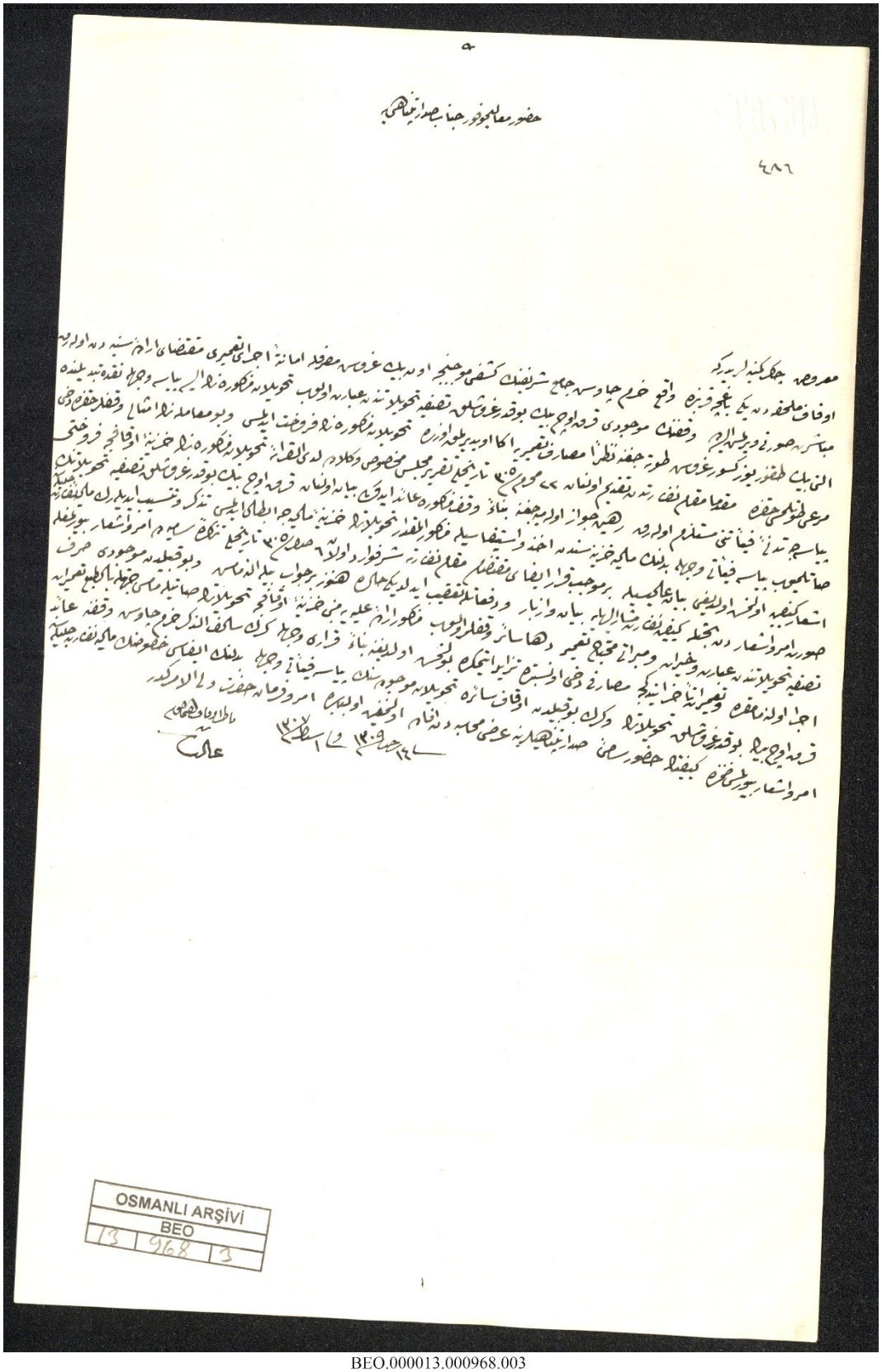

Şekil 284 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

BEO.000013.000968.002

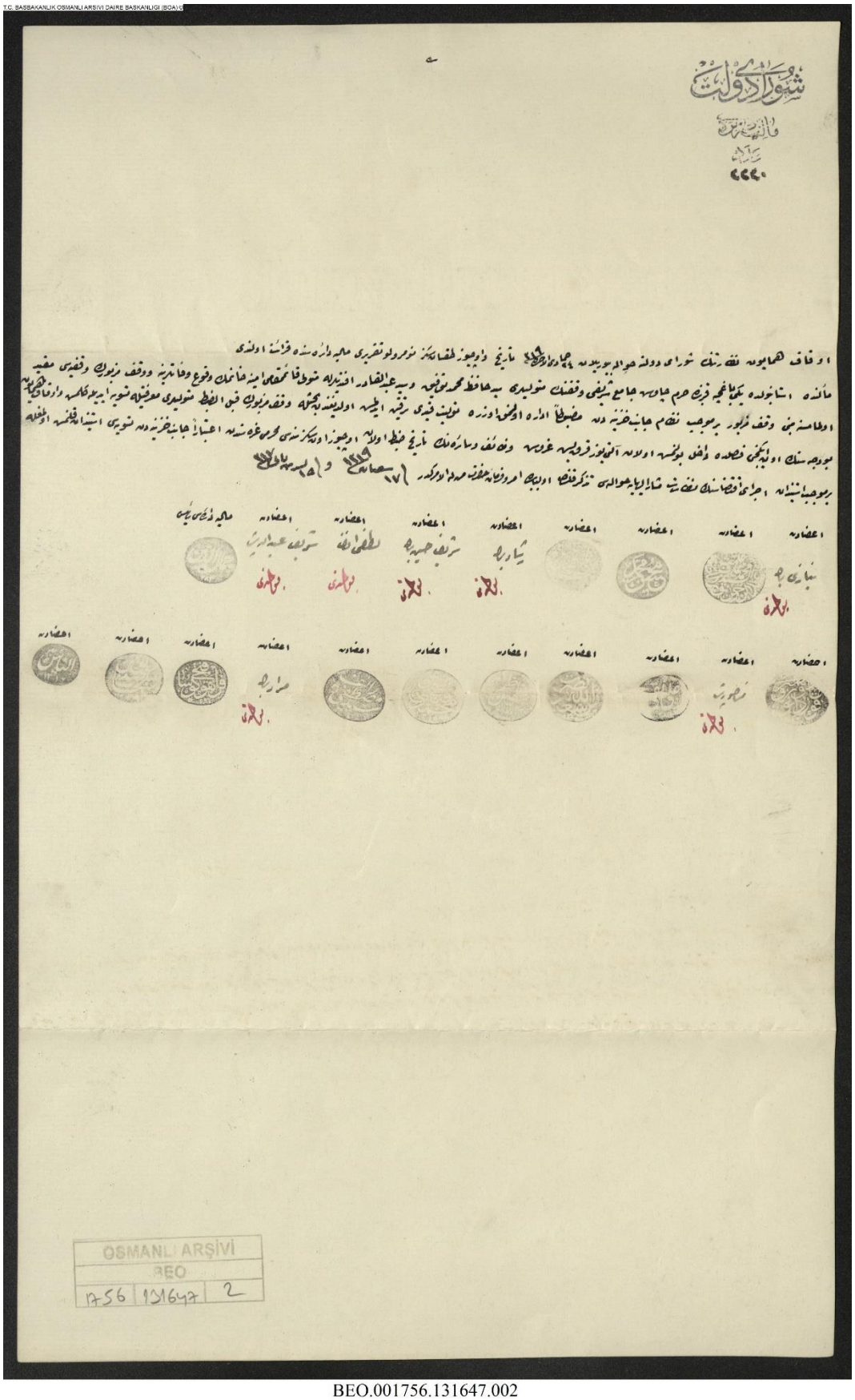
Şekil 285 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

BEO.000013.000968.003

Şekil 286 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

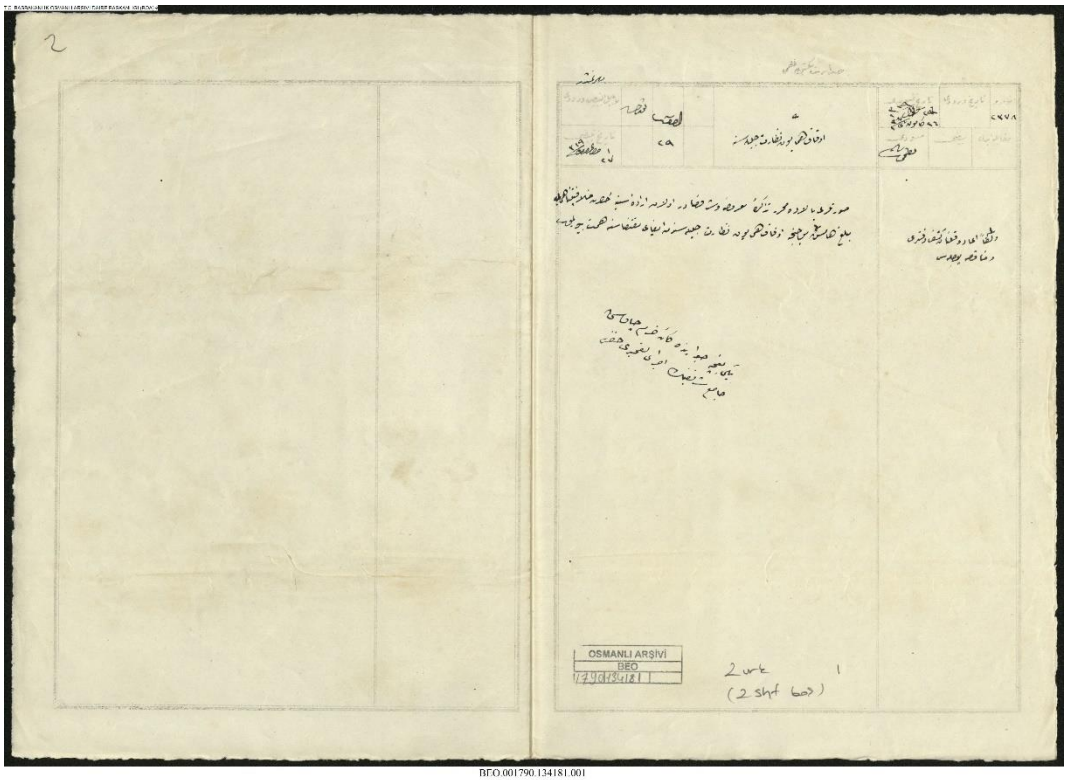
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

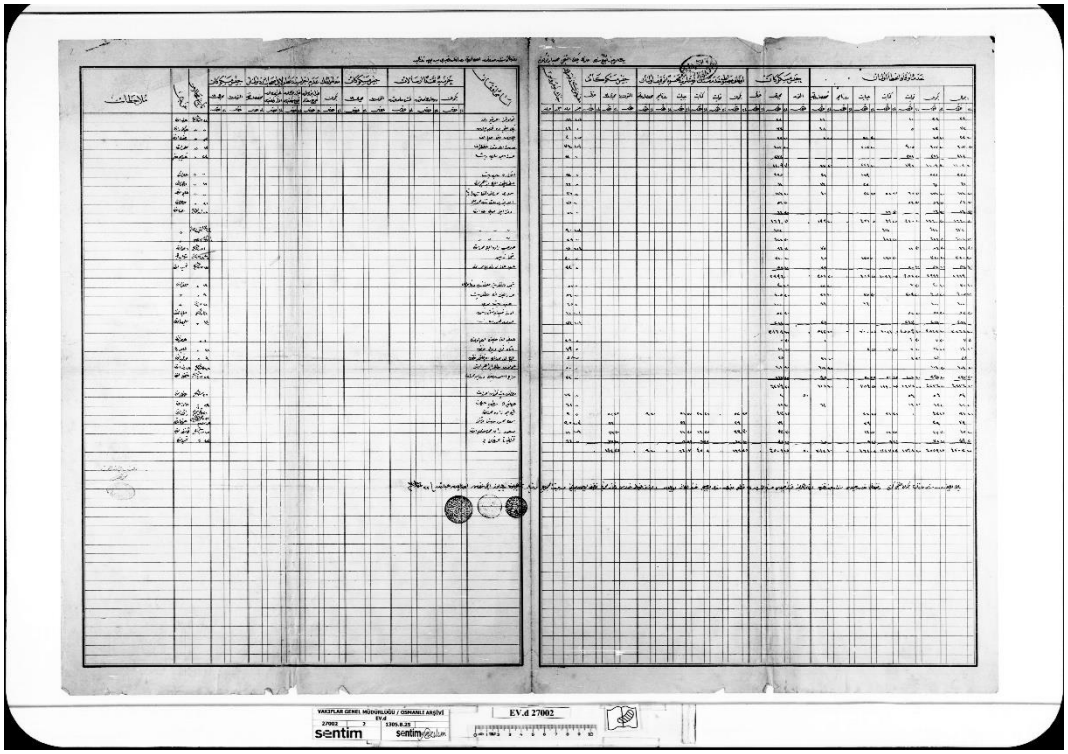
OSMANLI ARŞİVİ
BEO
1756 | 131647 | 2

BEO.001756.131647.002

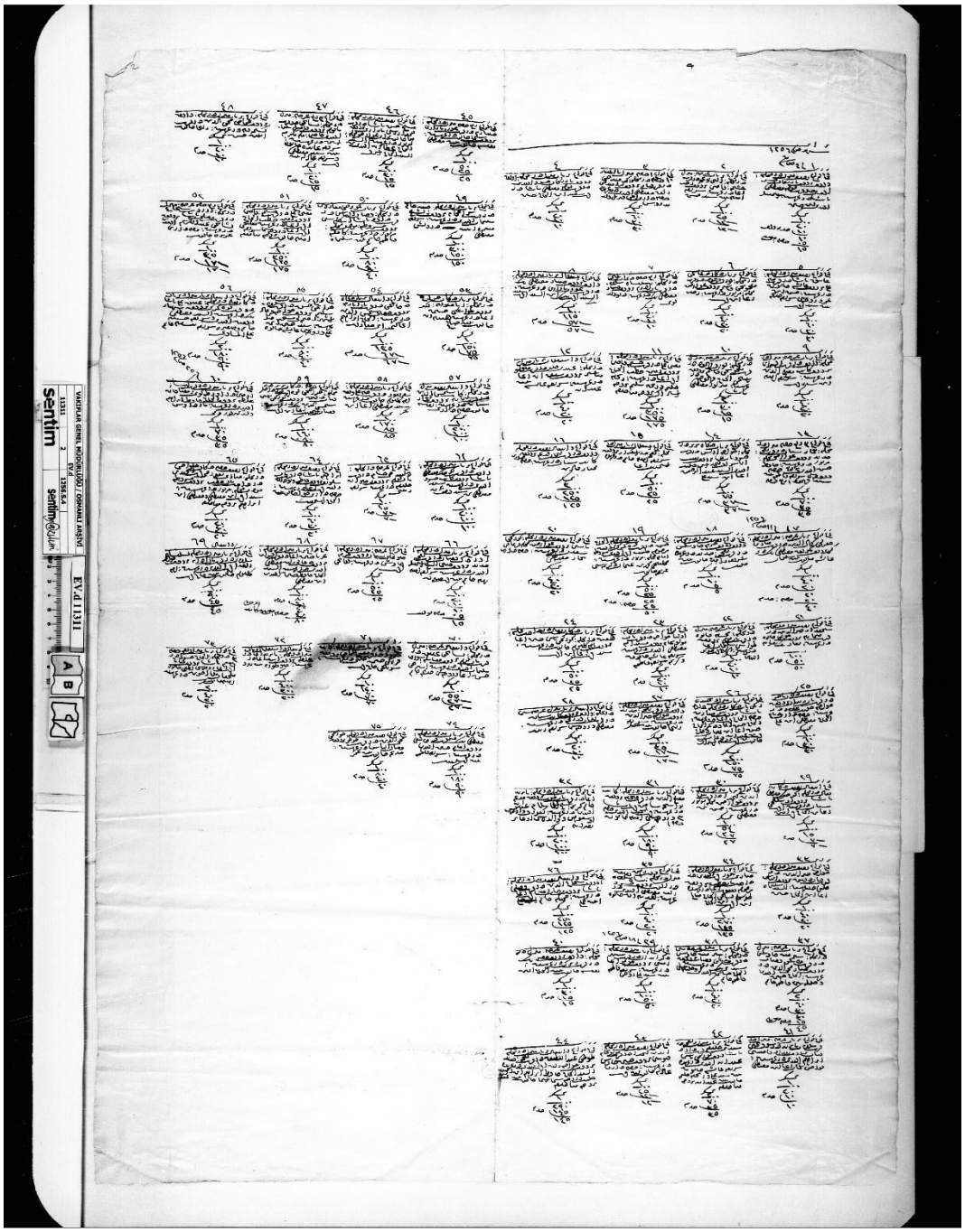
Şekil 287 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

Şekil 288 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

Şekil 289 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

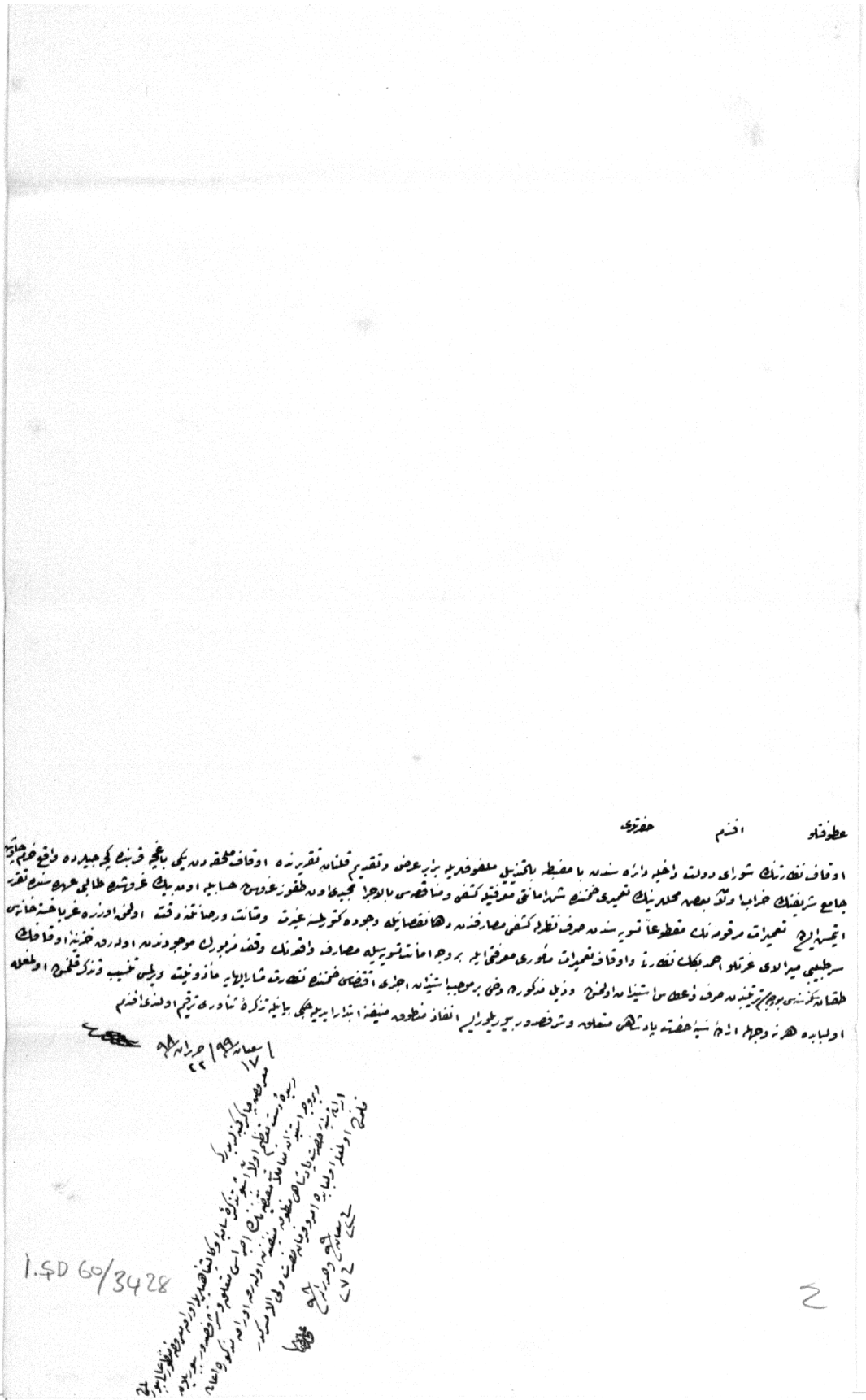
Şekil 290 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

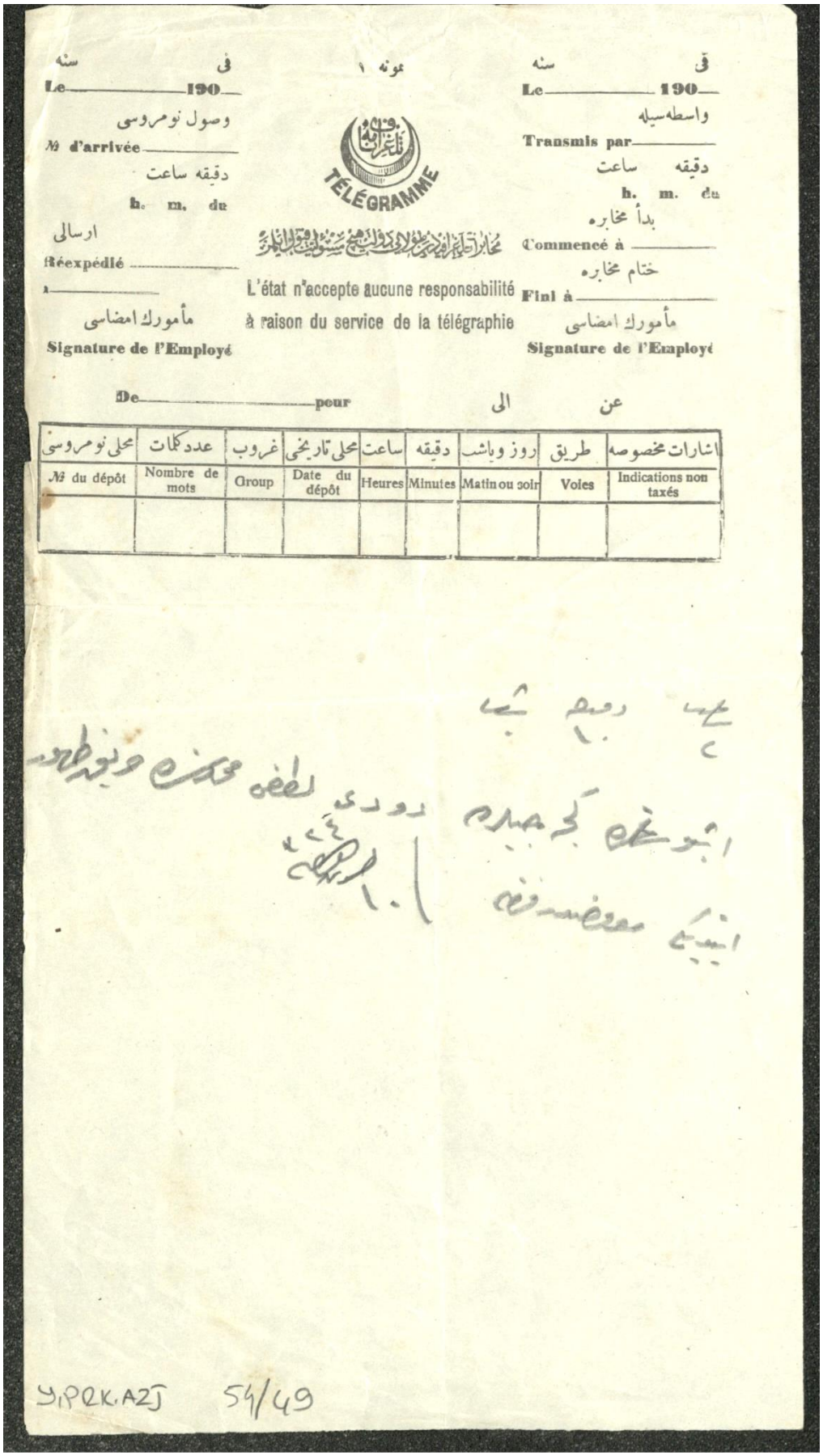
İ.ŞD.00060

Şekil 291 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

İ.ŞD.00060

Şekil 292 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge

Şekil 293 : Osmanlı Arşivinde Hürrem Çavuş Camii İle İlgili Belge